

VEDA
vydavateľstvo
Slovenskej
akadémie
vied

Publikácia vychádza v rámci projektu *Antitradicionalisti. Spory o kultúrny model v tridsiatych rokoch 20. storočia* (VEGA 2/0050/18, zodpovedná riešiteľka Magdalena Bystrzak).

Recenzenti:

prof. PhDr. Dušan Škvarna, PhD.
PhDr. Dušan Teplan, PhD.

MAGDALENA BYSTRZAK

Kritik v spoločnosti

Spory Alexandra Matušku
(1930 – 1938)

VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied
Bratislava 2021

Preklad anglického resumé: Jakub Minárik, English solutions, s. r. o.

Zodpovedná redaktorka: Jana Piroščáková

Návrh obálky: Magdalena Bystrzak

Spracovanie obálky: Marek Petržalka

Grafický návrh a zalomenie: Jana Janíková

Vydala a vytlačila VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied,
Centrum spoločných činností SAV, Dúbravská cesta 5820/9, 841 04 Bratislava,
v roku 2021 ako svoju 4 561. publikáciu. Počet strán: 210

www.veda.sav.sk

Všetky práva vyhradené.

© Mgr. Magdalena Bystrzak, Ph.D., 2021

© Ústav slovenskej literatúry SAV, 2021

© VEDA, vydavateľstvo SAV, 2021

ISBN 978-80-224-1879-9

Obsah

Úvod	8
Kritik mladej generácie?	16
Dodatok k plagiátorskej afére	37
O čom je reč?	55
Peroutka a Přítomnost	76
Proti Hurbanovi	96
Proti Vajanskému	112
K F. X. Šaldovi	135
Okolnosti – situácie – udalosti (1928 – 1938)	152
Záver	171
Pramene a literatúra	174
Edičná poznámka	190
Obrazová príloha	191
Summary	199
Menný register	207

Analýza „dobových“ ideí, ktorými si ľudia vysvetľovali svoju situáciu a cez ktoré usmerňovali svoje konanie, sa však, ex post, často mení na analýzu dobových ilúzií. Lenže to, čo sa pre nás javí ako ilúzia, bola pre účastníkov danej doby reálna hodnota.

(František Novosád, 2004)

Pravda, pochybovali sme mnohí o úspechu, ale jedno mohlo byť isté, že ľudia tam kdesi vo svete nezápasia len zo životom, ale že ho chcú i stvárať podľa vlastného ducha, podľa vlastnej individuality.

(Michal Chorváth, 1932)

Hanke

Úvod

Kultúrno-kritické state Alexandra Matušku sa v tridsiatych rokoch stretli s mnohými rozporuplnými reakciami. Vďaka ohlasom vieme identifikovať vtedajší dosah kritikovho polemického gesta a zároveň diagnostikovať viaceré akútne konflikty a dilemy, ktoré v danom historickom okamihu zamestnávali slovenskú spoločnosť. V roku 1938 sa na stránkach *Nového sveta* objavil tento komentár: „Alexander Matuška... Aké reminiscencie, aké predstavy vyvolá vo vás toto meno? Čo to za zázrak? Spisovateľ? Kritik? Slovák? Čech? Ako si zarába na vezdajší chlieb? Meno, ktoré ste počuli už veľa ráz, ktoré ste už aj na stĺpcoch »Nového sveta« čítali – a človek, o ktorom ešte vždy nemôžete vedieť, kto je a čo je, čo sa v ňom skrýva.“¹ Čo z toho vyplýva pre Matušku a jeho dielo, dnes kultúrnoreprezentatívne klasicizované a zároveň aktualizované ako objekt literárno-historického bádania?² Na jednej strane potvrdzuje nejednoznačnú prítomnosť kritika v slovenskej kultúre koncom tridsiatych rokov

¹ -ed-: Móričkovia na periférii slovenskej literatúry. In: *Nový svet*, roč. 13, 1938, č. 17, s. 9.

² V roku 2019 Literárne informačné centrum vydalo súbor odborných prác Vladimíra Petrika venovaných Alexandrovi Matuškov. Súčasťou publikácie *Slovenský intelektuál Alexander Matuška* je aj edične spracovaný rukopis nedokončenej Petrikovej monografie. Literárnohistoricky sa Matuška „revitalizoval“ aj v skoršie napísaných odborných prácach Fedora Matejovova, zozbieraných v publikácii *Matuška – Tatarka – Hamada*, ktoré v roku 2020 publikoval SAP. Komplexnejšie k Matuškov sa v posledných rokoch vyjadroval Július Vanovič (*Chvála a skepsa. Kniha o Alexandrovi Matuškov*. Bratislava : F. R. & G., 2007). Tému komparatisticky načrtnol aj Július Pašteka v knihe *Jozef Felix ako literárna osobnosť* (Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2008). Po roku 1989 viacero výberov z diela vyšlo vo vydavateľstvách Tatran, Marenčin PT a Q111.

a odmietnutie jeho polemických článkov ideovými odporcami, na druhej strane zasa pripomína viaceré dobové kontexty, v ktorých sa Matuška v tom čase angažoval. Zámerom tejto publikácie je predovšetkým rekonštruovať kultúrnohistorické súvislosti kritikovho polemického gesta, ktoré, podľa viacerých, založilo „jeho kritické meno či slávu“.³ Časové rámce sú situované do obdobia rokov 1930 – 1938 a zohľadňujú „ranú“ etapu Matuškovkej kritickej činnosti, ktorá predchádzala jeho postupnej klasifikácii, určujúcej kritikov status v povojnovej slovenskej kultúre.⁴

Označenie Matuškovkej tvorby z tridsiatych rokov za „ranú“ má pritom charakter pracovného vymedzenia a viaže sa na literárnohistorický úzus, známy napríklad z viacerých edícií kritikových vybraných spisov.⁵ V „ranom období“ sa ocitajú žánrovo a tematicky diferencované príspevky (polemiky, pamflety, úvahy, literárno-kritické portréty a i.), ktoré Matuška publikoval najmä v českej, ale aj v slovenskej tlači ako študent Filozofickej fakulty pražskej Karlo-

³ MATEJOV, F.: *Matuška – Tatarka – Hamada*. Bratislava : SAP, 2020, s. 13. Rudolf Chmel takto spomínal na obdobie vysokoškolských štúdií: „Zato Matuškov kniha kritik, najmä tých juvenilných, *Pre a proti*, ktorú sme vtedy hltali, tiež vyšla v tom roku 1956, nás svojou prvorepublikovou otvorenosťou a polemickosťou doslova nadchla“ (CHMEL, R.: *Úvod do pamäti*. Bratislava : Kalligram, 2019, s. 92). Výberom *Pre a proti* (Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1956) sa Matuškovke kritiky aktualizovali aj ako svedectvo liberálnej, demokratickej atmosféry 1. ČSR.

⁴ Na moment statusového „zlomu“ poukázal už dávnejšie Milan Šútovec: „Vonkajšie okolnosti po vojne radikálne zmenili aj Matuškov postavenie v literárnej prevádzke – jeho účasť v Slovenskom národnom povstaní bola politickou pomocou na jeho rýchlu klasifikáciu – a tomu sa časom prispôbovali aj jeho témy“ (ŠÚTOVEC, M.: Krčméry podľa Matušku. In: *Membra disiecta litteraria. Literárna veda, literárne umenie a literárny život*. Bratislava : Veda, 2011, s. 51 – 52).

⁵ Prvý zväzok vybraných spisov Alexandra Matušku *Za a proti* (1975), ktorý edične pripravil Karol Rosenbaum, otvára kapitola „juvenilie“. Je síce vymedzená rokmi 1930 – 1937, ale obsahuje príspevky z rokov 1930 – 1938. Oddiel „I. Juvenilie (1930 – 1938)“ je súčasťou 1. zväzku Matuškovho diela, ktoré v roku 2010 vyšlo vo vydavateľstve Tatran. Editorom publikácie je kritikov syn, Stanislav Matuška.

vej univerzity aj ako jej absolvent a stredoškolský učiteľ. Matuško-ve kultúrno-kritické state z tridsiatych rokov boli pritom súčasťou dialógu, ktorý prebiehal v demokratických podmienkach 1. ČSR a ktorý bol definitívne ukončený rozbitím štátu. Jednotlivé kapitoly sledujú konfliktné momenty, v ktorých sa zviditeľňovali problémové stránky súdobej slovenskej kultúry a spoločnosti. Mnohokrát išlo o ostrú, nie vždy obojstranne dostatočne fundovanú výmenu názorov alebo o citovo založené spontánne reakcie, ktorým chýbalo hlbšie argumentačné zdôvodnenie. Voľba časového rámca je pritom motivovaná nielen ustálenou periodizáciou Matuškovho diela, ale aj presvedčením, že nebyť demokratickej republiky, kritikovo formovanie, intelektuálne dospievanie a napokon aj vzťah k slovenskej kultúre by mali úplne inú podobu.

* * *

Pre dobovú situáciu, do ktorej Matuška vstúpil, bola príznačná zrýchlená modernizácia Slovenska. Dochádzalo k zmenám v oblasti životného štýlu, menila sa vizuálna, „vonkajšková“ podoba krajiny. Pokračoval aj proces svetonázorovej diferenciacie slovenského kultúrneho prostredia, ktorého reprezentanti angažovane vstupovali do verejného priestoru, aby v ňom riešili národnostné a sociálne problémy, medzi nimi aj otázku rovnocenného uplatnenia Slovákov v 1. ČSR. Slovenská identita sa naďalej formovala na rozmanitých úrovniach – nielen národnej, ale aj občianskej, kultúrnej alebo jazykovej – s dedičstvom národného obrodzenia v pozadí. Slovenská spoločnosť sa napokon vyrovnávala nielen s materiálnym, technologickým aspektom modernizačného procesu, ktorý ovplyvňoval jej každodenné fungovanie, ale aj s hodnotovým poriadkom, ktorý nastolil dobový imperatív „pokroku“.⁶

⁶ Dobovú modernizačnú ambivalenciu, medzivojnovú symbiózu „archaizmu a modernosti“ komentuje Vlasta Jaksicsová nasledovne: „Kým voľné (alebo oficiálne) umenie (vo všetkých jeho zložkách) ako najvyššia intelektuálna seba-

Tridsiate roky sa niesli aj v znamení ekonomickej krízy a radikalizácie politického života, čo podstatne ovplyvnilo obsah dobových sporov a sprevádzalo vývin slovenskej kultúry. Československá republika vstúpila do druhého desaťročia svojej existencie, Slováci sa profilovali ako politický národ, o slovo sa hlásila mladá slovenská generácia – odchovanci československých škôl, ktorí si nárokovali väčšiu účasť na verejnom kultúrnom a politickom dianí. Ekonomická kríza priniesla nezamestnanosť, vzrast nespokojnosti, vstup radikálov do verejného života, sprevádzaný masovými demonštráciami, štrajkami, ale aj generačne motivovanými zjazdami, teda hromadnými podujatiami, ktoré požadovali úpravu alebo zmenu pomerov v republike.⁷ „Slovenská otázka, ktorej predmetom je doba tak rušná, tak ohnivá, má svoju fyziognómiu, svoj kolorit,“⁸ písal v roku 1935 Jozef Cieker. Spory o charakter a smerovanie slovenskej spoločnosti mali preto vlastnú dynamiku a utvárali sa v súlade s dobovou klímou.

Kultúrno-kritické state Alexandra Matušku z rokov 1930 – 1938 budem interpretovať v naznačených kultúrno-spoločenských rámcoch ako reakciu na „problémy kultúrneho života, vyplývajúce z národno-emancipačného vývoja slovenského národa.“⁹ Pokúsím sa

reflexia spoločenstva sa vrátilo viac dozadu a hľadajúc duchovnú podstatu Slovenska či jeho modernú kultúrnu identitu doháňalo zmeškané, v konkrétnom každodennom živote spoločnosti sa moderna či skôr moderná civilizácia prejavila oveľa zreteľnejšie, naliehavejšie a vlastne už neodvolateľne“ (JAKSICSOVÁ, V.: *Život na Slovensku v medzivojnovom čase a priestore – symbióza archaizmu a modernosti*. In: ROGULOVÁ, J. – HERTEL, M.: *Adepti moci a úspechu. Etablovanie elít v moderných dejinách*. Bratislava : Veda, 2016, s. 112).

⁷ Pozri napríklad LETZ, R. – PODOLEC, O. – ROGULOVÁ, J. – VAŠŠ, M.: *Slováci vo víre tridsiatych rokov: druhé desaťročie Československej republiky (Prameňe k dejinám Slovenska a Slovákov, XII b)*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2014.

⁸ CIEKER, J.: *Slovenská otázka na prelome storočí*. Bratislava : Nakladateľstvo Slovenskej ligy, 1935, s. 13.

⁹ ROGULOVÁ, J.: *Slovenská národná strana 1918 – 1938*. Bratislava : Kalligram, 2012, s. 88.

sledovať, ako sa menili pojmy „národa“, „kultúry“ alebo „tradície“ a akú pozíciu v spore o modernú slovenskú spoločnosť, jej kultúru a napokon literatúru zaujal Matuška. Tieto rámce však nepovažujem za nehybné, jednostranne determinujúce možnosti dobových aktérov. Je známe, že mladý kritik zámerne ironizoval, rád hyperbolizoval. Vystupoval z pozície rétora, miestami aj moralizátora. Išlo o gesto, štylizáciu, uplatnenie autorských individuálnych ambícií v podmienkach, ktoré ponúkala doba. Rešpektovať integritu autora v tomto prípade znamená mať na zreteli výrazové prostriedky, ktoré používal, ale zároveň čítať jeho text nielen ako izolovanú autorskú výpoveď, ale aj ako súčasť dobových diskurzívnych stratégií.

* * *

Matuška sa v tridsiatych rokoch zúčastnil diskusií o slovenskej kultúre aj ako odporca a kritik kultúrneho modelu, ktorý mal naďalej národnoobrodenecké parametre a ktorého protagonisti chceli homogenizovať spoločnosť na národnom princípe. Cieľom Matuškových angažovaných príspevkov nebola obrana slovenskej národnej svojbytnosti alebo identity spisovného slovenského jazyka, ale povznesenie úrovne slovenskej kultúry, ktorej samostatnosť nespochybňoval. Matušková publikačná aktivita v tridsiatych rokoch bola pritom súčasťou širších vývinových tendencií, predovšetkým novej, poprevratovej podoby politickej angažovanosti spisovateľov, umelcov a iných tvorivých pracovníkov.¹⁰ Z pozície kultúrno-spoločenského publicistu a literárneho kritika sympatizujúceho s medzivojnovou slovenskou kultúrnou ľavicou sa Matuška angažoval vo veci „pokroku“, modernizačného pohybu „vpred“.

¹⁰ KAMENEC, I.: Hlavné trendy kultúrneho vývoja na Slovensku v kontexte spoločenského a politického života v rokoch 1918 – 1938. In: *Spoločnosť, politika, historiografia. Pokrivené (?) zrkadlo dejín slovenskej spoločnosti v dvadsiatom storočí*. Bratislava : Prodama, Historický ústav Slovenskej akadémie vied, 2009, s. 101.

Keď Martin Vašš zdôrazňoval spätosť nacionálneho a kultúrneho rozmeru „slovenskej otázky“, venoval sa najmä sporom o samostatnosť slovenskej kultúry.¹¹ Národnoemancipačný proces sa súčasne viazal na vyrovnávanie sa s „Európou“, so „svetom“. Pre situáciu, v ktorej sa Matuška ocitol, bolo príznačné, že obe spomenuté tendencie sa uplatňovali paralelne a často vo vzájomnom konflikte ako spor medzi „pokrokárstvom“ a „konzervativizmom“, „moderným“ a „tradičným“ a napokon aj „slovenským“ a „československým“. Všetky tieto aspekty súviseli s emancipačným úsilím malého stredo-európskeho národa, ktorý si hľadal vlastné rámce – nielen (geo)politické, ale aj kultúrne. Nešlo preto len o ideovo-estetické „otváranie okien do sveta“, dobovú recepciu -izmov, pluralitu nových umeleckých programov. Oskár Čepan na margo medzivojnovkej prózy napísal, že „ozvuky nových literárnych myšlienok a koncepcií sa napospol prijímali so sympatiami, a to bez výnimky na pravom či ľavom krídle literárneho frontu“.¹² V tomto zmysle zasiahli modernizačné procesy medzi dvoma vojnami svetonázorovo pestré kultúrotvorné prostredia umiestnené často na opačných stranách ideovej barikády, čo sa prejavilo napríklad v prípade sporov mladého Matušku s Jánom Elenom Borom alebo Tidom J. Gašparom.

Matuška vo svojich kultúrno-kritických statiach z tridsiatych rokov zjednodušene rozdelil Slovákov na dva tábory – na dogmaticky založených konzervatívcoch pestujúcich kultúrnu izoláciu a defenzívnosť a na zástancov pokrokového, otvoreného typu kultúry. Písal: „Prví zapreli dnešok, aby mohli botanizovať v minulosti; druhí ho

¹¹ „Spisovatelia, ktorých hlavným pracovným nástrojom bol jazyk, boli aj v prvej línii pri obhajobe identity a kontinuity spisovnej slovenčiny v období pred rokom 1918. Primárnymi motívmi pri ich polemikách s oficiálnou štátnou ideológiou československej národnej jednoty boli obhajoba slovenskej národnej svojbytnosti a identity slovenského jazyka voči snahám o česko-slovenskú etnickú syntézu“ (VAŠŠ, M.: *Slovenská otázka v 1. ČSR (1918 – 1938)*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2011, s. 244).

¹² ČEPAN, O.: Inšpirátori a outsideri (Z análov medzivojnovkej prózy). In: *Literárne dejiny a literárna veda*. Zv. III. Bratislava : VEDA, 2002, s. 78.

zapreli v záujme budúceho vzrastu. I prví i druhí sú nedoboví, ale prvý je pod dobou, zatiaľ čo druhý je nad ňou, pred ňou.“¹³ Pokus o rekonštrukciu Matuškovkej kritickej perspektívy z tridsiatych rokov sa zameria aj na jeho snahy vytvoriť polemickú atmosféru – najmä vo vzťahu k predstaviteľom autonomistických a katolíckych kruhov, ktorí kultúrny život aktívne spoluvytvárali. Prostredie slovenských „pokrokárov“ tridsiatych rokov, ku ktorému Matuška nepochybne patrila, bolo pritom diferencované – na jednej strane malo svoju davistickú, avantgardno-revolučnú tvár, na strane druhej inklinovalo k evolučnému chápaniu „pokroku“. Ovzdušie 1. ČSR zrýchlilo proces slovenskej národnej a kultúrnej emancipácie. Diferencoval sa aj model národnej kultúry.

* * *

Materiálovým východiskom môjho výskumu boli predovšetkým dobové kultúrnospoločenské a literárne časopisy, ktoré v tridsiatych rokoch zohrávali úlohu platformy svetonázorových stretov a predstavovali dobovo najsilnejšie mienkotvorné médium (*Prítomnosť, Slovenské pohľady, Elán, DAV, Pero, Nový svet, LUK, Postup, Prameň, Slovenské smery umelecké a kritické, Mladé Slovensko, Politika* a i.).¹⁴ Spory, ktoré sa na stránkach periodickej tlače odohrávali, pritom

¹³ MATUŠKA, A.: *Dielo I.* Bratislava : Tatran, 2010, s. 52. Publikované v roku 1932 v stati „Znova o našich otcích“ na stránkach *Slovenských hlasov*, ktoré vychádzali ako príloha *Národného osvobodzenia*.

¹⁴ Význam prvorepublikovej periodickej tlače výstižne zhrnul Tomáš Kubíček: „Uvážíme-li, že tento prostor nebyl rušen ani rozhlasovým vysíláním (alespoň zpočátku, jeho šíření začíná od druhé poloviny dvacátých let), a už vůbec ne televizí, možná se nám osvětlí i jedna z příčin mimořádně široké nabídky žurnálů, revue, časopisů, listů a tak dále, které měl prvorepublikový čtenář k dispozici – a to i v případě těch, které byly primárně zaměřeny na literární kulturu“ (KUBÍČEK, T.: *Literární časopisy v letech 1918 – 1938*. In: *Řád tvaru. Tradicionalistické časopisy v období první republiky (analýzy a rekonstrukce)*. Brno : Host, 2020, s. 266).

často nadväzovali na záležitosti z dnešnej perspektívy sekundárne, ale v danom okamihu významné. Vzhľadom na vtedajšiu pálčivosť sporov o status slovenskej kultúry a tzv. slovenskú otázku,¹⁵ ale aj rôznorodosť a množstvo dobového materiálu pristupujem k tejto téme selektívne. Základnú výkladovú líniu textu určia tie problémové miesta a tematické okruhy, ktoré vo vymedzenom časovom rámci rezonovali v „raných“ Matuškových kultúrno-kritických statiach.

¹⁵ V recenzii na knihu Ivana Dérera, sociálneho demokrata a prívrženca československej jednoty, *Československá otázka* z roku 1935, ktorú autonomisticky orientovaný Konštantín Čulen aj z ideových príčin zhodnotil ako nedostatočnú, zaznelo: „Bol čas, že som z dennej tlače vystrihoval články a poznámky o československej otázke. Z hesiel, ktoré ma zaujímajú a ktoré si pre dennú potrebu zbieram, ani jedno sa tak rýchle nerozmnožovalo ako toto. Napokon musel som ho rozdeliť: v jednej obálke som mal československú otázku z hľadiska hospodárskeho, v druhej s kultúrneho, v tretej s hľadiska Čechov na Slovensku, vo štvrtej s jazykového a pod. Ale i takto mi moje obálky tučneli nepomerne rýchle, až napokon, keď som si zrovnal, čo o tejto veci hovoria hlavy múdre a učené, zistil som, koľko ľudí, toľko mienok a heslo som so zbierky vyhodil“ (ČULEN, K.: Aká československá otázka? In: *Nový svet*, roč. X, 1935, č. 16, s. 8).

Kritik mladej generácie?

„Tridsiate roky znamenali nástup mladej generácie vo všetkých relevantných politických stranách. [...] Nenazerajúc cez prizmu uhorských reálií hodnotila pomery v ČSR oveľa kritickejšie.“¹ Mladá generácia, ktorá v tridsiatych rokoch vstúpila do politiky, prirodzene upresňovala svoj status aj v kultúrnospoločenskej sfére. Nastúpila v atmosfére zmeny – ako očakávaný subjekt kultúrnych, spoločenských a politických pohybov. Ľubomír Lipták ju charakterizoval ako „prvú »normálnu« generáciu, ktorá sa prezentovala v slovenskej politike, hospodárstve, vede a kultúre“² a oproti svojim predchodcom vstupovala do spoločenského života v omnoho priaznivejších pomeroch. Formovalo ju demokratické československé školstvo a – aspoň formálne – bola odborne pripravená na prevzatie úloh, ktoré diktovala súčasnosť. Disponovala kultúrnym kapitálom, ktorý jej dovoľoval rozvíjať všetky oblasti modernej slovenskej spoločnosti, no svoju pozíciu musela často negociovať a upresňovať. Na jej vnútorné naladenie mala okrem iného dopad aj hospodárska kríza, ktorá v prvej polovici tridsiatych rokov zasiahla aj 1. ČSR a Slovensko v nej. V týchto súvislostiach išlo o generáciu, ktorá bola vystavená viacerým vonkajším tlakom. „Pozorujú nás všade zvedavé zraky,“³ písal v roku 1932 Michal Chorváth a vzhľadom na vtedajší

¹ ARPÁŠ, R. – HANULA, M.: Postoje hlavných slovenských politických prúdov k čechoslovakizmu v medzivojnovom období. In: HUDEK, A. – KOPEČEK, M. – MERVART, J.: *Čecho/slovakizmus*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2020, s. 188.

² LIPTÁK, Ľ.: Odtaté ruky. In: *Storočie dlhšie ako sto rokov*. Bratislava : Kalligram, 2011, s. 134.

³ CHORVÁTH, M.: Otrávená generácia. In: *Detvan 50 rokov v Prahe*. Praha : Slovenský akademický spolok Detvan v Prahe, 1932, s. 80.

intenzívny záujem o slovenský poprevratový „dorast“ nešlo o rétorickú floskulu.

Mladú generáciu, jej organizačnú životaschopnosť a ideový profil koncom dvadsiatych a začiatkom tridsiatych rokov hodnotili viaceré novo vzniknuté, ale aj staršie slovenské kultúrnospoločenské a literárne časopisy (*Politika*, *Prúdy*, čiastočne *Elán*, *LUK* alebo *Pero*). V roku 1929 obnovené *Mladé Slovensko* zverejnilo „Anketu o problémoch mladej slovenskej inteligencie“, ktorá síce bola zhodnotená ako „neúspešná“,⁴ no celkovo priniesla pozoruhodnú diagnózu stavu veci: „Dnes, keď sa všeobecne očakávalo, že školovaný slovenský dorast bude prinášať do nášho prostredia nové kultúrne podnety a hodnoty, tento dorast je k všetkému apatický, do života vstupuje bez cieľov a zo založenými rukami.“⁵ Apatickosť mladých, duchovná strnulosť, duševná pohodlnosť, provinciálnosť v názoroch, názorová intolerantnosť, vybijanie sa v konfesionálnom a nacionálnom radikalizme a túžba po materiálnom zabezpečení boli v ankete najviac skloňovanými výhradami voči mladým, ktorí podľa viacerých respondentov jednoducho nepochopili svoje generačné poslanie.⁶ V podobnom duchu uvažoval v roku 1931 aj dvadsaťtriročný Milan Pišút, keď písal, že po kultúrnom vzruchu, ktorý vyvolali *Mladé Slovensko* a *DAV*, stíchli hlasy mladíckej kritiky voči predošlej ge-

⁴ KOSTOLNÝ, A.: Mladá generácia slovenská. In: *LUK*, roč. 1, 1930, č. 6, s. 87.

⁵ MRÁZ, A.: Anketa o problémoch mladej slovenskej inteligencie. In: *Mladé Slovensko*, roč. 9, 1929, č. 1 – 2, s. 48 – 49.

⁶ V týchto súvislostiach nebola azda zanedbateľná ani skutočnosť, že tridsiatym rokom predchádzalo krátke obdobie „stagnácie“ v radoch mladých. Radikálne naladení ľavicovo orientovaní autori, ktorí sa doteraz vyrovnávali so „starootcovskými tradíciami“ sčasti v *Mladom Slovensku* a najmä na stránkach *DAV-u*, nedisponovali v rokoch 1926 – 1927 autorskou časopiseckou tribúnou, ktorá by presadzovala ich záujmy. V roku 1925 zaniklo *Mladé Slovensko*, obnovené o dva roky neskôr pod vedením Emila Boleslava Lukáča. Rovnaký osud stretol aj ľavicový *DAV*, ktorý zanikol v roku 1926, no napriek krátkemu obnoveniu v roku 1929 sa časopis dokázal pozdvihnúť až začiatkom tridsiatych rokov, najmä vďaka podpore pražského nakladateľa Karla Boreckého.

nerácii a „výbojnosť prešla postupne v rozpačitosť“.⁷ Na stránkach dobovej tlače sa pritom viackrát komentovala radikalizácia pravicovej časti mladých a spolu s ňou aj skutočnosť, že začiatkom tridsiatych rokov došlo „vlastne k paradoxu, ako sa nová generácia stala konzervatívnejšou než bola staršia“.⁸ Príslušníkov tejto spoločenskej vrstvy – zostavenej zo slovenského študentstva z Bratislavy, ale čiastočne aj z Prahy – mladý Alexander Matuška označil za „mladoňov s krčmovým temperamentom“, žijúcich mladosťou, nie ideovou, ale „flámujúcou“, „tancujúcou“.⁹ Na otázku, kde sú mladí, v roku 1932 odpovedal: „Tu, hľa!“¹⁰ a zrejme predpokladal, že je jedným z nositeľov očakávanej kultúrnej zmeny a má potenciál ju stimulovať.

Už na základe vyššie uvedených citátov a parafráz dobových diskusií je zrejmé, že mladá slovenská generácia v tridsiatych rokoch ani zďaleka nepredstavovala homogénnu skupinu.¹¹ Kolektívne, ge-

⁷ PIŠŮT, M.: Myšlienkové smery a smernice nových generácií. In: *Elán*, roč. 2, 1931, č. 2, s. 7.

⁸ Tamže, s. 8.

⁹ MATUŠKA, A: *Dielo I*. Bratislava : Tatran, 2010, s. 36. Publikované v roku 1931 v stati „Naši mladoni“ na stránkach *Slovenských hlasov*, ktoré vychádzali ako príloha *Národného osvobození*. Označenie „mladoň“ Matuška používal v podobnom význame ako Štěpan Launer. Vo *Vajanskom prozaikovi* (1946) Matuška píše: „V školách, píše Launer, pochyťajú títo mladoni niekoľko myšlienok a začnú ich rýmovať, ale onedlho sa vyveršujú, pretože sami nemajú pre štúdium zmysel. Slovensky už vieme, myslia si, a keď dorastieme, múdrosť z nás potečie ako z brezy čemega“ (tamže, s. 170).

¹⁰ Tamže, s. 57.

¹¹ Priamou odozvou na očakávania voči mladým bolo usporiadanie Zjazdu mladej slovenskej generácie v Trenčianskych Tepliciach (1932) redakciou časopisu *Politika* (o. i. Imrichom Karvašom a Petrom Zatkom). Program zjazdu bol rozdelený do troch blokov, v rámci ktorých sa riešili tieto témy: 1. Stanovisko k platnému spoločenskému poriadku, 2. Postavenie Slovenska v ČSR po stránke hospodárskej, politickej a kultúrnej, 3. Stanovisko k dnešnému vedeniu nášho verejného života. Svoje referáty predniesli napríklad Vladimír Clementis, Imrich Karvaš, Peter Zátka, Andrej Kostolný, Ladislav Novomeský a Daniel Okáli. Išlo o prvé skupinové podujatie mladej generácie v tridsiatych rokoch, ktorého cieľom bolo vypracovať spoločný program napriek ideovej a politickej diferencovanosti slovenskej mládeže. Tak sa však nestalo, vyjadrenie zahrnuté

neračné „my“ bolo len jednou z možných identifikácií. Hlas „mladej generácie“ totiž väčšinou patril jednotlivcom, ktorí splnili základné vzdelanostné predpoklady a mali kontakt s moderným či modernizujúcim sa mestom (napríklad Prahou alebo Bratislavou). Nechýbala ani generačná súťaživosť, ktorá mala aj geografické parametre a vyústila do sporov medzi mladou Prahou a mladou Bratislavou.¹² Kto sa teda k mladej slovenskej generácii v tridsiatych rokoch hlásil? Kto ju v kultúrnospoločenskom priestore reprezentoval alebo chcel reprezentovať?¹³ Dobový časopisecký materiál v úzko vymedzenom časovom rámci prelomu dvadsiatych a tridsiatych rokov ponúka rozsiahlu pramennú bázu, ktorá spoľahlivo potvrdzuje, že stmélujúca kategória generačného „my“ mnoho aspektov prinajmenšom maskuje alebo stiera ideové, konfesiónálne a sociálne rozdiely.¹⁴ V prípade Matušku sa téma „generačnosti“ viaže predovšetkým na dva kontexty: kritik začal publikovať svoje príspevky v čase, keď sa verejne artikulovali viaceré očakávania voči mladým. Súčasne bol aj účastníkom procesu, ktorý sa s mladou generáciou aspoň navonok (a v súlade s dobovým očakávaním) spájal – reagoval na vtedaj-

do kolektívneho stanoviska mladých („celá mladá slovenská generácia je autonomistická, jej názory sa líšia len čo do stupňa“) vzbudilo nesúhlas, najmä z radov centralistov (členov agrárnej a sociálnodemokratickej strany). Podrobnejšie k téme ARPÁŠ, R. – HANULA, M.: Postoje hlavných slovenských politických prúdov k čechoslovakizmu v medzivojnovom období. In: HUDEK, A. – KOPEČEK, M. – MERVART, J.: *Čecho/slovakizmus*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2020, s. 188 – 198.

¹² Viac k téme v kapitole Dodatok k plagiátorskej afére.

¹³ Pozri ARTWIŇSKA, A. – MROZIK, A. – FIDELIS, M. – ZAWADZKA, A.: Požitki z „pokolenia“. Dyskusja o „pokoleniu“ jako kategorii analitycznej. In: *Teksty drugie*, roč. 27, 2016, č. 1, s. 347 – 366.

¹⁴ V tejto súvislosti spomeniem štúdiu Romana Holeca „Svetozár Hurban Vajanský vo svetle generačnej metódy“. In: TARANENKOVÁ, I.: *Svetozár Hurban Vajanský. Na rozhraní umenia a ideológie*. Bratislava : VEDA, 2018, s. 115 – 130, v ktorej autor analyzuje proces generačnej výmeny na konci 19. storočia v slovenskom kultúrnom prostredí. Nadväzuje pritom na práce Lukáša Fasory, najmä *Stáří k poradě, mladí k boji (Radikalizace mladé generace českých socialistů 1900 – 1920)*.

šie modernizačné pohyby vo vnútri slovenskej kultúry a pokúšal sa ich formovať po svojom.

Na prvky určujúce príslušnosť ku generácii a identifikáciu s ňou pritom výstižne poukázal Roman Holec: „Do konkrétnej generácie sa teda treba nielen dobre narodiť, ale aj dostatočne »načas« zomrieť, aby človek zostal zaradený v historickej pamäti s ideálmi a ideami danej generácie.“¹⁵ Matuška sa nielen „dobře narodil“, ale sa aj zaradil do kultúrnych dejín ako reprezentant vtedajšej progresívnej časti mladých. Zúčastnil sa však aj dobovo aktuálnych generačných sporov a v rámci nich upresňoval svoj postoj. V týchto intenciách sa pohybovali viaceré Matuškovy polemicky ladené články, ktoré publikoval v *Slovenských hlasoch*, prílohe českého legionárskeho denníka *Národní osvobození* v rokoch 1931 – 1932 (najmä „Akí sme“, „Naši mladoni“, „Revízia nášho troškárstva“, „Znova o našich otcoch“ alebo „Kryštalizácia v Detvane“).

Hneď v prvom publikovanom príspevku „Akí sme“ (1931)¹⁶ Matuška písal: „Od istého času sa u nás viac-menej vtipne a frázovite píše o probléme starých a mladých; viac-menej vtipne preto, lebo každý, kto vie len držať pero v ruke, prichádza so svojou troškou podľa starodávnej obyčaje, že práce na národa roli dedičnej sa môže zúčastniť ktokoľvek, hlava-nehlava; viac-menej frázovite preto, lebo tieto úvahy vynikajú síce cudzími slovami, ich pisatelia sa pohrávajú s fluktuáciou, generačným rytmom, historickým materializmom a demokraticzným vplyvom svetovej vojny ako Papuánci s hrkálkami, ale samu vec, o ktorú ide, nechávajú skromne stranou.“¹⁷ Téma generačného sporu bola pre mladého Matušku v rokoch 1931 – 1932 základným

¹⁵ Tamže, s. 116.

¹⁶ Redakcia *Národního osvobození* rozdelila dlhší Matuškov text na viacero častí, ktoré postupne, od polovice novembra 1931 do konca marca 1932, zverejňovala: „Holeček [vtedajší redaktor *Národního osvobození* – pozn. M. B.], ktorému som ponúkol 20-25 stranový článok s tým, že potom mu už budem písať krátke veci, povedal: »to říká každéj« a tak môj veľký elaborát rozdelil na 5-6 článkov“ (MATUŠKA, A.: Poznámky a doplnky. In: *Nové slovo*, roč. 23, 1981, č. 23, s. 18).

¹⁷ MATUŠKA, A: *Dielo I*. Bratislava : Tatran, 2010, s. 30.

rámcom, do ktorého vložil svoje hodnotenia slovenskej národnej povahy („Ak niečím sme, tak v prvom rade národom neproblémovým, t. j. problematickým“¹⁸). Generačný konflikt bol, podľa viacerých dobových vyjadrení, stimulom očakávanej kultúrnej zmeny: „Generačný boj má byť podmienkou kultúrneho pokroku.“¹⁹ Písať o umelom vytváraní „generačných“ sporov („o problematickom neproblémovom národe“) znamenalo v dobových súvislostiach poukázať na spomalené tempo vývoja slovenskej spoločnosti, vyčítať jej zdĺhavé reakcie na imperatív modernizácie. Matuška aj preto pokladal problém generačného sporu za násilný „import“, ktorý v slovenskej kultúrnej – v jeho vnímaní jednotvárnej (malomeštiackej, konzervatívnej, kultúrnej stagnujúcej) – realite tridsiatych rokov nemal pevný základ, bol len prevzatou, a preto umelou, vymyslenou témou („je to predsa len niečo nové a cvičí sa tým štýl“²⁰). Diskusia o mladej generácii signalizovala podľa Matušku okrem iného širšiu tému „vonkajškovej“ modernizácie slovenskej kultúry: „[...] tak ako napodobňujeme cudzinu napríklad v aférach, t. j. v niečom absolútne hmatateľnom, tak ju napodobňujeme aj v abstraktných táraninách; pričom prirodzene zabúdame, že keď aféry predpokladajú reálnych ľudí, ak majú prekvitať, aj rozličné problémy predpokladajú nejakú realitu, ak nemajú viesť vo vzduchu a ak to nie je len hra na vojakov.“²¹ Kritik viedol pritom spory aj v mene konkrétnej predstavy „mladosti“ – angažovanej, odvážnej, progresívnej, orientovanej na budúcnosť, názorovo samostatnej, v oblasti kultúry otvorenej pre nové, moderné prvky. Z jeho publikovaných prác vyplýva, že išlo o gesto z radov mladej kultúrnej, progresívnej, demokratickej ľavice, ktorá mladosť spájala s angažova-

¹⁸ Tamže, s. 31. Publikované v roku 1931 v stati „Akí sme“ na stránkach *Slovenských hlasov*, ktoré vychádzali ako príloha *Národného osvobození*.

¹⁹ PIŠŮT, M.: Myšlienkové smery a smernice nových generácií. In: *Elán*, roč. 2, 1931, č. 2, s. 7.

²⁰ MATUŠKA, A: *Dielo I*. Bratislava : Tatran, 2010, s. 31. Publikované v roku 1931 v stati „Akí sme“ na stránkach *Slovenských hlasov*, ktoré vychádzali ako príloha *Národného osvobození*.

²¹ Tamže.

nosťou, ideovosťou a aktivistickým prístupom k realite. „Angažovanosť – nech už znamená čokoľvek – je voľbou postoja – vedomou, aktívnou, otvorenou.“²² Prioritne je reakciou na skutočnosť, na „tu a teraz“ danej spoločnosti, no v prípade Matušku aj na dobovo aktuálne spory. „Mladoni“ (tradicionalisticky a nacionalisticky orientovaná časť mladej generácie), proti ktorým Matuška vystupoval a vymedzoval sa, nereprezentovali pritom to, čo si Matuška pod pojmom „mladosti“ predstavoval. Akoby v ich mene napísal: „My nechceme nič rúcať, pretože nechceme nič stavať; všetko nech je tak, ako je!“²³ Mladosť pritom mala v jeho vnímaní konkrétnu ideovú, nie biologickú naplň: rúcala, pretože reprezentovala aktívne, nové, progresívne, angažované, priebojné a najmä polemické voči predošej, konzervatívne orientovanej generácii „otcov“. („V slovenskej mládeži – a tu je koreň všetkého – je podivuhodný rozpor. Rada si po detviansky zahuláka, vypije, slovom je mládežou in hoc puncto. Ale žiadajte od nej, aby si ideovo zahulákala, a to v zmysle svojej mladosti, a uvidíte, že v tomto ohľade je až diluviálne mravná.“²⁴)

V sporoch o mladú generáciu Matuška opakuje výčitky, ktoré boli štandardnou súčasťou dobovej kritikej výbavy slovenskej kultúrnej a politickej ľavice pri diskusiách na túto tému (konzervativizmus národného a konfesijného typu, slepý kolektivismus a stádovitosť, jalová úcta k tradícii a minulosti). Matuškov články publikované v *Slovenských hlasoch* je možné dokonca vnímať ako istý pendant kritiky mladých, ktorú v takmer rovnakom čase, začiatkom roka 1931, vyslovil na stránkach *DAV-u* Ladislav Novomeský: „Tancujúca, halušujúca, pri čajoch sa zoznamujúca mládež nie je nebezpečná... »Starí« – keď už trváte na takomto označení

²² WILLIAMS, R.: Aktywność i zaangażowanie. In: JANKOWICZ, G. – TABACZYŃSKI, M.: *Socjologia literatury. Antologia*. Kraków : Korporacja Ha!art, 2015, s. 299.

²³ MATUŠKA, A: *Dielo I*. Bratislava : Tatran, 2010, s. 33. Publikované v roku 1931 v stati „Akí sme“ na stránkach *Slovenských hlasov*, ktoré vychádzali ako príloha *Národného osvobození*.

²⁴ Tamže, s. 35. Publikované v roku 1932 v stati „Naši mladoni“.

súčasných reakcionárskych držiteľov moci – potrebujú takú prázdnu mládež bez chrbtovej kosti [...].“²⁵ O pár mesiacov neskôr Matuška o mládeži (a taktiež jej spolkovom živote) píše: „Vykrikuje len to, čo zostavili starí pri zelených stoloch, čo sa prednieslo na zjazdoch a pri odhaľovaní pamätných tabúl; vykrikuje len niečo, čo nevytvorila sama, čo je trúchlivo nemladé a priam bučí životnými skúsenosťami – starých.“²⁶ Podľa Matušku a Novomeského sa v konečnom dôsledku slovenská mládež stáva ľahko manipulovateľnou, je politickým nástrojom a volebnou základňou slovenských konzervatívnych a nacionálne orientovaných kruhov, je „mladým výhonkom starých reakcionárov“.²⁷ „Otcovia“ podľa Matušku plnia pritom vo vývine slovenskej kultúry retardačnú funkciu.²⁸ Sú nositeľmi modelu správania („nelíšiť sa a nezapárat“²⁹) a modelu kultúry (uniformovanej, národnárskej).³⁰ „Mladoňov“ a „otcov“

²⁵ NOVOMESKÝ, L.: Ročník 1910. In: *DAV*, roč. 4, 1931, č. 2, s. 3. Nejde o článok L. Novomeského (redakčnú poznámku), v ktorom prezentoval literárnu skupinu R-10. Ten sa objavil až v 6. ročníku *DAV-u*. Pozri Ročník 1910. In: *DAV*, roč. 6, 1933, č. 11 – 12, s. 163. Na predošlý rovnomenný článok autor aj reagoval: „Pred rokmi pod týmto titulom sme skúmali smer vývoja a životné cesty – vtedy – dvadsaťročných,“ napísal v roku 1933 Novomeský.

²⁶ MATUŠKA, A.: *Dielo I*. Bratislava : Tatran, 2010, s. 35. Publikované v roku 1932 v stati „Naši mladoni“.

²⁷ NOVOMESKÝ, L.: Ročník 1910. In: *DAV*, roč. 4, 1931, č. 2, s. 3.

²⁸ „Vinu“ v generácii otcov-vodcov, pravdepodobne čechoslovakistov, nachádzal začiatkom tridsiatych rokov napríklad aj Milo Urban: „Sme materialisti (aké to dvojsečné slovo!), rúcame, karháme a svojou neverou v staré hodnoty, sejeme zárodoky rozkladu všade, kde sa dostaneme. Pravda, zabúda sa pri tom odsudzovaní na jednu úžasne dôležitú okolnosť. Na to, že to robíme viac mimovoľne; že sme nie takí z vlastnej viny, ale že naši otcovia-vodcovia nás takými urobili“ (URBAN, M.: Oni a my (niekoľko poznámok k výčitkám starých). In: *Pero*, roč. 1, 1932, č. 1, s. 3 – 4).

²⁹ MATUŠKA, A.: *Dielo I*. Bratislava : Tatran, 2010, s. 50. Publikované v roku 1932 v stati „Revízia nášho troškárstva“ na stránkach *Slovenských hlasov*, ktoré vychádzali ako príloha *Národného osvobození*.

³⁰ Tamže, s. 49.

síce odlišuje vek, ale spája ich postoj.³¹ Matuškoví „mladoni“ a „otcovia“ tvoria takto totožnú sociálnu vrstvu, bez výrazných ideových rozdielov („Sú tu presvedčenia, ale nie vlastné, len národné“³²). V tom ináč podľa Matušku a Novomeského spočíva jadro veci: slovenská mládež vyznáva neaktuálne ideály „otcov“, nepokúša sa aktívne a na vlastnú päsť, v mene pokroku alebo cesty vpred tvarovať aktuálne kultúrne dianie.³³ Jej politicko-kultúrne aktivity, nadväzujúce na tradicionalistický, nacionálne orientovaný kultúrny model ono dianie dokonca brzdia – opakujú totiž známe, v pojatí Matušku nedobové, netvorivé, kolektívne, anachronické, stádovité a nacionalistické schémy správania. „Máme čo robiť,“ píše na stránkach *DAV-u* Novomeský, „na tomto mieste s tou čakanou »novou generáciou«, ktorá bola stvorená už »novými podmienkami«, »novým, slobodným národným životom«, »novým ovzdu-

³¹ Bol to argument, ktorý sa v polemikách o mladých mnohokrát používal. Napríklad v *DAV-e* sa Laco Novomeský odvolával na H. Neumanna, ktorý „v ktoromsi berlínskom literárnom časopise“ zdôrazňoval, že „veková hranica nemusí znamenať nič, vedomie a vyznanie všetko“ (NOVOMESKÝ, L.: Ročník 1910. In: *DAV*, roč. 4, 1931, č. 2, s. 2). To isté zaznelo, hoci v inom ideologickom (opačnom) kontexte, na stránkach *Pera*: „Teda nevyostrovať vekové rozdiely, ale hľadiť treba ideovú postać, na ktorej sa majú zísť a pracovať všetci, čo chcú, aby národ sa zachoval, vyvíjal a mladnul. Skúmať čiste len to, či má niekto 20 – 30 alebo 70 rokov, bolo by naivným spiatočníctvom. Duch ten nestarne a neumiera! Pre nás Štúr, keby žil aj teraz, bol by aspoň tak mladý ako naši 30 roční“ (SAHULČÍK, M.: Boj generačný? Ku zjazdu mladej slovenskej generácie v Trenčianskych Tepliciach. In: *Pero*, roč. 1, 1932, č. 4, s. 1).

³² MATUŠKA, A.: *Dielo I*. Bratislava : Tatran, 2010, s. 32. Publikované v roku 1931 v stati „Akí sme“.

³³ Matuškoví išlo o rozdelenie mladých na kultúrnu ľavicu a kultúrnu pravicu a o hodnotenie jej kultúrotvorného potenciálu – nevyjadroval sa totiž k politickým rozdielom, ktoré potvrdil okrem iného Zjazd mladej generácie z roku 1932 (mladí ľudáci, agrárnici, sociálni demokrati, komunisti a pod., príp. čechoslovakisti (centristi), autonomisti a komunisti). Viac k téme politického spektra mladých v tridsiatych rokoch pozri ARPÁŠ, R. – HANULA, M.: Postoje hlavných slovenských politických prúdov k čechoslovakizmu v medzivojnovom období. In: HUDEK, A. – KOPEČEK, M. – MERVART, J.: *Čecho/slovakizmus*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2020, s. 182 – 201.

ším«, »novými školami« a »ideami, ktoré naši otcovia len šeptom mohli vyslovovať...«. ³⁴

Mladý Chorváth v známom texte „Otrávená generácia“ v roku 1932 písal o generačnom „strachu pred prázdnom“, ³⁵ skepticizme a mladíckom negativizme. Chorváthov príspevok – podľa Petra Zajaca „bez rozpakov“ ³⁶ program mladej generácie – bol skôr hlasom konkrétneho jednotlivca a vyjadroval pocity tej skupiny mladých, ku ktorým Matuška v čase vysokoškolských štúdií v Prahe patril. ³⁷ „Prázdno“ v Chorváthovom poňatí vystihovalo existenciálny pocit nemožnosti ovplyvniť realitu, zanechať v nej vlastnú stopu, no jeho identifikácia a s ňou spojený „strach pred prázdnom“ stimulovali aktívny, angažovaný postoj voči svetu. Chorváth písal: „Chcíte, nechcíte, to je jedno [vy – staršia generácia – pozn. M. B.]. Ak nás nebudete chcieť takých, akí sme, pôjdeme cez vás. Niet kedy!“ ³⁸ Aj Matuška patril k tým mladým, ktorí si priali zmenu, a súčasne aj on mal ambíciu „vytvoriť v štáte »novú éru«“. ³⁹ K tomu bol potrebný ostrý rez – u Chorvátha namierený proti aktuálnej československej vládnucej garnitúre (najmä proti bývalým hlasistom a prúdikom), u Matušku proti kultúre „otcov“ a súčasne „mladoňov“, súhrnne vzaté, proti slovenským tradicionalistom, ktorí mechanicky, stádovito opakovali konzervatívne „bradaté pravdy“, „vypĺznuté sentencie“, formovali „národ starcov“ ⁴⁰ obrátený k minulosti, žijúci spo-

³⁴ NOVOMESKÝ, L.: Ročník 1910. DAV, roč. 4, 1931, č. 2, s. 2.

³⁵ CHORVÁTH, M.: Otrávená generácia. In: *Detvan 50 rokov v Prahe*. Praha : Slovenský akademický spolok Detvan v Prahe, 1932, s. 80.

³⁶ ZAJAC, P.: *Slovenské kargo. Prítomnosť minulosti, minulosť prítomnosti*. Bratislava : Kalligram, 2016, s. 89.

³⁷ Myslím tým skupinu pražských vysokoškolákov R-10, ku ktorej patril tak Chorváth, ako aj Matuška. Viac k téme v kapitole Dodatok k plagiátorskej afére.

³⁸ CHORVÁTH, M.: Otrávená generácia. In: *Detvan 50 rokov v Prahe*. Praha : Slovenský akademický spolok Detvan v Prahe, 1932, s. 88.

³⁹ ZAJAC, P.: *Slovenské kargo. Prítomnosť minulosti, minulosť prítomnosti*. Bratislava : Kalligram, 2016, s. 90.

⁴⁰ MATUŠKA, A.: *Dielo I*. Bratislava : Tatran, 2010, s. 53. Publikované v roku 1932 v stati „Znova o našich otcoch“.

mienkou na včerajšok. Obidva dobovo relevantné hlasy – Matuškov a Chorváthov – v kontexte aktuálnych sporov o mladú generáciu, jej zámery a kultúrotrvorné poslanie spájal totiž nielen zápor,⁴¹ radikálny nesúhlas s realitou, ale aj vedomie súčasnosti, aktivistický, angažovaný postoj, otvorenosť pre zmenu a presvedčenie o jej nutnosti. Jej predstava bola však len „naznačená“, rámcovaná predovšetkým odmietnutím až popretím súčasných, nevyhovujúcich sociálnych, politických a u Matušku najmä kultúrnych poriadkov. Pritom Oskár Čepan úlohu Matušku a spolu s ním aj celej „otrávenej generácie“ v kontexte generačných sporov v tridsiatych rokoch 20. storočia charakterizoval ako priekopníku: „Práve oni nahradili konvenčnú generačnú dilemu: mladí – starí kritériami, ktoré oddeľujú pokrok od konzervatizmu.“⁴²

Stmeľujúci pojem mladej generácie sa už na začiatku tridsiatych rokov problematizoval, keďže napriek svojej prvotnej syntetizujúcej funkcii stroskotal v konfrontácii so skutočnosťou – skupina mladých bola ideovo diferencovaná až polarizovaná, inak vnímala kultúru a jej funkcie, inak prežívala realitu, ktorá ju obklopovala, nedisponovala spoločným „generačným zážitkom“, len „školskou skúsenosťou“.⁴³ Namiesto o mladej generácii by bolo preto azda príliehavejšie hovoriť o viacerých skupinách,⁴⁴ ktoré sa v prvej polovici tridsiatych rokov medzi sebou zrážali a viedli aj medzigeneračné spory (v mene mladých alebo ich časti, ktorá disponovala potenciálom uplatniť sa v kultúrnej alebo politickej sfére).⁴⁵

⁴¹ MATUŠKA, A.: *Dielo IV*. Bratislava : Tatran, 2014, s. 61.

⁴² ČEPAN, O.: *Kontúry naturizmu*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1977, s. 59.

⁴³ V prípade generácie Matušku išlo o absolvovanie základnej, strednej a vysokej školy v demokratickej 1. ČSR.

⁴⁴ Deliace čiary boli pritom často politické (centristi, autonomisti, komunisti). Je známe, že Matúška vo svojom debutovom článku „Hra na fujaru a pokrok“ (1930) písal o „prepolitizovaní“ slovenského kultúrneho prostredia. Sám sa orientoval primárne na kultúrno-spoločenské témy.

⁴⁵ BURSKA, L.: „Pokolenie“ – čo to jest i jak używać? In: *Teksty drugie*, roč. 16, 2005, č. 6, s. 30. Nadviažem aj na Miloša Havelku – spájal ich „horizont zák-

Matuškové autorské intencie a progresívne zámery však pretekali filtrom ďalších spoločensky a politicky aktuálnych tém (existencie/neexistencie československej národnej jednoty, výkladu slovenských dejín alebo diskusií o tzv. slovenskej otázke). Príspevky Matušku z tridsiatych rokov rezonovali totiž podľa toho, aké bolo „vnútorné naladenie“ tej-ktorej časti diferencovanej (česko)slovenskej spoločnosti, aké konflikty ju v danom historickom momente zamestnávali. „Vyzeralo to – z českej a slovenskej strany – ako pomoc čechoslovakizmu, lenže – subjektívne – nebola to pravda,“⁴⁶ písal po rokoch Matuška. Kritikov pamfletický útok na „mladoňov“ z rokov 1931 – 1932 korešpondoval pritom so zostrojúcou sa kritikou mladých na stránkach slovenskej tlače – v tom zmysle bol súčasťou širšej publicistickej diskusie, reakciou na vonkajší podnet.⁴⁷ Zámerom Matušku bolo spochybníť slovenský generačný spor ako stimul „pokroku“ a súčasne dať mu novú, autorskú podobu v rámcoch, ktoré prijala v tom čase progresívna kultúrna ľavica, programovo kritická voči existujúcemu *status quo*.

ladnej generačnej skúsenosti“ (pojem Karla Mannheima), ale rozdeľovali ich viaceré intrageneračné a intergeneračné konflikty (vnútrogeneračné a medzi-generačné spory). Viac k téme HAVELKA, M.: Česká kultura a politika před různými horizonty generační zkušenosti. In: *Ideje – dějiny – společnost. Studie k historické sociologii vědění*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010, s. 336 – 361.

⁴⁶ MATUŠKA, A.: *Dielo IV*. Bratislava : Tatran, 2014, s. 191.

⁴⁷ Spory o mladú generáciu rezonovali v celej republike – v českom kultúrnom prostredí sa intenzívne diskutovalo najmä o mladej avantgarde a jej vzťahu k marxizmu a ku komunizmu. Polemík sa zúčastnili Jindřich Štyrský, Karel Teige, F. X. Šalda, S. K. Neumann a i. F. X. Šalda vo svojom *Zápisníku* oceňoval polarizáciu vo vnútri generácie, samotné spory vnímal ako prospešné. Pozri „Spory a rozpory v generaci ‚devětsilské‘“ v rubrike Poznámky v 2. čísle *Šaldovho zápisníka* (1929 – 1930). Viac k téme pozri VLAŠÍN, Š. (ed.): *Avantgarda známá a neznámá III (Generační diskuse, 1929 – 1931)*. Praha : Svoboda, 1970. V týchto súvislostiach Matuška mohol hodnotiť slovenské spory ako „importovaný“ tému. V českom prostredí mali pritom diskusie odlišný charakter, boli ideovo vyhranenejšie.

Matuškova účasť v generačnom spore sa v roku 1932 stala predmetom polemiky na stránkach *Národního osvobození*, ktorej sa síce kritik zúčastnil, ale vlastný postoj osobne nespresnil. Zameriam sa na jej stručnú rekonštrukciu s cieľom ukázať, do akých súvislostí bol Matuška ako účastník generačných sporov začiatkom tridsiatych rokov umiestňovaný. Kultúrnospoločenská diskusia v tridsiatych rokoch, do ktorej mladý ľavicový kultúrny publicista vstúpil alebo rovnako „vhupol“ „oboma nohami naraz“,⁴⁸ bola natoľko diferencovaná, že kritikove príspevky sa ocitli v sieti viacerých interpretácií. Tie nie vždy zodpovedali prvotným, progresívnym Matuškovým zámerom.

Slovenské hlasy, príloha denníka *Národní osvobození*, vychádzajúca nepravidelne a mnohokrát sotva v rozsahu jednej strany, bola v rokoch 1931 – 1932 jediným publikačným priestorom Alexandra Matušku. Svoje príspevky v prílohe publikoval i (Jiří) Juraj Šujan, čechoslovakisticky orientovaný autor, publikujúci v tom čase okrem iného aj v Peroutkovej *Přítomnosti*.⁴⁹ Periodiká, s ktorými obaja spolupracovali, ich zjavne spájali. No bola to len spoločná štartovacia čiara bez spoločnej méty, keďže Šujan, hodnotený ako priemerný autor a známy predovšetkým vďaka knihám o Milanovi Rastislavovi Štefánikovi, ako publicista upadol neskoršie do zabudnutia.⁵⁰

⁴⁸ PETRÍK, V.: *Slovenský intelektuál Alexander Matuška*. Bratislava : LIC, 2019, s. 19.

⁴⁹ Matuška mal v tom čase „za sebou“ debut na stránkach *Přítomnosti*, pamfletický príspevok „Hra na fujaru a pokrok“ (1930) zverejnený pod skratkou „rm“.

⁵⁰ Šujan bol v tom čase autorom viacerých publikácií o Milanovi Rastislavovi Štefánikovi: *Milan Rastislav Štefánik* (Praha : L. Mazáč, 1929), *Milan R. Štefánik v Detvane* (Turčiansky sv. Martin : Kníhtlačiarsky účastinársky spolok, 1932), *Mladý Štefánik a mladé Slovensko. Pokus o rozbor jednej tradície* (Praha : Orbis, 1932). Dobové ohlasy na Šujanovu publicistickú/vedeckú aktivitu neboli obzvlášť lichotivé. Napríklad Jozef Lettrich, od roku 1931 okrem iného vydavateľ *Mladého Slovenska*, písal o Šujanovej monografii o Štefánikovi takto: „Zdalo by sa, že tak slabý autor ako je Šujan, kajúcne uzná svoje nedostatky a sa vynasnaží primerane tomu napraviť omyly“ (LETTRICH, J.: Poznámky na Šujanovu obranu. In: *Mladé Slovensko*, roč. 9, 1929, č. 5 – 6, s. 47).

Polemiku inicioval Šujan článkom „O našich otcoch a synoch“ (1932)⁵¹ – súhrnnou odpoveďou na viacero Matuškových pamfletických úvah z rokov 1931 – 1932, v ktorej generačné spory vnímal dokonca ako Matuškovu „oblúbenú tému“.⁵² Odlišnosti medzi nimi boli dobovo príznakové – išlo o stret medzi dvoma rôznymi výkladmi slovenskej minulosti (dedičstva, ako aj tradícií „otcov“)⁵³ a pripisovanie odlišného významu dôsledkom maďarizácie. Šujan totiž v súlade s presvedčením, aké zdieľala čechoslovakisticky orientovaná časť českého a slovenského prostredia, vnímal maďarizáciu ako obdobie útlaku, ktoré v slovenskej súčasnosti zanechalo výrazné, naďalej prítomné a len postupne napravitelné stopy. Matuška, naopak, podobu, v akej sa minulosť sprítomňovala, karikoval. V roku 1932 písal provokačne o „zisku z útisku“⁵⁴ s cieľom stanoviť „moment nového začiatku“ a zaútočiť okrem iného na netvorivý, stádovitý prístup k dnešku, folklorizujúce vlastenectvo a nacionalistický horizont „otcov“ a „synov“ („mladoňov“). Závery, ktoré Šujan vyvodil, mali útočný charakter a obviňovali Matušku z odrodilstva, až vlastizrady („Nuž toto, nech odpustí p. Matuška, páchne tak trochu tukovštinou v druhom vydaní“⁵⁵) a zo zaujatosti voči „otcom“,

⁵¹ ŠUJAN, J.: O našich otcoch i synoch. In: *Národní osvobození (Slovenské hlasy)*, roč. 4, 1932, č. 9, s. 5.

⁵² Tamže.

⁵³ Rozlišujem medzi „tradíciou“ a „dedičstvom“ aj vzhľadom na rozdielne vnímanie „odkazu“ minulosti u Šujana a Matušku. Ako píše Andrzej Mencwel: „Dedičstvo je všetko to, čo minulosť zanechala. K nemu patrí tak to, čo bolo pred nami skryté, ako aj to, čo my sami utajujeme. Tradíciu úmyselne vyťahujeme z vrstiev dedičstva a potvrdzujeme ako hodnotu, na ktorú treba nadväzovať, a teda trvalú“ (MENCWEL, A.: *Przedwiośnie czy potop (2). Nowe krytyki postaw polskich*. Warszawa : Wydawnictwo Krytyki Politycznej, 2019, s. 12 – 13). Kým Matuška odmietal „dedičstvo“ minulosti ako bremeno, ktoré Slovákov „hati“, Šujan sa odvolával na „tradíciu“ otcov, a teda trvalé hodnoty, ktoré predošlé generácie zanechali.

⁵⁴ MATUŠKA, A.: *Dielo I*. Bratislava : Tatran, 2010, s. 54.

⁵⁵ ŠUJAN, J.: O našich otcoch i synoch. In: *Národní osvobození (Slovenské hlasy)*, roč. 4, 1932, č. 9, s. 5.

ktorí v súlade so Šujanovým presvedčením vytvárali kultúrne hodnoty v neprajnej dobe a v existenčne skľučujúcich podmienkach. Písal: „Pokiaľ ide o staršiu generáciu a o minulosť predprevratovú, darmo je, kým Matuška nedokáže, že ten útlak maďarský a ten feudalizmus nebol hlavnou príčinou našej zaostalosti a nedostatkov. [...] Naša minulosť je minulosť poctivého boja o národnú existenciu a ľudské základné práva a naši otcovia boli charakterní a statoční ľudia.“⁵⁶ Prevrat v roku 1918 vnímal Šujan ako revolučný krok politický, nie intelektuálny a kultúrny („len a len postupným vývojom robia sa kroky dopredu“⁵⁷). Dožadoval sa preto väčšej zhovievavosti, chcel od Matušku, aby sa zriekol „mrzkých spôsobov“,⁵⁸ čím zrejme myslel mieru Matuškovkej kritickosti voči minulému/prítomnému. Touto „zmierňujúcou“ optikou meral Matuškovu texty, pričom Matuškovu kritické gesto vnímal ako trufalý výsmech predošlým generáciám: „Všetko sa mu od nich »hnusí« a na všetko len »kašle« a »kašle«“⁵⁹ – ako odmietnutie dedičstva minulosti ako celku, bez možnosti kompromisu.

Na Šujanov článok „O našich otcoch a synoch“ čoskoro zareagoval redaktor prílohy *Slovenské hlasy* článkom „Potreba slovenského revisionismu“, podpísaným skratkou „HK“.⁶⁰ Aj tentoraz išlo o snahu interpretovať Matuškovu, v Šujanovom ponímaní protirečivú články.⁶¹ Redaktor prílohy prirovnal Matuškovu príspevky k člán-

⁵⁶ Tamže.

⁵⁷ Tamže.

⁵⁸ Tamže.

⁵⁹ Tamže.

⁶⁰ H. K.: Potreba slovenského revisionismu. In: *Národní osvobození (Slovenské hlasy)*, roč. 4, 1932, č. 11, s. 6.

⁶¹ „Alex. Matuška vracia sa neustále k tomuto svojmu obľúbenému tematu, ačkoľvek už hneď na začiatku poprel existenciu problému »starých a mladých« u nás Slovákov a dôkladne sa vysmial z toho, že sa ešte môže niečo hovoriť o týchto veciach. Kto pozornejšie čítal jeho články, nemôže sa diviť tomuto rozporu, lebo podobných rozporov je už v tom istom jeho článku dosť a dosť. Na pr. v článku »Znova o našich otcoch« píše, ako sa »prítomnosť našim otcom takto dosť pozdáva«, kdežto v druhom odstavci je, že naši otcovia »prítomnosť

kom Štefana Janšáka, ktorý sa ešte v dvadsiatych rokoch na stránkach *Prúdov* aktívne venoval generačným sporom, no v tridsiatych rokoch sa k téme mladých vyjadroval pomenej.⁶² Problémom, na ktorý redaktor upozornil, nebol pritom generačný konflikt, ale Matuškov postoj ku koncepcii československej národnej jednoty, ktorú kritik údajne považoval za neúspešnú. Janšák totiž v redakciou pripomínanej úvahe „Kameň na medzi“⁶³ podotkol, že Slovákom chýba „organizačná osa, okolo ktorej sa má bezpečne celý národ a štát točiť“⁶⁴, a proklamoval potrebu udržiavať úzku česko-slovenskú spoluprácu v prúdickom a čechoslovakistickom duchu. Redaktor prílohy (aj v odpovedi Šujanovi rozvíjal totožnú argumentáciu)⁶⁵ predpokladal, že Matuška spolu s Janšákom zdôrazňujú neúspech kultúrnej a národnej integrácie Čechov a Slovákov v spoločnom štáte.⁶⁶ Táto interpretácia korešpondovala s profilom časopisu – *Ná-*

dlhú čiaru
d á v a m e,
ak pokračuje po-
známka

považujú za nízku, než by si zasluhovala ich vznešenej pozornosti«. Ale podme k veci!“ (ŠUJAN, J.: O našich otcov i synoch. In: *Národní osvobození (Slovenské hlasy)*, roč. 4, 1932, č. 9, s. 5).

⁶² Andrej Kostolný v *Mladom Slovensku* o Janšákovi písal ako o „nehľadanom, ale predsa výborne nájdenom oficiálnom debatérovi zo starších, ktorý koncom dvadsiatych rokov vyzýval mladých, aby si »sadli na deň alebo na týždeň a pekne spravili zoznam tých starých, špatných alebo chybných názorov, povedali, v čom spočíva ich vadnosť a hneď pripojili i návrh na liečenie“ (KOSTOLNÝ, A.: Mladá generácia slovenská. In: *LUK*, roč. 1, 1930, č. 6, s. 88).

⁶³ JANŠÁK, Š.: Kameň na medzi. In: *Prúdy*, roč. 16, 1932, č. 2, s. 65 – 70. Stať je pomenovaná podľa Rázusovej básnickej zbierky *Kameň na medzi* z roku 1925.

⁶⁴ Tamže, s. 69.

⁶⁵ ŠUJAN, J. – H. K.: Polemický kútok. In: *Národní osvobození (Slovenské hlasy)*, roč. 4, 1932, č. 12, s. 5.

⁶⁶ „Jestliže pak Janšák dospívá k tomu, že v čs. kulturním životě není myšlenky, není duševního proudu, který by dovedl zaujmout a sjednotit myslí celého národa, dospívá-li k tomu, že nemáme mocné, jednotné smýšlející třídy, která by buď povědomě byla ovládaná silným citem spolupatričnosti anebo vědomě, na podkladě rozumových kalkulací odstraňovala vše, co sjednocení překáží, a došel-li Janšák k těmto myšlenkám přes úsudek, že ideál československého co nejužšího sblížení, který byl vztyčen po převratě, je příliš nehmotný a nehmata-telný, tu myslím, že jsem oprávněně vyslovil úsudek, že Janšákova úvaha se bere téměř toutéž cestou jako nedávné úvahy Matuškovy o historismu“ (tamže).

rodní osvobození bol totiž denník českých a slovenských legionárov a ideové preferencie redakcie boli primárne čechoslovakistické.⁶⁷ Aj keď redaktor prílohy nemal v úmysle Matušku jednoznačne označiť za zástancu československej jednoty, ako to interpretoval Šujan („Sám citujete jako hlavní věc z Janšákových úvah zakončení, že revise a či náprava slovenského života musí se díti »v znamení nejvyššího československého sblížení«. Kdo prosím, toto přání vyčetl z Matuškových úvah, kdo? Ba, já jsem Matušku dokonce důvodně obvinil z maďarofilství rázu Tukova!“⁶⁸), zdôrazňoval, že Matuška v prvom rade potvrdil prítomnosť silných separatistických nálad v slovenskej časti republiky a slovenské sklony k vlasteneckému historizmu. Tento argument Šujan vnímal ako „obranu protivníka“,⁶⁹ zaujatie jednoznačnej pozície redakcie *Slovenských hlasov* v spore.

Polemiky medzi Šujanom a redaktorom *Slovenských hlasov* (a súčasne medzi Šujanom a Matuškom) sa zúčastnil aj Kazimír Bezek (pseud. Peter Civrun), ktorý Šujana obvinil z nesprávnej interpretácie Matuškových úvah.⁷⁰ Tvrdil, že niet dôvodu hovoriť o mravnej kríze mladej generácie, povrchné chápanej ako prejav negativizmu a dešpektu voči „otcom“. Podľa Bezeka išlo o postupné prehodnocovanie vlastenectva, na čom mala najväčší podiel ľavicovo (socialisticky) zmýšľajúca mládež: „Z tohoto rozporu vznikli všetky negácie Matuškovce. Šujan tohoto rozporu nevidí.“⁷¹ Bezek definoval Matuškovce zdroje zmýšľania ako ľavicové („To není tukovina, to je uvedo-

⁶⁷ Redakcia sa nevyhraňovala voči českej a slovenskej ľavici a ľavicovým, avantgardným autorom ponúkala priestor na publikovanie – zo slovenskej strany napríklad Danielovi Okálimu.

⁶⁸ ŠUJAN, J. – H. K.: Polemický kútok. In: *Národní osvobození (Slovenské hlasy)*, roč. 4, 1932, č. 12, s. 5.

⁶⁹ Redaktor prílohy písal: „máte pravdu, že bývám nucen vystupovat a zasahovat jako soudce při nějakém zápase“ (tamže).

⁷⁰ CIVRUN, P. [BEZEK, K.]: Len synovia proti otcom? In: *Národní osvobození (Slovenské hlasy)*, roč. 4, 1932, č. 12, s. 5. Kazimír Bezek patril spolu s Matuškom ku skupine pražských vysokoškolákov R-10.

⁷¹ Tamže.

melý prejav práve onoho pohybu mládeže k socializmu, prahnúci po čistej beztriednej spoločnosti i po čistej a veľkej kultúre⁷²), jeho články zas vnímal ako súčasť širšieho protikonzervatívneho a protinárodnárskeho intelektuálneho prúdu, „rozkladu celého ponímania duševnej a tvôrčej činnosti“⁷³ namiereného proti slovenskému meštiactvu a jeho kultúre („Táto kultúra stojí potom v úplnom rozpore so skutočným životom, s jeho ľudskými, životnými i umeleckými hodnotami“⁷⁴). Prínos Bezekovho príspevku spočíval predovšetkým v tom, že Matušku jednoznačne situoval mimo „renegátskeho“, odrodileckého kontextu, kam ho umiestnil Šujan, ale aj mimo rámca čechoslovakistického, v ktorom ho chcel mať redaktor *Slovenských hlasov*. Napokon stručná úvaha „Len synovia proti otcom?“ patrila k jedným z mála dobových textov, ktoré sa pokúsili komplexnejšie vyložiť, ozrejmiť a zdôvodniť aspoň časť Matuškových ideových postojov v tridsiatych rokoch.⁷⁵ Umiestnenie Matušku v kultúrnom kontexte mladej ľavice nebolo totiž na začiatku tridsiatych rokov zrejmé, tým skôr, keď ako menej známy študent a kritik „v stave zrodu“ publikoval svoje články v čechoslovakisticky orientovanej alebo českej tlači (v čase polemiky so Šujanom ešte jednorazovo v *Prítomnosti* pod skratkou „rm“, pod vlastným menom jedine v *Národním osvobození*). Šujan a redaktor *Slovenských hlasov* predložili dve politicky zdanlivo nezlučiteľné interpretácie (podporovanie maďarského revizionizmu, zľahčujúce hodnotenie maďarizačného útlaku ver-

⁷² Tamže.

⁷³ Tamže.

⁷⁴ Tamže.

⁷⁵ „Mládež sa začína radikalizovať; začína posmech robiť z vlasteneckých postojov na Slovensku, lebo ich prestala chápať ako užitočnú národnú prácu a ako niečo kresťansky čistého a mravného. Mládež sa nepoklonkuje už šedivým bradám na pamätných doskách, cintorínoch alebo v živote. Začína mať na život už iné pohľady než martinské, začína mať iný elán než Mazáčov, inie šípy a inie luky než papieroví čarostrelci a bojovníci o »chrabré a naše Slovensko«; inú kultúru než svätovojtešský literárno-vedecký obchod, alebo Matica, ktorá pomaly zostane na Slovensku jediným národným folklórom“ (tamže).

zus zdôrazňovanie neúspechu československej národnej jednoty). Obaja sa však zhodli na tom, že Matuška popiera slovenskú národnú a v tomto kontexte najmä kultúrnu samostatnosť.⁷⁶ Bezek vo svojom príspevku neprijal tieto výklady (a ani spoločensko-politické perspektívy, z ktorých boli vedené) a interpretoval Matuškovu príspevku ako prejav postupného prechodu mladých na socialistické pozície. Jeho výklad sa takto pohyboval v inom interpretačnom rámci než obviňovanie Matušku z prepiaťeho kriticismu a odrodilctva, no súčasne vniesol argumenty, voči ktorým sa Matuška v tridsiatych rokoch ani verejne neohradil, ani sa k nim neprihlásil.⁷⁷

Polemika okolo Matušku v prílohe *Slovenské hlasy* bola preto okrem iného aj pokusom (chronologicky vzaté prvým) určiť kritikove ideové východiská. Matuška ju iste sledoval a mohol by ju aj definitívne, „vysvetľujúco“ uzavrieť, no jeho bilančné vystúpenie „Odpoveď p. Šujanovi“ je skôr ironicky ladenou výčitkou Šujanovmu nepochopeniu jadra sporu.⁷⁸ Šujana obvinil Matuška z „národného prepínania“,⁷⁹ pričom ho nepovažoval za rovnocenného protivníka ani partnera v spore, ale za človeka, ktorý svoju pozornosť presunul na „oficiálne pravdy a pravdičky“,⁸⁰ t. j. na nepodstatné, po vzore otcov „trochárske“, malicherné záležitosti. V polemike Šujan – Matuš-

⁷⁶ Matuškovu publikačná aktivita, aj z perspektívy slovenských konzervatívnych kruhov, mohla byť aj preto chápaná ako protislovenská.

⁷⁷ O rok neskôr vznikla skupina R-10 – generačne a ideovo spriaznená –, ku ktorej patrili tak Matuška, ako aj Bezek. Je však známe, že v tridsiatych rokoch Matuška nebol členom žiadnej strany, jeho ľavicovosť mala primárne kultúrne parametre a sústredila sa na kritiku slovenských nacionalistických, tradicionalistických, katolíckych a konzervatívnych kruhov.

⁷⁸ „Z reči do reči ma nazval nezdarným synom – správne [píše A. Matuška o J. Šujanovi – pozn. M. B], svetoobčanom – veľmi dobre, človekom mrzkých spôsobov – výstižne; niektoré moje vývody nazval tukovčinou v druhom vydaní – čo by mohlo mať súdnu dohru. Nič mi nevyvrátil“ (MATUŠKA, A.: *Dielo I.* Bratislava : Tatran, 2010, s. 54; publikované v roku 1932 v stati „Odpoveď p. Šujanovi“).

⁷⁹ Tamže, s. 55.

⁸⁰ Tamže.

ka došlo aj k „zrážke“ s Matuškovým polemickým temperamentom. Vo svojej „Odpovedi p. Šujanovi“, ktorá bola reakciou na príspevok „O našich otcoch i synoch“, kritik písal: „Juraj Šujan sa ale neuspokojil, že ma napadol raz. Bolo mu akosi clivo, otupne, že mu neodpovedám; mal fixnú ideu, že mu musím odpovedať. Minulý týždeň vo svojom liste ma nazýva svojim protivníkom. Na to veľkomyselne odpoviem, že to nie je možné, pretože ja p. Šujana nepokladám za svojho protivníka, ba ani za protivného človeka. Preto som mu ani hneď neodpovedal. Ale v onom liste stojí tiež, že som sa ani za dva týždne nezmohol na odpoveď, a tu už máme čo robiť so zlomyselnosťou, keďže z redakčnej poznámky vidieť, že »protivník« vedel o prvej mojej odpovedi. Nie je teda pravda, že som sa nezmohol na odpoveď, ale pravda je, že som sa zmohol neodpovedať. Kto chceš, rozumej!“⁸¹

Šujan v poslednom polemickom príspevku „Nutnosť slovenského revizionizmu“⁸² mienil dať tejto diskusii už len záverečnú bodku a zdôrazniť akútnu potrebu adekvátnejšieho, menej zaujatého a vecnejšieho prístupu k politickým (a ku kultúrnym) problémom Slovenska. Spor s Matuškom zhodnotil ako diskusiu, ktorej aktéri „boli u konca a nemohli jej poslúžiť vecným podkladom“.⁸³ Svoje predošlé stanovisko doplnil jednoznačným príklonom k myšlienke československej národnej jednoty („v prospech pravdy, že sme jeden národ“⁸⁴), k zdôrazňovaniu hlasistických a prúdistických ideálov ako základu trvalosti a prosperity štátu. S iným (polemickým) nalađením Šujan do sporu vstúpil a inak (zmierňujúco) z neho vystúpil – overil si takto vlastnú schopnosť vôbec viesť diskusiu vo forme, akú Matuška nastolil.

⁸¹ Tamže.

⁸² ŠUJAN, J.: Nutnosť slov. revizionizmu. In: *Národní osvobození (Slovenské hlasy)*, roč. 4, 1932, č. 17, s. 5.

⁸³ Tamže.

⁸⁴ Tamže.

„Poslúženie vecným podkladom“, o ktorom písal Šujan, nebolo totiž Matuškovým zámerom – mladý kritik sa hneď vo svojich začiatkoch realizoval ako polemik.⁸⁵ Selektoval Šujanove argumenty, vytrhával ich z kontextu, obracal sa na čitateľa („kto chceš, rozumej!“⁸⁶). Súčasne potvrdzoval vlastnú, autorskú integritu („nič mi nevyvrátil“⁸⁷). Šujan si prial rozvíjať jemnejšie formy diskusie, zmierniť emotívnosť prejavov. No cieľom Matušku bolo ovládnuť komunikačný priestor aj vďaka štýlu, ktorý je „indexovým znakom, príznakom osobnosti, ktorý jen stěží lze zapřít“.⁸⁸ Tým a takto sa mladý Matuška prihlásil k žánru, ako aj ku kritickému typu, ktorý v českom kultúrnom prostredí reprezentoval napríklad F. X. Šalda. Tento príklon bol pre vtedajšiu slovenskú mladú generáciu – alebo jej kultúrne a literárne zameranú časť – príznačný. Upresňovanie autorskej pozície v kultúrnom priestore sa viazalo aj na preberanie dobovo aktuálnych „vzorov“, ktoré by bolo možné adaptovať.⁸⁹ K českému kritikovi sa pritom prihlásila nielen slovenská kultúrna ľavica, medzi dvoma vojnami najmä davistická, ale aj katolícka a autonómisticky orientovaná mládež, ktorá sa nachádzala na opačnej strane ideovej barikády.

⁸⁵ Viac k téme pozri HOMOLÁČ, J.: Polemika jako žánr (Na materiálu šaldovském). In: *Česká literatura*, roč. 46, 1998, č. 3, s. 236 – 268.

⁸⁶ MATUŠKA, A.: *Dielo I*. Bratislava : Tatran, 2010, s. 55. Publikované v roku 1932 v stati „Odpoveď p. Šujanovi“.

⁸⁷ Tamže, s. 54.

⁸⁸ KRAUS, J.: Polemické maximy FXŠ. In: *Česká literatura*, roč. 46, 1998, č. 3, s. 271.

⁸⁹ Viac k téme PASSIA, R.: Interpretácia, domestikácia, manipulácia (davisti a F. X. Šalda). In: *Slovenská literatura*, roč. 58, 2011, č. 4, s. 358 – 366.

Dodatok k plagiátorskej afére

V roku 1934 v liste adresovanom Jánovi Smrekovi, vtedajšiemu redaktorovi *Elánu*, Ján Elen Bor písal: „Načo uverejňovať príspevky neznámych ľudí, ktorí nenapísali ani jediného článku, sú najmenej kompetentní niečo vraviť, keď tu máme hlasy ľudí povolaných, kritikov našich i českých.“¹ Meno Alexandra Matušku, ktorý v tom istom roku odhalil Borov plagiát, určite nepatrilo k tým známejším. Mladý kritik skutočne prišiel „odnikiaľ“ – v *Přítomnosti* publikoval svoj prvý článok pod pseudonymom „rm“ a v okrajových *Slovenských hlasoch*, prílohe *Národního osvobození*, zverejnil sotva pár príspevkov. Matuška mal ambíciu dostať sa na stránky relevantných slovenských časopisov – článok „Empirické podvody transcendentálneho kritika“ neúspešne ponúkol viacerým redakciám (ex post spomínal *Elán*, *Slovenské smery umelecké a kritické* a *Slovenské pohľady*). Text s posmešne znejúcim názvom „Historka ze slovenské literatury“ zverejnila napokon Peroutkova *Přítomnost*, ktorej dobový ohlas na Slovensku – vzhľadom na riešenie tzv. slovenskej otázky v duchu čechoslovakizmu a renomé samotného Ferdinanda Peroutku – bol skôr negatívny.² Príbeh plagiátorskej aféry je na základe predošlých literárnohistorických rekonštrukcií a interpretácií dostatočne známy,³ rovnako aj jej výsledok. Bor nedokázal spochybniť Matuškovu výhradu a kompe-

¹ ŽATKO, Ernest – SMREK, Ján. LA SNK, sign. 181 V 12.

² Viac k téme v kapitole Peroutka a Přítomnost.

³ Literárnohistorický materiál k plagiátorskej afére vrátane archívnych prameňov kompletizoval a edične spracoval Dušan Teplan v štúdii „J. E. Bor: Návrat k minulosti (Ku genéze plagiátorskej aféry)“. In: TEPLAN, D. (ed.): *Imitácia – alúzia – plagiát. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Literárne akcenty I*. Nitra : UKF, 2014, s. 163 – 207. Viac k téme PETRÍK, V.: *Slovenský intelektuál Alexander Matuška*. Bratislava : LIC, 2019; CHMEL, R.: *Dejiny slovenskej literárnej kritiky*. Bratislava : Tatran, 1991.

tenciu, zaujal obrannú až trpiteľskú pozíciu a naďalej publikoval.⁴ Vo svojich spomienkových *Zápisoch starého študenta* sa k tejto citlivej a dehonestujúcej téme azda zámerne nevyjadril.⁵ Plagiátorská aféra vzbudila pritom značný ohlas v dobovej tlači a zanechala stopy aj v osobnej korešpondencii, obzvlášť medzi Borom a viacerými predstaviteľmi súdobej slovenskej literárnej scény.

Na základe archívnych a publikovaných materiálov je zrejmé, že táto krátka epizóda mala prinajmenšom tri úrovne: odbornú, etickú (ktorá sa viazala na kvalitu autorského výkonu a Borov – šaldovský povedané – nedostatok, slabosť charakteru) a ideovú, príp. kultúr-nospoločenskú (spojenú s dobovým kontextom, tridsiatymi rokmi ako „dobou frenetickej angažovanosti“⁶). V nasledujúcich riadkoch sa zameriam na ideovú úroveň sporu. Plagiátorskú aféru nebudem rámcovať témou autorskej etiky, aj keď okrajovo nadviažem na jej predošlý výklad, ktorý potvrdil, že Matuška vo vlastnom mene a „v mene pravdy“⁷ obvinil Bora z neetického správania, odhalil jeho „autorskú“ metódu a pokúšal sa spochybniť jeho vtedajšiu silnú pozíciu v radoch mladej slovenskej literárnej generácie. V súlade s modernistickou požiadavkou originality a inovatívnosti sa Matuškov príspevky dotkli širšieho okruhu tém – tak preberania a opakovania cudzích vzorov na individuálnej, autorskej úrovni, ako aj dobovo aktuálnej otázky „vplyvov“, napodobňovania.⁸

⁴ Matuška v roku 1935 Borov prípad komentoval nasledovne: „Tento Bor napríklad si moje (odpusťte nastokrát, že stále hovorím o sebe!) mlčanie vyložil tak, že je »kampani« proti nemu koniec; a prejavil ešte aj ochotu odložiť celú vec ad acta“ (MATUŠKA, A.: *Dielo I*. Bratislava : Tatran, 2010, s. 126).

⁵ BOR, J. E.: *Zápisky starého študenta*. Trnava : Nakladateľstvo František Urbánek a spol., 1940.

⁶ JUDT, T. – SNYDER, T.: *Rozważania o XX wieku*. Poznań : Rebis, 2013, s. 70.

⁷ V roku 1933 písal Matuška Andrejovi Mrázovi, šéfredaktorovi *Slovenských pohľadov*: „Ide mi tedy nie o dáku osobnú pomstu, ale – ako komické! – o pravdu“ (MRÁZ, Andrej – MATUŠKA, Alexander. LA SNK, sign. 59 L 39).

⁸ Viac k téme pozri JAKUBOWIAK, M.: Widma plagiatu. Lowes – Irzykowski – Eliot. In: *Teksty drugie*, roč. 27, 2016, č. 2, s. 191 – 210.

Poznámky k plagiátorskej afére obmedzím na dva vzájomne prepojené tematické okruhy: prvým bude vzťah medzi Borom ako členom literárnej skupiny Postup a Matuškom ako reprezentantom mladej kultúrnej ľavice; v druhom pôjde o ideové vymedzovanie sa časti mladej slovenskej Prahy voči časti mladej Bratislavy. Okrajovo sa dotknem témy dobového imperatívu modernizácie, s ktorým bola konfrontovaná mladá slovenská generácia v tridsiatych rokoch, ku ktorej patrili tak Matuška (ročník 1910), ako aj Bor (ročník 1907).⁹

* * *

Literárna skupina Postup bola dobre organizovaná. V roku 1934 v mene tretej literárnej generácie (generácie povojnovej, najmladšej),¹⁰ ku ktorej sa tzv. postupisti hlásili, bol v Bratislave založený Spolok mladých slovenských spisovateľov (SMSS). K vydavateľským aktivitám skupiny patril predovšetkým časopis *Postup* (1934 – 1935) a knižná edícia Postup, v ktorej okrem iného vyšli básnické zbierky Rudolfa Dilonga, Pavla Gašparoviča Hlbinu, Ľubomíra Kupčoka, Štefana Atilu Brezányho, Jána Harantu alebo Borove estetické a literárnovedné práce.¹¹ Postupisti prispievali do viacerých kultúrno-spoločenských a literárnych časopisov, no súčasne ich Ilja J. Marko vo svojich spomienkach *Zápas mladých*

⁹ Viac v kapitole K F. X. Šaldovi.

¹⁰ MARKO, I. J.: *Zápas mladých*. Prešov – Bratislava : Nakladateľstvo Čas, 1941, s. 58.

¹¹ Literárna skupina Postup vznikla v druhej polovici dvadsiatych rokov v prostredí študentov zo Žiliny. V polovici tridsiatych rokov sa centrom pôsobenia skupiny stala Bratislava. Pri vydávaní knižných publikácií a časopisu spolupracovali postupisti s nakladateľstvom Fr. Urbánek a spol. z Trnavy a s tlačiarňou Kryl a Scotti v Novom Jičíne. Za grafickú úpravu kníh bol okrem iných zodpovedný Rudolf Fabry. Niektorí členovia literárnej skupiny Postup tvorivo pokračovali ako príslušníci tzv. katolíckej moderny. V roku 1934 v knižnej edícii Postup vyšli *Rozličnosti* J. E. Bora, venované avantgardným „-izmom“ v umení, komentujúce zároveň možnosti a limity súčasného románu.

(1941) označil za „generáciu bez protekcie“,¹² ktorá si svoje postavenie v kultúre musela doslova vydobýť: „Naša generácia sa za žiadnych okolností nemala dobre. Na každej strane pociťovali sme utlačanie. Kým staršia generácia mala svoje dobre zaistené miesta, zatiaľ naša musela bojovať o suchý krajec chleba.“¹³ Základnú líniu Markových spomienok určovala pritom militantná rétorika súboja a zároveň predstava (dnešným jazykom povedané) „skleného stropu“, na ktorý najmladšia literárna generácia podľa autora neustále narážala.¹⁴ Tridsiate roky napokon vnímal Marko ako obdobie „kultúrnych klík“,¹⁵ „rodinkárov, rafinovane zakuklených karieristov a diletantov“.¹⁶

K skupinovým iniciatívam a spolčovaniu najmladšej slovenskej generácie dochádzalo aj v Prahe. Koncom roka 1933, pár mesiacov pred vznikom bratislavského Spolku mladých slovenských spisovateľov, sa v *DAV-e* objavila prvá zmienka o skupine pražských vysokoškolákov R-10.¹⁷ Podľa Michala Chorvátha, ktorý okrem Alexandra Matušku, Dobroslava Chrobáka, Kazimíra Bezeka a Jána Kostru patril k jedným z jej „členov-literátov“, skutočnosť, že skupina R-10 združovala mladých Slovákov v Prahe, mala pre jej organizačné možnosti negatívne dôsledky: „Nebolo v tomto prostredí predpokladov na presnejšie vykryštalizovanie skupiny, ako by sa to mohlo stať v Bratislave. A tak sa skupina po odchode význam-

¹² MARKO, I. J.: *Zápas mladých*. Prešov – Bratislava : Nakladateľstvo Čas, 1941, s. 53.

¹³ Tamže.

¹⁴ Výhrady postupistov ľavicová kritika považovala za neoprávnené: „Postupisti síce hovoria, že »starší « literáti na nich žiarlia a zaznávajú i potláčajú každý ich čin. Nič sa mi nezdá nespravodlivejšie ako toto obvinenie“ (CHORVÁTH, M.: Útok na Postup. In: *Cestami literatúry*. Zv. 1. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1979, s. 133).

¹⁵ MARKO, I. J.: *Zápas mladých*. Prešov – Bratislava : Nakladateľstvo Čas, 1941, s. 160.

¹⁶ Tamže, s. 44.

¹⁷ Ročník 1910. In: *DAV*, roč. 6, 1933, č. 11 – 12, s. 163. Viac k téme PETRÍK, V.: Skupina R 10. In: *Romboid*, roč. 45, 2010, č. 10, s. 20 – 23.

ných členov okolo r. 1935 [vrátane Matušku – pozn. M. B.] začína rozpadávať.¹⁸ Kým pražská skupina R-10 nevydala ani plánovaný zborník Červený kohút, postupisti disponovali v tom čase vlastným časopisom, knižnou edíciou a inštitucionálnym zázemím v Bratislave (SMSS). Skupina R-10 mala však okrem kultúrneho a literárneho zamerania aj výrazný ideologicko-politický ľavicový profil.¹⁹ Jej členovia publikovali v *DAV-e*, organizovali sociografické zájazdy, prednášky a besedy, vyčlenili sa z pražského spolku Detvan (aj keď sa organizačne neodštiepili),²⁰ iniciovali vznik socialistického spolku Iskra a – prostredníctvom agitačnej činnosti – pôsobili aj na Slovensku.²¹ Obidve skupiny (R-10 a Postup) tvorili pritom ambiciózni mladí ľudia, vrátane vysokoškolských študentov. Snažili sa tak nielen zviditeľniť v kultúrnej prevádzke, ale aj vymedziť sa a súčasne stabilizovať vlastný ekonomický a spoločenský status.²² Člen skupiny R-10 Samuel Takáč poznamenal, že snahou pražskej skupiny bolo aj „paralyzovať vplyv bratislav-

¹⁸ R-10. In: *Slovenské pohľady*, roč. 77, 1961, č. 4, s. 15.

¹⁹ „Do Prahy sme prišli už skoro ako komunisti, mnohí zo skupiny R-10 sa komunistami stávali až v Prahe“ (tamže, s. 18). Táto charakteristika neplatí pre všetkých. Estetická koncepcia, ktorú skupina R-10 v *DAV-e* len načrtla, sa aj v príspevkoch Matušku vymedzovala voči socialistickému realizmu, kolektivismu. Viac k téme pozri HAMADA, M.: Generácia R 10 (Kazimír Bezek). In: *Romboid*, roč. 45, 2010, č. 10, s. 30 – 33.

²⁰ PETRÍK, V.: Skupina R 10. In: *Romboid*, roč. 45, 2010, č. 10, s. 22.

²¹ R-10. In: *Slovenské pohľady*, roč. 77, 1961, č. 4, s. 18 – 20.

²² Vo svojich spomienkach A. Matuška píše o období pražských štúdií takto: „Nemal by som zachádzať do podrobností, no už som zašiel a ešte zájdem, a tak musím prezradiť, že z tisícikorunového otcovho platu mi rodičia posielali mesačne 450,-; oni žili zo zvyšku. [...] Nikdy som nedostal ani štipendium. Požičiavať sa požičiavalo nerado, požičané sa nad to muselo občas aj vrátiť. [...] Dakedy preto išla do zastavárne (»frc«) zlatá retiazka od hodínok, dakedy – neskôr – kvaplo niečo z písania; dakedy prišiel veľmi vhodne balík. Ale to bolo všetko málo. [...] Za šesť rokov som vystriedal 17 bytov, 17 preto, že vždy, keď som šiel domov na sviatky a prázdniny, byt som vypovedal; rátal som s tým, že to vyjde lacnejšie, a vyšlo to drahšie“ (MATUŠKA, A.: *Dielo IV*. Bratislava : Tatran, 2014, s. 42 – 43).

ského študentského centra, pokiaľ ide o vzťah k mladej slovenskej inteligencii“.²³

Keď Matuška v roku 1935 v českej *Prítomnosti* označil seba a súčasne tých, ktorí mu boli generačne a ideovo blízki, za „nebratislavských“,²⁴ jasne vyjadril príslušnosť k (metropolitnému, pražskému) priestoru, s ktorým sa v tom čase stotožňoval. V spomienkovej ankete venovanej skupine R-10, ktorú v roku 1961 usporiadali *Slovenské pohľady*, uviedol: „My sme sa cítili proti bratislavským vysokoškólakom trochu nad.“²⁵ Pražskí progresívne zmýšľajúci vysokoškóľáci nemali o Bratislave dobrú mienku, mladá Bratislava sa im spájala, hoci nie celkom oprávnené, „s pojmom Svoradova, ľudáctva“.²⁶ V pozadí konfliktu medzi Matuškom a Borom sa totiž črtala zrážka medzi členom pražskej skupiny R-10 a vtedy už bratislavským autorom,²⁷ ktorý ako literárny kritik vyšiel z literárnej skupiny Postup.²⁸ Napätie medzi mladou progresívnou lavicou a generačne jej blízkymi postupistami podstatne ovplyvnilo atmosféru, ktorá sprevádzala známu plagiátorskú aféru v dobovej tlači a osobnej korešpondencii.

* * *

Pod skratkou „R-10“ bolo v rokoch 1933 – 1934 na stránkach *DAV-u* zverejnených sotva pár príspevkov. Viacerí členovia skupiny publikovali pritom aj pod pseudonymom (Chorváth ako F. Pánik,

²³ R-10. In: *Slovenské pohľady*, roč. 77, 1961, č. 4, s. 20.

²⁴ MATUŠKA, A.: *Dielo I*. Bratislava : Tatran, 2010, s. 122.

²⁵ R-10. In: *Slovenské pohľady*, roč. 77, 1961, č. 4, s. 16.

²⁶ Tamže, s. 17. Lavicovú, najmä socialistickú a komunistickú tvár mladej Bratislavy rekonštruje napríklad Michal Macháček v monografii o Gustávovi Husákovi (*Gustáv Husák*. Praha : Vyšehrad, 2017).

²⁷ Po študijnom pobyte v Prahe študoval Ján E. Bor v rokoch 1932 – 1936 romanistiku na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave.

²⁸ HLBINÁ, P. G.: Literárna družina Postup. In: *Elán*, roč. 4, 1933, č. 2, s. 4.

Bezek ako Peter Blen, Matuška ako Š. Matúš, Fedor Tomšič alebo Matúš Donoval, Vladimír Klimeš ako Vladimír Kormanec a iní). „Sotva pár príspevkov“ prezrádzalo pritom pomerne široký okruh tém a žánrov – od reportážnych črt a zápiskov zo sociografických zájazdov po Slovensku (Juraj Furdík, Samuel Takáč), literárno-kritických príspevkov (Bezek, Klimeš, Matuška) a kultúrnej publicistiky (Matuška, Chorváth) po básne (Bezek, Chorváth).²⁹ Voči tzv. postupistom sa skupina R-10 na stránkach *DAV-u* jednoznačne vyhranila v príspevku „Čakatelia slovenskej tretej ríše v oblasti kultúrnej“, podpísanom pseudonymom „Vojtech Bielek“ a skratkou „R-10“. Ako „krikľavá okolnosť“³⁰ sa vnímala skutočnosť, že postupisti boli napriek nízkej umeleckej kvalite tvorby vítaní vo

²⁹ FURDÍK, J. – TAKÁČ, S.: Poznanie a poučenie. Nad výsledkami sociografických zájazdov po Slovensku. In: *DAV*, roč. 6, 1933, č. 11 – 12, s. 164 – 166; KOSTRA, J.: Zápalky [báseň]. In: *DAV*, roč. 6, 1933, č. 11 – 12, s. 166; PÁNIK, F. [CHORVÁTH, M.]: Otrávená generácia. In: *DAV*, roč. 6, 1933, č. 11 – 12, s. 167 – 168; BLEN, P. [BEZEK, K.]: Pravda básnického diela. Ku kritikám Čelíného románu *Cesta do hlbín noci*. In: *DAV*, roč. 6, 1933, č. 11 – 12, s. 168 – 169; MATÚŠ, Š. [MATUŠKA, A.]: Causerie o úrovni slovenského katolicizmu. In: *DAV*, roč. 6, 1933, č. 11 – 12, s. 169 – 170; BLEN, P. [BEZEK, K.]: Z piesní Jánošíkových [báseň]. In: *DAV*, roč. 6, 1933, č. 11 – 12, s. 170; PÁNIK, F. [CHORVÁTH, M.]: Ty [báseň]. In: *DAV*, roč. 6, 1933, č. 11 – 12, s. 170; BIELEK, V. [R-10]: Čakatelia slovenskej tretej ríše v oblasti kultúrnej. In: *DAV*, roč. 7, 1934, č. 3, s. 37 – 38; DONOVAL, M. [R-10] [MATUŠKA, A.]: Posledné slovo v afére bahňanskej. In: *DAV*, roč. 7, 1934, č. 3, s. 46; FURDÍK, J. – TAKÁČ, S. [R-10]: „Bilancia a perspektívy“ sociografickej práce Detvana. In: *DAV*, roč. 7, 1934, č. 3, s. 58; BLEN, P. [BEZEK, K.]: [R-10]: Pravdivý obraz údelu pracujúcich (Spišovateľ pred súdom kritikov. K diskusii o Kráľovom románe „Cesta zarúbaná“). In: *DAV*, roč. 7, 1934, č. 4, s. 61 – 62; KORMANEC, V. [KLIMEŠ, V.]: [R-10]: (Spišovateľ pred súdom kritikov. K diskusii o Kráľovom románe „Cesta zarúbaná“). Dielo znamenité jasnosťou a odvahou. In: *DAV*, roč. 7, 1934, č. 3, s. 62; TOMŠIČ, F. [MATUŠKA, A.]: [R-10]: Básnikovo rendez-vous. Smrek: Básnik a žena. In: *DAV*, roč. 7, 1934, č. 4, s. 3 [farebná obálka]; TOMŠIČ, F. [MATUŠKA, A.]: O plagiátorskej sláve medzi nami. In: *DAV*, roč. 7, 1934, č. 5, s. 79.

³⁰ BIELEK, V. [R-10]: Čakatelia slovenskej tretej ríše v oblasti kultúrnej. In: *DAV*, roč. 7, 1934, č. 3, s. 37.

viacerých slovenských literárnych a kultúrnych časopisoch.³¹ Prízvukovala sa aj hlavná deliaca čiara – ideové prepojenie mladých bratislavských literátov na nacionálne orientovaný tábor: „Tento fakt [popularita literárnej skupiny Postup – pozn. M. B.] vyráža veľmi plasticky na pozadí celej kultúrno-politickej situácie u nás, na tvárnosti ktorej prepukajú – práve v súčasných dňoch – hnisavé vredy a la bahňanská aféra, »aféra krajinských cien« atď. Je jasné, že v období hospodárskych, politických a kultúrnych prevratov a premien, potrebuje vládnuca trieda svojich zbrojnošov i na literárnom fronte.“³² Dôvodom radikálne odmietavej kritiky aktivít postupistov boli tak katolícka orientácia niektorých členov skupiny, ako aj ideová „nevyhranenosť“ a ich ideová „dezorientácia“. Tú poslednú vnímali pražskí ľavicoví študenti ako základnú negatívnu vlastnosť kultúrneho prostredia, ktoré literárna skupina Postup v ich vnímaní reprezentovala, no súčasne – v súlade s vlastným vyhraneným ľavicovým postojom – ako živnú pôdu pre populizmus priam fašistického razenia.³³ Odmietavé hodnotenie súviselo aj s kritikou pokusu „dať dokopy“ (keď použijem formuláciu Tida J. Gašpara) autorov viacerých svetonázorov.³⁴ Skupinu R-10 povzbudzoval pri-

³¹ „Bor sa usadil bezmála vo väčšine slovenských časopisov a pp. redaktori nemali veľkého záujmu, aby sa ukázalo, čo to majú za lumen“ (MATUŠKA, A.: *Dielo I.* Bratislava : Tatran, 2010, s. 61). Publikované v roku 1934 v *Prítomnosti*.

³² BIELEK, V. [R-10]: Čakatelia slovenskej tretej ríše v oblasti kultúrnej. In: *DAV*, roč. 7, 1934, č. 3, s. 37.

³³ „Bezprogramovosť a ideová nevyhranenosť sú charakteristickým znakom reakčných a tvoriacich sa fašistických prúdov, ktoré vstupujú do umenia a vedy najrozličnejšími cestičkami [...] »Postup« má všetky predpoklady vyvinúť sa v takéto fašistické literárne riečište: 1. početnosť (kvantita je vôbec druhou základnou cnosťou postupistov), 2. prístupná, úzka duchovná úroveň, 3. mihavý a široký »ideový« rámec, do ktorého natesnajú vedľa mníchov Harantu, Hlbinu a Dilonga, tómistu J. E. Bora a »národného básnika« Javora i »modernistu« Pogorielova a Matoviča, a dokonca i »sociálneho básnika« Brezányho, 4. porozumenie a podpora oficiálnej kritiky“ (BIELEK, V. [R-10]: Čakatelia slovenskej tretej ríše v oblasti kultúrnej. In: *DAV*, roč. 7, 1934, č. 3, s. 37).

³⁴ J. Dvořák v článku „O jedné – pry – generaci“ [t. j. o tzv. postupistoch – pozn.

tom k verejnej aktivite aj význam, aký pripisovali ideovej, ľavicovo angažovanej mladosti.³⁵ Postupisti za svoj základný cieľ označili zasa možnosť slobodne tvoriť: „Chceme proste ukázať, že žijeme. Sme a to stačí.“³⁶ Pre mladú slovenskú kultúrnu ľavicu táto deklarácia bola nedostatočným, slabým argumentom. V hre nebol život sám, ale jeho ideová naplň a súčasne pokus ovplyvniť a meniť aktuálne slovenské spoločenské a kultúrne pomery.³⁷

Prvý večierok mladých bratislavských literátov v roku 1934 otvoril Tido J. Gašpar, ktorý okrem Jána Smreka a Andreja Žarnova plnil funkciu čestného predsedu Spolku mladých slovenských spisovateľov.³⁸ Na literárnom večierku skupiny Postup apeloval na „spoločnú lásku“ v radoch slovenských mladých autorov a odstránenie straníckych, triednych a ideologických rozporov: „Amor communitatis! [...] A kde sme ešte od zborenia straníckej, ba čo viac, triednej rôznice, ktorá ako čínsky múr hatí úspešnú koncentráciu našej integrálnej životnej vôle a jej vtelenie sa do novej sociálnej skutočnosti?“³⁹ Ideovú diferencovanosť združenia postupistov vnímal Gašpar ako

M. B.] zverejnenom v časopise *Čin* poznamenal: „Zajímavá směs se tu semkla, aby se snáze probojovala k uznání, vyjádřitelnému zemskou či státní cenou“ (MARKO, I. J.: *Zápas mladých*. Prešov – Bratislava : Nakladatelstvo Čas, 1941, s. 223).

³⁵ Viac k téme v kapitole Kritik mladej generácie?

³⁶ Úvodom. In: *Postup*, roč. 1, 1934, č. 1, s. 1 [úvodná poznámka redakčného kruhu].

³⁷ Ako generačný problém vnímal vzťah medzi R-10 a Postupom Ilja J. Marko. K článku „Čakatelía slovenskej tretej ríše v oblasti kultúrnej“, ktorý umiestnil v knihe *Zápas mladých* ako jeden z viacerých príkladov kritiky literárnej skupiny Postup, pripojil tento komentár: „Je nemysliteľné žiadať, aby si ľudia z dvoch rozličných generácií rozumeli vtedy, keď ich nespája spoločný postoj k svetu, alebo spoločný svetový názor“ (MARKO, I. J.: *Zápas mladých*. Prešov – Bratislava : Nakladatelstvo Čas, 1941, s. 151).

³⁸ „Nepamätám si na nič krajšieho, tak hlbokého a premysleného, ako keď dňa 24. novembra 1934 v novej prednáškovej sieni Radnice prehovoril na prvom rukopisnom večierku Postupistov Tido J. Gašpar. Jeho plamenné slová prebudili celú inteligentnú mládež, ktorá v preplnenej sieni priamo jasala. Tu Tido J. Gašpar znamenite rozobral rozcapartenosť slovenskú a prvý raz dôrazne nabádal známym svojim heslom: Dajme sa dokopy!“ (tamže, s. 205).

³⁹ Tamže, s. 207 – 210.

cestu k uskutočneniu jednoty mladej slovenskej generácie a ako prvý krok k súdržnosti slovenského kultúrneho prostredia. Zjednotenie slovenskej kultúrnej obce, napriek viacerým svetonáhľadovým a ideovým rozdielom, patrilo totiž v tridsiatych rokoch k hlavným programovým heslám Tida J. Gašpara.⁴⁰

V siedmom čísle *DAV-u* z roku 1934 Móric Mittelmann Dedinský, ktorý so skupinou R-10 sympatizoval a bol členom ďalšej skupiny ľavicovo orientovaných mladých, tzv. šípistov,⁴¹ priamo pomenoval kultúrnu aktivitu tzv. postupistov ako malomeštiacku,⁴² nezrelú a umelo ašpirujúcu na dosiahnutie stabilnej spoločenskej pozície v kultúrnej sfére. Pripúšťal, že niektorí členovia skupiny patria k talentovaným literátom (preferoval najmä sociálne orientovaných básnikov), no odmietal katolíckych autorov, ktorí po zániku literárnej skupiny Postup pokračovali ako autori tzv. katolíckej moderny (Dilong, Hlbina). „Metódy“, ktoré literárna skupina Postup v kultúrnom zákulisí praktizovala, vnímal Dedinský ako nečestné, prameniace z nedostatku trpezlivej reflexie skutočnosti: „Pustými nádvádkami a hulákaním na »staršiu« literárnu generáciu, vždy len rázu osobného, chceli zakryť svoje slabosti, svoju nemohúcnosť, neschopnosť a nevykvasenosť.“⁴³ Narážal týmto na viaceré zákulisné spory, ktoré mali osobný charakter (konflikty postupistov s Emilom Boleslavom Lukáčom, Rudom Brtňanom, Milanom Pišútom a rovnako

⁴⁰ Viac v kapitole: O čom je reč?

⁴¹ Viac k téme pozri MACHÁČEK, M.: Mladý radikál. In: *Gustáv Husák*. Praha : Vyšehrad, s. 27 – 99. V 7. čísle *DAV-u* publikoval G. Husák (pseud. Ivan Kola) ako príslušník socialistickej mládeže (pod skratkou „Šíp“) článok „Čakatelja slovenskej tretej ríše v oblasti politickej“. In: *DAV*, roč. 7, 1934, č. 3, s. 35 – 36. Kritizoval najmä katolícky orientovanú mládež: „Dezorientovanosť, bezprogramovosť, ako i príjemná úroveň sú najvlastnejšími vlastnosťami katolíckej mládeže“ (tamže, s. 36).

⁴² DEDINSKÝ, M. M.: Vpád malomeštiakov do literatúry. Od „voľnej družiny Postup“ k organizácii „mladých slovenských spisovateľov“. In: *DAV*, roč. 7, 1934, č. 7, s. 107 – 108.

⁴³ Tamže, s. 107.

i spor medzi Spolkom slovenských spisovateľov a Spolkom mladých slovenských spisovateľov).⁴⁴ Prostredie slovenskej kultúrnej ľavice, ku ktorej patrili v tridsiatych rokoch aj Matuška, spochybnilo takto dva základné momenty: ideovosť postupistov a ich odbornú pripravenosť na vstup do literatúry podľa kritérií, ktoré osobne vnímalo ako progresívne a akceptovateľné („budú musieť siahnuť k dnešku, ťažiť z neho a pre jeho lepšiu budúcnosť,“ písal Dedinský na adresu sociálne orientovaných básnikov, v jeho vnímaní nedostatočne „usmernených“⁴⁵).

* * *

Keď v roku 1934 na stránkach *DAV-u* diskreditoval „Vojtech Bielek (R-10)“ literárnu skupinu Postup, Matuška obvinil v *Prítomnosti* Bora z plagiátu.⁴⁶ Ako plagiát viacerých Šaldových statí⁴⁷ označil Matuška niektoré kapitoly Borovej knihy *Návrat k minulosti* (1933).⁴⁸ Postupisti interpretovali kritikovo vystúpenie ako ideologické gesto. Bor na stránkach *Pera* konštatoval, že o šírenie Matuškových tvrdení „sa postarali znamenite zorganizovaní ľavičiari“,⁴⁹ Koloman

⁴⁴ Pozri napríklad kapitoly Postup (MARKO, I. J.: *Zápas mladých*. Prešov – Bratislava : Nakladateľstvo Čas, 1941, s. 101 – 119) a Nezdravé javy medzi spisovateľmi (tamže, s. 159 – 184).

⁴⁵ DEDINSKÝ, M. M.: Vpád malomeštiakov do literatúry. Od „voľnej družiny Postup“ k organizácii „mladých slovenských spisovateľov“. In: *DAV*, roč. 7, 1934, č. 7, s. 109.

⁴⁶ Ide o článok „Historka zo slovenskej literatúry. Empirické podvody transcendentálneho kritika“ (1934).

⁴⁷ Matuška narážal predovšetkým na Šaldov spis „O tzv. nesmrtnosti díla básnického“ (1928) a článok „Nepokoj a nejistoty evropské“, ktorý F. X. Šalda uverejnil v roku 1929 v *Šaldovom zápisníku*. Šalda nebol jediným autorom, ktorého Matuška spomínal v kontexte plagiátu, no tento český kritik bol podľa neho „najviac vykradnutý“ (pozri MATUŠKA, A.: *Dielo I*. Bratislava : Tatran, 2010, s. 63).

⁴⁸ Kniha *Návrat k minulosti* vyšla v edícii Premeň, ktorú vydávalo Ústredie slovenského katolíckeho študentstva v Bratislave. V tridsiatych rokoch viedol edíciu autonomisticky orientovaný Konštantín Čulen.

⁴⁹ Pozri Dialóg kritiky s kritikou. In: *Slovenská literatúra*, roč. 17, 1970, č. 1, s. 104. Ohlasy pripravil a zozbieral Július Vanovič.

Geraldini v *Postupe* prezentoval Bora ako obeť „nadšených adeptov komunizmu“⁵⁰ a „mladoľavičiarkej kliky“;⁵¹ napokon Hlbina v *Eláne* Matuškov príspevok poňal v súvislostiach antiklerikálneho „boja proti Bohu a cirkvi“.⁵² Matuška nebol pritom prvý, kto z radov ľavicovo orientovaných pražských študentov na plagiátorstvo Bora upozornil časopisecky. Jeho predchodca a člen skupiny R-10, Vladimír Klimeš (pseud. Vladimír Kormanec), v roku 1933 v *DAV-e* charakterizoval Borov prípad ako „ilustráciu literárnych pomerov slovenského malomeštiactva“.⁵³ Rovnako ako Matuška umiestil Klimeš vo svojom článku komparáciu Šaldových a Borových formulácií,⁵⁴ no svoju kritiku vložil do zrejme ideologického rámca a Bora interpretoval ako „reakčného“ literárneho kritika.⁵⁵

Samotný Matuška odmietol tvrdenie, že by „podľahol Marxovi“.⁵⁶ Tón jeho článkov proti Borovi bol namierený proti kultúrnym prejavom slovenského katolicizmu⁵⁷ a familiárnosti slovenského kultúr-

⁵⁰ GERALDINI, K.: Neslýchané pseudokritické barbarstvo. In: *Postup*, roč. 1, 1934, č. 5 – 6, s. 17.

⁵¹ Tamže.

⁵² HLBINA, P. G.: K prípadu J. E. Bora. In: *Elán*, roč. 4, 1934, č. 7, s. 7.

⁵³ KORMANEC, V. [KLIMEŠ, V.]: Plagiát z kritikov – blamáž kritika a kritiky. In: *DAV*, roč. 6, 1933, č. 9, s. 125 – 126. Článok bol zverejnený v *DAV-e* ešte predtým, než v tomto periodiku Ladislav Novomeský predstavil skupinu R-10.

⁵⁴ Karol Rosenbaum uvádza, že Klimešaov článok sa opieral o Matuškovu prednášku na zasadnutí Detvana v Prahe (pozri bibliografické poznámky k prvému zväzku *Vybraných spisov Alexandra Matušku Za a proti*). V týchto súvislostiach bol Matuška prvý, kto proti Borovi verejne vystúpil.

⁵⁵ „Popieranie všetkej ľudskej pokročilosti, jehož socialistické usmernenie priniesie nový rozmach ľudskej spoločnosti, tiahne sa celou knihou Borovou, snažiacou sa dokázať prospešnosť návratu k minulosti. Celkovo možno povedať, že je to »filozoficko-vedecké« zdôvodnenie najtupejších reakčných vulgarizmov“ (KORMANEC, V. [KLIMEŠ, V.]: Plagiát z kritikov – blamáž kritika a kritiky. In: *DAV*, roč. 6, 1933, č. 9, s. 125).

⁵⁶ MATUŠKA, A.: *Dielo I*. Bratislava : Tatran, 2010, s. 78. Publikované v roku 1934 v *Prítomnosti*.

⁵⁷ Viac o vzťahu Matušku k slovenskému katolicizmu v článku „Kultúra alebo čo?“ (tamže, s. 116 – 120).

neho prostredia („Je to príslušník transcendentálnych hodnôt,“ písal Matuška, „a tzv. mladej katolíckej generácie, človek nevyčerpatelne plodný, zaplňajúci svojimi výtvormi bezmála všetky naše časopisy“; „Bol z kolegiality a z ignorantstva a vzhľadom na zveladenie našej spisby nemilosrdne potľapkávaný po pleciach“⁵⁸). Časť Matuškových argumentov zapadala takto do rámcov nastolených prostredím, ktoré mu bolo ideovo blízke – Bora kritizoval ako člena katolíckej mládeže z prostredia bratislavského internátu Svoradov a súčasne zdôrazňoval dominantné postavenie katolíckeho a národne orientovaného tábora v priestore kultúry („Od prvej knihy p. Bor zdrzol; udeľuje poučenia, svoje nakradnuté poučenia, vpravo, vľavo, udeľuje rozhrášenia; stavia sa nepodplatným sudcom; užíva bohato cudzokrajné výrazy, až zjasá srdce ľudákov“⁵⁹). No súčasne Matuška nabádal ku konfrontácii s Borom ako tvorivou „osobnosťou“,⁶⁰ ktorá je charakterovo slabá („Náš typicky zážitok z p. Bora je, že je to človek, ktorý to čo robí, môže robiť len z nedostatku literárneho charakteru. A tento zážitok máme uňho stále“⁶¹), osobne zodpovedná – umelecky, ako aj morálne – za „montážnu“ metódu, ktorú si zvolila.⁶² No Matuško-

⁵⁸ Tamže, s. 63. Publikované v roku 1934 v stati „Historka zo slovenskej literatúry. Empirické podvody transcendentálneho kritika“ v *Prítomnosti*.

⁵⁹ Tamže, s. 81. Publikované v roku 1934 v stati „O plagiátorskej sláve medzi nami. (J. E. Bor: Poézia povojnového Slovenska)“ v *DAV-e*.

⁶⁰ V opačnom význame, než je ten, aký predložil napríklad Ján Števec v štúdiu venovanej Matuškovu „Osobnosť a tradícia“. In: *Slovenská literatúra*, roč. 17, 1970, č. 1, s. 21 – 26.

⁶¹ MATUŠKA, A.: *Dielo I*. Bratislava : Tatran, 2010, s. 70. Publikované v roku 1934 v stati „Historka zo slovenskej literatúry. Empirické podvody transcendentálneho kritika“ v *Prítomnosti*.

⁶² Názor o „Matuškovom podľahnutí Marxovi“ dodatočne spochybnil Michal Chorváth: „Matuška nie je komunistom, čo vyplýva i z iných jeho kritických článkov. Ostatne ho sám Bor nazýva Nietzscheho žiakom [Chorváth tu nadväzuje na Borov text zverejnený v časopise *Pero*; pozri Dialóg kritiky s kritikou. In: *Slovenská literatúra*, roč. 17, 1970, č. 1, s. 103 – 104 – pozn. M. B.], a spojovať toto žiakovstvo s komunizmom je také protirečenie, že sa tým jeho pôvodca dostatočne kvalifikuje“ (CHORVÁTH, M.: Literárne Záhorie. In: *Cestami literatúry*. Zv. 1. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1979, s. 130).

vým cieľom bolo poukázať zároveň na slabú úroveň tvorivých výkonov katolíckej literárnej mládeže („slabé je všetko, čo katolícki literáti slovenskí priviedli z božieho dopustenia na svet“⁶³).

Polemika medzi Matuškom a Borom sa zaujímavo zauzľuje, keď oboch aktérov sporu a príslušníkov mladej slovenskej generácie zhodnotíme ako autorov vyznačujúcich sa spoločnou snahou modernizovať slovenské kultúrne prostredie. V korešpondencii s Jánom Smrekom z roku 1934 Bor „sebakoncepcne“ poznamenal: „Ja som človek moderný, revolucionársky a útočný, a je prirodzené, že so všelijakými staromilmi sa nikdy nezhodnem.“⁶⁴ To isté by mohlo platiť aj o Matuškovi, ktorý s Borom zdieľal nielen fascináciu dielom F. X. Šaldy, ale aj odpor proti snahe rehabilitovať Svetozára Hurbana Vajanského.⁶⁵ Obaja protagonisti sporu, oboznámení so súčasnou svetovou literatúrou a s literárnou kritikou, resp. s dobovým kánonom, zdieľali podobné čitateľské skúsenosti (F. X. Šalda, Julien Benda, Giovanni Papini, Arthur Schopenhauer, Paul Valéry a i.). Konflikt medzi Matuškom a Borom sa takto uskutočňoval aj na línii „pokrokár“ – „na slovo vzatý pokrokár“ a bol aj sporom o formy prisvojovania si vonkajších podnetov, urýchľovania vývoja slovenskej kultúry, modernizovania jej foriem a obsahu. Bor si prial modernizovať kultúru cez adaptáciu dobovo aktuálnych myšlienok v slovenskom prostredí, pričom spôsob, akým podnety domestikoval (plagizovanie), zhodnotil Matuška ako neprípustný („Nič, to nič, mali ste slávu, nebudete mať nič,“⁶⁶ písal Matuška na adresu Bora).

Aj v týchto súvislostiach zapadla literárnokritická činnosť Bora do dobovej definície „malomeštiactva“, ktorú ľavicová kritika používala v kontexte literárnej skupiny Postup. Kým Matuška chápal kul-

⁶³ MATUŠKA, A.: *Dielo I.* Bratislava : Tatran, 2010, s. 77. Publikované v roku 1934 v stati „Ešte k literárnej afére zo Slovenska“ v *Přítomnosti*.

⁶⁴ ŽATKO, Ernest – SMREK, Ján. LA SNK, sign. 181 V 12.

⁶⁵ Viac v kapitole Proti Vajanskému.

⁶⁶ MATUŠKA, A.: *Dielo I.* Bratislava : Tatran, 2010, s. 81. Publikované v roku 1934 v stati „O plagiátorskej sláve medzi nami (J. E. Bor: Poézia povojnového Slovenska)“ v *DAV-e*.

túrnosť v prvom rade ako tvorivosť, Bor kultúrne hodnoty karikoval a súčasne popieral základné princípy tvorivosti (originalitu). Matuška Bora diskreditoval aj v súvislosti s prístupom k publikačnému priestoru – jednak narážal na početné Borove články uverejnené časopisecky, jednak na knižné monografie, ktoré Bor publikoval alebo ich pripravoval: „Odhalenie neprišlo v pravý čas. Ódy na prvú knihu boli zaspievané a druhá sa už tlačila.“⁶⁷ Matuška pátral po príčinách Borovej „slávy“, no nachádzal ich v úzkom a vo familiárnom kultúrnom ovzduší, v ktorom „mať kamarátov je vec takrečeno neoceniteľná“.⁶⁸ Kým pre autorov združených okolo časopisu *Postup* bol Matuška „úplne anonymným človekom v slovenskej kultúrnej a literárnej verejnosti“, ktorému „vrátilo denne v prázdnej kotrbe, kto má byť mŕtvolou, cez ktorú víťazoslávne prejde on, neznámy a bezvýznamný, na Parnas medzi slovenských recenzentov“,⁶⁹ Bor získaval renomé mladého talentovaného literárneho kritika, čo postupisti na stránkach svojho časopisu ochotne zdôrazňovali.⁷⁰ Postupisti hľadali genézu Matuškovho gesta tak v ideových východiskách, ako aj v snahe spochybníť Borovo dobré meno, a tým eliminovať protivníka.⁷¹

⁶⁷ Tamže.

⁶⁸ Tamže, s. 76. Publikované v roku 1934 v stati „Historka zo slovenskej literatúry. Empirické podvody transcendentálneho kritika“ v *Prítomnosti*.

⁶⁹ GERALDINI, K.: Neslýchané pseudokritické barbarstvo. In: *Postup*, roč. 1, 1934, č. 5 – 6, s. 17.

⁷⁰ „Je nesporné, že vstúpením J. E. Bora do slovenskej literatúry zavládol v nej nový duch a smer, lebo mladý Bor je hádam jediný, ktorého môžeme nazvať kritikom v pravom slova zmysle.“ Meno autora tohto komentára nie je uvedené, citujem na základe prílohy k 1. číslu časopisu *Postup* z roku 1934. Súčasťou prílohy sú „České hlasy o knihe J. E. Bora »Návrat k minulosti«“ – fragmenty pozitívnych recenzií z českých kultúrno-spoločenských časopisov (*České slovo*, *Akce*, *Akord*). Strany prílohy nie sú číslované.

⁷¹ „Naša lit. verejnosť vie, o čo ide: za každú cenu znemožniť tohto nepohodlného Bora“ (Ard.: K prípadu J. E. Bora. In: *Postup*, roč. 1, 1934, č. 4, s. 12).

Borov *Návrat k minulosti* však nesprevádzali len slová uznania, čo zdôraznil už predošlý literárnohistorický výskum.⁷² Archívna korešpondencia Bora nasvedčuje, že v rovnakých intenciách (t. j. zneváženia protivníka, ktorý v kultúrnom priestore už získal priazeň) Matuškovu polemiku vnímal aj autor *Návratu k minulosti*, ktorý knihu nepovažoval za plagiát, ale za „ozvenu“ čitateľských skúseností.⁷³ V korešpondencii s viacerými osobnosťami vtedajšieho literárneho života sa Bor nevyhol osobným útokom na Matušku. V liste adresovanom Smrekovi napríklad poznamenal: „Matuška chce vyvolávať »novú aféru« a treba ho nechať nech reve [...] Nevedie ho snaha poukázať na slabé stránky knihy »Návratu«, ale zničiť človeka, o ktorom tvrdí, že ho nezná z iných prejavov. Vidieť to z celej jeho metódy, židovsko-komunistickej.“⁷⁴ Súčasťou Borovej obrany bola snaha zapojiť do hry literárne a kultúrne činných ľudí, s ktorými v tej dobe spolupracoval, vrátane tých, ktorým Matuška svoj prvý príspevok aj ponúkol – predovšetkým Andreja Mráza (ako redaktora *Slovenských pohľadov*) a Jána Smreka (ako redaktora *Elánu*), ale aj Pavla Gašparoviča Hlbinu (ako člena literárnej skupiny Postup a člena redakčného kruhu časopisu *Postup*) a dokonca samotného F. X. Šaldu, od ktorého údajne dostal list s pozitívnym hodnotením knihy.⁷⁵ Zámerom Bora bolo takto dokázať, že Matuška – ako v tej

⁷² Pozri napríklad TEPLAN, D.: J. E. Bor: *Návrat k minulosti* (Ku genéze plagiatorskej aféry). In: TEPLAN, D. (ed.): *Imitácia – alúzia – plagiát. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Literárne akcenty I*. Nitra : UKF, 2014, s. 163 – 165.

⁷³ V liste J. Smrekovi J. E. Bor písal: „Výslovne vravím, že idem zhrnovať sukces staršieho i novšieho lit. bádania... To je jasné, že to, čo bude nasledovať, nie sú moje vlastné objavy. A potom, keď niekde vo vete uvádzam Šaldu, to tiež značí, že je to jeho veta. [...] Som predsa jeho žiak, mám z neho sem tam prvky štýlu, nejjeden podnet a návod, alebo myšlienku“ (ŽATKO, Ernest – SMREK, Ján. LA SNK, sign. 181 V 12).

⁷⁴ Tamže.

⁷⁵ Viackrát spomenutá Teplanova štúdia obsahuje prepis listu zo začiatku marca 1934, v ktorom sa Bor obrátil na Mráza s prosbou o pomoc (s. 171 – 172), prepisy viacerých listov adresovaných Hlbinovi (s. 181, 186, 195, 197), prepis

dobe pomenej známy kultúrny publicista – sa dopustil zásadných interpretačných omylov. Autor *Návratu k minulosti* však v dobe vypuknutia aféry nevstúpil do verejnej polemiky, ale privátne hľadal pomoc vo vnútri prostredia, ktoré mu bolo vzhľadom na pracovné styky a osobné väzby najbližšie.

V tejto súvislosti je zaujímavý list F. X. Šaldu, ktorého prepis sa nachádza v Literárnom archíve SNK v pozostalosti Emila Boleslava Lukáča.⁷⁶ Český kritik hodnotil aféru ako malichernú záležitosť, Bora meral najmä slabosťou charakteru (Lukáčovi písal: „byste ho měl napomenout k usilovné práci a sebespytování“⁷⁷). F. X. Šalda túto slovenskú epizódu komentoval nasledovne: „Věc s Borem má se takto: když jsem byl loni v květnu v Bratislavě, přinesl mi p. Bor svou knížku se žádostí, abych o ní napsal recenzi do »Zápisníku«. Nenapsal jsem ji však, poněvadž bych byl musel knihu odmítnout a poněvadž jsem ji pokládal vcelku za bezvýznamnou, ani jemu jsem soukromě nic o ní nenapsal z těchž důvodů a z nedostatku času. Ale loni na podzim říkal mi básník Halas, že prý Bor ukazuje po kavárnách bratislavských nějaký můj dopis velmi nadšeně se vyslovující o jeho knížce. Odpověděl jsem mu, že jsem mu, pokud vím, nenapsal žádného listu, že je tu tedy mystifikace p. Borova. Ale dál jsem se o věc nestaral, proto že mám nesmírnou spoustu práce a nemám času na takové lapálie. Letos asi před 6 – 8 týdny napsal mně p. Bor list velmi zoufalý. Prý se proti němu chystá celé tažení, že prý mne

listu adresovaného Smrekovi takisto zo začiatku marca 1934 (s. 192 – 193). Proti Matuškovmu článku z vyššie uvedených autorov časopisecky vystúpil len Hlbina v *Eláne* (HLBINA, P. G.: K prípadu J. E. Bora. In: *Elán*, roč. 4, 1934, č. 7, s. 7), Mráz svoje rozhodnutie nezapájať sa do aféry prezentoval na stránkach *Slovenských pohľadov* (MRÁZ, A.: Súdenie a obrana. In: *Slovenské pohľady*, roč. 51, 1935, č. 8 – 9, s. 520 – 521; Zavádzanie. In: *Slovenské pohľady*, roč. 51, 1935, č. 10, s. 586 – 587). Napokon Smrek v osobnej korešpondencii odmietol proti Matuškovu osobne vystúpiť, pričom Hlbiniu ponúkol publikačný priestor.

⁷⁶ LUKÁČ, E. B.: F. X. Šalda (spomienky na F. X. Šaldu). LA SNK, sign. 126 AH 8.

⁷⁷ Tamže.

spľagoval; prý má byť znemožnen; co prý soudím o jeho knížce, má-li přestat psát etc. Odpověděl jsem mu, že jeho kniha je nesvá, slabá, plná reminiscencí a ozvěn, i když není snad třeba mluvit hned o plagiátech.“⁷⁸ Pre Matušku, ktorý spomenuté „lapálie“ inicioval, mal prípad Bora odlišnú hodnotovú náplň. Jej súčasťou bol aj pokus diskreditovať (slovenské katolícke, autonomistický orientované a sčasti aj bratislavské) kultúrne prostredie, ktoré „charakterovo slabý“ Bor-plagiátor vtedy reprezentoval.

V spore medzi Matuškom a Borom sa totiž prejavila tak generčná, ako aj ideová podmienenosť Matuškovho kritického gesta. V tomto kontexte dvojnásobne platí vyjadrenie Ludvíka Pateru: „Literární kritik A. Matuška není od svého vstupu do kulturního života národa nikdy ani »pod dobou«, ani »nad ňou« či »pred ňou«. Jde cestou nejobtížnější: nezříká se své doby, je cele v ní.“⁷⁹ Dobu, v ktorej sa Matušкова kritická osobnosť formovala, určovali tak modernizačné pohyby v priestore kultúry, ako aj ideové, politické a osobné zrážky vo vnútri kultúrnej obce, bez ktorých – ako písal Matuška parafrázujúc Emila Boleslava Lukáča – „sa Slovensko nemôže obísť“.⁸⁰

⁷⁸ Tamže. Problematika plagiátu sa pochopiteľne viaže na tému autorského práva a súdobej literárnej kultúry. Ide tak o problém tvorivosti, originality, ako aj intelektuálneho vlastníctva.

⁷⁹ PATERA, L.: Kritické juvenilie Alexandra Matušky. In: *Slovenská literatúra*, roč. 27, 1980, č. 2, s. 146.

⁸⁰ MATUŠKA, A.: *Dielo I*. Bratislava : Tatran, 2010, s. 75. Publikované v roku 1934 v stati „K literárnej afére zo Slovenska“ v *Přítomnosti*.

O čom je reč?

„Dr. M.: Čítal si poslednú Prítomnosť? Nadáva tam ktosi škandalóznym spôsobom na slovenské pomery.

Smrek: Týka sa to Elánu?

Dr. M.: Bože chráň!

Smrek: Tak ma do toho nič. Všetkých takzvaných mudrcov si netreba všímať a robiť ich populárnymi.“¹

„Strašne málo nás je v pomere k úlohe, ktorú nám nová prítomnosť položila na plecía,“ písal Smrek v úvodníku 1. čísla 2. ročníka *Elánu* z roku 1931, „je to úloha, aby sme ako živá jednotka nefigurovali iba na mape, ale i vo vedomí kultúrnej Európy.“² Spolu s myšlienkou „europeizovať“ slovenskú kultúru v ČSR napriek málopočetnosti slovenského kultúrneho prostredia, vyrovnáť sa s vágne definovanou „Európou“ a dobehnúť „zmeškané“ sa v tridsiatych rokoch zrodili viaceré pokusy „dostať rozkydaných a rozvadených Slovákov dohromady“³ a určiť im spoločné budúce ciele a východiská. Popularitu získala aj známa výzva „dajme sa dokopy!“ z roku 1932,⁴ ktorej autorom bol Tido J. Gašpar, sám seba označujúci za

¹ Narážka z roku 1930 na esej „Hra na fujaru a pokrok“, ktorú Matuška publikoval v českej *Prítomnosti* (CHROBÁK, D.: Dva letmé pohľady za záclonu. In: *Elán*, roč. 1, 1930, č. 4, s. 6).

² SMREK, J.: O solidaritu. In: *Elán*, roč. 2, 1931, č. 1, s. 1.

³ GAŠPAR, T. J.: O čom je reč? In: *Nový svet*, roč. 10, 1935, č. 3, s. 5.

⁴ GAŠPAR, T. J.: Dajme sa do kopy! In: *Pero*, roč. 1, 1932, č. 2, s. 1 – 2.

„salónneho autonomistu“.⁵ V jednom z fejtónov v pravidelnej autor-skej rubrike O čom je reč? na stránkach *Nového sveta* Gašpar písal: „Pravda, moja výzva znela na adresu literárneho sveta, ale isté je, že s tým úmyslom, aby tento na spoločnom programe zjednotený duchovný svet mohol sa stať takto dosť mohutným faktorom pre mravné donucovanie praktického sveta a k sústreďeniu všetkých slovenských síl v spoločnú aktivistickú vôľu schopnú s úspechom vymáhať a realizovať slovenský životný program.“⁶

Gašparova výzva, prvýkrát uverejnená v roku 1932 v časopise *Pero*, rezonovala v priebehu nasledujúcich rokov na stránkach časopisov dvojakým spôsobom – ako tá správna diagnóza s mobilizačným potenciálom, ktorá projektovala ideálny budúci stav národnej jednoty a výstižne poukazovala na dobovú „rozbitosť“ slovenského kultúrneho prostredia, alebo ako objekt výsmechu zo strany kultúrnej, progresívne založenej ľavice.⁷ Aj keď sa Gašparov angažovaný slogan „dať Slovákov dokopy“ nestal ústredným pojmom kultúrnospoločenského diskurzu v tridsiatych rokoch, nebol v dobových súvislostiach okrajovou záležitosťou. Korešpondoval s kultúrnospoločenskou situáciou, v ktorej sa Slováci v 1. ČSR ocitli, a súčasne bol reakciou na vtedajšie česko-slovenské napätie, ktoré generoval oficiálny, štátotvorný, k budúcnosti obrátený projekt čechoslovakizmu.⁸ Výzva sa nepriamo odvolávala na etnocentrickú koncepciu národa, čím Gašpar nadviazal na konzervatívnu líniu v slovenskom

⁵ Gašpar sa sám označil za „salónneho autonomistu“ v *Slovenskom literárnom almanachu* z roku 1931 (ed. Štefan Letz a Dobroslav Chrobák).

⁶ GAŠPAR, T. J.: O čom je reč? In: *Nový svet*, roč. 10, 1935, č. 3, s. 5.

⁷ Tido J. Gašpar uverejnil viacero príspevkov, v ktorých sa k problému slovenskej „roztrúsenosti“ vracal. Napríklad *Triedenie duchov*. In: *Slovenské pohľady*, roč. 48, 1932, č. 7 – 8, s. 496 – 502; *Živá literatúra*. In: *Pero*, roč. 2, 1934, č. 10, s. 1 – 2 a iné.

⁸ Viac k téme pozri KOPEČEK, M.: Čechoslovakismus: zastřené dějiny jednoho pojmu. In: HUDEK, A. – KOPEČEK, M. – MERVART, J.: *Čecho/slovakismus*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2020, s. 11 – 40.

politickom myslení.⁹ Pre ľavicovo orientovaných progresívnych literárnych kritikov a spisovateľov išlo o prejav Gašparovho konzervatívneho (romantického, idealistického, „starootcovského“) zmyšľania, pričom kontext, v akom sa pôvodne heslo objavilo, bol interpretovaný ako súčasť Gašparovej štylizácie do pozície sociálne vnímavého a „pokrokového“ autora.¹⁰

Budem sa venovať jednému z viacerých aspektov kultúrnospoločenskej situácie, do ktorej Matuška v tridsiatych rokoch vstúpil a ktorý ovplyvnil recepciu jeho textov najmä v autonomisticky orientovanom prostredí. Zameriam sa na problém „rozbíjania slovenského kolektívu“, na to, o čo sa podľa viacerých odporcov mladý Matuška pokúšal v tridsiatych rokoch. Aj na takto formulované pripomienky a súčasne heslo „dajme sa dokopy“ kritik napokon priamo reagoval v článku „Usmernenie v slovenskej literatúre“ (1935). Výzvu verejne odmietol a vedome sa prihlásil k figúre „výtržníka“, ktorý „špiní“ do vlastného (literárneho, kultúrneho, národného) hniezda. Vybral si úlohu „nestbeschmutzera“¹¹ a stotožnil sa s ňou: „[...] kopa, to je vari 60, a treba pochybovať, že sa nepodarí túto podarenú kopu zohnať. Borin, Grebáč-Orlov, Kovalik-Ůstiansky, Sidor, 30 – 40 postupistov (vedúci družstva Bor)... – a bol by v tom čert, aby sme

⁹ Pozri PICHLER, T.: O nacionalizme, konzervativizme, modernizme v časopise Prúdy. In: *Etnos a polis. Zo slovenského a uhorského politického myslenia*. Bratislava : Kalligram, 2011, s. 92 – 109.

¹⁰ Martin Vašš hodnotí Gašparov príklon k jednote ešte jednoznačnejšie: „Gašparov dôraz na jednotu, ktorým sa vyznačoval už v podmienkach 1. ČSR, tvoril jeden z jeho základných prienikov s ideológiou národného socializmu, ktorá ho v tomto a v mnohých iných aspektoch oslovila“ (VAŠŠ, M.: Tido J. Gašpar a jeho chápanie slovenského národného socializmu. In: ROGULOVÁ, J. – HERTEL, M. (ed.): *Adepti moci a úspechu. Etablovanie elít v moderných dejinách*. Bratislava : VEDA, 2016, s. 65). Heslo „dajme sa dokopy“ bolo dobovo podmienenou výzvou reagujúcou na daný historický okamih, predovšetkým na problémy česko-slovenskej národnej a kultúrnej integrácie.

¹¹ Viac k téme pozri FRANČZAK, K.: *Kalający własne gniazdo. Artyści i obrachunek z przeszłością*. Kraków : Universitas, 2013.

neboli usmernení. Vskutku? No, uvidíme.“¹² Odmietnutie apelu na „usmernenie“ slovenského kultúrneho prostredia bolo podstatnou zložkou Matuškovho kritického zámeru, vzdoru voči snahe pripisovať kultúre a literatúre úzko vymedzené, národno-obranné funkcie. V týchto súvislostiach išlo primárne o ideovo-hodnotový spor, nesúhlas s axiologickým poriadkom, ktorý nastroľovala autonomisticky orientovaná časť slovenského kultúrneho prostredia.

* * *

Nejednotnosť Slovákov mala z Gašparovho hľadiska politické príčiny. Vyplývala z faktu, že „božekáme, škriekame alebo vzdycháme [...] na rudej poľnici, alebo národnej fujare“.¹³ Vychádzajúc z národného princípu apeloval Gašpar na „spoločný boj proti hriechom kapitalistického imperializmu“¹⁴ a pripúšťal, že syntéza „Marxa a Ježiša“¹⁵ je možná a žiadaná. Primárnym predmetom Gašparovho záujmu bola súdržnosť kultúrnej (národnej) elity zdôvodnená etnocentrickou kategóriou „slovenskosti“. V diskurze autonomistov, vrátane Gašpara, mala takto chápaná „slovenskosť“ centrálné postavenie.¹⁶ Ideovo diferencovaná kultúrna obec prirodzene reagovala aj na sociálnu krízu, v ktorej sa Slováci v tridsiatych rokoch ocitli. „Špás na bok, vravím,“ písal Gašpar, „mnoho je príznakov rapíd-

¹² MATUŠKA, A.: *Dielo I*. Bratislava : Tatran, 2010, s. 126 – 127. Publikované v roku 1935 v stati „Usmernenie v slovenskej literatúre“ na stránkach *Prítomnosti*.

¹³ GAŠPAR, T. J.: Dajme sa dokopy! In: *Pero*, roč. 1, 1932, č. 2, s. 1.

¹⁴ Tamže.

¹⁵ Tamže.

¹⁶ V dobovom (čechoslovakistickom) diskurze sa používalo označenie „kmeňový nacionalizmus“ – Anton Štefánek tento typ nacionalizmu definoval ako uzatvárajúci sa do seba, lingvocentrický a zdôvodňovaný tradíciou. Náprotivkom „kmeňového nacionalizmu“ bol podľa Štefánka „československý/štátotvorný nacionalizmus“, ktorý získava stredoeurópske dimenzie (pozri PICHLER, T.: O nacionalizme, konzervativizme, modernizme v časopise *Průdy*. In: *Etnos a polis. Zo slovenského a uhorského politického myslenia*. Bratislava : Kalligram, 2011, s. 106 – 107).

neho mohutnenia tábora chudoby. Množia sa nielen rady skutočných pšochárov a troškárov vyobcovaných z výhod dnešného sveta veľkým prírastkom nezamestnaných, ale pribúda i umelých a módnych bedárov. Príznakmi tohto pribúdania sa vyznačuje psyché našich dní.¹⁷ Slovákov považoval Gašpar za sociálne slabších a dôvody ich pauperizácie nachádzal v pražskom centralizme, ktorý „nevie nakrmiť všetkých, ale štope len jednu časť“.¹⁸ V manifeste literárnej skupiny Postup z roku 1933 písal napríklad Pavol Gašparovič Hlbina: „Z nás »postupistov« niektorí budú tvoriť aj sociálne verše a diela so sociálnou tendenciou. A tu nám musí byť jasno: pracovať pre lepší sociálny zajtrajšok v mene Božom, nikdy nie bez Boha.“¹⁹ Koloman Geraldini, publicista a v tridsiatych rokoch taktiež člen skupiny Postup, v liste adresovanom Hlbinovi z roku 1932 napokon poznamenal: „Vidím tie tisíce a milióny ľudí – vlastne tvorov, ktorí sa plazia po kolenách a prosia o skyvu chleba tých, ktorí sa radi nazývajú dobrodincami sveta – ľudstva. Je to strašné! V tomto sa topí celý svet – triedna rozvrstvenosť – hrob ľudskosti. [...] Nemyslí na národ! Je to síce ťažké, ale záujem rovnosti, demokracie, socializmu je vyšší a svätejší. [...] Myslel by si po tomto všetkom, že som marxista? Nie, ani zďaleka nie. A to už preto nie, lebo som Slovákom.“²⁰

V tejto súvislosti Gašparov príklon k sociálnym otázkam nebol v kruhoch kresťansky alebo národne orientovaných spisovateľov ojedinelý. Východiskom jeho kultúrnej publicistiky bolo triedenie duchov na „pánov a bedárov“ alebo „nasýtencov a hladných“,²¹ často dokonca používal slovník príznačný pre komunisticky orientovaných publicistov („proletárska kultúra“, „vševládny kapitál“, „beztriedny človek“, „boj o spravodlivosť“, „meštiacka mentalita“,

¹⁷ GAŠPAR, T. J.: Dales. In: *Elán*, roč. 2, 1932, č. 5, s. 1.

¹⁸ GAŠPAR, T. J.: Triedenie duchov. In: *Slovenské pohľady*, roč. 48, 1932, č. 7 – 8, s. 498.

¹⁹ HLBIINA, P. G.: Literárna družina Postup. In: *Elán*, roč. 4, 1933, č. 2, s. 4.

²⁰ GERALDINI, Koloman – HLBIINA, Pavol Gašparovič. LA SNK, sign. 169 B 15.

²¹ GAŠPAR, T. J.: Triedenie duchov. In: *Slovenské pohľady*, roč. 48, 1932, č. 7 – 8, s. 496.

„panovanie kapitalisticko-hrabivého systému nad svetom“, „vykristovanie zo strany mocnejších“ a pod.). Gašpar písal: „Na pravom boku stoja mocní tohto sveta – vševládny kapitál s prívěskom svojho vedeckého servilizmu²² – a na ľavom sa zas hýbe ľud a duchovní hájníci slovenského poľa.“²³ V tom zmysle sa nevyhol zjednodušujúcemu triedeniu duchov v republike na národnom princípe – na vládnucich, mocensky, paternalisticky založených Čechov a na utláčaných Slovákov. Vychádzajúc z uvedeného, slovenskí spisovatelia alebo „duchovná obrana Slovenska – armáda pera“²⁴ by sa mali na nacionálnom princípe a bez ohľadu na svetonázorové rozdiely ako „jedna kompánia ducha“²⁵ združiť proti českému (pražskému) centralizmu. „Žiť v stálej mobilizácii svojej duchovnej obrany“²⁶ je úloha malých národov. Národná kultúra je totiž „duchovná forma boja o život“.²⁷ Topos malého národa, ktorý si uchoval významné postavenie v kultúrnospoločenskej reflexii aj v tridsiatych rokoch, sa u Gašpara v intenciách kultúrneho nacionalizmu spájal s národnoobranárskou funkciou kultúry – duchovné kvality znamenali „duchovnú zbraň“, národná kultúra sa takto vnímala ako priestor zápasov, ktoré viedli spisovatelia-bojovníci-ochrancovia národa, príslušníci spoločenstva zasvätených, vyvolených. Označenie „boj o spravodlivosť“ (chápaný aj ako boj za národnú a sociálnu rovnoprávnosť v rámci ČSR) mal napokon u Gašpara protičeský podtext

²² Ako „vedecký servilizmus“ Gašpar chápe aj gesto českého prof. Václava Vážneho, ktorý viedol Jazykovedný odbor Matice slovenskej a ujal sa prípravy *Pravidel slovenského pravopisu* (1931). V článku sa Gašpar zvykne odvolávať na 12. máj v Matici – ide o deň odmietnutia týchto pravidiel na valnom matičnom zhromaždení v roku 1932 v Martine.

²³ GAŠPAR, T. J.: Triedenie duchov. In: *Slovenské pohľady*, roč. 48, 1932, č. 7 – 8, s. 496 – 497.

²⁴ GAŠPAR, T. J.: Dajme sa dokopy! In: *Pero*, roč. 1, 1932, č. 2, s. 1.

²⁵ Tamže.

²⁶ GAŠPAR, T. J.: Živá literatúra. In: *Pero*, roč. 2, 1934, č. 10, s. 1.

²⁷ GAŠPAR, T. J.: Triedenie duchov. In: *Slovenské pohľady*, roč. 48, 1932, č. 7 – 8, s. 496.

a nacionalistický výraz. Na základe tejto apriórnej tézy – nevyhnutnosti „boja o spravodlivosť“ – Gašpar zdôrazňoval, že „autonomizmus, regionalizmus, kultúrna samobytnosť alebo komunizmus, áno, ešte i slovenský komunizmus, všetko je len detail“.²⁸ V týchto súvislostiach Gašpar zdôrazňoval potrebu integrovať, zjednotiť Slovákov ako národ: „Treba, aby sa Slováci nedelili a nedali škatulkovať ani na vládnych, ani na opozičných, ale aby sa všetci do chlapa dali dokopy a tak utvorili skutočný a integrálny celok.“²⁹ To zas znamenalo, že dominujúcim integračným prvkom nebola podľa Gašpara ideová spriaznenosť, ale „zhora daná“ a „prirodzená“ príslušnosť k národu.

Na Gašpara sa odvolával aj autonomista Andrej Žarnov: „Je akýmsi zlozvykom triediť umelcov, spisovateľov i vedeckých pracovníkov nie dľa hodnoty ich diela, ale dľa vierovyznania. [...] Nakolko u nás vždy prevládala zložka katolícka a evanjelická, duchovných pracovníkov rozdeľovali a rozdeľujú na katolíkov a evanjelikov.“³⁰ No Gašparova angažovaná výzva „dajme sa dokopy“, adresovaná pôvodne literátom, odkazovala prioritne na pokus vytvoriť silný kolektív, opierajúci sa o stabilnú jazykovú a kultúrnu identitu, schopný brániť národné záujmy. Snahu zjednotiť slovenskú intelektuálnu vrstvu na národnom princípe – na základe presvedčenia o mocenských českých kultúrnych a politických aspiráciách – vnímam aj ako reakciu na pocit ohrozenia národného (slovenského) celku. V povedomí tých Slovákov, ktorí pociťovali vlastnú identitu ako krehkú a ohrozenú, vznikla symbolická čiara, za ktorou už nebol prípustný kriticizmus. Na základe vnútorných kritérií mu stanovili mieru, ktorú medzi dvoma vojnami prekračovali „pokrokárski“, provokační a antitradicionalisticky založení davisti, no prekročil ju v tridsiatych rokoch aj mladý, ľavicovo orientovaný Matuška, ktorému jeho opONENTI mnohokrát prisúdili rolu renegáta, odrodilca a pripisovali mu protislovenské zámery.

²⁸ Tamže, s. 499.

²⁹ GAŠPAR, T. J.: O čom je reč? In: *Nový svet*, roč. 10, 1935, č. 3, s. 5.

³⁰ ŽARNOV, A.: Zbytočné triedenie duchov. In: *Pero*, roč. 2, 1933, č. 1, s. 5.

* * *

Keď v roku 1933 Novomeský na stránkach ľavicového *DAV-u* hodnotil vtedajší česko-slovenský vzťah, písal o „slovenskej obave, že zblíženie je totožné s podmanením“. ³¹ Matuška sa pritom vo svojich článkoch v tridsiatych rokoch mnohokrát odvolával na problémy dobovej česko-slovenskej kultúrnej výmeny (ironicky písal: „nesmieme nič prijímať od Čechov okrem plzenského“ ³² a i.) a narážal tak na aktuálnu nedôveru časti slovenského prostredia voči Čechom, ako aj na naďalej rezonujúce citlivé otázky kultúrneho podmanenia, národného odrodilstva, renegátstva a v konečnom dôsledku národného zániku, t. j. na všetko to, čo generovalo „slovenskú obavu“, o ktorej písal Novomeský. Obranná schéma kolektívneho správania, ktorá podľa Matušku mohla mať svoje opodstatnenie v čase maďarizácie, v jeho vnímaní naďalej určovala vývin slovenskej kultúry: „Sami tí, ktorí ospravedlňujú fakt, že sme nedošli ďalej, majú hlavným dôvodom politickú neslobodu, avšak práve oni »hlásajú« neustále návrat k minulosti, teda k tomu, čo bolo vytvorené za neslobody. A niet pochyb, že z neslobody žije Slovensko ideovo i dnes.“ ³³ O Gašparovom hesle „dajme sa dokopy“ by sa dalo v súvislostiach, ktoré Matuška načrtol, uvažovať aj ako o ozvene národnoobrodeneckého (nacionalistického, nacionálno-integrálneho) kultúrneho modelu, ktorý sa okrem iného opieral o pokus homogenizovať slovenskú kultúrnu a sociálnu skutočnosť a v období 1. ČSR bol súčasťou mentálnej, obrannej schémy, vypracovanej v minulosti.

³¹ NOVOMESKÝ, L.: Česko slovenský rozpor. Možno porozumieť Slovensku bez poznania jeho kultúry? In: *DAV*, roč. 6, 1933, č. 11 – 12, s. 156.

³² MATUŠKA, A.: *Dielo I.* Bratislava : Tatran, 2010, s. 29. Publikované v roku 1930 v stati „Hra na fujaru a pokrok“ na stránkach *Přítomnosti*.

³³ MATUŠKA, A.: Ideológia J. M. Hurbana a jej vzťahy k slovenskej súčasnosti. In: *Slovenská literatúra*, roč. 96, 1980, č. 6, s. 58. Ide o študentskú prácu z roku 1934.

V súlade s optikou, ktorú ponúka napríklad Hanna Gosk, rozvíjajúca v poľskom kontexte štúdiá post-dependencie,³⁴ je možné hovoriť o dedičstve, ktoré charakterizuje dlhé trvanie a prichádza do styku s novou skutočnosťou, modifikuje sa v jej rámci, v nových podmienkach získava iné formy.³⁵ František Novosád v tejto súvislosti píše o opakujúcich sa mentálnych schémach reagovania spoločnosti na podnety, ktoré sa prejavujú v „spontánnej anticipácii nových ohrození“.³⁶ Keď Peter Zajac komentuje procesy, o ktorých píše Gosk a Novosád, zdôrazňuje „princíp prijateľnosti“, „cenzúru v úsilí »vybudovať konsenzus v rámci národnej komunity«, ktorý chápe ako „základný stereotyp slovenského politického, sociálneho a kultúrneho správania“.³⁷

Samotný Matuška v obdobných súvislostiach naráža napokon v tridsiatych rokoch na „volanie, ktoré zaznieva celými našimi dejinami, aby sme sa totiž nedrobili“.³⁸ Ono „volanie“ je pritom – v Matuškovom vnímaní – naďalej funkčnou súčasťou habitu národne (aj katolícky) orientovanej časti slovenského prostredia. Jeho pozíciu sa Matuška snaží programovo oslabiť, keď poukazuje na pretrvávajúce anachronických, nemoderných, obranných mentálnych schém. K tomuto gestu sa napokon pravidelne v tridsiatych rokoch vracia, keď analyzuje slovenské sklony k historizmu alebo vtedajší vzťah ná-

³⁴ Ide o alternatívu, ktorá vstúpila do tvorivého dialógu s poľskou variáciou na postkolonializmus (teoria postzależnościowa, theory of post-dependency). Táto výskumná orientácia má v poľskom akademickom prostredí inštitucionálne krytie – Centrum Badań Dyskursów Postzależnościowych – akademickú sieť, ktorá od roku 2009 zastrešuje viacero vedecko-výskumných inštitúcií a podporuje tímovú spoluprácu jednotlivcov, vrátane literárnych vedcov.

³⁵ GOSK, H.: *Wychodzenie z „cienia imperium“*. *Wątki postzależnościowe w literaturze polskiej XX i XXI*. Kraków : Universitas, 2015, s. 34.

³⁶ NOVOSÁD, F.: *Alchymia dejín*. Bratislava : Iris, 2004, s. 195.

³⁷ ZAJAC, P.: *Slovenské kargo. Prítomnosť minulosti, minulosť prítomnosti*. Bratislava : Kalligram, 2016, s. 27.

³⁸ MATUŠKA, A.: *Dielo I*. Bratislava : Tatran, 2010, s. 62. Publikované v roku 1934 v stati „Historka zo slovenskej literatúry. Empirické podvody transcendentálneho kritika“ v *Prítomnosti*.

rodne orientovanej časti slovenského kultúrneho prostredia k minulosti („Bránenie sa útlaku vyžadovalo – dajme tomu na pár minút – aby si všetci stali do jedného šíku. Táto jednošíkovosť je veľmi krásna, ale vedie časom – nech je myšlienka, ktorá ju vyvolala, aká chce – k istej stádovitosti“³⁹).

Slovenské nacionalisticky orientované prostredie nerozlišovalo medzi česko-slovenskou kultúrnou výmenou a procesom splývania oboch národov, resp. rozplývania sa Slovákov v českom národnom organizme. Známe sú viaceré reakcie z opačnej, českej strany – napríklad „zmierňujúci“ názor „pátečníka“ Karla Čapka, ktorý vstúpil do česko-slovenskej kultúrnospoločenskej diskusie a kritizoval zle uplatňované princípy regionalizmu v československom súžití. Čapek už v polovici dvadsiatych rokov hľadal západoeurópske analógie česko-slovenského vzťahu – ako vzorný príklad uvádzal spolu-zažívania Škótov a Angličanov, ktorých lokálny patriotizmus údajne neprekážal lojálnemu vzťahu k Veľkej Británii ako celku. Týmto vyslovil nielen súkromnú fascináciu anglosaským svetom, ale aj sklamanie štátnotvorných českých elít, že medzi Čechmi a Slovákmi chýba jednotnosť vo vnímaní Československa ako spoločnej vlasti (spoluobčianstvo) a že Slováci k československej štátnosti pristupujú rezervovane. „Ale nešťestí by bylo, kdyby hranice jejich sebevědomí byly na Malých Karpatách“⁴⁰ – v tom zmysle povzbudzoval Slovákov, aby na škótsky spôsob „zostúpili z hôr“, dobývali republiku, vymanili sa z izolácie a komplexu občana druhej kategórie. V roku 1925 poznamenal: „Vytváříme jakési neexistující českoslovenství, místo abychom vytvářeli Čechy, Moravu a Slovensko a teprve nad tím něco velikého a nedotknutelného, totiž říši. Není žádných Angloskotů, nýbrž je Veliká Británie; ale je stejně veliká pro Skota jako pro Angličana a běda tomu, kdo by ji urážel.“⁴¹ O pár rokov neskôr

³⁹ Tamže, s. 49. Publikované v roku 1932 v stati „Revízia nášho troškarstva“ na stránkach *Slovenských hlasov*, ktoré vychádzali ako príloha *Národného osvobození*.

⁴⁰ ČAPEK, K.: *My a oni*. In: *Místo pro Jonathana!* Praha : Symposium, 1970, s. 63.

⁴¹ Tamže, s. 62 – 63.

v rozhovore pre *Elán* svoj názor zopakoval: „Slováci, obyvatelia vrchov, si ešte nevytýčili heslo: zliezť do dolín, na roviny.“⁴² V tomto zmysle obrátil naruby podstatu legitímnych slovenských emancipačných snáh, keďže v nich videl odraz komplexu provincie a neschopnosť presadiť sa v širšom rámci, než je úzka lokálna komunita.

Tido J. Gašpar, ktorý o rok neskôr prišiel s heslom „dajme sa dokopy“, nadviazal v roku 1931 na Čapka a jeho návrh „zostúpiť z hôr na roviny“. Vrátil sa k minulosti, písal o „zdedenom strachu pred chodníkom nadol“,⁴³ o obave, že česko-slovenská kultúrna integrácia Čechov a Slovákov zjednotí umelo, vzkriesi fenomén slovenského odrodilstva, t. j. „najtragickejšiu ranu nášho národného poškodenia“.⁴⁴ Zostúpiť z hôr podľa Gašpara znamenalo stratiť sa, zmiznúť, „utonúť v masných barinách cudzej roviny“.⁴⁵ Česká časť republiky predstavovala v jeho vnímaní územie Slovákom nedostupné, no zároveň preplnené a presýtené, keďže v ich prípade išlo skôr o „škriabanie sa na sklenené vrchy pražských vysočin“.⁴⁶ V tejto súvislosti sa Čapkov návrh Gašparovi javil ako vidina, fantazmagória, „básnický sen, pekná ilúzia z ríše nemožnosti“.⁴⁷ Slováci pod vplyvom skúsenosti z maďarizácie a zo sklamaní z čechoslovakizmu sú podľa Gašpara „donútení držať sa svojho opaska a rást na svojom“,⁴⁸ udržiavať solidaritu, národnú jednotu a chrániť ju. Táto výmena názorov na podobu československého vzťahu v republike bola však jalovým sporom, ktorý udržiaval existujúci *status quo*, keďže sa v ňom stretli dvaja svetonázorovo protikladní aktéri s odlišným kultúrno-spoločenským zázemím („salónny“ autonomista verzus stúpenec tzv. Hradnej politiky). Keďže Gašpar nevyhľadával kompromis, tému uzavrel priam autoritatívnym konštatovaním, „sme

⁴² LETZ, Š.: Štvrť hodinky s Karлом Čapkom. In: *Elán*, roč. 1, 1931, č. 7, s. 2.

⁴³ GAŠPAR, T. J.: Hore, alebo dolu kopcom? In: *Elán*, roč. 1, 1931, č. 10, s. 2 – 3.

⁴⁴ Tamže, s. 2.

⁴⁵ Tamže.

⁴⁶ Tamže.

⁴⁷ Tamže.

⁴⁸ Tamže.

doma a basta“,⁴⁹ a zreteľne zdôraznil, že „jedni sú pro a druhí kontra. Jedni chcú hore, druhí dolu. [...] Logická konklúzia z nereálnych perspektív otázky samej, robí celú túto hádku vlastne zbytočnou“.⁵⁰

Spory o podobu česko-slovenskej integrácie – tak kultúrnej, ako aj národnej – boli pritom jednou zo základných osí slovenského kultúrneho vývinu medzi dvoma vojnami. Matuška sa síce diskusie o „schádzaní do dolín, na roviny“ nezúčastnil priamo,⁵¹ no pohyboval sa na tenkom ľade národnostných sporov, keď poznamenal, že „naše dnešné úbohé žitie, ktoré nie je životom, ale prištipkárením, našu dnešnú kultúrnu a intelektuálnu biedu, naše trochárstvo – to všetko majú na svedomí [otcovia – pozn. M. B.]. Oni o tom však zmýšľajú inak, už preto, že sa im prítomnosť takto dosť pozdáva, len keby dáko tých Čechov dostali von“.⁵² Homogénnosť slovenskej ko-

⁴⁹ Tamže, s. 3.

⁵⁰ Tamže, s. 2. Úryvky z článku „Hore, alebo dolu kopcom?“ pretlačil nacionalisticky orientovaný *Slovák*, samotný text označil za výstižný a presný (pozri výťažok z 9. 7. 1931).

⁵¹ Na problém „zostupovania z hôr“ v súvislostiach so štátnou kultúrnou politikou podporujúcou česko-slovenskú vzájomnosť nadviazal napríklad Ladislav Novomeský na stránkach *DAV-u* v článku „Škóti sliezli z vrchov na roviny. Pamflet DAVu o októbrovej národnej reprezentácii v Prahe“. In: *DAV*, roč. 4, 1931, č. 9 – 10, s. 19 – 20. Novomeský komentoval výstavu slovenského umenia a literatúry z roku 1931 v galérii Mánes a pražskej mestskej knižnici: „NE-DÁVNO vytýkal v »Eláne« Karol Čapek »nesmelosť a nevýbojnosť Slovákov« a prikazoval im, aby si po príklade britských Škótov uvedomili cesty »na západ« a z vrchov »zliezli do dolín, na roviny« smelo a dobyvačne. Tak úžasne paradoxne nám pripadali tieto smiešne príkazy Karla Čapka, keď sme sa prechádzali výstavnými sieňami pražskými“ (tamže, s. 19). V článku sa Novomeský zameral na vzájomnú česko-slovenskú kultúrnu ignoranciu a v jeho ponímaní zle, „podľa meštiackeho vkusu“ usporiadanú prezentáciu slovenskej literatúry a umenia. Heslo „zliezť do dolín, na roviny“ získalo takto ohlas v svetonázorovo diferencovaných slovenských kruhoch. Novomeský ho však poňal výsmešne, keďže nadviazal na slovenskú neschopnosť prezentovať slovenskú kultúru v českom prostredí.

⁵² MATUŠKA, A.: *Dielo I*. Bratislava : Tatran, 2010, s. 51. Publikované v roku 1932 v stati „Znova o našich otcov“ na stránkach *Slovenských hlasov*, ktoré vychádzali ako príloha *Národního osvobození*.

munity v českom prostredí mu nebola pritom cudzia – o Slovákoch v Prahe sa vyjadril ako o ľuďoch, ktorí „žili tak trochu v izolácii, nie, pravdaže, premyslene, ale z núdze, z hlúposti, ostychu, utiahnutosti a tak“.⁵³ V tejto súvislosti Čapkove vyjadrenia o slovenských „Hochländleroch“, „sakramentských chlapíkoch“, ktorých „nikde nevidieť“,⁵⁴ nachádzajú v dobovom rámci aspoň čiastočné opodstatnenie.

Problémy kultúrneho života vyplývajúce v tridsiatych rokoch aj z emancipačného vývoja slovenského národa v republike vnímal Matuška širšie než ako konflikt na osi centralizmus – autonomizmus, resp. zjednotenie (kultúrne splynutie) – kultúrny separatizmus. V poznámkach k jednotlivým rozhovorom zhrnutým v knihe *Osobne a neosobne*⁵⁵ nachádzame zaujímavé postrehy, ktoré Matuškovu ranú tvorbu situujú mimo rámec čechoslovakisticko-separatistických sporov a naznačujú jeho vtedajšie ambície a generačné aspirácie. Jedna z nich súvisí s literárnou skupinou R-10, pri ktorej Matuška vyjadril sklamanie, že „neboli sme generáciou 90-tych rokov v Čechách, ani 98 v Španielsku“.⁵⁶ Tie sa v lokálnych podmienkach pokúšali udomáčniť nadnárodné kategórie kozmopolitizmu, univerzalizmu a internacionalizmu, priali si „vidieť širšie než domov“. Súčasťou tohto procesu bolo v českom prostredí (aj vďaka F. X. Šaldovi) odmietanie národno-obrodeneckého modelu kultúry a podľa „pokrokárov“ neaktuálnych prvkov tradície – čiže moment, ktorý je možné zreteľne identifikovať aj u Matušku a jeho svetonázorových (ľavicových) prívržencov. Slovenských nacionalistov považoval pritom Matuška za „trochárov“, sústreďujúcich sa na malicherné, banálne (lokálne, interné) záležitosti. V opozícii k naci-

⁵³ MATUŠKA, A.: *Dielo IV*. Bratislava : Tatran, 2014, s. 51.

⁵⁴ LETZ, Š.: Štvrť hodinky s Karlom Čapkom. In: *Elán*, roč. 1, 1931, č. 7, s. 2.

⁵⁵ Pozri napríklad MATUŠKA, A.: *Dielo IV*. Bratislava : Tatran, 2014.

⁵⁶ Tamže, s. 190. Španielska Generación del 98 bola skupina spisovateľov a filozofov, ktorá kriticky a skepticky hodnotila kondíciu španielskej spoločnosti, bola silne individualisticky založená, odmietala konformizmus a akademizmus, pokúšala sa redefinovať tradíciu.

onalisticky orientovanej časti slovenskej inteligencie sa takto mladý Matuška profiloval ako reprezentant progresívnej slovenskosti, ktorý – povedané Čapkovým slovníkom – apeloval na „zostupovanie z hôr“. V Matuškovom vnímaní za kultúrnu modernizáciu niesol zodpovednosť slovenský intelektuál, rovnako však zodpovedný za kultúrnu izoláciu, v ktorej sa v tridsiatych rokoch podľa prísnych kritických hodnotiacich kritérií slovenský národ ocitol. Gašparovu výzvu Matuška napokon chápal aj ako príznak slovenského bukolického charakteru, model uvažovania tradicionalistickej časti slovenskej kultúrnej obce („Ako je totiž možné, a dobre možné, povedať namiesto »v jednote je sila«, radšej »v mláke je sila«, tak by pri »dajme sa dokopy« nemalo byť zabudnuté na irečitejšie kšo-kšo“⁵⁷).

* * *

Na Gašparovu výzvu reagovali, priamo v súvislosti s Matuškom, viacerí reprezentanti vtedajšej mladej ľavice. Polemicky ladený článok Michala Chorvátha „Dajme sa dokopy“⁵⁸ z roku 1935 sa dá považovať za jednu z mála dobových obrán Matuškových postojov. Chorváth v ňom vystúpil ako „príslušník revolučnej literárnej obce“,⁵⁹ vo vlastnom vnímaní pokrokár a politicky angažovaný literárny kritik ideovo spriaznený s Matuškom. Reagoval na Žarnovov článok „Za porozumenie v ríši ducha“,⁶⁰ v ktorom autor, odvolávajúc sa na Gašparovu výzvu, zaútočil okrem iného na Matuškovu „Portréty slovenských spisovateľov“, kriticky hodnotiace viacerých slovenských literátov v *Prítomnosti*. „Kedysi volal Tido Gašpar: Dajme sa dokopy!“ písal Žarnov, „z reči a tlačeneho slova však dosiaľ ne-

⁵⁷ MATUŠKA, A.: *Dielo I*. Bratislava : Tatran, 2010, s. 121. Publikované v roku 1935 v stati „Usmernenie v slovenskej literatúre“ v *Prítomnosti*.

⁵⁸ CHORVÁTH, M.: Dajme sa dokopy. In: *Cestami literatúry*. Zv. 1. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1979, s. 135 – 137.

⁵⁹ Tamže, s. 135.

⁶⁰ ŽARNOV, A.: Za porozumenie v ríši ducha. In: *Elán*, roč. 5, 1935, č. 10, s. 1 – 2.

prišlo ku skutkom. [...] Za porozumenie v slovenskej ríši ducha musí však pracovať i kritika. [...] Tam ste mali defilé slov. spisovateľov v *Přítomnosti* v skreslenom krivom obraze Matuškovom. Možno tento Matuška nikdy už viac ničoho nenapíše. Načo mu bude takáto sláva?“⁶¹ Žarnov označil Matušku za nezodpovedného literárneho kritika, ktorý nielen šíri v českej tlači falošné správy o slovenskom literárnom živote, ale najmä zohráva úlohu poškodzovateľa slovenských kultúrnych záujmov, a ďalej ako kritika, ktorý znásobuje rozdrobenosť slovenskej literárnej scény, oslabuje mobilizačný potenciál národnej kultúry a bráni v dosiahnutí kultúrnej (národnej) jednoty. Písal: „Odmietat' treba tento druh kritik a informácií hlavne preto, že vnášajú do duchovného života zmätok neopodstatnením príčiny úsudku.“⁶² V tomto zmysle zreteľne určil mantinely vo vnútri národnej kultúry, v ktorých sa autor (spisovateľ, literárny kritik, publicista a pod.) môže pohybovať. Stanovil hranice – nevyhľadával dialóg, „tento druh kritik“ odmietol a takto sa pokúšal Matušku vyľúčiť z národnej (kultúrnej) komunity.

Vrátim sa však k Chorváthovi, ktorý vzťahy vo vnútri slovenského kultúrneho života ilustroval konštatovaním, že „potľapkávanie pliec je na dennom poriadku a nik sa neopovažuje povedať smelšie slovo“.⁶³ Ono smelšie slovo patrilo samozrejme nielen Matuškov, ale i „revolučnej literárnej obci“, ku ktorej sa hlásil aj Chorváth. Jeho snahou bolo v prvom rade diskvalifikovať Žarnova ako konzervatívne zmýšľajúceho autora. Matuškov články v *Přítomnosti* nevnímal preto ako „etapu priepastného rozchodu ľudí“,⁶⁴ ale ako angažované gesto, ktorého odmietnutie národne orientovanou časťou slovenskej kultúrnej verejnosti bolo výsledkom pretrvávania slovenských integračných, homogenizačných snáh aj v mene Gašparovho hesla

⁶¹ Tamže.

⁶² Tamže, s. 2.

⁶³ CHORVÁTH, M.: Dajme sa dokopy. In: *Cestami literatúry*. Zv. 1. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1979, s. 137.

⁶⁴ Tamže, s. 135.

„dajme sa dokopy“: „Či vie [Žarnov – pozn. M. B.], že Matuška musel prejsť všetkými literárnymi revuami, ktoré rad-radom odmietali uverejniť odhalenie neslýchaného literárneho škandálu?⁶⁵ Že neodôvodnene, je zrejme už z tohto obratu, ktorý nastal vo väčšine revuí po odtlačení Matuškovho článku v *Prítomnosti*. [...] A celý tento stav, uvedomte si to, p. Žarnov, je len výsledkom snahy »Dajme sa dokopy«, ktorá má omnoho väčší úspech ako sa nazdávate.“⁶⁶ Z ľavicovej pozície Chorváth Žarnovovi vyčítal, že si praje vytvoriť „salón“, akúsi „estétsku spoločnosť, akadémiu, ktorá sa zaoberá neskutočnými otázkami“.⁶⁷ Polemiku medzi Žarnovom a Chorváthom je takto možné vnímať aj ako stret dvoch koncepcií úlohy spisovateľa/literárneho kritika v spoločnosti. Na jednej strane išlo o dobový prejav kultúrneho nacionalizmu, obdobu „práce v službách národa“ („dať sa dokopy“ ako pracovať na spoločnom diele, kultúrny život chápať ako integračný faktor národnej komunity, aktivizovať sa na poli národného života v mene národnej kultúry, slovenských vzdelancov považovať za privilegovanú spoločenskú vrstvu), na strane druhej zasa o kritické a ideologicky angažované vystupovanie voči kultúrnym nedostatkom (chápané ako stimul kultúrneho vývinu a v zásade aj povinnosť „pokrokového“ kultúrneho činiteľa), ďalej o zdôrazňovanie hodnoty myšlienkovkej samostatnosti a hľadanie styčných bodov na úrovni svetonázoru, nie príslušnosti k národnému celku. Takto sa v dobovom rámci v ľavicovom (nielen davistickom) prostredí aj v kontexte sporov o mladú slovenskú generáciu interpretoval jeden z viacerých rozporov medzi „tradičným“, anachronickým, zastaraným a „novým“, medzi „konzervatívnym“ a „pokrokovým“, kde možný „pokrok“ národnej kultúry súvisel v prvom rade s jej kritickou reflexiou.

⁶⁵ Ide o polemické vystúpenia proti Borovi, ktorého Matuška obvinil z plagiatu a napodobňovania F. X. Šaldu. Viac k téme v kapitole Dodatok k plagiatorskej afére.

⁶⁶ CHORVÁTH, M.: Dajme sa dokopy. In: *Cestami literatúry*. Zv. 1. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1979, s. 136 – 137.

⁶⁷ Tamže, s. 137.

„Špinenie“ do vlastného hniezda, „urážanie“ národa ako celku, hovorenie nepríjemných „právď“ sa pritom viaže aj na urážanie jeho reprezentantov alebo tých, ktorí sa za národných reprezentantov považujú, a vzťahuje sa na dve roviny sporov – osobnú a kolektívnu. Gašpara, ktorý hovoril „v mene kolektívu“ a apeloval na národ ako celok, sa pravdepodobne osobne dotkol portrét z roku 1934 v známom Matuškovom cykle „Portréty slovenských spisovateľov“. Matuška sa tu venoval nadmernej štylizovanosti Gašparovej prózy, reagoval však aj na ideologickú rovinu jeho textov: „Literárnu a nie životnú inšpiráciu ukazujú v plnej sláve jeho veci, dotýkajúce sa ako-tak súčasného života. A ukazujú ešte čosi iné: jeho prastarú, starootcovskú ideológiu.“⁶⁸ Ideologické rozpory medzi protagonistami sporu Matuška osobitne zdôraznil v polemickom článku „O čom je reč?“ (1935), ktorý vznikol na podnet jedného z viacerých Gašparových fejtónov na stránkach *Nového sveta*. Aj tu Matuška narážal na problém autorovej literárnej štylizácie alebo na Gašparovo „profesionálne krasorečníctvo“,⁶⁹ ornamentalizmus jeho prózy,⁷⁰ resp. „pestovanie výrazového a myšlienkového salónnictva“.⁷¹ Gesto Gašpara-spisovateľa implikovalo však gesto Gašpara-kultúrneho činiteľa. Išlo totiž o Gašparovo umelecké sebautváranie a jeho verejnú prezentáciu v dobovom kultúrno-politickom rámci: „[...] to, čo sa tu pestuje, nie je myšlienka socializmu, ale kaplánsky idealizmus, plný ušľachtilosti.“⁷² Príklon Gašpara k sociálnym otázkam Matuška interpretoval ako neautentický, ako flirtovanie s „pokrokom“, hru na progresivitu:

⁶⁸ MATUŠKA, A.: *Dielo I*. Bratislava : Tatran, 2010, s. 97. Publikované v roku 1934 v „Portrétach slovenských spisovateľov“ v *Prítomnosti*.

⁶⁹ Tamže, s. 114. Publikované v roku 1935 v stati „O čom je reč“ v *Ludovom denníku*.

⁷⁰ Viac k téme dobových podôb ornamentálnej prózy vrátane prác Tida J. Gašpara pozri ČEPAN, O.: *Kontúry naturizmu*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1977.

⁷¹ MATUŠKA, A.: *Dielo I*. Bratislava : Tatran, 2010, s. 114.

⁷² Tamže, s. 116.

„Tvárte sa tým, čím ste, a nekoketujte s niečím len preto, že chcete byť zaujímaví.“⁷³

Na zámery obsiahnuté v hesle „dajme sa dokopy“ Matuška kriticky nadväzoval viackrát, a to tam, kde zdôrazňoval význam tvorivej individuality a názorovej samostatnosti. V tridsiatych rokoch (a čiastočne aj potom) sa Matuška prezentoval ako nezávislý (hoci nie apolitický) intelektuál, ktorý akékoľvek unifikujúce snahy, obzvlášť v oblasti kultúry, spravidla odmietal. Skôr než Gašpar uverejnil v časopise *Pero* svoj článok „Dajme sa dokopy“, Matuška v debutovej eseji „Hra na fujaru a pokrok“ z roku 1930 ironicky písal: „A husi idú za gunárom. »Aby všetni jedno boli«, jeden za všetkých – všetci za jedného, v jednote je sila a »bude jeden ovčinec a jeden pastýr«...“⁷⁴ Vo svojich príspevkoch z tridsiatych rokov Matuška reagoval nielen na Gašpara-literáta, ale aj na Gašpara-autora hesla „dajme sa dokopy“. V príspevku „Usmernenie v slovenskej literatúre“ (1935) sa zaujímavým spôsobom zauzľuje príbeh sporu, keďže Matuška priamo reagoval nielen na Gašparovu výzvu, ale aj na spomenutý Žarnovov článok „Za porozumenie v ríši ducha“.⁷⁵ Jadro textu spočívalo pritom v kritike snahy integrovať Slovákov do jednotného celku na akomkoľvek princípe, nezávisle od toho, či sa o to snažil Žarnov, alebo Gašpar. Keďže sa Matuškov gesto utváralo v súlade s individualizmom, nekompromisnosťou, programovou kritickosťou, súhlas s výzvou „dajme sa dokopy“ reprezentoval preňho v prvom rade osobný konformizmus. Ten sa v širšom meradle stával brzdou vývinu literatúry a národnej kultúry vôbec:

⁷³ Tamže.

⁷⁴ Tamže, s. 27.

⁷⁵ V polemike sa Matuška dodatočne odvolával na glosu Petra Prídavka z časopisu *Nový svet* (–ok: Bastardná literatúra. In: *Nový svet*, roč. 8, 1933, č. 13, s. 9). Išlo o reakciu Matušku na tzv. aféru v Bahňanoch z rokov 1933 – 1934, čiže spor o Gejzu Vámoša, ktorý sa začal po publikovaní Vámošovho textu „Žid severu a juhu“, úryvku z neskoršieho románu *Odlomená haluz*, v *Slovenských smeroch* (pozri BARBORÍK, V.: *Prozaik Gejza Vámoš*. Bratislava : SAP, 2006, s. 99 – 111).

„Spisovatelia nejakého národa, to je niečo celkom iné ako – odpusťte za trivialitu! – futbalová jedenástka národa. Čo je vo futbale prihrávkou, a teda mravne cenné, môže v literatúre byť mravným defektom.“⁷⁶

Spory o výzvu „dajme sa dokopy“ nadobudli výrazný osobný charakter, keď Gašpar na úvod fejtónu v rubrike „O čom je reč?“ poznamenal: „O tom, že pyšný františkán, opitá baba, chudé prasa a »originálny« Matuška – to sú vám rad radom a všetko smiešne veci! Tie si nemusia povedať dajme sa dokopy.“⁷⁷ Skutočnému dialógu s Matuškom sa Gašpar vyhýbal (písal o „ústupe pred inváziou drzosti“⁷⁸), čím sa ho pokúsil symbolicky vytesniť na okraj spisovateľskej komunity, a tak uviesť na „pravú mieru“: „Hlúposť predsa nie on vynašiel prvý, ani drzosť. Tie odjakživa chodia ,per pazúch, ako siamské dvojčatá a celý Matuška je len jednou z ich pozdných kópií.“⁷⁹

* * *

Pokusy emancipovať slovenskú kultúru a súčasne určiť jej formu, obsah a funkcie vychádzali v tridsiatych rokoch z viacerých svetonázorových prostredí. Usilovali sa o to tak Matuška a Chorváth („pokrokári“ spriaznení s davistami), ako aj Žarnov a Gašpar (konzervatívci, autonomisti), no je pochopiteľné, že riešenia, ktoré ako predstavitelia opačných svetonázorových táborov ponúkli, navzájom nekorešpondovali. Kým národný tábor slovenskej kultúrnej elity sa orientoval na interné problémy slovenského kultúrneho života (v tom zmysle sa uzatváral do seba, tzv. slovenskú otázku vidiel v úzkom národnom rámci, uprednostňoval etnocentrické chápanie

⁷⁶ MATUŠKA, A.: *Dielo I*. Bratislava : Tatran, 2010, s. 126. Publikované v roku 1935 v stati „Usmernenie v slovenskej literatúre“ v *Přítomnosti*.

⁷⁷ GAŠPAR, T. J.: O čom je reč? In: *Nový svet*, roč. 10, 1935, č. 3, s. 5.

⁷⁸ Tamže.

⁷⁹ Tamže.

národa a pocit národnej súdržnosti), tak „pokroková“ strana zasa deklaratívne odmietala „národný familiarizmus“ a zdôrazňovala potrebu „držať sa osve“.⁸⁰ Pre „pokrokárov“ nebola v tridsiatych rokoch integrujúca kategória „národného“. Išlo preto o rozdielne predstavy o podobách súdobej slovenskej kultúry, o dôraz na iné aspekty kultúrneho rozmeru tzv. slovenskej otázky. Gašpar rozmýšľal v kontexte emancipácie národnej kultúry dostredivo, pričom stredom záujmu mu bola národná komunita. Matuška sa však odvolával aj na potenciálnu „konkurencieschopnosť“ slovenskej kultúry v širšom nadnárodnom rámci a súčasne programovo útočil na autonomisticky a katolícky orientovanú časť slovenského prostredia, na jej „zodpovednosť“ za národnú kultúru, jej smerovanie alebo „usmerenie“, ktoré si sama delegovala.

Matuška údajne porušil pravidlo národnej solidarity a v tridsiatych rokoch bol konfrontovaný s nálepkou zradcu slovenských kultúrnych záujmov. Matuškovcove lavicové, progresívne pokusy sňať zo slovenskej kultúry folklórny, klerikálny a nacionalistický nimbus v tridsiatych rokoch rezonovali v slovenskom prostredí aj ako neaktívne gesto „pražského Slováka“ – vonkajší, priam cudzí hlas, ktorý narúša celistvosť, vyvoláva zmätok a napokon dehonestuje národnú kultúru a jej vedúcich reprezentantov, spochybňuje ich hodnoty. Podľa Vlasty Jaksicsovej, ktorá sa vo svojom výskume venovala aj medzivojnovkej symbióze archaizmu a modernosti, „prejavy moderného života v krajine takmer bez priemyslu s prevládajúcim vidieckym osídlením, a teda aj s prevládajúcou konzervatívnou vidieckou mentalitou, akou Slovensko zostalo aj po vzniku Československa, sa preto presadzovali iba postupne, zdĺhavo a neraz v protirečivých súvislostiach [...] No na prekvapenie mnohých súčasníkov sa vonkajškovým požiadavkám moderného životného štýlu vedelo viac-menej rýchlo prispôbiť“.⁸¹ Príznakom „vonkajškovej“ mo-

⁸⁰ CHORVÁTH, M.: Dajme sa dokopy. In: *Cestami literatúry*. Zv. 1. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1979, s. 135.

⁸¹ JAKSICSOVÁ, V.: Život na Slovensku v medzivojnovom čase a priestore – sym-

dernizácie kultúry bol pre Matušku aj Gašparov frázovitý, ornamentálny slovník. „O čom je teda reč?“ písal Matuška, parafrázujúc Gašpara, „o tom, či literatúra je dnes brzdou alebo dynamom? Či animuje život k stagnácii, alebo k pokroku, a ak tomuto posledne menovanému, v čo on (Tido Jozef Gašpar) rozhodnissimo verí, tak teda ako sa vyvíja jej »kinetický zástoj«?“⁸² Samotné heslo „dajme sa dokopy“, ktoré vzniklo aj ako reakcia na politický a kultúrny čechoslovakizmus a v Gašparovom vnímaní čechocentrizmus, nemalo podľa Matušku v prajných podmienkach 1. ČSR opodstatnenie: „Bude sa treba aj tu spýtať: za čo sa máme dať dokopy a proti čomu. Lebo len takto možno prekaziť, aby sa táto krajina nestala, a tentoraz už definitívne, Kocúrkovom.“⁸³

bióza archaizmu a modernosti. In: ROGULOVÁ, J. – HERTEL, M. (ed.): *Adepti moci a úspechu. Etablovanie elít v moderných dejinách*. Bratislava : VEDA, 2016, s. 111, 112.

⁸² MATUŠKA, A.: *Dielo I*. Bratislava : Tatran, 2010, s. 114. Publikované v roku 1935 v stati „O čom je reč“ v *Ludovom denníku*.

⁸³ Tamže, s. 126. Publikované v roku 1935 v stati „Usmernenie v slovenskej literatúre“ v *Přítomnosti*.

Peroutka a Přítomnost

Týždenník *Přítomnost* bol na sklonku dvadsiatych a v tridsiatych rokoch viackrát terčom kritiky zo strany slovenskej kultúrnej obce, obzvlášť jej ľudáckeho a komunistického (davistického) krídla, ktorá tento liberálny časopis vnímala v prvom rade ako významné mienkotvorné médium podporujúce čechoslovakizmus, pražský centralizmus a v davistickom vnímaní predovšetkým československú „buržoáznu demokraciu“.¹ V *Přítomnosti* sa zas objavovali názory, že Slovensku chýba jednotný, reprezentačný hlas: „Vždy jedna strana, jedna skupina vystoupila: hle, já jsem Slovensko! A vymáhala, aby to bylo uznáno, a aby nikomu jinému slovenský duchovní kredit nebyl již poskytován. Řekl jsem si: takový muž, který Slovensku rozumí tak, aby se to všem líbilo, vůbec neexistuje.“² Ferdinand Peroutka pritom uverejňoval rôznorodé texty českých a slovenských autorov s ambíciou podať objektívnejšiu správu o východnej časti republiky. Deklaroval racionálnu, antiextrémistickú (antikomunistickú a antifašistickú) pozíciu „stredú“ s vyhraneným antiromantickým či skôr realistickým postojom: „[...] chtěl stát na reálné, pevné půdě, z které lze odmítat široce chápaný romantismus, který nemá v realistické době co dělat. Romantismus toť »chorobný rozum«, který plodí extrémy, estétství, módnost, anarchičnost, fantastičnost,

¹ „A nakoľko pán Peroutka v *Přítomnosti* vôbec prejavil svoje názory v otázkach slovenských, teda v otázkach spadajúcich do oboru národnostnej politiky, tu jeho slová vždycky boli klasickou ukážkou ideológie malomeštiackej českej inteligencie, ktorej sa dostalo v novom štáte mocenskej pozície“ (CLEMENTIS, V.: *Přítomnost* sa zaujíma o Slovensko. In: *DAV*, roč. 6, 1933, č. 11 – 12, s. 158).

² PEROUTKA, F.: Nevíte o někom, kdo rozumí Slovensku? In: *Přítomnost*, roč. 12, 1935, č. 47, s. 737.

předrážděnost.³ Z hlediska budování státu bolo najmä slovenské autonomistické prostredie vnímané na stránkach *Přítomnosti* ako rozvrtný a dezintegračný živel, „svojrážna“ prekážka na ceste k československej spolupráci a funkčnej spoločnej občianskej „prevádzke“. Jeho separatistický profil sa pochopiteľne viackrát stal predmetom reflexie a súčasne kritiky, ktorú *Přítomnost* ako pokrokový, „štátotvorný“ a mienkotvorný časopis viedla.⁴

Tzv. slovenská otázka, aj keď nebola predmetom systematického záujmu časopisu, sa prezentovala ako problém, ktorý treba riešiť a analyzovať. „Slovenská otázka nebola brána s plnou vážnosťou, problém slovenský nenašiel svojho muža. Šli sme na Slovensko bezprogramovo, nemajíce potuchy o tom, s jakými poměry se tam setkáme,“⁵ písal v roku 1924 jeden z Čechov, ktorí sa po prevrate ocitli na východe republiky. Na stránkach *Přítomnosti* nechýbal ani trpezlivý prístup k veci s ambíciou pokarhať Čechov za povýšenectvo a pripisovanie si jednoznačnej pozície „centra“: „Větší vina je na Čechách. [...] V českém denním tisku se píše o Slovensku jako o Africe.“⁶ Súčasne boli zverejňované viaceré príspevky, ktoré slovenskú kultúru a literatúru prezentovali ako menej diferencovanú alebo pre Čechov jednoducho nepríťažlivú, periférnu či provinčnú, na inom, nižšom stupni vývoja. Sám Peroutka, keď hľadal česko-slovenské analógie a pokúšal sa slovenskú literatúru umiestniť v širších spo-

³ BRABEC, J.: Spisovatelé v proměnách poválečného světa. In: PAPOUŠEK, V. a kol.: *Dějiny nové moderny. Česká literatura v letech 1924 – 1934*. Zv. 2. Praha : Academia, 2014, s. 112.

⁴ „Soustavně a kriticky sledovala situaci [*Přítomnost* – pozn. M. B.] v některých politických stranách, zejména v komunistické straně, nár. demokracii a nár. socialistické straně, vesměs polemickou pozornost věnovala osobnostem politického života, např. K. Kramářovi, B. Šmeralovi, J. Stříbrnému a A. Hlinkovi“ (OPELÍK, J. (ed.): *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce*. Svazek II, P – Ř. Praha : Academia, 2000, s. 1152 [heslo Přítomnost]).

⁵ HEINZ, F.: Jak si počínati na Slovensku. In: *Přítomnost*, roč. 1, 1924, č. 16, s. 242.

⁶ MÜLLER, B.: Chyby Čechů a chyby Slováků. In: *Přítomnost*, roč. 1, 1924, č. 42, s. 660.

ločenských rámcach, z perspektívy vonkajšieho pozorovateľa suverénne písal: „Slovenská literatúra je psychologicky asi v tom stave, v jakom bola česká, keď ji pred štyridsiť rokmi J. S. Machar rozbomčil svou ostrou kritikou Hálek.“⁷ Stručne povedané, v momente generálneho sporu, upresňovania funkčnosti tradície a nadväznosti na ňu, diskusie o autonómnom statuse literatúry v spoločnosti alebo konfliktu medzi nacionálno-integrálnym a estetickým (individualistickým) modelom literatúry.⁸

Matuška do *Prítomnosti* prispieval dlhodobo, hoci nie pravidelne. V roku 1934 tu uverejnil literárnokritický cyklus „Portréty slovenských spisovateľov“ a odhalil plagiátorstvo Bora.⁹ V *Prítomnosti* publikoval aj svoj pamfletický debut „Hra na fujaru a pokrok“ (1930), vtedy ešte podpísaný skratkou „rm“, a viaceré kultúrno-kritické state: „Usmernenie v slovenskej literatúre“ (1935), polemicky naladené voči slovenským autonomistom, v jeho vnímaní aj „malomeštiakom“ (Tidovi J. Gašparovi, Petrovi Prídavkovi a najmä

⁷ Peroutka priamo nadviazal na spory o českú kultúrnu orientáciu z deväťdesiatych rokov 19. storočia, na ktoré sa odvolával Matuška napríklad pri spomienkach na skupinu R-10 (PEROUTKA, F.: Nevíte o někom, kdo rozumí Slovensku? In: *Prítomnost*, roč. 12, 1935, č. 47, s. 738).

⁸ Súčasne išlo o témy, ktoré okrem iného vniesol Manifest Českej moderny, koncipovaný v roku 1895 Josefom Svatoplukom Macharom a F. X. Šaldom. V slovenskej kultúre a literatúre však mali tieto spory už svoju prehistóriu a boli započaté na začiatku 20. storočia, najmä Františkom Votrubom, ktorý sa ináč na Šaldov individualizmus priamo odvolával a presadzoval individualistickú pozíciu (pozri HUČKOVÁ, D.: Vyznačovanie priestoru pre modernú literatúru na začiatku 20. storočia. In: BYSTRZAK, M. – PASSIA, R. – TARANENKOVÁ, I.: *Kontakty literatúry (modely, identity, reprezentácie)*. Bratislava : VEDA, 2020, s. 121 – 136).

⁹ Ide o polemické články „Empirické podvody transcendentálneho kritika“ (príspevok zverejnený v dvoch častiach v roku 1934 s názvom „Historka ze slovenské literatury – I. a II.“ s podnázvom Kdo byli ještě počtěni), „K literárnej afére zo Slovenska“ (1934), „Ešte k literárnej afére zo Slovenska“ (1934). Ďalšie príspevky k „prípady Jána Elena Bora“ publikoval Matuška v tom istom roku pod pseudonymom Fedor Tomšič v *DAV-e* („O plagiátorskej sláve medzi nami“) a v časopise *Index* („J. E. Bor: Poézia povojnového Slovenska“).

Andrejovi Žarnovovi), časť pamfletu proti Vajanskému „Čím bol Vajanský Slovensku“ (1937) a úvahu „Česká a slovenská literatúra“ (1938). Publikačný priestor, ktorý Peroutka Matuškoví ponúkol, mal pre mladého kritika v tridsiatych rokoch podstatný význam – uvedené texty tvoria dôležitú líniu ranej Matuškovkej tvorby (ide okrem iného o provokatívny debut, ďalej v tej dobe najrozsiahlejší literárnokritický výstup a sériu príspevkov, ktorými kritik tak inicioval, ako aj reagoval na jednu z hlavných literárnych afér tridsiatych rokov).

V roku 1935 Peroutka písal: „Když jsme hledali někoho, kdo by do »Přítomnosti« o slovenské literatuře psal, byli jsme rádi, že se p. Alexander Matuška přihlásil.“¹⁰ Osobnú motiváciu publikovať v *Přítomnosti* Matuška letmo naznačil v poznámke pod čiarou, ktorú pridal k prvej časti „Portrétov slovenských spisovateľov“: „[...] tento článok nepíšem »len tak« [...] není náhoda, že vychádza na týchto miestach: bolo mi sľúbené teplé miesto i neodolal som.“¹¹ O rok neskôr lakonicky poznamenal: „A pokiaľ ide o duševnú hodnotu Přítomnosti: môj názor je, že [...] má ona predsa svoju hodnotu; že je to hodnota duševná, to je jej plus i proti Peru i proti Kultúre.“¹² V tom čase išlo o pragmatickú voľbu, ktorú netreba nutne spájať s Matuškovou ideovou orientáciou („teplé miesto“), ako aj o rešpektovanie kultúrnej a intelektuálnej hodnoty periodika ako platformy slobodnej, demokratickej a otvorenej diskusie. Odmietnutie Matuškovho článku „Empirické podvody transcendentálneho kritika“, v ktorom označil Bora za plagiátora, viacerými slovenskými redakciami a jeho prijatie Peroutkom v roku 1934, podporilo Matušku v predpoklade, že nezávislé kritické kultúrno-spoločenské fórum na Slovensku ab-

¹⁰ PEROUTKA, F.: Nevíte o někom, kdo rozumí Slovensku? In: *Přítomnost*, roč. 12, 1935, č. 47, s. 738.

¹¹ MATUŠKA, A.: Portréty slovenských spisovateľov. In: *Přítomnost*, roč. 11, 1934, č. 28, s. 444.

¹² MATUŠKA, A.: *Dielo I*. Bratislava : Tatran, 2010, s. 124. Publikované v roku 1935 v stati „Usmernenie v slovenskej literatúre“ na stránkach *Přítomnosti*.

sentuje a slovenský kultúrny život naďalej podlieha nacionálnemu, obranárskemu, „rodinkárskemu“ zreteľu, čo bol v radoch ľavicových „pokrokárov“ frekventovaný názor („A s tou českou Přítomností: ako to bolo v tomto prípade, bude asi aj v iných: v **českej** Přítomnosti pôjdeme von s pravdou a v **slovenskom** Eláne budeme hájiť podvody“¹³). Zároveň skutočnosť, že sa Matuška v „Portrétach slovenských spisovateľov“ pokúšal suverénne štylizovať alebo jednoducho nevystupovať ako „kamarátsky referent“, si získala Peroutkove sympatie a mala na publikovanie Matuškových literárnokritických príspevkov v *Přítomnosti* rozhodujúci vplyv.¹⁴ Matuškov príklon k slovenskej kultúrnej ľavici sa pritom javil ako relevantný aj v súvislosti so spoločným odmietavým postojom kritika a redakcie časopisu voči autonomistickej (obzvlášť ľudáckej) časti slovenského kultúrneho prostredia. V tomto zmysle existovalo aspoň všeobecné spoločné východisko alebo minimálne rámcová predstava o „nežiaducum“ smerovaní časti slovenskej spoločnosti.

V roku 1934 autonomista Peter Prídavok, ktorého Matuška vo svojich textoch v tridsiatych rokoch viackrát kriticky spomínal,¹⁵ na

¹³ Tamže, s. 79; zvýr. M. B. Publikované v roku 1934 v stati „Ešte k literárnej afére zo Slovenska“ v *Přítomnosti*.

¹⁴ Peroutka takto objasnil dôvody prijatia Matuškových článkov do tlače: „1. aby to byl skutečně kritik, ne kamarádsky referent, ne reprezentant onoho směru, kterému Slováci hezky říkají »potlapkávání«, 2. aby byl školen na moderních kritických metodách, 3. aby uměl dobře psát. Zdálo se mi – a pořád se mi ještě zdá – že p. Matuška všechny tyto požadavky splňuje“ (PEROUTKA, F.: Nevíte o někom, kdo rozumí Slovensku? In: *Přítomnost*, roč. 12, 1935, č. 47, s. 738).

¹⁵ Pozri napríklad Matuškovu príspevky „Posledné slovo v afére bahňanskej“ (1934) a „Usmernenie v slovenskej literatúre“ (1935). O Prídavkovi, najmä kvôli jeho účasti v tzv. bahňanskej afére, Matuška v „Portrétach slovenských spisovateľov“ priamo, no bez uvedenia mena, písal: „Kadejaký havkáč, požeňnaný len množstvom figových listov, považoval a považuje si za povinnosť protestovať proti nemu [Gejzovi Vámošovi – pozn. M. B.] v mene idealizmu, dobrého trávenia, vlasti, zdravia atď. Jeden zvlášť brešný [Peter Prídavok – pozn. M. B.] volal naňho dokonca Goebbelsa, slovenského Goebbelsa – zrejme mu tanulo na mysli čosi ako dozor nad mravnosťou na čiastke územia Veľkej Moravy“ (MATUŠKA, A.: *Dielo I*. Bratislava : Tatran, 2010, s. 101).

stránkach *Nového sveta* v hrubých rámcoch načrtol svoj negatívny vzťah k dobovým ohlasom na slovenské témy v českých časopisoch: „A pražská tlač (mohli by sme pojem rozšíriť a povedať: česká tlač okrem niekoľkých málo výnimiek) tvorí o Slovensku a o slovenských veciach mienenie skreslené, ktoré na Slovensku vzbudzuje odpor a rozčarovanie, v širokých vrstvách českého publika okrem toho nedôveru k slovenským ľuďom z hľadiska štátnej a nacionálnej spoľahlivosti, a akúsi snahu podceňovať všetko, čo nesie punc rýdzej slovenskosti, nech už je to slovenská kniha, slovenské umenie, slovenské hospodárstvo a obchodné podnikanie, v prvom rade ovšem slovenská politika.“¹⁶ Predpoklad o skresľovaní slovenských tém v českých časopisoch bol súčasťou všeobecnej predstavy, ktorá v autonomisticky orientovanom slovenskom prostredí rámcovala aj vnímanie prvých Matuškových literárnokritických a kultúrospoločenských statí. V ďalšom kroku išlo však o Matuškovu prepojenie s Peroutkom ako šéfredaktorom *Přítomnosti*, mienkotvorným stúpencom tzv. Hradnej politiky, ktorý napríklad v očiach ľudákov reprezentoval nimi „kritizované a nenávidené židomarxistické čechoslováctvo“.¹⁷

* * *

Pre lepšie vysvetlenie uvediem stručnú ilustráciu – pôjde o všeobecný rámec dobových konfliktov, do ktorých mladý Matuška ako prispievateľ *Přítomnosti* vstúpil. Peroutka, alebo „stelesňovateľ Přítomnosti“,¹⁸ ako to na jeho adresu uviedol Ján Smrek, získal totiž na Slovensku zlú povesť aj kvôli účasti v známej diskusii o tzv. „slo-

¹⁶ PRÍDAVOK, P.: Pražská tlač a Slováci. In: *Nový svet*, roč. 9, 1934, č. 7, s. 8.

¹⁷ MACHO, P.: *Milan Rastislav Štefánik v hlavách a v srdciach. Fenomén národného hrdinu v historickej pamäti*. Bratislava : Historický ústav SAV – Prodama, 2011, s. 149.

¹⁸ Pozri SMREK, J.: Frak a žlté topánky. In: *Elán*, roč. 6, 1935, č. 1, s. 1.

venskom probléme“,¹⁹ ktorá sa rozpútala na stránkach *Prítomnosti*. Podnetom k nej bola stať Václava Štěcha (Matuškovho spolužiaka z pražskej filozofickej fakulty) „Slovenský problém a slovenská literární kritika“,²⁰ pôvodne uverejnená ako recenzia knihy Jána Igora Hamaliara *Hlasy nášho východu* (1929). Štěch prekročil rámec knižného hodnotenia a pustil sa do všeobecných kultúrnospoločenských úvah. Intencia autora bola zrejma: zdôvodniť spojenie Čechov a Slovákov na národnom princípe v duchu etnického čechoslovakizmu a poprieť samostatnosť slovenskej kultúry. „Slovenský problém“ definoval v prvom rade ako neproduktívne prijímanie podnetov z českej kultúry, čiže ich netvorivé opakovanie, ale tiež ako zbytočné pestovanie jazykových rozdielov. Riešenie jednoznačne videl v nahradení spisovnej slovenčiny češtinou. Fakt, že Hamaliar publikoval časť knihy v češtine, vnímal Štěch ako predzvesť budúceho vývinu česko-slovenských kultúrnych vzťahov.²¹

Polemika so Štěchom obsahovala vyše dvadsať príspevkov len na stránkach *Prítomnosti*, počet obdobných reakcií by sa samozrejme zvýšil, pokiaľ by sme vzali do úvahy aj iné periodiká (*Lidové noviny*, *Národní noviny*, *Slovák* atď.). Samotná polemika pritom neaktualizovala žiadnu novú tému, skôr ponúkla priestor pre formuláciu diferencovaných stanovísk k tzv. slovenskej otázke v konkrétnom historickom momente. Aktéri sporu boli rôzni: často išlo o Čechov, ktorí pôsobili na Slovensku po prevrate, alebo o Slovákov, ktorých sa Štěchov postoj jednoducho dotkol. Boli medzi nimi aj Dobroslav

¹⁹ Polemika o „slovenskom probléme“ vypukla v 18. čísle časopisu, ktoré vyšlo začiatkom mája roku 1929.

²⁰ ŠTĚCH, V.: Slovenský problém a slovenská literární kritika. In: *Prítomnost*, roč. 6, 1929, č. 18, s. 279 – 282.

²¹ Pozri ROSENBAUM, K.: *Vzťahy slovenskej a českej literatúry 19. a 20. storočia*. Bratislava : Obzor, 1989, s. 250 – 253. Spomeniem ešte dva závažné ohlasy na Peroutkovu stať, ktorých autormi boli Ladislav Novomeský („Slovensko a pán Peroutka“, zverejnený v *Tvorbe*) a F. X. Šalda („Centralism a partikularism v písmeňnictví našem i cizím“, zverejnený v autorskom *Šaldovom zápisníku* a následne v slovenskom preklade v *DAV-e*).

Chrobák alebo Martin Rázus, no nechýbal ani Hamaliar, ktorý sa pokúšal zdôvodniť vlastné ideové smerovanie. Väčšinu príspevkov však tvorili listy – v tomto zmysle išlo o spontánnu výmenu názorov. Kým počiatočné reakcie priamo nadväzovali na Hamaliarovo čechoslovakistické gesto, neskoršie tradovali o „slovenskom probléme“ na všeobecnejšej úrovni, mnohokrát jazykovej, keďže Štěchove argumenty sa dotkli dobovo citlivej otázky spisovnej slovenčiny. Štěch sa do širšej polemiky už nezapojil, no jej konečné vyznenie bolo skôr diskreditáciou jeho predstáv o možnej československej jednote (jazykovej, kultúrnej a napokon aj národnej), ktoré v roku 1929 na Slovensku pôsobili ako neprijateľný paternalizmus. Štěchove argumenty („dnešní Slovensko nemá opravdových básníků“, „literární kritiku tvoří Čechové“, „není slovenské vědy“, „Slovensko nemělo nikdy literárních kritiků, již by vedli generace, není speciální architektury, malířství, hudby“, „slovenská literatura je bez české nemožná“ a pod.)²² svedčili aj o nedostatku autorovej odbornej prípravy zúčastniť sa fundovanej debaty o „slovenskom probléme“. V istom slova zmysle Štěch svoj cieľ dosiahol, keďže vyvolal značný rozruch v českej a slovenskej tlači, no neobišlo sa to bez negatívnych konzekvencií pre ohlas *Přítomnosti* v slovenskom prostredí.²³

Peroutka sa pokúsil diskusiu bilancovať a vystúpil s článkom „Jen toužebné přání“,²⁴ v ktorom vyjadril jasný čechoslovakistický postoj. Spolu so Štěchom presadzovali totiž myšlienku celorepublikového používania češtiny ako spisovného jazyka: „Považuje-li se na Slo-

²² ŠTĚCH, V.: Slovenský problém a slovenská literární kritika. In: *Přítomnost*, roč. 6, 1929, č. 18, s. 280.

²³ Ako písal Josef Jelšovský na okraj debaty o „slovenskom probléme“: „Vo Vašom časopise rozpútala sa debata okolo slovenčiny, a to tak, že za niekoľko dní Přítomnost stala sa na Slovensku známym časopisom, ale aj najnenávidenejším. A to bez dôvodu, lebo veď článok V. Štěcha obsahoval len jeho osobné názory, a redakcia dáva prístup o tejto veci i slovenským činiteľom“ (JELŠOVSKÝ, J.: Slovenský problém (dopisy). In: *Přítomnost*, roč. 6, 1929, č. 23, s. 366).

²⁴ PEROUTKA, F.: Jen toužebné přání I. In: *Přítomnost*, roč. 6, 1929, č. 33, s. 514 – 515; Jen toužebné přání II. In: *Přítomnost*, roč. 6, 1929, č. 34, s. 529 – 530.

vensku takejto doufání za drzost, lituji toho, ale nemohu proti tomu nic dělat, jako ostatně ani Slováci nemohou nic dělat proti našemu doufání. [...] Naše doufání není žádné téma pro mezinárodní instituce, dokud necháme své ruce v pokoji.“²⁵ Peroutka interpretoval česko-slovenskou jednotu ako základ štátu a predpoklad stability. Československú národnú jednotu prezentoval v súlade s čechoslovakistickou oficiálnou líniou ako vedecky doložený fakt, ako záležitosť modernizácie, budúcnosti a „pokroku“. Priamym nadväzovaním na minulosť bol v jeho vnímaní slovenský separatizmus: „Nerad bych, aby to vypadalo necitelně, ale pro zdraví československé otázky je dobré, že Hlinka je stár. V něm je celá minulosť.“²⁶ Za pretrhnutím spojiva medzi Čechmi a Slovákmi stála podľa Peroutku – a súčasne v súlade s názormi podporovateľov československej jednoty – aj slovenská skúsenosť štátnosti s Maďarmi a poprevratové slovenské promaďarské nálady.²⁷ Obviňovanie z maďarofilstva v roku 1929 nadobudlo pritom politickú brizanciu, keďže polemika prebiehala na pozadí politického procesu s Vojtechom Tukom, obvineným zo špionáže v prospech Maďarska a z vlastizrady. Peroutkovo želanie nahradiť slovenčinu spisovnou češtinou sa opieralo o „galantné vyčkávanie“²⁸ (ako sa na adresu Peroutkovho postoja vyjadril Martin Rázus), t. j. o predpoklad, že kultúrne zblíženie Čechov a Slovákov aj tak smeruje k zjednoteniu spisovného jazyka, respektíve ideál národnej jednoty je uskutočniteľný vďaka snahám vychovávať mladú slovenskú generáciu v duchu čechoslovakizmu. Podľa Peroutku

²⁵ PEROUTKA, F.: Jen toužebné přání I. In: *Přítomnost*, roč. 6, 1929, č. 33, s. 514.

²⁶ PEROUTKA, F.: Jen toužebné přání II. In: *Přítomnost*, roč. 6, 1929, č. 34, s. 529.

²⁷ „Nikdy se už asi nedohodneme s Hlinkou. Bouřil se proti Maďarům a nikdy by se nechtěl vrátit pod jejich vládu: ale v určitém smyslu má k nim blíže než k Čechům. Žil více mezi nimi než mezi námi. Ač horlivý vlastenec, podlehl maďarskému snažení, které přetrhávalo ve Slovácích vědomí spojitosti s námi. Maďaři jsou poráženi, ale ne docela: dokud slovenští vůdcové budou mluvit o dualismu, dotud bude maďarské dílo žít!“ (tamže).

²⁸ RÁZUS, M.: Peroutkovo jen toužebné přání. In: *Přítomnost*, roč. 6, 1929, č. 38, s. 596.

mala byť asimilačná sila českej kultúry zárukou slovenského počesťenia: „Že toto rozhodnutí [voľba spisovnej češtiny miesto slovenčiny – pozn. M. B.] jednou príjde, o tom nepochybujeme.“²⁹

Podstatné však je, že sa Peroutkovi vytýkalo, že „slovenské udalosti sú mu cudzie, ďaleké a s čím sa dostal do styku, formuje pod tlakom straníckych pomerov dneška“³⁰ alebo že k slovenskej problematike pristupuje ahistoricky a nevedecky, diletantsky, nedôsledne.³¹ Rozporuplný ohlas širšej slovenskej verejnosti vyvolali okrem iného aj Peroutkove názory na Milana Rastislava Štefánika, obzvlášť článok „Štefánikova smrť“, publikovaný v roku 1933 v Hradne orientovaných *Lidových novinách*, do ktorých Peroutka zvykol prispievať. Písal v ňom o Štefánikových údajných sklonoch k diktátorskému, vodcovskému princípu, ktoré by sa mohli prejaviť, keby Štefánik naďalej žil, čím – podľa viacerých slovenských reakcií – zneuctil pamäť o národnom hrdinovi, pošpinil jeho odkaz.³² Aj tentoraz sa Peroutka dotkol neuralgických bodov slovenskej národnej a kultúrnej identity, narúšal krehké piliere slovenského národného sebavedomia, svojvoľne pristupoval k slovenskej hodnotovej hierarchii, keďže ju, aj ako vonkajší pozorovateľ slovenského diania, jednoducho nezdíeľal.

Pochybnosti voči *Přítomnosti* na slovenskej strane vyvolávalo nielen rozporuplné vnímanie postavy šéfredaktora, ale aj výber autorov, ktorí sa Slovensku venovali buď pravidelne, alebo príležitostne. Nešlo len o nedostatok kompetencií posudzovať slovenské kultúrne dianie v celej jeho zložitosti a šírke, ale aj o politickú a svetonázorovú orientáciu prispievateľov, o to, na ktorej strane stáli a aké ciele proklamovali. Medzi prispievateľmi časopisu, ktorí písali

²⁹ PEROUTKA, F.: Jen toužebné přání II. In: *Přítomnost*, roč. 6, 1929, č. 34, s. 530.

³⁰ ČULEN, K.: Historik, který nepochopil. In: *Nový svět*, roč. 9, 1934, č. 4, s. 9.

³¹ VARSÍK, B.: Štefánikova smrť, Ferdinand Peroutka a vedecká pravda. In: *Politika*, roč. 3, 1933, č. 23 – 24, s. 266 – 268.

³² Viac k téme MACHO, P.: *Milan Rastislav Štefánik v hlavách a v srdciach. Fenomén národného hrdinu v historickej pamäti*. Bratislava : Historický ústav SAV – Prodama, 2011, s. 148 – 149.

o tzv. slovenskej otázke, boli napríklad spomenutý Václav Štěch, Ján Igor Hamaliar a Juraj (Jiří) Šujan,³³ ktorý sa do širšieho povedomia českej a slovenskej verejnosti dostal medzi dvoma vojnami ako autor viacerých monografií o Štefánikovi.³⁴ V kontexte Šujana, Štěcha a Hamaliara spomeniem však len jednu podstatnú filiáciu, ktorej sa Matuškovu polemické gesto predsa len vymyká – a to angažovanosť uvedených autorov v prospech myšlienky československej jednoty, korešpondujúcej s oficiálnou líniou „budovania štátu“.

* * *

O podobe česko-slovenských polemík v *Prítomnosti* a o širšej recepcii týždenníka na Slovensku by sa nemalo uvažovať len v rámci stretu medzi slovenským a českým nacionalizmom alebo v súvislosti s dobovo aktuálnym pokusom presadiť a upevniť koncept československej národnej jednoty. „Slovenský problém“ síce upriamil pozornosť slovenskej verejnosti na Peroutkove postoje, ale o „slovenských veciach“ *Prítomnosť* písala mnohokrát kriticky a konfrontačne, nezávisle od toho, či autorský subjekt dával najavo sklony k čechoslovakistickej orientácii alebo nie. Od roku 1924, v ktorom *Prítomnosť* začala vychádzať, sa v rubrike Literatura a umění objavilo niekoľko článkov o slovenskej tematike, pričom niektoré z nich posudzovali slovenský literárny život cez optiku českého, viac štruktúrovaného kultúrneho (v tom aj inštitucionálneho) zázemia.³⁵ V roku 1926

³³ Ako Jiří Šujan písal o. i. články pre Peroutku, no Štefánikovu monografiu publikoval pod menom Juraj Šujan. Pozri napríklad ŠUJAN, J[iří]: Slovenské studentstvo nejde s českými fašisty. In: *Prítomnosť*, roč. 11, 1934, č. 11, s. 166; Zase literárni aféra na Slovensku? In: *Prítomnosť*, roč. 11, 1934, č. 22, s. 341 – 342; Kam jde mladé Slovensko. In: *Prítomnosť*, roč. 11, 1934, č. 52, s. 821 – 822 a i.

³⁴ Viac k téme v kapitole Kritik mladej generácie?

³⁵ Sám Peroutka napokon nezaujal zhovievavý postoj ani k českej literatúre: „Českou literaturu s její převahou lyriky a fejetonu a s absenci velkého románu kritizoval P. zásadně jako nedozrálou, shledávaje vinu hlavně v chabém absolvování realistického období; jakožto celku jí vytýkal nedostatek reálného obsahu

B. Müller, stály spolupracovník *Přítomnosti*, zaměřující se na slovenské témy, psal: „Mladé slovenské literatuře chybí poctivá kritika. Otevřená a přímá. Nekamarádká. [...] Slovenské literatuře chybí literární časopisy. Jsou, ale je jich málo. [...] Slovenské knize potom chybí literární rubriky jednotlivých slovenských časopisů.“³⁶ Spadicky boli zverejnené aj všeobecnejšie úvahy o nedostatkoch slovenskej literárnej kritiky: „Slovensku v minulosti a také Čechám hodně určovali národní i politický směr literáti. Za dnešní politicky zbědované situace čeká tato práce na slovenské i české literáty tím více. Jak jest na to slovenská literární obec připravena kritikou? Slabě, ba velmi slabě.“³⁷ Alebo anonymne, v poznámkach mimo rubriky o literatúre a umení, pri porovnávaní aktuálneho stavu českej a slovenskej literárnej kritiky: „Slovenští umělci by konečně neměli zapomínati na to, že oni jsou reprezentanty, nositeli a tvůrci národní kultury. [...] Žádati shovívavost v posuzování uměleckých děl znamená dobrovolně znehodnocovati sebe sama.“³⁸ Pri spracovávaní slovenských kultúrnych tém sa v *Přítomnosti* často uplatňovalo prísnejšie meradlo, no v tejto chvíli je azda podstatnejšie, že na jej stránkach sa tí istí prispievatelia (napríklad F. Považský, B. Müller, Josef Rybák, Josef Dvořák)³⁹ mnohokrát vyjadrovali aj k spoločenskej a politickej klíme na Slovensku, vrátane hodnotenia slovenských „generačných zápasov“, na ktoré začiatkom tridsiatych rokov reagoval aj Matuš-

a mužné vážnosti, převahu pěstění nad tvorbou, diletantismus a přeceňování evropských konvencí, malou ochotu sklonit se před nevznesenou skutečností vlastního národa“ (OPELÍK, J. (ed.): *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. Svazek II. P – Ř*. Praha : Academia, 2000, s. 871 [heslo Peroutka]).

³⁶ MÜLLER, B.: Týden slovenské knihy. In: *Přítomnost*, roč. 3, 1926, č. 43, s. 686.

³⁷ POVAŽSKÝ, F.: Kritika na Slovensku. In: *Přítomnost*, roč. 4, 1927, č. 49, s. 782.

³⁸ B. M.: O slovenské kritice. In: *Přítomnost*, roč. 5, 1928, č. 27, s. 419.

³⁹ „Poměrně pravidelně P. informovala o slovenské literatuře, nejprve prostřednictvím Čechů působících na Slovensku (J. Dvořák, B. Müller, J. Rybák), později Slováků působících v Čechách (J. Hamaliar, A. Matuška, který zde 1930 debutoval)“ (OPELÍK, J. (ed.): *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. Svazek II. P – Ř*. Praha : Academia, 2000, s. 1154 [heslo Přítomnost]).

ka. (V roku 1927 napríklad zaznelo: „Mladá slovenská generace se neodváží ani žádného mladického kaceřování starých, touží jen jíti jejich cestami [...]. Po převratu se zdálo, že tu jest mezi mladými rašení – a také do té doby patří početnější literární šikování – ale dnes je na Slovensku v tomto směru hodně mrtvo.“⁴⁰) Nešlo pritom o autorov, ktorí by podrobne komentovali slovenské literárne dianie, ale skôr o kultúrno-spoločenských (politických) publicistov, ktorých články o Slovensku mali pestrý tematický záber.

Záujem priamo a otvorene zhodnotiť viacerých etablovaných slovenských spisovateľov, sprevádzajúci Matuškov cyklus literárno-kritických portrétov, splynul ináč s požiadavkami voči slovenskej literárnej kritike a mladej slovenskej generácii, ktoré v *Prítomnosti* boli aspoň načrtnuté.⁴¹ Na stránkach časopisu sa príležitostne písalo o tom, čo slovenskej literatúre chýba (silný kritik, poctivá kritika, polemické gesto, moderné kritériá hodnotenia a i.), vyslovovali sa viaceré očakávania a naznačovali sa nedostatky slovenského literárneho života.⁴² Úvodné poznámky k cyklu literárnokritických portrétov, ktoré Matuška rozdelil do troch samostatných častí (Hľadisko, Bolo a je, Ešte jedno hľadisko), boli osobným sumárom, autorskou

⁴⁰ POVAŽSKÝ, F.: Mladá slovenská generace. In: *Prítomnost*, roč. 4, 1927, č. 46, s. 729.

⁴¹ Matuška otvorene zhodnotil viacerých etablovaných slovenských autorov. Súhrnne v *Prítomnosti* zverejnil pätnásť portrétov, cyklus uzavrel aj doplnkovou časťou Ostatní. Hodnotenie sa priamo vzťahovalo na Martina Rázusa, Jána Hrušovského, Tida J. Gašpara, Jozefa Cígera Hronského, Mila Urbana, Gejzu Vámoša, Petra Jilemnického, Jána Smreka, Emila Boleslava Lukáča, Joža Nižnánskeho, Daňa Okáliho, Jána Roba Poničana, Laca Novomeského, Fraňa Kráľa a Andreja Žarnova.

⁴² Matuškov debut „Hra na fujaru a pokrok“ vnímala redakcia *Prítomnosti* ináč ako komentár ku generačným sporom na Slovensku. Príspevok bol uvedený poznámkou: „Dostali jsme tento článek z kruhů mladé slovenské inteligence a uveřejňujeme jej bez rozpaků: Je to kritika, kterou mladá slovenská inteligence podává o poměrech své země – a kritika pravdivá. Na Slovensku problém mladí – staří existuje v plné realnosti. Zde tedy, jak se slovenské mládí dívá na poměry své země“ („rm“ [MATUŠKA, A.:] Hra na fujaru a pokrok. In: *Prítomnost*, roč. 7, 1930, č. 48, s. 761).

bilanciou „stavu slovenských literárných věcí“. Kým zo slovenskej perspektívy mohol Matuškov úvod k téme pôsobiť ako pamfletický výpočet chýb a zaujatý súpis zjednodušenia, pre českého čitateľa mal aj informatívnu podobu, bol funkčný ako osobne ladený text, približujúci menej známe slovenské realie.

Na čo konkrétne Matuška narážal, čo slovenským literátom v úvodných poznámkach vyčítal? Opätovne, avšak v „chutnejšej“ ako doposiaľ podobe: šablónovitost' a schematickosť slovenskej literatúry, jej vyumelkovanost', ornamentálnost', povrchnost', jej falošné pachtenie sa za moderným výrazom a tiež obradnú, takmer rituálnu pózu, ktorú si zvolili jej reprezentanti („prevratom sa dostala na svet literatúra, ktorú si dovoľíme nazvať bratislavskou. [...] To je to umenie, [...] ktoré si pávne chodí po brehu Dunaja a necháva sa obdivovať po kaviarňach“⁴³). Napokon išlo aj o „idylické pomery“⁴⁴ bez priamej kritiky, v ktorých slovenská literatúra „zveľaďovala sa“ kvantitatívne, kvalitatívne však nerástla. Týmto všeobecne načrtnutým vlastnostiam slovenského kultúrneho a literárneho života mladý Matuška povedal v úvode „Portrétov slovenských spisovateľov“ rozhodné „nie“. No súčasne predostrel aj autorské očakávania a pripísal si úlohu kritika alebo priam iniciátora vývojovej zmeny, ktorý narúša slovenskú literárnu idylu so zámerom odhaliť nepríjemné „pravdy“, dynamizovať dianie a prehodnotiť ho, a súčasne „ozrejmiť“, ako „bolo“, ako „je“, a snáď aj suverénne načrtnúť, ako „by malo byť“.

* * *

Viacere reakcie na Matuškov príspevky, publikované v *Přítomnosti*, vrátane „Portrétov slovenských spisovateľov“, boli aj ozvenou negatívneho vnímania časopisu v slovenskom prostredí ako čecho-

⁴³ MATUŠKA, A.: *Dielo I*. Bratislava : Tatran, 2010, s. 90. Publikované v „Portrétov slovenských spisovateľov“ v roku 1934 na stránkach *Přítomnosti*.

⁴⁴ Tamže, s. 92.

slovakisticky orientovanej, paternalisticky ladenej českej (pražskej) platformy. Ich celkový charakter často určovali dve argumentačné línie: prvá proti Peroutkovi, druhá proti Matušskovi, pričom obaja aktéri sporu boli podľa názoru oponentov úzko prepojení.

V anonymnej glose v *Slovenských pohľadoch* na okraj sporov o Matušku zazneli koncom roka 1935 tieto slová: „V pražskom neodvislom týždenníku *Přítomnost* **zavše** vyjde článek o slovenských veciach, ktorý vyvoláva búrku ohlasov. Tak to býva s niektorými článkami z tohto týždenníka o slovenských politických veciach a rovnako i s článkami o veciach literárnych. V poslednom čase redakcie slovenských časopisov odmietli uverejniť niektoré príspevky A. Matušku, **musel** ich uverejniť v *Přítomnosti*.“⁴⁵ Matuškovy príspevky boli teda považované za súčasť širšej tendencie znehodnocovať „slovenské veci“ v pražskom časopise.⁴⁶ Pritom sotva niekoľkoriadková glosa podáva zároveň stručný prehľad odmieta-vých argumentov voči Matušskovi, *Přítomnosti* a Peroutkovi. Fakt, že Peroutka uverejnil Matuškovy texty, bol podľa autora dôkazom, že šéfredaktor „nenazrel intímnejšie do nášho [slovenského – pozn. M. B.] literárneho života“⁴⁷ ponúkal priestor najmä kritike („*Přítomnost* [...] bola neraz i eldorádom takých kritikov a sudcov Slovenska, ktorí si trúfali iba v *Přítomnosti* sa ozvať a trúsiť svoje rozumy“⁴⁸) a napokon v článkoch o „slovenských veciach“ sa uplatňujú kritériá

⁴⁵ Peroutkova kapitola. In: *Slovenské pohľady*, roč. 51, 1935, č. 12, s. 723; zvýr. M. B.

⁴⁶ V roku 1930, po zverejnení Matuškovho článku „Hra na fujaru a pokrok“ v Peroutkovej *Přítomnosti*, sa v *Národných novinách* objavila táto poznámka: „Nechceme ani poukazovať na to, akú mravnú škodu utrpí československý pomer, keď české redakcie bez revízie uverejňujú články o eminentne dôležitých slovenských otázkach a extramienku svojich príležitostných dopisovateľov označia, napríklad, ako mienku mladej slovenskej inteligencie. Neposlúži to ani reputácii časopisu, a tým menej veci, v záujme ktorej sa praktikuju takéto spôsoby“ ([z]: Nevkus v mene pokroku. In: *Národní noviny*, roč. 61, 1930, č. 150, s. 1; 19. 12. 1930).

⁴⁷ Peroutkova kapitola. In: *Slovenské pohľady*, roč. 51, 1935, č. 12, s. 724.

⁴⁸ Tamže.

vyňaté z českého (cudzieho, vonkajšieho) prostredia („teda i redaktor Přítomnosti, ak chce Slovensko poznať, nesmie len duchaplničiť, všetko slovenské posudzovať per analogiam českého“⁴⁹).

Analogické východisko je možné sledovať aj v známom článku Jána Smreka „Frak a žlté topánky“, uverejnenom v roku 1935 v *Eláne*.⁵⁰ „Frak“ vystihoval podľa Smreka nepopierateľnú žurnalistickú kvalitu časopisu, no „žlté topánky“, čiže články so slovenskou tematikou, boli neprístojným, nevhodným atribútom, ktorý „kazil všeobecný dojem“. V súvislosti s Matuškovými „Portrétmi slovenských spisovateľov“ (1934) a článkom „Usmernenie v slovenskej literatúre“ (1935) vyjadril Smrek na adresu Peroutku niekoľko zásadných výhrad. V prvom rade to bola opätovná výčitka neznalosti slovenských reálií („čo je v článku toho mladého človeka, tomu p. Peroutka valne nerozumie“⁵¹), ďalej náklonnosť k zverejňovaniu „originálnych senzačností“⁵² a očierňovanie slovenskej literatúry v českom prostredí („kedy sme v Přítomnosti našli i niečo kladné o slovenskom literárnom živote? Či sa ona aspoň niekedy namáhala vecne informovať svojich českých čitateľov o ozajstných hodnotách slovenskej literatúry?“⁵³). Všeobecné pripomienky presahovali však aj do oblasti žurnalistickej etiky. Podľa Smreka bolo totiž neetické ponúkať Matuškovi publikačný priestor, keďže to svedčilo o nedostatku zodpovednosti redaktora za kvalitný obsah časopisu. Matuška podľa Smreka zavádzal, ponúkal „prázdnu slamu“, a to aj napriek tomu, že „miestami sa v kritike zatúlalo i lepšie zrno“.⁵⁴ Kritiku viedol Smrek tak z pozície samostatnej slovenskej literatúry, ako aj z pozície partnera-šéfredaktora, publicistu a organizátora slovenského literárneho života pôsobiaceho v českom prostredí. Nepriamo

⁴⁹ Tamže.

⁵⁰ SMREK, J.: Frak a žlté topánky. In: *Elán*, roč. 6, 1935, č. 1, s. 1.

⁵¹ Tamže.

⁵² Tamže.

⁵³ Tamže.

⁵⁴ Tamže.

reagoval aj ako autor, ktorého Matuška v „Portrétach slovenských spisovateľov“ v roku 1934 predstavil ako naivného básnika („verš dostáva banálnu melódiu, poézia sa mení na naháňanie rýmov“⁵⁵). Z tohto pohľadu bolo Smrekovo konanie aj osobne motivované,⁵⁶ no problémové jadro príspevku spočívalo v pokuse spochybniť význam Matuškovkej kritiky a zároveň *Prítomnosti* v diskusii o slovenskom literárnom alebo kultúrnom dani.

Peroutka reagoval v *Prítomnosti* na Smrekov článok rozsiahlou staťou „Nevíte o někom, kdo rozumí Slovensku?“⁵⁷ Matuškovce texty zhodnotil ako zásadný posun v modernizácii slovenskej literárnej kritiky a interpretoval ich ako nadväzovanie na českú tradíciu, predovšetkým literárnokritickú aktivitu F. X. Šaldu. Použil iné kritériá hodnotenia než ostatní polemizujúci (sviežosť Matuškovho gesta, moderné školenie), no bránil aj kvalitu vlastného časopisu. Článok mal pritom nielen vysvetľujúci charakter, ale bol i vyjadrením jednoznačnej podpory Matuškovci: „Odpusťte, ale je zaručeno, že p. Matuška píše inteligentněji. Vůbec je jeho styl mnohem lepší než styl jeho odpůrců.“⁵⁸ Príčinu odmietania Matuškových článkov videl Peroutka v špecifikách slovenského kultúrneho prostredia, o ktorých mladý kritik písal (uzavretosť, konzervatívnosť, vzájomná zhovievavosť, familiárnosť a pod.). Týmto nadviazal na argumenty, ktoré „zväčša v Prahe odchovaní“ slovenskí ľavicovo orientovaní autori často vznášali proti autonomisticky orientovanej časti slovenského kultúrneho a literárneho prostredia: „Pan Tido J. Gašpar vydal nedávno heslo k slovenským spisovatelům: »Dajme sa dokopy!«. Ale

⁵⁵ MATUŠKA, A.: *Dielo I.* Bratislava : Tatran, 2010, s. 105.

⁵⁶ Na iný osobný rozmer upozornil článok podpísaný skratkou Jdv [Josef Dvořák] publikovaný v *Robotnických novinách*. Podľa autora bol negatívny prístup Smreka k Matuškovci nepriamou obranou Bora. Ako jeden z mála obhajoval Dvořák články Matušku v *Prítomnosti* (pozri Jdv. [DVOŘÁK, J.]: Ján Smrek kontra *Prítomnost*. In: *Robotnické noviny*, roč. 32, 1935, č. 229, s. 6).

⁵⁷ PEROUTKA, F.: Nevíte o někom, kdo rozumí Slovensku? In: *Prítomnost*, roč. 12, 1935, č. 47, s. 737 – 739.

⁵⁸ Tamže, s. 738.

p. Matuška nerozumí znamení času, který staví celek nad individu-um, a do kopy se nedal. Nyní jest mu za to trpěti, neboť ostatní se vskutku dali do kopy a jejich ofensiva proti tomu, kdo se do kopy nedal, funguje znamenitě.“⁵⁹ Diskusiu takto preniesol na inú rovinu – kým Smrek sa pohyboval v rámci česko-slovenských kultúrnych vzťahov, Peroutka sa primárne zameriaval na kvalitu literárneho diela bez ohľadu na kontext a jazyk, v ktorom vzniklo. O próze Tida J. Gašpara napríklad konštatoval: „Nuže, dobrovoľne sa prihlasujeme o titul trouba. Neboť to se nelíbí nejen p. Matuškoví, nýbrž nám všem. A komu se to nelíbí, má podle našeho mínění zdravý cit pro literaturu. A nemá to vůbec co dělat se Slovenskem, protože tyto věty by byly falešné a špatné i v portugalsčině. Pan Matuška se ošklibal spravedlivě.“⁶⁰ Apeloval napokon na vnímanie Matuškovho gesta v slovenských podmienkach ako moderného, novátorského („V tom smyslu je p. Matuška, který se ne bez užitku učil na kritikách českých, předzvěstí budoucnosti a – odmyslíme-li si dosti přirozené stanovisko potrefených – měl by být spíše přivítán, než zažehnáván“⁶¹).

Z uvedených poznámok je azda dostatočne zrejmé, že obe strany sporu sa nevyhli stereotypným, jednostranným interpretáciám. Milan Pišút, ktorý reagoval na polemiku medzi Smrekom a Peroutkom článkom „Slovenská literatura a její kritikové“,⁶² označil predpoklad o slovenskej zaostalosti za „dosti běžný názor české inteligence“.⁶³ Vnímali ho ako zavádzajúci a nepresný, vyplývajúci z nedostatočnej a chabej reflexie Slovenska v českom kultúrnom prostredí, z dlhodobého v českom prostredí pretrvávajúcich predstáv o „slovenských veciach“. *Přítomnost* – pre slovenských spisovateľov menej kompe-

⁵⁹ Tamže.

⁶⁰ Tamže.

⁶¹ Tamže, s. 738 – 739.

⁶² PIŠÚT, M.: Slovenská literatura a její kritikové. In: *Přítomnost*, roč. 12, 1935, č. 48, s. 767 – 768.

⁶³ Tamže, s. 768.

tentná ako ich vlastné časopisy – presadzovala podľa Pišúta ustálený stereotyp slovenskej (kultúrnej) menejcennosti. V tomto zmysle v diskusiách o Peroutkovi a Matuškoví išlo aj o „psychologický moment“, pocit nevyrovnanosti, „požiadavek parity ve všech věcech slovenských vůči českým“. ⁶⁴ Matušková perspektíva korešpondovala podľa Pišúta so stereotypnou českou reprezentáciou Slovenska ako kultúrnej periferie („slovenské umění nemůžeme hodnotit správně z prostředí, na které nebylo zaměřeno, a proto také někdy ta nedorozumění v hodnocení“ ⁶⁵). Smrek relativizoval Matuškovu snahu nastoliť prísne hodnotiace kritériá na slovenskú kultúru a literatúru a kritikove polemiky označil za „produkty slovního clownovstva“ ⁶⁶ vyčítal mu nadmernú štylizáciu, prepíaty verbalizmus a preexponovanosť kritického gesta.

* * *

Spolupodieľať sa na písaní článkov o slovenskej literatúre a kultúre v *Prítomnosti* znamenalo v dobovom ponímaní najmä autonomistického tábora prísť o dôveryhodnosť, „paktovať“ s nepriateľom. „Nechcem byť hrubiansky,“ písal zaujato Peter Prídavok v roku 1935 na stránkach *Nového sveta*, „a hoci ako Slováč by som po tom všetkom, čo pán Peroutka o Slovensku a Slovákoch popísal, mal právo byť i nezdvorilým, osobne proti nemu nič nemám, a preto sa radšej zdržím a nepoviem čím nazýva pána Peroutku v duchu veľká väčšina Slovákov.“ ⁶⁷ Tzv. slovenská otázka pritom nikdy nebola v strede Peroutkovho záujmu – išlo o okrajovú tému, ojedinelé vstupy bez ambície hlbšie alebo programovo sa angažovať v česko-slovenských sporoch, prípadne angažovať sa len vtedy, keď vznikol vnútorný

⁶⁴ Tamže.

⁶⁵ Tamže.

⁶⁶ SMREK, J.: Frak a žlté topánky. In: *Elán*, roč. 6, 1935, č.1, s. 1.

⁶⁷ PRÍDAVOK, P.: Neviete o niekom, kto by poradil pánu Peroutkovi? In: *Nový svet*, roč. 10, 1935, č. 44, s. 9.

podnet a vôľa vyjadriť sa. Peroutkovi mohol vyhovovať Matuškov temperament, bezohľadnosť, razancia, s akou o slovenskej literatúre a spoločnosti písal, a súčasne aj istá nezávislosť v posudzovaní diania, ktorú Peroutka na stránkach *Přítomnosti* programovo presadzoval. Išlo napokon o výkon jednotlivca, ktorý svojimi článkami vytváral dojem, že reprezentuje mladý, nový slovenský hlas a ide samotárske „proti (slovenskému) väčšinovému prúdu“. Matuškov, tak ako Peroutkovi, sa vyčítal paternalistický prístup k slovenskej kultúre, pripisovala sa mu úloha „českého paholka“, ničiteľa česko-slovenských kultúrnych mostov.⁶⁸ Recepcia Matuškových príspevkov sa aj preto odvíjala od dobovej „hry“ českých a slovenských záujmov a asymetrického rozloženia síl medzi Čechmi a Slovákmi v 1. ČSR. Spolupráca Matušku s českou *Přítomnosťou* posilnila pritom argumentačnú výzbroj jeho odporcov, ktorých zámerom bolo slovenského kritika spochybniť a poprieť ono „lepšie zrno“, ktoré sa do Matuškových príspevkov v tridsiatych rokoch predsa len „zatúlalo“.

⁶⁸ „Keďže Přítomnost platí pomerne veľmi dobrý riadkový honorár, pousiloval sa mladý Matuška napísať toho mnoho. Istému druhu českej tlače neobyčajne sa páči, keď tých kultúrnych mostov slovenských je čím menej, lebo i toto sa na druhej strane pokladá za prácu v prospech československej vzájomnosti, a preto vďačne dali Matuškovu miesto i honorár. Lebo práca, na ktorú sa mladý slovenský študent podujal, je práca pre české ruky troška špinavá a riskantná, a napokon: kydať niekomu na hlavu hnoj, k tomu netreba gazdu, na to stačí paholok. Paholok sa za peniaze vždy nájde“ (ZÁHORSKÝ, K.: Ničitelia mostov. In: *Slovák*, roč. 19, 1937, č. 72, s. 1).

Proti Hurbanovi

„Je dobré byť zasiahnutý nejakým silným vzorom, vtedy je s čím zápasiť. Z takého úsilia sa berie razancia, obsah a forma.“¹

„U nás sa znenávidelo slovo národ,“ napísal v *Eláne* koncom roka 1934 autonomista Andrej Žarnov, ktorý polemicky napadol vtedajších stúpcov ľavice, združených najmä okolo *DAV-u*. „Niekoľko jednotlivcov vzalo na seba masku tejto módnosti, postavilo sa do autoritatívnej pózy a pľulo. [...] Pasovalo to však do krámu neraz i univerzitnému profesorovi. Dostával lacnú vodu na mlyn svojej chabej ideológie.“² Žarnovove poznámky upresnil Vladimír Clementis (vystupujúci pod skratkou „cis“) v článku „Fantómy Andreja Žarnova“, publikovanom v 1. čísle 8. ročníka *DAV-u* z roku 1935.³ „Oplývajúcim mužom“ bol ľavicový kritik Daniel Okáli, zverejňujúci svoje príspevky v denníku *Národní osvobození*, univerzitným profesorom zasa Albert Pražák, ktorého semináre Alexander Matuška navštevoval v čase vysokoškolských štúdií na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity v Prahe.

¹ „Dobrze jest być zniewolonym przez jakiś silny wzór, wtedy jest się z czym zмагаć. Z tych zmagania bierze się wigor, treść i formę“ (MENCWEL, A.: *Przedwiośnie czy potop. Studium postaw polskich w XX wieku*. Warszawa : Czytelnik, 1997, s. 125; prel. M. B).

² ŽARNOV, A.: Fantómy a skutočnosť. In: *Elán*, roč. 5, 1934, č. 4, s. 1.

³ „cis“ [CLEMENTIS, V.]: Fantómy Andreja Žarnova. In *DAV*, roč. 8, 1935, č. 1, s. 13 – 14.

Koncom roka 1934 Matuška absolvoval štátnicu z českoslovenčiny, ktorú skladal na dvakrát, pričom zakaždým ho z literatúry skúšal práve Pražák. Napriek tomu, že Matuška po rokoch hodnotil Pražákovu otázku ako „typické profesorské hnidy“,⁴ spomenul si na sympatie, ktoré profesor prejavil voči jeho polemickým vystúpeniam v *Přítomnosti*: „Na útechu mi povedal, že si veľmi váži moju prácu (články v Přítomnosti), že mi je ochotný aj finančne vypomôcť (!)“⁵ Do Pražákovho „krámu“, ako predpojato písal Žarnov, pasoval aj Matuškov študentský text „Ideológia J. M. Hurbanu a jej vzťahy k slovenskej súčasnosti“ (1934), domáca práca z českoslovenčiny k štátnej skúške učiteľskej spôsobilosti pre stredné školy a súčasne polemicky ladený útok proti Hurbanovi, v ktorom kritik upozorňoval aj na pretrvávajúce romanticko-nacionálne (etnocentrické) modely v slovenskom kultúrnom ovzduší tridsiatych rokov.

Rukopis práce o Hurbanovi našiel Ludvík Patera v pozostalosti Alberta Pražáka v Památníku národního písemnictví v Prahe. V tejto súvislosti v roku 1980 písal: „Matuškovho examinátora A. Pražáka na jeho štúdiu o Hurbanovi pravdepodobne čosi zaujalo. Čo to bolo, ťažko dnes zistiť. [...] Skutočnosť, že si Pražák Matuškovu »domácu prácu« ponechal, zachránila ju pred skartovaním a z jeho pozostalosti potom prešla do fondov Literárneho archívu PNP v Prahe.“⁶ Objavenie rukopisu považoval Patera za šťastnú náhodu, o to zaujímavejšiu, že študentské texty Alexandra Matušku (okrem kultúrno-kritických príspevkov publikovaných časopisecky) boli do roku 1980, keď Patera zverejnil uvedený text v *Slovenských pohľadoch*, neznáme. Doktorskú dizertáciu „Vplyv Schopenhauerovej filozofie na Nietzscheho“ z roku 1934 zahrnul Karol Rosenbaum do

⁴ MATUŠKA, A.: *Dielo IV*. Bratislava : Tatran, 2014, s. 58.

⁵ Tamže, s. 57. Albert Pražák v roku 1933 zmenil univerzitné pracovisko – z Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave ako profesor literatúry prešiel na Filozofickú fakultu Karlovej univerzity v Prahe.

⁶ PATERA, L.: Matušková neznáma práca o J. M. Hurbanovi. In: *Slovenské pohľady*, roč. 96, 1980, č. 6, s. 38.

5. zväzku kritikových vybraných spisov (*Celistvosť literatúry*, 1991),⁷ pričom rukopis pochádzal z Matuškovho archívu a jeho časť autor publikoval skoršie.⁸ Ďalšia študentská práca z roku 1934, pripravená na záver filozofického seminára prof. Jana Blahoslava Kozáka, s názvom „Je Guyanova interpretácia Epikura správna?“, bola pravdepodobne skartovaná.⁹

Na základe archívnych materiálov Patera preukázal, že mladý kritik nemal možnosť ovplyvniť výber spracovávanej témy.¹⁰ Poznamenal pritom, že v odmietaní Hurbanovho odkazu „sa Matuška v roku 1934 zdanlivo stotožňoval s postojom svojho examinátora Alberta Pražáka“.¹¹ V tejto súvislosti spomenul Pražákovu kritiku prvého zväzku *Filozofie štúrovcov* Samuela Štefana Osuského, zverejnenú v roku 1927 v časopise *Naše veda* pri príležitosti dobových sporov o Štúra.¹²

⁷ MATUŠKA, A.: Vplyv Schopenhauerovej filozofie na Nietzscheho. In: MATUŠKA, A.: *Celistvosť literatúry*. Zv. 5. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1991, s. 310 – 421.

⁸ Ako poznamenal Rosenbaum: „Prácu publikujeme v celom rozsahu i napriek tomu, že z nej Matuška odtlačil kapitolu v Živene 1944 a zaradil ju do Profílov. Čitateľ i odborný záujemca má tak možnosť zoznámiť sa s prácou v celom rozsahu“ (tamže, s. 448). Matuškovu knihu *Profily* vyšla vo Vydavateľstve Elánu v roku 1946, Rosenbaum naráža na stať „Nietzsche pôvodný a nepôvodný“.

⁹ Centrálny knižničný katalóg Karlovej univerzity v Prahe prácu eviduje. Záznam má nepresný údaj (vročenie 1954), práca je však nedostupná. Za upozornenie ďakujem doc. Mire Nábělkovej. Ako poznamenal Patera: „Podľa predpisu sa totiž »elaboráty« tohto druhu archivovali len desať rokov, potom sa skartovali“ (PATERA, L.: Matuškovu neznáma práca o J. M. Hurbanovi. In: *Slovenské pohľady*, roč. 96, 1980, č. 6, s. 37).

¹⁰ „Z »úkolu pro domácí práce« sa dočítame len to, že mu Pražák 20. júla 1934 zadal tému Hurbanovská ideológia“ (tamže, s. 38).

¹¹ Tamže, s. 40.

¹² PRAŽÁK, A.: Dr. S. Št. Osuský: Filozofia štúrovcov. In: *Naše veda*, roč. 8, 1927, č. 9 – 10, s. 205 – 210 [rec.]. Príspevok, ktorý čiastočne korešpondoval s témou Matuškovkej práce, nepresahoval však rámec polemiky s Osuským, nebol ani ucelenejším výkladom Pražákovho vzťahu k slovenskému národnému obrodeniu alebo romantizmu. Pražák nadviazal na známu polemiku medzi Milanom Hodžom a Jozefom Škultétyom z roku 1920 k štúrovskej kodifikácii spisovnej slovenčiny (Hodžov *Československý rozkol* vs. Škultétyho *125 rokov slo-*

Obsahom práce „Ideológia J. M. Hurbana a jej vzťahy k slovenskej súčasnosti“ Matuška do istej miery naplnil predstavy svojho profesora, napriek tomu, že v tridsiatych rokoch nezdieľal jeho čechoslovakistické presvedčenie. (Mladý kritik v súvislosti s politicky napätou atmosférou tridsiatych rokov aktualizujúco poznamenal: „Hurban náleží k pravici.“¹³) Pokúšal sa vymedziť „slovenský kultúrny typ“ a zameriaval sa na hlavné črty slovenského národného charakteru, slovenskej mentality („Hurban zosobňuje pomer Slováka k svetu, kultúre, bohu; je čímisi ako typickým Slovákom a jeho štúdiom poznávame na najlepšom vzore to, čo sa nazýva slovenskou povahou“¹⁴). Čechoslovakisticky orientovaný Pražák, „po odborné stránce žák Jaroslava Vlčka, po hodnotové ctitel Masarykův a v neposlední řadě podporovatel Kálalovy činnosti v letech jeho již nepřiliš úspěšného působení za společného státu“¹⁵ sledoval vo svojich literárnohistorických prácach aj kultúrne odlišnosti slovenského prostredia, charakterologické vlastnosti a vzorce správania, ktoré vo verejnej diskusii terminologicky zastrešoval vágne definovaný „svojráz“. Poznatky zhrnul v literárnohistorickom časopiseckom príspevku „Slovenská svojskost“, ktorého rozšírenú, knižnú verziu publikoval v roku 1926.¹⁶

venského života): „Na Slovensku bojuje se již několik let o Štúra. Romantické myslí nemohou uvyknouti na jeho pojetí podle fakt a dokladů a vši mocí chtějí si svou představu uchováti. Vadí jim zejména podání Hodžovo a Pražákovu. Obrana Škultětyho selhala“ (tamže, s. 205).

¹³ MATUŠKA, A.: Ideológia J. M. Hurbana a jej vzťahy k slovenskej súčasnosti. In: *Slovenské pohľady*, roč. 96, 1980, č. 6, s. 50.

¹⁴ Tamže, s. 45.

¹⁵ DUCHÁČEK, M.: Čechoslovakismus v prvním poločase ČSR: státotvorný koncept nebo floskule? In: HUDEK, A. – KOPEČEK, M. – MERVART, J.: *Čečo/slovakizmus*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2020, s. 171.

¹⁶ PRAŽÁK, A.: *Slovenská svojskost*. Bratislava : Nákladem „Academie“, 1926. „Na podzim r. 1920 vracel jsem se ze Slovenska do Prahy. Za Pardubicemi setkal jsem se s prof. Vilémem Mathesiem. [...] Z tohoto rozhovoru vznikl později můj článek: »Slovenská svojskost«, otištěný v Mathesiově Atheneu (I. sv. 2., 1922)“ (tamže, s. 3). Článek vzbudil ostrú, polemickú reakciu Škultětyho, ktorú Pražák prirovnal k jeho ohlasom na Hodžov *Československý rozkol*.

(V úvode k publikácii priznal: „[...] nikdo mi nedovedl tento svéráz vymeziti nebo aspoň přibližně označiti [...] Takovéto rozmlouvání objasnilo by náš vztah i dalo by směrnici oběma stranám.“¹⁷)

V rámci útleho korpusu raných Matuškových kultúrno-kritických statí z tridsiatych rokov je študentská práca „Ideológia J. M. Hurbana a jej vzťahy k slovenskej súčasnosti“ (1934) zhrnutím kritikových postojov nielen k Hurbanovi, ale aj k súdobým ozvenám štúrovskej tradície. Ide o ahistorický, prezentistický pohľad na slovenskú minulosť a ideové základy slovenského národného obrozenia, v kritikovom vnímaní „stelesnené“ činnosťou Hurbana. („Čo nachodíme u Hurbana, nachodíme viac-menej u Štúra a u väčšiny štúrovcov; ale Hurban sa dostal vo veľkej čiasťke štúrovských téz ku konkrétnizovaniu, k presnej formulácii. Mal – on, ktorý fyzicky prežil svojich druhov – najdlhší ideový život; má ho vlastne i dnes.“¹⁸) V priebehu tridsiatych rokov sa Matuška nevyjadril priamo k Štúrovi ani k jeho recepcii, či už v podobe eseje, portrétu alebo samostatnej prednášky. Na základe dobových záznamov pritom vieme, že sa mu k tomu naskytla nevyužitá príležitosť. V autonomistickom denníku *Slovák*¹⁹ sa objavila poznámka, že na 28. októbra 1935 pri príležitosti završenia Maticných dní a výročia Štúrovho narodenia pripravuje v Bratislave Konštantín Čulen, poverený Maticou slovenskou, prednášku o Ľudovítovi Štúrovi.²⁰ Zväz slovenského študentstva odporučil práve Matušku, ktorý mal prednášku ideologicky „vyvážiť“. Vec sa však ubrala iným smerom: „Prednáška bude bez Matušku a niekoľkých reprezentantov Svazu (o ktorých každý vie, akým spôsobom boli na tieto miesta vyvolení), ale je isté, že tam bude všetko študentstvo,

¹⁷ PRAŽÁK, A.: *Slovenská svojnosť*. Bratislava : Nákladem „Academie“, 1926, s. 4.

¹⁸ MATUŠKA, A.: *Ideológia J. M. Hurbana a jej vzťahy k slovenskej súčasnosti*. In: *Slovenské pohľady*, roč. 96, 1980, č. 6, s. 45.

¹⁹ Pomenovanie denníku je nepresné – *Slovák* vychádzal denne okrem pondelka. Redakcia vydávala aj týždenník, zostavený z článkov uverejnených v „denníku“ v priebehu celého týždňa.

²⁰ [bez uvedenia autorstva]: Strach pred nacionalistickým Štúrom. Kto sedí vo Sväze slovenského študentstva? In: *Slovák*, roč. 17, 1935, č. 241, s. 3.

ktoré sa nebojí, že Štúr bol slovenským nacionalistom.²¹ Matuškovce spory s dedičstvom 19. storočia, vrátane študentského „pamfletu“ na Hurbanovu „slovenskú ideológiu *par excellence*“, boli – súhrnne vzaté – aj spormi o súčasnú slovenskú kultúru, jej ideovú orientáciu, boli prejavom odporu voči autonomistickej vetve kultúrno-politickej scény a provokačným „hanobením“ slovenského konzervativizmu. Jedným zo zámerov Matuškovcej publicistickej, kultúrno-kritickej aktivity v tridsiatych rokoch bolo poukázať na pretrvávajúce obdobie neslobody, kedysi objektívne danej historickými okolnosťami, v tridsiatych rokoch však „vnútornej“, prejavujúcej sa aj snahou brániť slovenský „svojráz“ („Velkou bídou slovenského života v minulosti bola vedľa politickej neslobody nesloboda ducha – o vnútornú slobodu pôjde...“²²). Matuška narážal na obranný efekt slovenského národného kolektívu, „dedičný“ pocit ohrozenia, ktorý vnímal ako slovenský habitus alebo neuvedomovaný, rutinný spôsob správania, funkčný ako základ národnej povahy („Nejde o to, čo sa robilo tak, ako sa robilo; ide o to, či si boli vedomí, že je možno pracovať aj inak, o to, či mali bunky pre iné; máme dobrý dôvod pochybovať o tom“²³). V tejto súvislosti Vladimír Petrík písal: „Matuška ide oveľa ďalej do histórie a mizériu prítomného, politického, sociálneho a kultúrneho života odvodzuje od pomerov v devätnástom storočí, prakticky od epochy národného obrodovania.“²⁴

V práci „Ideológia J. M. Hurbana a jej vzťahy k slovenskej súčasnosti“ Matuška svoju pozíciu zreteľne vymedzuje. Sám seba vníma

²¹ Tamže.

²² MATUŠKA, A.: Ideológia J. M. Hurbana a jej vzťahy k slovenskej súčasnosti. In: *Slovenské pohľady*, roč. 96, 1980, č. 6, s. 58.

²³ Tamže. Popritom, ako píše Hanna Gosk: „Habitus každej spoločnosti smeruje k upevneniu svojej stability, bráni sa zmene, sťažuje prístup k informáciám, ktoré by ho mohli spochybniť“ (GOSK, H: *Wychodzenie z „cienia imperium“*. *Wątki postzależnościowe w literaturze polskiej XX i XIX wieku*. Kraków : Universitas, 2015, s. 21).

²⁴ PETRÍK, V.: *Slovenský intelektuál Alexander Matuška*. Bratislava : LIC, 2019, s. 42.

ako protiklad, protipól tzv. hurbanistov 20. storočia,²⁵ „ľudí nedramatických, fatalistov myšlienky, ktorým pravda je viac než dosahovanie pravdy; ako ľudí, ktorí sa nikdy nevydajú na plavbu a nikdy preto nestroskotajú“²⁶ t. j. ako tých, ktorých životný postoj určuje dogma, schéma, uvedomelý/neuvedomelý rituál (stanovený zvykom alebo tradíciou, konzervatívne chápanou ako nenarušiteľná, statická hodnota). Týmto nastoľuje zreteľnú deliacu čiaru medzi sebou ako „pokrokárom“ a vlastnou predstavou reprezentantov nacionalisticky orientovaného tábora, ktorí svoju identitu konštruujú na tradicionalistickej báze, pričom „Boha“, „vlast“ a „narod“ vnímajú ako základné zložky kultúrnej tradície.²⁷ Na relatívne malom priestore rozvíja polemiku, ktorá sa pohybuje vo viacerých časových rovinách. Hurban a aj jeho súdobí pokračovatelia a zároveň kritikovi odporcovia podľa Matušku opúšťajú pôdu skutočnosti (romanticky fantazirujú), vymedzujú sa voči vonkajším a vnútorným nepriateľom, provincionalizujú slovenskú kultúru, spôsobujú jej izoláciu, ignorujú západné kultúrne vplyvy („Západ bol Hurbanovi synonymom pre Sodomu a Gomoru – zasa niečo, čo bolo vcelku [...] názorom štúrovcov vôbec“²⁸). O štúrovcoch alebo skôr ich kultúrno-politickej koncepcii²⁹ kritik v roku

²⁵ Týmto prívlastkom označil Matuška Martina Rázusa. Súčasne ide o ironickú narážku na stúpcov Jozefa Miloslava Hurbana v slovenskom povstaní v rokoch 1848 – 1849 (MATUŠKA, A.: Ideológia J. M. Hurbana a jej vzťahy k slovenskej súčasnosti. In: *Slovenské pohľady*, roč. 96, 1980, č. 6, s. 51).

²⁶ Tamže.

²⁷ Viac k téme HABAJ, M.: Medzi poetikou a politikou: DAV a útok na tradíciu. In: BYSTRZAK, M. – PASSIA, R. – TARANENKOVÁ, I.: *Kontakty literatúry (modely, identity, reprezentácie)*. Bratislava : VEDA, 2020, s. 139 – 151.

²⁸ MATUŠKA, A.: Ideológia J. M. Hurbana a jej vzťahy k slovenskej súčasnosti. In: *Slovenské pohľady*, roč. 96, 1980, č. 6, s. 53.

²⁹ Matuška paušalizuje odkaz štúrovcov a najmä ich politické myslenie s cieľom zaútočiť na súčasnosť. Viac k téme vnútornej diferencovanosti štúrovského hnutia aj Matuškovho neskoršieho členenia diskurzu literárneho slovenského romantizmu na apokryfnú a kanonickú líniu pozri ZAJAC, P.: Model slovenského romantizmu. In: ZAJAC, P. – SCHMARCOVÁ, L. a kol.: *Slovenský romantizmus. Synopticko-pulzačný model kultúrneho javu*. Brno : Host, 2019,

1934 zovšeobecňujúco píše: „[...] miesto, aby včlenili Slovensko do európskeho kultúrneho života, odrezávali ho od sveta a stavali mu bôžikov svojbytnosti a svojrázu.“³⁰ Za súdobé pokračovanie tohto modelu, akýsi svorník medzi Hurbanovou dobou a dneškom, považuje Matuška aj kultúrotvorné aktivity Svetozára Hurbana Vajanského.³¹ Načrtáva takto vlastnú predstavu o kontinuite myslenia, sleduje ozveny minulosti v súčasnosti.

Všimnime si „kľúčové slová“ Matuškovho pamfleticky ladeného príspevku o Hurbanovi, najmä vo vzťahu k „dnešku“. Čo – v súvislosti s Hurbanom – Matuška slovenskej súčasnosti vyčíta? Pranie ruje „steologizovanie“ alebo „skocúrkovanie“ verejného a kultúrneho života, prejavy nekritickej úcty k vrchnosti („vrodené slovenské »prosím ponížene«“³²), ignorovanie viacerých kultúrnych, najmä západoeurópskych javov („ešte dnes na Slovensku všeobecne obľúbený a krátky spôsob byť s každým svetovým javom hneď hotový“³³), uniformitu kultúrneho a duchovného života („Slovenskom nezmietajú rozpory, ktoré by ho ohrozovali – stále je tu ideová rovnováha“³⁴),

s. 15 – 50. Dialóg so Štúrom sprevádza ináč Matušku takmer celoživotne. Od štúrovcov sa totiž Matuška polemicky odráža a vracia sa k nim niekoľkokrát. Po roku 1945 však už nie v polemikách, ale v esejach a portrétoch (*Štúrovci* z roku 1948 a i.). V tridsiatych rokoch sa afirmatívne vyjadruje k ich literárnej činnosti, najmä k Jankovi Kráľovi a Jánovi Bottovi. V „Portrétoch slovenských spisovateľov“ (1934) napríklad, tentoraz literárnokriticky, uvádza: „Zato Janko Kráľ, ktorý znamená naše básnické maximum [...] a konečne i Botto – tradícia, ktorá vskutku stojí za to, aby sa na ňu nadviazalo – tu stoja pred našimi milými básnikmi, ako niečo, s čím si nevedia rady“ (MATUŠKA, A.: *Dielo I.* Bratislava : Tatran, 2010, s. 92). Keď v tridsiatych rokoch útočí na štúrovcov, uplatňuje princíp polemiky a provokačne vystupuje proti svojim ideovým odporcom.

³⁰ MATUŠKA, A.: Ideológia J. M. Hurbana a jej vzťahy k slovenskej súčasnosti. In: *Slovenské pohľady*, roč. 96, 1980, č. 6, s. 53.

³¹ Viac v kapitole Proti Vajanskému.

³² MATUŠKA, A.: Ideológia J. M. Hurbana a jej vzťahy k slovenskej súčasnosti. In: *Slovenské pohľady*, roč. 96, 1980, č. 6, s. 51.

³³ Tamže, s. 57.

³⁴ Tamže, s. 44.

vonkajškovú nábožnosť („takými sú Slováci vôbec“³⁵) a i. Prostredníctvom Hurbana a jeho aktuálneho vodcovského postavenia, ktoré, v Matuškovom vnímaní, slovenská spoločnosť naďalej akceptuje, kritik poukazuje na pretrvávajúce dlhodobé prítomných kolektívnych návykov a súčasne vykladá ich zdroje, sleduje vnútorné determinácie slovenskej spoločnosti.³⁶ Opakuje takto argumenty, ktoré využíva vo svojich viacerých „raných“ kultúrnospoločenských statiach, a vyzdvihuje tie prvky, ktoré v tridsiatych rokoch často tematizuje, pričom tentoraz hľadá „vinníka“, „pôvodcu“ aktuálneho stavu veci. Nešetří ostrými slovami, keď hodnotí Hurbanovo dogmatické poňatie náboženskosti, viery – chápanej ako rezervuár pravidiel, vrátane tých morálnych. Vnáša takto do polemiky s Hurbanom a jeho priaznivcami antiklerikálny tón: „Hurban bol nadto cirkevník a luterán, úradom a povahou. [...] Hurban je človek úplne teologický a cirkevný a keď oblieka alebo chce obliecť v mladosti svoje

³⁵ Tamže, s. 53.

³⁶ S istou dávkou zjednodušenia by bolo možné Matuškovu študentskú prácu vnímať ako pokus o sociologickú analýzu (s ručením obmedzeným: ideovo podmienenú, zohľadňujúcu len jednu z vrstiev slovenskej spoločnosti v tridsiatych rokoch, resp. vyjadrujúcu osobnú antipatiu voči nej). Prinajmenšom však v rámci, aké naznačili Miloš Havelka alebo František Novosád: „Pri analýze, prípadne pri komparáciách veľké väčšiny historických a spoločenských fenoménů velice často narazíme na jeden zvláštní druh jejich vnitřní determinace, který se zda prosazovat zejména silně v procesech politických a hospodářských změn, v situacích zlomů a zásahů do vývoje společnosti. [...] V jedné skupině i jednotlivců, ve způsobech její chování tyto determinace působí dlouhodobě (v »dlouhém čase«) a co do svého obsahu se mění jen zvolna“ (HAVELKA, M.: *Historické a systematické předpoklady tematizace problému mentalit v historické sociologii*. In: *Ideje – dějiny – společnost. Studie k historické sociologii vědění*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010, s. 153); „V historicky klíčových situacích je spoločenstvo vystavené niečomu ako »imprintu«: neobvyčajne rýchlo sa vytvárajú schémy reagovania na podnety, ktoré sú už navždy naše, stanú sa súčasťou našej identity. Ako jednotlivci môžeme získať od nich odstup, vždy však – dokonca i keď ich odmietame – sú tu s nami“ (NOVOSÁD, F.: *Alchymia dejín*. Bratislava : IRIS, 2004, s. 196).

idey do rúcha filozofie, vyklúje sa šidlo vždy z vreca“³⁷ „ústrednou ideou Hurbana je boh“³⁸ „hovoriť o kresťanskej filozofii je toľko ako hovoriť o kresťanskej aritmetike“.³⁹ Modernizovať slovenskú kultúru v Matuškovom poňatí znamená preto nielen vymaniť ju z romanticko-nacionálnych rámcov, ale aj prehodnotiť jej doterajšie „filister-ské, teologické“ smerovanie, sprítomňované aj vďaka „vláde ctihod-ných hodnôt“⁴⁰ ktorú Hurban nastolil a jeho nasledovníci upevnili: „Ak národ potrebuje nedobové a naddobové ideály,“ poznamenáva kritik, „akože potrebuje, nesmú to byť, ako dosiaľ, ideály predpo-topné, ale hmatateľnejšie, dobyté pokorne z reality; také, ktoré ho oslobodia z rozdvojenosti medzi ideálom a skutočnosťou a naučia ho touto rozdvojenosťou aspoň trpieť.“⁴¹ Práve „ideológia“ Jozefa Miloslava Hurbana naďalej tvaruje „klietku“ nacionalizmu, histo-rizmu, klerikalizmu, „zápečníctva“, v ktorej sa slovenská spoločnosť v Matuškovom podaní v tridsiatych rokoch ocitla.

Z tohto bodu by sme mohli viesť aspoň stručnú analógiu s Ma-tuškovou ďalšou študentskou prácou „Vplyv Schopenhauerovej filo-zofie na Nietzscheho“ (1934), ktorú chystal v rovnakom čase a kto-rej materiállove východiská, vrátane Nietzscheovej nečasovej úvahy „O úžitku a škodlivosti histórie pre život“ (1873 – 1874), formovali aj Matuškovu poňatie historizmu a súčasne ovplyvnili vzťah k Hur-banovi a jeho „prítomnosti“ v kultúrnom ovzduší tridsiatych rokov.

Parafrázujúc Nietzscheho, Matuška zdôrazňuje svoje základné východisko: „Znalosti minulosti treba jednotlivcovi i národu; ne-však na to, aby sa rozmnožilo poznanie, ale pre život.“⁴² Kritik tema-tizuje „životnosť“ dejín a ich odkazu, ich funkčnosť v prítomnosti

³⁷ MATUŠKA, A.: Ideológia J. M. Hurbana a jej vzťahy k slovenskej súčasnosti. In: *Slovenské pohľady*, roč. 96, 1980, č. 6, s. 48.

³⁸ Tamže, s. 52.

³⁹ Tamže, s. 49.

⁴⁰ Tamže, s. 58.

⁴¹ Tamže, s. 59.

⁴² MATUŠKA, A.: Vplyv Schopenhauerovej filozofie na Nietzscheho. In: MATUŠKA, A.: *Celistvosť literatúry*. Zv. 5. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1991, s. 362.

a podoby ich výkladu, ktoré Nietzsche rozdelil do troch základných kategórií alebo troch „druhov“ histórie: monumentálnej, antikvárnej a kritickej. Nietzscheho výklad Matuška limituje na pár stručných poznámok a antikvárnu podobu prístupu k dejinám vysvetľuje nasledovne: „Slúži k tomu, aby národ znal svoju minulosť a ochránil sa tak pred neustálym kozmopolitickým vyberaním a hľadaním nového a stále nového. [...] všetko, čo je staré je dobré a nesmrteľné: vie život len zachovávať a nie tvoriť.“⁴³ Matuška v tridsiatych rokoch výsmešne píše o netvorivom „národe starcov“, „národe filológov a básnikov“, „národe farárov“, „národe koreňov“, „národe archeológov a hrobárov“.⁴⁴ Karikuje významovú náplň pojmu „národ“ s cieľom zaútočiť na centrálny pojem v hodnotovom systéme protivníka. Vyhraňuje sa predovšetkým proti zneužívaniu pojmu v diskurze autonomisticky orientovaného tábora, jeho mechanickému opakovaniu: „Myslím totiž, že je necudný každý, nech je to národ, nech je to jednotlivec, kto sa svojím sanctissimom oháňa ako vôl rohom, a to pri každej príležitosti, kde len môže, i vtedy, keď sa to hodí ako päť na oko.“⁴⁵ Poukazuje nepriamo aj na statický obsah pojmu, na ktorý upozornil aj Ľudovít Novák, keď písal o definícii národa „opretej o retrospektívne dôkazy z minulosti“.⁴⁶ Súčasťou Matuškovskej po-

⁴³ Tamže.

⁴⁴ MATUŠKA, A.: *Dielo I*. Bratislava : Tatran, 2010, s. 39. Uverejnené v roku 1931 v stati „Slovenská viera v minulosť“ v prílohe *Slovenské hlasy* na stránkach *Národného osvobození*.

⁴⁵ Tamže, s. 53. Publikované v roku 1932 v stati „Znova o našich otcoch“ v prílohe *Slovenské hlasy* na stránkach *Národného osvobození*.

⁴⁶ Novák písal o súdobých úlohách vedy nasledovne: „Ona musí upozorňovať na doterajšie neraz úzke, alebo zas široké definície národa a nesmie zamlčovať, aké poňatia sú najobvyklejšie v strednej Európe. [...] Toto sú zhruba formálne predpoklady, potrebné preto, aby sa aj u nás lepšie videlo do nacionálnych otázok a aby sa najmä odstránil akýsi strach, zväčša umele živý jednostranným operovaním so statickou definíciou národa, opretou o retrospektívne dôkazy z minulosti“ (NOVÁK, Ľ: K ostatným príspevkom o československej otázke. Na margo troch kníh: Dérerovej, Ciekrovej a Kroftovej. In: *Slovenské pohľady*, roč. 51, 1935, č. 6 – 7, s. 358). Novák podal v dobovom kontexte závažné ziste-

lemickej stratégie pritom je, že typizuje svojich odporcov (vrátane osobnosti Jozefa Miloslava Hurbana) a ironizuje ich slovník, ktorý považuje za „zásobu fráz, ktorú ti vtĺkli do hlavy“. ⁴⁷ Všíma si negatívne aspekty antikvárnej podoby slovenského vzťahu k histórii, sám k nej však pristupuje kriticky: „Tu nejde o spravodlivosť, tu ide o život; život sám tu vynáša rozsudok, mnohokrát nespravodlivý, ale nutný.“ ⁴⁸ Tieto polemické východiská, ale aj presvedčenie o potrebe ostrej, nie vždy vecnej a mnohokrát jednostrannej kritiky so zámerom „služiť životu“, jeho aktuálnym, moderným, „životaschopným“ hodnotám rámcujú pozadie jednoznačne odmietavého kritikovho antihurbanovského gesta.

Samozrejme, vzniká tu relevantná otázka, čo s Matuškovým uvažovaním má, ak vôbec, spoločné Albert Pražák? Na stránkach *Slovenskej svojskosti* (1926) v súlade s realistickým étosom 1. ČSR vtedy ešte bratislavský profesor zdôrazňuje okrem iného potrebu väčšieho kriticismu v slovenskom kultúrnom prostredí, „odromantizovania“ slovenského kultúrneho ovzdušia. „Slovenskou vëdu,“ píše v kapitole pomenovanej Romantická vëda, čím myslí najmä filológiu, „spasí jen přehodnocení starého myšlení a neúprosný criticism k věcem a osobám. Tento criticism přiblíží ji jednou těsně k Čechám a k Evropě.“ ⁴⁹ Tému „starého, anachronického“ myslenia Pražák spracováva na rozličných úrovniach, predovšetkým vo vzťahu

nia – naznačil, že pojem národa má v slovenskom kultúrnom kontexte viacero definícií; že stredoeurópsky priestor sa vo vnímaní národnostných otázok vyznačuje vlastnou špecifickosťou (myslel tým vtedajšiu vlnu nacionalizmu); že národnostná otázka v slovenskom kultúrnom prostredí nie je dostatočne vyložená a vedecky preskúmaná, a napokon, že „statická definícia národa“ sa viaže na pocit národného ohrozenia a vzťahuje sa na kultúrne dedičstvo 19. storočia.

⁴⁷ MATUŠKA, A.: *Dielo I*. Bratislava : Tatran, 2010, s. 53. Publikované v roku 1932 v stati „Znova o našich otcích“ v prílohe *Slovenské hlasy* na stránkach *Národného osvobození*.

⁴⁸ MATUŠKA, A.: Vplyv Schopenhauerovej filozofie na Nietzscheho. In: MATUŠKA, A.: *Celistvosť literatúry*. Zv. 5. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1991, s. 362.

⁴⁹ PRAŽÁK, A.: *Slovenská svojskosť*. Bratislava : Nákladem „Academie“, 1926, s. 67.

k slovenskému nacionalizmu, ktorý identifikuje ako pokračovanie národnej (štúrovsko-hurbanovskej) „dogmy“: „Tento nacionalism a v takoveto formě stal se na Slovensku dogmatem a vrostl v ducha i srdce. Byl jistě romantický, někde naivní a horkokrevný, vždy jen citový a ne rozumový, lpěl pouze na tradici, skutečně domnělé, ale stával se jakýmsi zděděným náboženstvím a čímisi nedotknutelným jako církev.“⁵⁰ Interpretáciu „slovenského svojrázu“ stavia aj na dobovo populárnom zdôrazňovaní stereotypných charakterologických česko-slovenských protikladov (racionálni Česi verzus iracionálni Slováci; pragmatickí realisti verzus idealistickí romantici a i.). Zdroje „svojrázu“, ktorý označuje za „odlišnosť“, „násilnou jinakost“,⁵¹ nachádza v dobe národného obrodenia, resp. romantizmu (čecho-slovakisticky vzaté – v období rozkolu, schizmy). Poukazuje na pocit ohrozenia, „bázeň o slovenskú »svojskosť«“,⁵² ktorej príčiny hľadá v dobe maďarizačného útlaku a identifikuje ju ako strach z cudzích vplyvov, ako „myšlienkový rozkol“, „odstredivú mentalitu“. Upozorňuje napokon na pretrvávajúce národnoobrodeneckých (romantických) schém správania, ktoré vo svojich polemicky ladených statiach akcentuje aj Matuška („Je to zmatek a neklid ze změněných okolností, váhavost před státností, jíž má ustupovati vrozená někdejší státnobornost, – organism zvyklý popírat vládnoucí živél, popírá jej setrvačně i dál, třeba to byl živél jeho, a nedovede odhoditi staré, dnes nečasové a zbytečné metody a koncepce nazírání. Přikován kdysi k maďarské státní ideji, ocitl se tento organism pádem okovů v myšlenkovém prázdnu...“⁵³).

Z takto nasmerovanej perspektívy sú zaujímavé niektoré analógie: keď Pražák v *Slovenskej svojskosti* píše o slovenskom „úniku pred faktami“,⁵⁴ Matuška vo svojej študentskej práci naráža na „ro-

⁵⁰ Tamže, s. 41.

⁵¹ Tamže, s. 5.

⁵² Tamže, s. 7.

⁵³ Tamže.

⁵⁴ Tamže, s. 71.

zdvojenosť medzi skutočnosťou a realitou“;⁵⁵ keď Pražák analyzuje slovenský „strach zo všetkého nového a problémy s výmenou starých prekonaných myšlienok za nové“;⁵⁶ Matuška zdôrazňuje strávenie sa cudzích vplyvov a „nesprávnu vieru, že národ si pomôže kultúrne sám“.⁵⁷ Pozoruhodné sú aj niektoré Matuškovy vyjadrenia k česko-slovenskému vzťahu: „Líšil [Hurban – pozn. M. B.], teoreticky, medzi skutočnosťou, ktorá má byť, a výplodmi fantázie; bolo však súdené, jemu a jeho druhom, aby práve u nich, ktorí chceli stavať na realnosti svojho kmeňa, padla priehrada medzi realitou a vybájeným, aby práve od tej doby, čo vytrhli slovenskú myšlienku so súvisu s českou, plávali neustále v ríši slov a fantastiky.“⁵⁸ Matuškov príklon k Pražákovi je však, ako poznamenal Patera, zdanlivý. Styčné body sú generované aj ideovými okolnosťami – čechoslovakista Pražák a progresívne orientovaný Matuška sa vyhŕňujú voči nacionálne orientovaným tradicionalistom, v dobovom ponímaní aj dedičom „nacionálnych romantikov“.⁵⁹ Ich argumentačné línie sa stretávajú tam, kde odmietajú etnický (slovenský) nacionalizmus a kritizujú alebo analyzujú slovenské konzervatívne, „iracionálne“, nacionalistické sily. Pražák pritom považuje „štúrovskú a martinskú myšlienkovú sústavu“ za dočasnú, meniteľnú. Matuška – v období silnejúcich lokálnych nacionalizmov – chápe ju ako konštituujúcu slovenskú kultúrnu identitu a východiskovú pri utváraní kultúrneho dneška. Z ideových príčin považujú romanticko-nacionálny kultúrny model za brzdiaci – buď československú ideu (Pražák), alebo vývin v „pokrokovom“ duchu (Matuška), ako nežiaduci prvok v „realistickom“ ovzduší 1. ČSR. Táto spoločná motivácia – v prípade Matušku ľavicovo-progresívna a u Pražáka čechoslovakistic-

⁵⁵ MATUŠKA, A.: Ideológia J. M. Hurbana a jej vzťahy k slovenskej súčasnosti. In: *Slovenské pohľady*, roč. 96, 1980, č. 6, s. 59.

⁵⁶ PRAŽÁK, A.: *Slovenská svojnosť*. Bratislava : Nákladom „Academie“, 1926, s. 68.

⁵⁷ MATUŠKA, A.: Ideológia J. M. Hurbana a jej vzťahy k slovenskej súčasnosti. In: *Slovenské pohľady*, roč. 96, 1980, č. 6, s. 51.

⁵⁸ Tamže, s. 46.

⁵⁹ Viac k téme v kapitole Proti Vajanskému.

ká – môže potvrdzovať legitimitu Pražákovej sympatie k postojom, ktoré Matuška zastával, a súčasne, vo vnímaní príslušníkov autonomistického tábora, prispievať k „lacnej vode na mlyn chabej [čechoslovakistickej – pozn. M. B.] ideológii“.⁶⁰

Matuškovce články publikované v *Přítomnosti*, na ktoré Pražák koncom roka 1934 pri príležitosti skúšok narážal, sa však vzťahovali na odlišné, skôr literárne, etické témy. Boli to najmä kriticky ladené „Portréty slovenských spisovateľov“ a viacero polemických príspevkov namierených proti Jánovi Elenovi Borovi. Ich základným rysom bol „neúprosný criticism k věcem a osobám“,⁶¹ ich autorom zasa člen „slovenskej akademickej mládeže“, ktorej Pražák pripisoval priekopnícku, jasne vymedzenú úlohu: „I na Slovensku bude musiti dojíti k velkému generačnímu zápasu za nový a lepší národ, za revisi minulosti i přítomnosti a za vítězství budoucnosti.“⁶² Tieto požiadavky vyslovil v roku 1930 v knižne vydanéj rektorskej prednáške *Zápas generací v literatuře*, zameranej na priblíženie mechanizmu generačných sporov.⁶³ „Vítězstvo“ mladých vnímal ako prijatie myšlienky československej národnej jednoty, ideového fundamentu nového národa: „Náš národ ochromený a porobou zbitý, zejména ve své slovenské části, nikde jinde nepotřebuje intenzivnější posily a prudčího zmlazení novými živými prvky jako na Slovensku. [...] K tvorbě takového nového národa bude potřebí prudkého generačního zápasu, rozlomu rodičů a dětí a rozchodu s bezprostřední minulostí.“⁶⁴ S čím by sa

⁶⁰ ŽARNOV, A.: Fantómy a skutočnosť. In: *Elán*, roč. 5, 1934, č. 4, s. 1.

⁶¹ PRAŽÁK, A.: *Slovenská svojnosť*. Bratislava : Nákladom „Académie“, 1926, s. 67.

⁶² PRAŽÁK, A.: *Zápas generací v literatuře*. Praha : Tiskem státní tiskárny v Praze, 1930, s. 34.

⁶³ Boli však oneskorené – túto úlohu splnila „prvá“ vlna invektívnych, radikálnych, antitradicionalistických a modloborných zásahov DAV-u. Viac k téme pozri HABAJ, M.: Medzi poetikou a politikou: DAV a útok na tradíciu. In: BYSTRZAK, M. – PASSIA, R. – TARANENKOVÁ, I.: *Kontakty literatury (modely, identity, reprezentácie)*. Bratislava : VEDA, 2020, s. 139 – 151.

⁶⁴ PRAŽÁK, A.: *Zápas generací v literatuře*. Praha : Tiskem státní tiskárny v Praze, 1930, s. 33.

mali mladí Slováci podľa Pražáka rozísať? „Politicky bych tu ukázal k tukovině a kulturně k žarnovštině...“⁶⁵ V radoch mladých to bol práve Matuška, kto sa pokúšal o revíziu minulosti, rozoberal jej ozve-ny, jej „vzťah k súčasnosti“ a poukazoval na historicko-sociálnu kon-tinuitu skupinových hodnôt. Súčasne vystupoval proti Pražákom spo-menutej „žarnovštině“, chápanej ako prejav kultúrneho a politického separatizmu. Je pritom všeobecne známe, že Matuška sa so svojím profesorom nestretával prinajmenšom na dvoch úrovniach: 1. nepod-poroval československú jednotu, hoci akceptoval 1. ČSR ako moder-nizačnú šancu; postuloval potrebu intenzívnej česko-slovenskej kul-túrnej výmeny, ktorú vnímal ako jeden z prostriedkov modernizácie slovenskej kultúry, 2. inak definoval „maďarizačný útlak“ – odmietal jeho dobové zvýznamňovanie, provokačne karikoval jeho závažnosť, postavil sa takto proti väčšinovej mienke a proti hlavnému trendu ve-rejnej diskusie.⁶⁶ Zameriaval sa primárne na slovenskú súčasnosť, kto-rej výklad opieral o viaceré „historické exkurzy“ aj s cieľom provoko-vať a súčasne zaútočiť aj na vtedajšie „neživotné“, „nedobové“ sklony k historizmu, prítomné v tridsiatych rokoch v slovenskom kultúrnom prostredí. „Aký silný človek tento Hurban!“ písal Matuška, keď hod-notil vlastnú šancu uspieť v súdobých sporoch, „a ako napospol silní sú tí, ku ktorým vzhliada národ s úctou.“⁶⁷

⁶⁵ Tamže.

⁶⁶ „Hoci mýtus tisícročného útlaku Slovákov nemal právny základ, v školách a učebniciach, v tlači, v začínajúcom rozhlase, na politických, kultúrnych, ba i náboženských zhromaždeniach a iných akciách sa prezentoval tak často, že nadobúdala pozíciu dominantného presvedčenia“ (ŠKVARNA, D.: Koncepty slovenských dejín a deformácie kultúrnej pamäti. In: BYSTRZAK, M. – PAS-SIA, R. – TARANENKOVÁ, I.: *Kontakty literatúry (modely, identity, reprezentá-cie)*. Bratislava : VEDA, 2020, s. 210).

⁶⁷ MATUŠKA, A.: Ideológia J. M. Hurbana a jej vzťahy k slovenskej súčasnosti. In: *Slovenské pohľady*, roč. 96, 1980, č. 6, s. 58.

Proti Vajanskému

„Jazyk, forma, obraz, výraz, stilisace, to jsou vlastně nejúčinnější generační zbraně, jimiž vítězí mladá a pro než padá stará generace.“¹

V roku 1946 vychádza v bratislavskom nakladateľstve Zenit Matuškov známy pamflet *Vajanský prozaik*, napísaný koncom tridsiatych rokov a pripravený do tlače v roku 1938.² Skrátenu verziu knižného vydania kritik zverejňuje skôr, v roku 1937 v *Prítomnosti* s názvom „Čím bol Vajanský Slovensku“.³ Krátky príspevok „K Vajanského slovníku“, z väčšej časti zakomponovaný do knihy, Matuška publikuje aj v roku 1938, v avantgardnom zborníku *Áno a nie*.⁴ Časový odstup medzi napísaním a uverejnením je pozoruhodný prinajmenšom z dvoch dôvodov: menia sa ohlasy, ktoré sa viažu na „vstup“ textu do nových kultúrnospoločenských súvislostí, iná je aj „účinnosť“ žánru. Pamflety charakterizuje totiž krátke trvanie – ide o prejav nespokojnosti s aktuálnou kultúrnou, spoločenskou alebo politickou situáciou, ostrú a spontánnu reakciu autora na sú-

¹ PRAŽÁK, A.: *Zápas generací v literatuře*. Praha : Tiskem státní tiskárny v Praze, 1930, s. 20.

² Uvádzam podľa údajov, ktoré Karol Rosenbaum zahrnul v Edičných a bibliografických poznámkach k prvému zväzku vybraných spisov Alexandra Matušku *Za a proti* z roku 1975.

³ MATUŠKA, A.: Čím bol Vajanský Slovensku. In: *Prítomnost*, roč. 14, 1937, č. 12, s. 185 – 187.

⁴ MATUŠKA, A.: K Vajanského slovníku. In: *Slovenské smery umelecké a kritické*, roč. 5, 1938, č. 6 – 8, s. 302 – 306. Zborník najprv vyšiel ako 6. – 8. číslo *Slovenských smerov umeleckých a kritických* (máj – júl 1938, s. 201 – 320).

časné dianie alebo útok na konkrétnu osobu a hodnoty, ktoré v danej chvíli reprezentuje. Provokačné gesto počíta nielen s odozvou adresáta, ale aj so sugestívnym účinkom na čitateľa. Pamflet – ako súčasť „peny dní“ a afektívna reakcia na „stav vecí“ – rýchlo vypadáva z kontextu dobových politických, ideových alebo programových sporov a ľahko odchádza do zabudnutia.⁵ Ako píše Dorota Kozicka, „len nepatrná časť týchto textov získava trvalé miesto v kolektívnej pamäti ako priam ukážková ilustrácia publicistických alebo literár-nokritických sporov“.⁶ Je to však prípad *Vajanského prozaika*.

Koncom tridsiatych rokov Matuška rátal s nepriaznivým čitateľským ohlasom na svoju prvú knihu a pripísal si úlohu kritika, ktorý vystupoval sám proti všetkým: „**Bál sa** [autor – pozn. M. B.] protestov zo strany holičov a hasičov, ktorých by už nejaký »rodolub« zorganizoval na tento cieľ; a nechcel **bezbranne** znášať hysterický kvikot inteligentov, usadených po redakciách.“⁷ Po tom, čo „spotreboval všetok pušný prach“⁸, rezignoval na zverejnenie publikácie („keby aj bol našiel nakladateľa“⁹). Neskoršie publikovanou knihou reagoval aj na „posmrtný život“ Vajanského v kultúrnej atmosfére tridsiatych rokov. (Po vzniku 1. ČSR bol Vajanský medzi Slovákami naďalej „uctievaný ako zaslúžilý národný bard“.¹⁰) Próze Vajanského vyčítal prepiatu štylizovanosť a neschopnosť pomenovať veci pra-

⁵ Viac k téme KOZICKA, D.: Pamfletowe oblicze dwudziestowiecznej krytyki. In: KOZICKA, D. (ed.): „Chamuły“, „gnidy“, „przemilczacze“... *Antologia dwudziestowiecznego pamfletu polskiego*. Kraków : Universitas, 2010, s. 9 – 32.

⁶ „Jedynie niewielka część tych tekstów pozostaje w zbiorowej pamięci jako znakomity przykład publicystycznych czy krytycznoliterackich potyczek“ (tamže, s. 11).

⁷ MATUŠKA, A.: *Dielo I*. Bratislava : Tatran, 2010, s. 139; zvyčr. M. B.

⁸ Tamže.

⁹ Tamže.

¹⁰ ŠÚTOVEC, M.: *Politické Slovensko. Encyklopedická príručka*. Bratislava : Slovart, 2019, s. 429 [heslo Vajanský]. Rehabilitácia Vajanského sa napokon vzťahovala aj na revíziu odmietavého prístupu vládnucej garnitúry (bývalých hlasitov, prúdistov), s ktorou Vajanský viedol viaceré polemiky a spory.

vým menom, čiže nemodernosť.¹¹ Jej súčasným priaznivcom vytýkal zasa nedostatok literárneho vkusu, rituálny a osobne neprežitý vzťah ku kultúre a k literatúre („Tí, ktorí necítia kultúrne potreby, len povinnosť prispieť k všenárodnému unisono, tí, ktorí farizejsky uctievať aj to, čo si nevážia a čo ich srdečne nudí, môžu si ho vážiť ďalej, ďalej ho vynášať nad slovenský priemer a ďalej ho vyhlasovať – krátko a dobre – za »najväčšieho génia našej literatúry«“¹²). Povoynové prvé knižné vydanie pamfletu, ktoré Matuška publikoval v tzv. medzičase pred februárom 1948, vyvolalo, napriek časovému posunu, primeraný ohlas. V roku 1946 Dominik Tatarka v recenzii na *Vajanského prozaika* poznamenal: „Matuška neútočil na literárnu mŕtvolu, ale rozhorčene na náš nevкус, pokrytectvo a lenivosť, s ktorou vystavujeme a ctíme si balzamovanú martinskú mŕtvolu. To predovšetkým.“¹³

Životnosť literárneho odkazu Vajanského v kultúrnom ovzduší tridsiatych rokov sa pre Matušku stáva svedectvom trvalého hodnotového založenia Slovákov, príkladom „neplodnej úcty k starine“.¹⁴ Vo svojich viacerých raných kultúrno-kritických statiach sa kritik konfrontuje nielen s Vajanským-spisovateľom, ale aj s Vajanským-

¹¹ Marcela Mikulová charakterizovala Vajanského ako autora, ktorý „musí všetko pokryť názormi a komentármi, aby neostala nijaká trhlinka v ním opisovanej, a najmä interpretovanej realite. [...] Moderná slovenská literatúra začala vznikáť až vtedy, keď autori prekonalí nutkavú potrebu nenechať nič nedopovedané, keď prekonalí potrebu totálneho slovného pokrytia reality, keď ponechali v texte medzeru, trhlinku, priestor na prepojenie autorskej výpovede a čitateľovej vôle k dosadzovaniu nových významov“ (MIKULOVÁ, M.: Povinnosť k ideálu alebo romantizmus v slovenskom realizme. In: MIKULOVÁ, M. – TARANENKOVÁ, I. (ed.): *Reálna podoba realizmu*. Bratislava : Ústav slovenskej literatúry SAV, 2011, s. 107 – 108).

¹² MATUŠKA, A.: *Dielo I*. Bratislava : Tatran, 2010, s. 217.

¹³ TATARKA, D.: Naše, a či Matuškov vyrovnanie? Nová slovenská kritická osobnosť. In: *Národná obroda*, roč. 2, 1946, č. 99, s. 4.

¹⁴ MATUŠKA, A.: Doslov ku knihe Pre a proti. In: MATUŠKA, A.: *Za a proti. Vybrané spisy Alexandra Matušku*. Zv. 1. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1975, s. 476.

-ideológom, zástancom „svojstva“.¹⁵ V priebehu tridsiatych rokov Matuška takto posúva diskusiu k téme miestami do oblasti, v ktorej bol udomácnенý – do sporov o slovenskú modernú kultúrnu orientáciu a o podobu súčasnosti, ktorej integrálnou zložkou nie je len aktuálna literárna „prevádzka“, ale aj čitateľský ohlas predprevratových diel a ich vplyv na literárny dnešok („A verejná mienka, ktorá sa tak vytvára, býva potom náchylná vydávať veci, vytvorené pred prevratom, za non plus ultra“¹⁶). Jednou z námietok, ktoré Matuška nastolil, bol problém dogmatickosti Vajanského koncepcie kultúry a autoritatívneho charakteru jeho gesta. (V roku 1930, v debutovej „Hre na fujaru a pokrok“, píše: „Naši tradicionalisti – myslím tých, ktorí sú za to platení a prospievajú plným vreckom, a nie tých, ktorí sú takí, akí sú, pretože to majú v krvi – chcú mať Slovensko čisté, t. j. skromné, pozitívne, panenské. Prológ zarecitoval k tomu Vajanský, ktorý nedovolil, aby u nás vyšla Madame Bovary.“¹⁷) Poznámky o východiskách Vajanského kultúrnej koncepcie vyslovuje priamo, keď v knihe uvádza, že mladý Hurban prebral štúrovské dedičstvo, neaktualizoval ho, ale kanonizoval a konzervoval jeho obsah („o ktorú tajnú hĺbkku, o ktorý neznámy rozmer ho rozmnožil?“¹⁸). Vajanského napokon hodnotí ako vonkajškoveho romantika,¹⁹ schopného veľkého gesta a umeleckej pózy, nie však nadčasového umeleckého prejavu.

Keď v roku 1934 v študentskej práci „Ideológia J. M. Hurbana a jej vzťahy k slovenskej súčasnosti“ Matuška zaznamenáva, že Vajanský „je novým vydaním J. M. Hurbana“,²⁰ prvýkrát vo svojich kultúrno-

¹⁵ Pozri napríklad TARANENKOVÁ, I.: Vajanského román: romanca, melodráma, tragédia. In: TARANENKOVÁ, I. (ed.): *Svetozár Hurban Vajanský. Na rozhraní umenia a ideológie*. Bratislava : VEDA, 2018, s. 33.

¹⁶ MATUŠKA, A.: Čím bol Vajanský Slovensku. In: *Prítomnosť*, roč. 14, 1937, č. 12, s. 185.

¹⁷ MATUŠKA, A.: *Dielo I*. Bratislava : Tatran, 2010, s. 26.

¹⁸ Tamže, s. 217.

¹⁹ Tamže, s. 216.

²⁰ MATUŠKA, A.: Ideológia J. M. Hurbana a jej vzťahy k slovenskej súčasnosti. In: *Slovenské pohľady*, roč. 96, 1980, č. 6, s. 45.

kritických statiach poukazuje na ideovú spriaznenosť týchto vodcovských figúr slovenského národného hnutia. Matušková kritika Hurbana a Vajanského vzniká aj na pozadí dobových sporov o kultúrne dedičstvo 19. storočia, je súčasťou viacerých diskusií o úlohe tradície, odmieta jej konzervatívne, netvorivé ponímanie.²¹ Je aj pokusom vysvetliť, ktoré jej prvky alebo skôr jej poklesnuté podoby formovali v tridsiatych rokoch slovenské kolektívne vedomie a brzdi, vo vnímaní progresívne zmýšľajúcej časti slovenského prostredia, kultúrny „pokrok“. (O „ideológii“ Vajanského Matuška píše: „Je to koncepcia sveta, života a človeka, ktorú máme v sebe, slovenská katexochen, vytvorená v politickej i duchovnej neslobode, vonkoncom duchovne neslobodná; musíme ju odmietnuť, ak predsa ešte dačo chceme, lebo je nepochybné, že táto nesloboda nás ohrozuje viac ako ktorákoľvek iná.“²²) V „otcovsko-synovskej“ kultúrnej norme Matuška vidí nielen to anachronické, spiatocnícke, nemoderné, ale aj zneužívané, vyprázdnené a v demokratických podmienkach prvej republiky aj frázovité, stádovité, ubíjajúce individualizmus. Slovenské kultúrne prostredie v tridsiatych rokoch hodnotí ako nedostatočne zrelé na vytváranie nových duchovných hodnôt, preto aj neschopné prijímať cudzie kultúrne podnety tak, aby kvalitatívne rástlo. Ako píše v roku 1938 Mirko Novák: „Meštianske poňatie národa, t. j. poňatie nacionalistické, nestratilo úctu k hodnotám kultúrnym [...]. Naopak, hodnoty duchovné, predovšetkým umenie a veda, mu dodávali lesku.“²³ Slovenský „malomeštiak“ u Matušku na „kultúrny lesk“ neustále ašpiruje, ale naďalej je tým, „kto sa trasie na celom tele pri pohľade na písací stolík Vajanského, kto padá

²¹ Viac k téme PETRÍK, V.: Tradície a programy (na okraj literárnej kritiky 20. a 30. rokov). In: *Romboid*, roč. 21, 1986, č. 9, s. 22 – 30.

²² MATUŠKA, A.: *Dielo I*. Bratislava : Tatran, 2010, s. 217 – 218.

²³ NOVÁK, M.: Rozklad idey národa ako duchovnej hodnoty. In: *Slovenské smery umelecké a kritické*, roč. 5, 1938, č. 5, s. 215. Autorom článku bol český vysokoškolský pedagóg, filozof a estetik, ktorý v rokoch 1932 – 1939 prednášal na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Po rozpade 1. ČSR pôsobil v Brne a Prahe.

do nôh pred Maticou, kto padá do nôh pred liptovským syrom, kto padá, padá a ustavične padá“,²⁴ čiže tým, kto si kultúrne hodnoty privlastňuje, ale nevie z nich kriticky ani tvorivo ťažiť, keďže jeho kultúrne povedomie je medzerovité, výberové, bez vedomia „celku“.

Matuškov útok na Vajanského bol aj ideovo motivovanou reakciou z radov progresívnej mladej slovenskej generácie, ktorá sa v priebehu tridsiatych rokov aj esteticky vymedzovala: upresňovala vlastné chápanie literatúry a ujasňovala si koncepciu modernej slovenskej kultúry. Na jednej strane išlo o odmietanie kultúrneho modelu spätého s národnoobrodeneckým konzervativizmom, na druhej zasa o pretrhnutie kontinuity s estetickými vzormi, ktoré v konfrontácii s „novou“ dobou neboli aktuálne. Matuškov otvorený konflikt s Vajanského ideovým a estetickým, umeleckým gestom potvrdzoval kritikovo chápanie literatúry aj ako integrálnej súčasťi spoločenského života. Matuškov vystúpenie proti Vajanskému rámcovala aj otázka symbolickej moci v kultúre, ktorá – podľa kritika – spočívala v rukách nacionalisticky orientovaného tábora.

* * *

Časopisecký príspevok „Čím bol Vajanský Slovensku“ (1937) sa od knižnej verzie pamfletu (1946) líši nielen rozsahom, ale súčasťi aj obsahom. Viacero formulácií, známych z časopiseckej verzie, kritik prepracováva, dopĺňa, prepisuje. Krátky článok je rozdelený na niekoľko samostatných, menších kapitol (Jubileá, Vajanský, Typ, Postavy (mužské), Postavy (ženské), „Forma“, Celok).²⁵ Porovnanie časopiseckej a knižnej verzie prezrádza Matuškovu schopnosť štylizovať, revidovať už raz povedané, meniť pôvodné formulácie.

²⁴ MATUŠKA, A.: *Dielo I.* Bratislava : Tatran, 2010, s. 29. Publikované v roku 1930 v stati „Hra na fujaru a pokrok“ v *Přítomnosti*.

²⁵ *Vajanský prozaik* sa skladá z jedenástich častí: Upozornenie, Úvod, I. Vajanský a jeho genealógia, II. Typ, III. Myšlienky, IV. Postavy, V. Mužské postavy, VI. Ženy a láska, VII. Prsty, VIII. „Forma“, Celok.

Uvediem aspoň pár príkladov: 1. „V tom, že bol grandiózne pre-cenený, má ostatne sám prsty: voštylizoval sa rád a sebaobdiv-ne v národnú drahocennosť; osvojil si diktátorské manýry a cel-kom úprimne (pravdepodobne!) sa hral na neslýchaného, veľkého umelca“;²⁶ „Že sa vôbec tak vyznáva – rozumie sa, len ústami – je príkladom nie zmätenia hľadísk, ale ich úplného nedostatku. On sám v tom má dosť prsty. Mal vo zvyku chápať sa drahocenne, hrať sa na sviatosť a na diktátora“;²⁷ 2. „Z ruskej literatúry, ktorá bola jeho vyvolenou, **nepochopil Vajanský vôbec nič**; a keby bol pochopil, bolo by mu to pomohlo v **jeho politickej koncepcii**; nepochopil, že je priamou alebo nepriamou, zastatou alebo nezastatou kritikou ruskej spoločnosti“;²⁸ „Vajanský **málo pochopil** z ruskej literatúry. Nepochopil jej »metafyzický« dosah, to, čo ju robí ruskou a čo ju odlišuje od každej inej. Videl v nej **esteticky** len literatúru, čo sa nestalo ani Oskarovi Wildeovi, ak máme veriť knižočke André Gida o ňom. Nepochopil, alebo nechcel chápať, že je najstrašnejšou ob-žalobou ruskej spoločnosti, priamou alebo nepriamou, zastretou alebo nezastretou.“²⁹ V kultúrnej situácii, do ktorej Matuška v roku 1937 svojím článkom vstúpil, je pritom pozoruhodný jeden formu-lačný detail, vzťahujúci sa na kritikovo ideové vyhraňovanie sa: „Va-janský je práve ten autor, ktorý je nám zo všetkých najvzdialenejší, **ideologicky** i básnický. Nehovorí ani k našim zmyslom, ani k náš-mu rozumu, ani k našej obraznosti; posvätná nuda len“;³⁰ „Je nám zo všetkých najvzdialenejší: nevznecuje ani zmysly, ani intelekt, ani

²⁶ MATUŠKA, A.: Čím bol Vajanský Slovensku. In: *Přítomnost*, roč. 14, 1937, č. 12, s. 185.

²⁷ MATUŠKA, A.: Vajanský prozaik. In: *Dielo I*. Bratislava : Tatran, 2010, s. 144.

²⁸ MATUŠKA, A.: Čím bol Vajanský Slovensku. In: *Přítomnost*, roč. 14, 1937, č. 12, s. 185 – 186; zvýr. M. B.

²⁹ MATUŠKA, A.: Vajanský prozaik. In: *Dielo I*. Bratislava : Tatran, 2010, s. 148; zvýr. M. B.

³⁰ MATUŠKA, A.: Čím bol Vajanský Slovensku. In: *Přítomnost*, roč. 14, 1937, č. 12, s. 185; zvýr. M. B.

hladinu citov; posvätná nuda len.“³¹ Zaujímavý je aj dobovo príznakový záver článku z roku 1937: „Omyly v **politickej koncepcii** mu bývajú ochotne odpúšťané; nemôžu však byť. To nie sú tragické omyly, to sú omyly zadenbené.“³²

Persuazívne Matuškov gesto sa vo *Vajanskom prozaikovi* (1946) v prvom rade vzťahuje na univerzálnu, všeobecne platnú tému literárnych kvalít – kritik si všíma problematickosť Vajanského štýlu, spochybňuje prozaikov literárny prínos, originalitu umeleckého podania a „hlbku“ fikčného sveta jeho prózy. Zámerom Matušku je presvedčiť čitateľa o správnosti vlastného úsudku a zároveň nezanechať žiaden vecný alebo aspoň formálny priestor pre diskusiu. Pamflet je ilustráciou vopred stanovenej tézy: Vajanský nie je ani literárne hodnotný, ani pôvodný. Matuška predostiera vlastné chápanie literatúry, jej umeleckej „životnosti“. Veľký spisovateľ, píše, sa nedá vysvetliť vonkajším, cudzím vplyvom, vytvára jedinečné dielo, univerzálne aktuálne. („Vajanský trpí nedostatkom prstov, neschopnosťou bezpečného hmatu a odhadu.“³³) Matuška sa pokúša zachytiť podstatu literárneho „remesla“, prichádza s jasne artikulovaným estetickým programom. Apeluje na morálny, ale aj skutočne intelektuálny rozmer literatúry. („Najosobnejšou záľubou Vajanského bolo pokúšať sa vytvárať ľudí rozhladenejších, kultúrnejších, ako bol sám. Všetci prostrední románopisci tak robia: filistersky premietajú do svojich postáv svoj sen o sebe – to je ich spôsob tvoríť nad seba. [...] Vajanský rád rozdával svojim neživým nepodarencom najmä cnosti intelektuálne.“³⁴) Oponuje chápaniu umenia ako tej sféry ľudskej činnosti, ktorá je „nadnesená“, posvätná. Spor s Vajanským-prozaikom je takto aj súčasťou medzivojnových sporov o novú estetiku, o podoby modernej slovenskej literatúry a jej možné „tradičné“

³¹ MATUŠKA, A.: Vajanský prozaik. In: *Dielo I*. Bratislava : Tatran, 2010, s. 144.

³² MATUŠKA, A.: Čím bol Vajanský Slovensku. In: *Prítomnosť*, roč. 14, 1937, č. 12, s. 187; zvyč. M. B.

³³ MATUŠKA, A.: *Dielo I*. Bratislava : Tatran, 2010, s. 201.

³⁴ Tamže, s. 184.

zdroje. Matuškovce argumenty, demontáž Vajanského štýlu a myslenia si pritom nachádzajú svojich priaznivcov naprieč generáciami (tým sa preveruje aj „funkčnosť“ žánru). V roku 1992 aj preto Vladimír Petrík píše: „V každom jednotlivom prípade sú Matuškovce sudy a odsudky preukazné, verva, s akou sa pustil do tohto obra, obdivuhodná. Na jeho sarkastických formuláciách a sentenciách sa čitateľ smeje a baví dodnes.“³⁵

V článku „Čím bol Vajanský Slovensku“ (1937) Matuška demaskuje Vajanského ako spisovateľa, ktorý je „nám“ aj ideologicky cudzí. („Je to spisovateľ pre tých, ktorí sú zaujatí pre »všetko vyššie«, ale ktorí sa v podstate dajú najradšej chytiť bravčovými hodnotami“³⁶ – dodám len, že formulácia „bravčové hody“ bola aj súčasťou slovníka davistov, štylistického repertoáru ich kultúrnospoločenských polemicko-pamfletických útokov na vtedajšie slovenské kultúrne prostredie.³⁷) Vo svojom príspevku z roku 1937 sa odvoláva aj na nedávne dvadsiate výročie Vajanského smrti, sústreďuje sa na aktuálnu „prítomnosť“ Vajanského v kultúrnospoločenskej a ideovej „prevádzke“ a súčasne pokračuje v argumentoch, ktoré načrtnol vo svojich predošlých kultúrno-kritických statiiach.³⁸ Vajanský ako pokračovateľ „štúrovských zásad“ (nacionálne-romantického kultúrneho modelu), autor-ideológ, poslúžil takto v dobových súvislostiach aj ako príklad ideového a literárneho „vzoru“ kritikových odporcov, ktorí „sa vždy ochotne vzdialili od včelárenia, aby vo vyšívaniach koše-

³⁵ PETRÍK, V.: *Slovenský intelektuál Alexander Matuška*. Bratislava : LIC, 2019, s. 54.

³⁶ MATUŠKA, A.: Čím bol Vajanský Slovensku. In: *Prítomnosť*, roč. 14, 1937, č. 12, s. 185.

³⁷ Pozri napríklad redakčnú poznámku Kultúra alebo bravčové hody. In: *DAV*, roč. 6, 1933, č. 10, s. 150.

³⁸ Matuška rozvíja argumentačnú líniu známu z „Portrétov slovenských spisovateľov“ (1934): „Staršia slovenská literatúra mala spoločnú črtu s detskou literatúrou a s rozprávkami, poznala len dvojakých ľudí: absolútne dobrých a absolútne zlých. Prím tu hral – ako naostatok všade – Vajanský“ (MATUŠKA, A.: *Dielo I*. Bratislava : Tatran, 2010, s. 91).

liach v tých istých novinách udatne hájili národnú česť“.³⁹ Ako napokon písal Matuška v roku 1967, v čase, keď k Vajanskému zaujal už miernejší postoj: „[...] v mojom niekdajšom absolútnom nie, bolo veľmi v hre martinské absolútne ano.“⁴⁰

Z niektorých dobových ohlasov na článok „Čím bol Vajanský Slovensku“ (1937) sa však dozvedáme, že Matuška upútal pozornosť ako britký a novátorský kritik. Svoje podporné stanovisko mu na stránkach *Prítomnosti* vyjadrila v roku 1937 napríklad Zlata Dančová:⁴¹ „Není důležité to, že Matuška Vajanského poprel, ale to, že jeho zápor má silnú bázu na hodnotách duchovných, na ktoré nie sme u nás zvyklí. [...] Pre všetko živé a hodnotné, čím uviedol Matuška Vajanského do protikladu, pre všetky ďalekosiahle perspektívy, ktoré z neho naznačil a vyvodil, musí byť jeho slovo vítané.“⁴²

Matušove pripomienky voči Vajanskému však už vtedy vyvolali vlnu kritiky,⁴³ najmä zo strany autonomistického tábora („Neprotestujeme proti *Prítomnosti*, sme radi, aspoň vidíme, kam vedie takzvaná československá vzájomnosť, ktorej zápalistým, ale ináč dosť obme-

³⁹ Tamže, s. 139.

⁴⁰ MATUŠKA, A.: *Dielo II*. Bratislava : Tatran, 2011, s. 313.

⁴¹ Zlata Dančová bola publikačne činná najmä v tridsiatych rokoch. Odborné články a recenzie uverejňovala v časopisoch *Politika*, *Slovenské smery*, *Živena*, *Pero*, *Postup*, *Svojeť*, *Prúdy* a i. „V beletristických príspevkoch nedosiahla vyššiu úroveň. Pozoruhodnejšie sú jej úvahy o knihách a autoroch“ (ROSENBAUM, K. (ed.): *Slovník slovenskej literatúry. Prvý zväzok, A – H*. Bratislava, 1979, s. 186 [heslo Zlata Dančová; autorom hesla je Pavol Plutko]).

⁴² DANČOVÁ, Z.: Čím bol Vajanský Slovensku. In: *Prítomnosť*, roč. 34, 1937, č. 14, s. 223 – 224.

⁴³ Na zaujímavú skutočnosť upozornil Rudolf Chmel – krátka štúdia s názvom „K Vajanského slovníku“, ktorú Matuška publikoval v *Áno a nie*, „vzbudila taký ohlas, že sa ňou zaoberal aj výbor Spolku slovenských spisovateľov a Janko Jeseňský, ako predseda, prosil Jozefa Škultétyho, vyjadrujúc uznesenie výboru, aby napísal »protičlánok«, no pripomenul i svoj názor, že Matuškov článok je »nevedecký, skôr chlapecky zlomyseľný a nezasluhuje pozornosti takej vážnej osoby ako ste Vy«“ (CHMEL, R.: *Dejiny slovenskej literárnej kritiky*. Bratislava : Tatran, 1991, s. 305).

dzeným hlásateľom je Matuška práve tak, ako časopis *Prítomnosť*“;⁴⁴ „Dosiaľ nik medzi Slovákmi nepoznášal toľko špiny na Vajanského ako sa zmestilo na dve strany revue pána Peroutku“;⁴⁵ „Matuškovský negativizmus musíme zásadne odsúdiť, lebo neprináša nijaké kladý“⁴⁶ a i.). Povojnové ohlasy z druhej polovice štyridsiatych rokov boli oproti výstupom z tridsiatych rokov neutrálnejšie, väčšinou skôr recenzentské než kritické alebo polemické.⁴⁷ Napokon na stránkach *Práce* bol v roku 1946 publikovaný článok podpísaný šifrou „j. p.“, ktorého vyznenie bolo jednoznačne afirmatívne: „Matuškovu dielo by mohlo byť skvelou príležitosťou, aby sa rozvinula vecná polemika, ktorou by sa definitívne mohlo určiť Vajanského miesto v dejinách slovenskej literatúry.“⁴⁸

Knižná verzia pamfletu však vstúpila v roku 1946 do iných kultúrno-spoločenských súvislostí, ocitla sa v odlišnom komunikačnom, recepčnom priestore. Oslabil sa takto Matuškov „modloborný“ útok, namierený proti „starootcovským“ podobám tradície a nemodernej, naďalej však v slovenskej kultúre „uctievanej“ literatúre. Vajanský, rovnako ako Hurban, patril v tridsiatych rokoch,

⁴⁴ ZÁHORSKÝ, K.: Ničitelia mostov. In: *Slovák*, roč. 19, 1937, č. 72, s. 1.

⁴⁵ Nezodpovedný útok »Prítomnosti« na dielo Vajanského. In: *Národné noviny*, 1. 4. 1937, roč. 68, č. 38, s. 1.

⁴⁶ Dialóg kritiky s kritikou. In: *Slovenská literatúra*, roč. 17, 1970, č. 1, s. 104.

⁴⁷ Matuškovská kritika Vajanského bola vtedy hodnotená ako odvážne, aj keď miestami prismeľé gesto (pozri napríklad V. P.: Vajanského próza z dnešného hľadiska. In: *Pravda*, 28. 7. 1946, roč. 1946, č. 144, s. 4; I: Kritické hodnotenie Vajanského. In: *Čas*, 25. 4. 1946, roč. 3, č. 94, s. 4), ako „výsostne očistné dielo kritické“ (TATARKA, D.: Naše, a či Matuškovu vyrovnanie? Nová slovenská kritická osobnosť. In: *Národná obroda*, roč. 2, 1946, č. 99, s. 4) alebo súhrn bystrých postrehov (M. D.: Bystré postrehy o Vajanském. In: *Mladá fronta*, 15. 6. 1946, Národný biografický ústav SNK v Martine, P. č. 18/79). Nechýbali však negatívne ladené kritiky, vyčítajúce Matuškovu antiklerikalizmus (KARNÍK, J.: Dodatkom k Vajanskému jubileu. In: *Osvobozený našinec*, 30. 1. 1947, roč. 80, č. 25, s. 3). Viac k téme Dialóg kritiky s kritikou. Ohlasy z tridsiatych rokov. In: *Slovenská literatúra*, roč. 17, 1970, č. 1, s. 104 – 106.

⁴⁸ „j. p.“: Vajanský na pitevnom stole. In: *Práca*, 16. 4. 1946, roč. 1, č. 27, s. 4.

podľa Matuškovkej mienky, „k pravici“⁴⁹ aj k jej radikálnej, fašistickej vetve. („»Novej Európy« sa báť teraz netreba,“⁵⁰ písal kritik v roku 1946.) Knižnú verziu pamfletu otváral pritom retrospektívny pohľad antifašistu, účastníka Slovenského národného povstania, ktorý disponoval iným skúsenostným horizontom. V tridsiatych rokoch, domnievam sa, išlo o vyjadrenie nesúhlasu voči dobovým pokusom rehabilitovať Vajanského, ako aj o odpor ku kultúrnej politike súdobej pravice. Spor o rehabilitáciu Vajanského, ktorý sa v tridsiatych rokoch odohrával a do ktorého Matuška koncom tridsiatych rokov vstúpil, bol pritom súčasťou procesu formovania národného kultúrneho kánonu, hľadania fundamentov modernej slovenskej kultúrnej identity. V nasledujúcich podkapitolách pôjde preto o zaostrený „mikropohľad“, o zohľadnenie dobového rámca Matuškovho raného kritického gesta, ktoré smerovalo tak proti Vajanského „neživotnej“ próze, ako aj proti súčasnosti.

* * *

Je všeobecne známe, že Matuška nebol prvý, kto sa voči Vajanskému postavil kriticky. Hlasisti a prúdisti polemizovali s Vajanského ideovým zameraním a vyčítali mu konzervatívny, nedemokratický postoj. V monografickej štúdii *Svetozár Hurbán Vajanský* z roku 1926 do tejto diskusie viacerými pripomienkami prispel aj Andrej Mráz.⁵¹ Na rozdiel od svojich „predchodcov“ koncom tridsiatych

⁴⁹ MATUŠKA, A.: Ideológia J. M. Hurbana a jej vzťahy k slovenskej súčasnosti. In: *Slovenské pohľady*, roč. 96, 1980, č. 6, s. 50.

⁵⁰ MATUŠKA, A.: *Dielo I*. Bratislava : Tatran, 2010, s. 139.

⁵¹ Andrej Mráz okrem iného rozoberal Vajanského problémy s konštruovaním postáv a jeho inšpiráciu tvorbou Turgeneva (s. 117 – 162, kapitola Vajanského literárna tvorba). Komentoval aj Vajanského estetické názory (s. 88 – 115, kapitola Vajanského estetické náhľady) a ideologické východiská (s. 5 – 87, kapitola Vajanského ideová orientácia). Mrázova štúdia je prvou rozsiahlou konfrontáciou s osobnosťou Svetozára Hurbana Vajanského. „U nás Vajanského diela neboli doposiaľ ani dostatočne ocenené ani rozobrané“ (s. 5). Bližšie MRÁZ, A.: *Svetozár Hurbán Vajanský. Štúdiá*. Bratislava : Knihy slovenského národa, 1926.

rokov Matuška jednoznačne demaskoval mladého Hurbana aj ako prozaika.⁵² František Votruba v roku 1910 napríklad písal, že Vajanského reč je „blýskavá a zvonná“ a v jazyku jeho próz, ktorý Matuška ironizoval, „spočíva čaro“ a „umelecká sila“.⁵³ Aj Mráz hodnotil spisovateľa ako „rečovo pohotového“ a „slohovo vytříbeného“ autora.⁵⁴ O necelých dvanást rokoch neskôr v zborníku *Áno a nie* (1938), ktorého zostavovateľia v úvodnom slove odmietli „všetko, čo je v slovenskej kultúrnej tradícii reakčného“,⁵⁵ Matuška zaútočil ešte aj na Vajanského slovník a štýl. Recepcia diela Vajanského odrážala takto nielen ideový, ale aj estetický posun v slovenskom kultúrnom prostredí, ktoré medzi dvoma vojnami z hľadiska vývinu poetiky zasiahli veľmi dynamické zmeny.⁵⁶ V prípade Matušku išlo aj o dôraz na kontrast alebo priamo priepasť medzi Vajanského prózou a modernou literatúrou. K tomu len dodám, že keď Matuška vystupoval ako literárny kritik a súčasne kritik kultúry, sám seba vnímal ako súčasť jej modernej, progresívnej línie, ako jej plnohodnotný účastník, schopný rozlišovať, nastaviť kritériá.

Dobovo nosné heslo „rehabilitovať S. H. Vajanského“ sa prvýkrát

⁵² „Takéto zachádzanie so slovami sa záporne hodnotí a odsudzuje obzvlášť dnes, keď sa sémantická stránka slova dostala do popredia a význam slova sa ostro pociťuje (moderná poézia)“ (N. B. [BAKOŠ, M.]: Poznámka k článku A. Matušku: K Vajanského slovníku. In: *Slovenské smery umelecké a kritické*, roč. 5, 1938, s. 6 – 8, s. 319).

⁵³ VOTRUBA, F.: Vajanský novelista (úryvok). In: CHMEL, R. (ed.): *Hlasy v prúde času*. Bratislava : Tatran, 1983, s. 113 – 116.

⁵⁴ Tamže, s. 161. „Ale pri tom všetkom nemožno ani Vajanskému uprieť určitej majstrovskosti v popise“ (tamže, s. 149).

⁵⁵ „Sme proti kultúrnej reakcii, proti fašizmu, ktorý je zotročením ducha – v tom je naše rozhodné »nie« – a sme za pokrok a máme kladný pomer k tomu, čo bolo pokrokové v tradícii slovenskej – v tom je naše »áno«“ (BAKOŠ, M. – ŠIMONČIČ, K.: *Áno a nie*. In: *Áno a nie*. Bratislava : Eos, 1938 [zborník vyšiel v roku 1938 ako samostatná publikácia, číslovanie strán sa začína až po úvodnom slove zostavovateľov]).

⁵⁶ Viac k téme aj v súvislosti s novoromantizmom: ČEPAN, O.: *Kontúry naturizmu*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1977.

objavilo v príspevku Andreja Mráza „Romány a ich autori. Prehľad slovenskej románovej produkcie od prevratu“ v zborníku *Slovenská prítomnosť literárna a umelecká* z roku 1931.⁵⁷ Nové hodnotenie diela Vajanského vnímal Mráz ako poprednú úlohu nastupujúcej generácie, ako výzvu, na ktorú doposiaľ nikto neodpovedal („Dnešnou generáciou je Vajanský spolovice zabudnutý a spolovice súdi sa o ňom mylne“⁵⁸). Vajanského si Mráz prial verejne zvýznamniť nielen ako spisovateľa, ktorý určoval predprevratový vývin slovenskej prózy, ale aj ako agilného kultúrneho činiteľa, ktorý „krvavo zápasil o slovenský národný étos“.⁵⁹

Problém rehabilitácie inak poňal Dobroslav Chrobák, ktorý o rok neskôr Vajanského umiestnil v súvislostiach politických sporov o orientáciu predprevratového Slovenska. Článok „Vráťte nám Vajanského“, publikovaný v *Eláne* v roku 1932, možno však vnímať aj ako gesto mladého, sotva dvadsaťpäťročného adepta literárnej tvorby a kritiky, plné objaviteľského nadšenia.⁶⁰ V knižnici Múzea kráľovstva Českého našiel Chrobák štyri ročníky *Národných novín*, ktoré so záujmom prelistoval. Na základe štúdia viacerých príspevkov označil Vajanského za politicky agilného publicistu a presvedčeného demokrata, ktorý prejavoval sympatie k slovenskej sociálnej demokracii. Videl v ňom človeka drobnej systematickej práce, nie národného fatalistu: „V rokoch 1873 – 1900 napísal do 2500 politických článkov, zväčšia úvodníkov. [...] To znamená, že každý týždeň napísal najmenej dva a že toto tempo vydržal plných štyridsať rokov. Nech to dnes oprobujte niekto po ňom! Stavím sa, že za polovicu tohto času alebo klesne vyčerpaním, alebo dostane zname-

⁵⁷ MRÁZ, A.: Romány a ich autori. Prehľad slovenskej románovej produkcie od prevratu. In: SMREK, J. (ed.): *Slovenská prítomnosť literárna a umelecká*. Praha : L. Mazáč, 1931, s. 63 – 105.

⁵⁸ Tamže, s. 63.

⁵⁹ Tamže.

⁶⁰ CHROBÁK, D.: Vráťte nám Vajanského! In: *Elán*, roč. 3. 1932, č. 2, s. 1 – 2. Chrobák študoval vtedy na Českom vysokom učení technickom v Prahe.

nitú sinekúru.⁶¹ Skutočnosť, že Vajanský polemizoval s hlasistami a prúdistami, podľa Chrobáka napokon spôsobila, že v poprevratovej realite bol odkaz Vajanského zošúverený, nedostatočne vyložený a spracovaný: „Príčina je možno v tom, že od prevratu určujú školské a vôbec oficiálno-kultúrne vplyvy práve tí, proti ktorým Vajanský bojoval.“⁶² Rehabilitovať Vajanského v Chrobákovom vnímaní znamenalo vidieť v ňom nie konzervatívneho vodcu martinského tradicionalistického prostredia, ale britkého politického publicistu. A napokon sňať z neho oficiálne, školsky tradovaný nimbus zarytého konzervatívca a ozrejmiť demokratický charakter jeho koncepcie: „Podľa školských učebníc bol Vajanský fantasta a konzervatívny fatalista, [...] žil v ňom duch izolačný. [...] Vajanský mohol sa pomýliť v metóde, ale nepomýlil sa v idei.“⁶³ Výzva na „vrátenie Vajanského“ bola takto adresovaná hlasistom a prúdistom, ktorí inštitucionálne, školsky zastrešovali výklad slovenskej kultúry. Podľa Chrobáka išlo o zámerné zabúďanie, vytesňovanie odkazu Vajanského aktuálnou vládnuou garnitúrou.⁶⁴

⁶¹ Tamže, s. 1.

⁶² Tamže, s. 2.

⁶³ Tamže.

⁶⁴ Na povzdych Pavlů, že *Národné noviny* sú takmer nedostupné, Chrobák odpovedá: „A či je to vina? Ktože ju [publicistiku – pozn. M. B.] tak horlivo zakopával, kamením zavaloval, kríž nad ňu staval? Číže nie predne tí, ktorí síce Vajanskému priznávajú »bohatosť štýlu« a jeho jazyk menujú »nevyčerpatelnou studnicou«, ktorým je však ideová stránka jeho diela »tempi passati?« (PAVLŮ, B. – CHROBÁK, D.: Dva listy k debate o Vajanskom. In: *Elán*, roč. 3, 1932, č. 3, s. 2). Dodám len, že nové *Zobrané diela Vajanského* vyšli v rokoch 1934 – 1939 v Martine. Jednotlivé zväzky, ktoré edične pripravil Andrej Mráz, nevychádzali chronologicky. V 16. a 17. zväzku Mráz zahrnul niektoré literárnokritické eseje a portréty uverejnené Svetozárom Hurbanom Vajanským na stránkach *Národných novín*. Vajanský ako novinár a literárny kritik nebol v tej dobe širšej verejnosti známy, keďže predošlé zobraňé spisy z rokov 1907 – 1913 (vyd. v Martine) a 1924 – 1932 (vyd. v Trnave) obsahovali len jeho literárnu tvorbu.

Chrobákov pohľad hneď v nasledujúcom čísle *Elánu* korigoval hlasista Bohdan Pavlů.⁶⁵ Vyčítal síce Chrobákovi neopatrnosť úsudku, ale zároveň akceptoval pokus aktualizovať Vajanského mladou generáciou: „Veď je to hriech, že ani jeho beletria dosiaľ poriadne nevyšla, a o jeho publicistickej činnosti terajšia generácia takmer nič nevie, lebo jeho činnosť je zakopaná na stránkach Národných novín, takmer neprístupných.“⁶⁶ Nešlo preto o roztržku: kritický tón Pavlů bol umiernený, didaktický. Vajanského vnímal ako ikonu národnej kultúry, avšak nie nespochybniteľnú. Do diskusie vniesol argumenty hlasistov, ktorí v prvom rade polemizovali s ideologickým rozmerom Vajanského pôsobenia v slovenskom kultúrnom prostredí.⁶⁷ („Spor medzi nami a Vajanským išiel o to, či v modernej dobe treba národnú vec brániť modernými zbraňami, teda demokraciou v prvom rade.“⁶⁸) Vajanského politická pasivita, odpor voči „pokroku“ a iná predstava o smerovaní slovenskej spoločnosti nútili hlasistov podľa Pavlů presadzovať odlišné, demokratické koncepcie, orientované na kategóriu „sociálneho“, nie „národného“. Vajanský bol v jeho vnímaní „skutočne orol vysoko lietajúci, ale nie to, čo bolo treba“.⁶⁹ Pavlů polemizoval preto s Chrobákovou intenciou prezentovať Vajanského ako demokrata a sociálne cítiaceho „vodcu“

⁶⁵ Pozri PAVLŮ, B. – CHROBÁK, D.: Dva listy k debate o Vajanskom. In: *Elán*, roč. 3, 1932, č. 3, s. 1 – 2.

⁶⁶ Tamže, s. 1.

⁶⁷ „Časom i hlasisticky bojovný postoj oproti Vajanskému sa miernil, prúdisti, i keď ostávali dosť rezervovaní oproti jeho politickým náhľadom, negatívny pomer mali zväčša oproti ideovým tendenciám jeho umeleckej tvorby, ale úprimne si ctili jeho osobnú pohotovosť obetovať sa národným potrebám a nadovšetko s rešpektom prijímali jeho estetické teórie a uznávali šírku jeho vzdelania“ (MRÁZ, A.: Krasko a Vajanský. In: *Slovenské smery umelecké a kritické*, roč. 4, 1937, č. 3, s. 86).

⁶⁸ PAVLŮ, B. – CHROBÁK, D.: Dva listy k debate o Vajanskom. In: *Elán*, roč. 3, 1932, č. 3, s. 1.

⁶⁹ Tamže, s. 2.

národného hnutia.⁷⁰ Nesúhlasil takto s pokusom rehabilitovať Vajanského ideovo, politicky.

K rehabilitácii Vajanského-spisovateľa sa pritom Matuška v roku 1937 na stránkach *Prítomnosti* vyjadril priamo: „Musí nám byť dovolené, aby sme svoju literatúru chápali trochu aj ako moc a mocnosť života a nielen ako vec literárnych príručiek, historického zaradenia a možnosť habilitácie.“⁷¹ Koncom tridsiatych rokov odmietol takto akýkoľvek pokus zvýznamniť postavenie Vajanského v slovenskej kultúre. Nebol však jediný, kto ako príslušník mladej slovenskej generácie „bojkotoval“ túto snahu. V archívnej pozostalosti Jána Elena Bora, ktorého Matuška označil za plagiátora F. X. Šaldu,⁷² sa nachádza korešpondencia, ktorú Bor viedol v tridsiatych rokoch s Jánom Smrekom, zaujímavá predovšetkým z hľadiska rekonštrukcie osobných väzieb medzi Borom a šéfredaktorom *Elánu*. Z hľadiska dobových sporov je pritom pozoruhodná stručná poznámka: „Rehabilitácia Vajanského! To je vonkoncom pomýlená vec! Vajanský nemá čo hovoriť k nášmu dnešku, k našim vnútorným a duchovným snaženiam. [...] Raz vravím, že V. rehabilitácia není priamo dobrým zjavom, nakoľko jeho dielo oplýva pesimiz-

⁷⁰ Diskusia mala v roku 1932 pokračovanie. K autorstvu redakčných úvodníkov v *Národných novinách*, na ktoré sa odvolával Chrobák, sa prihlásil Fedor Rupeltdt (RUPPELDT, F.: K debate o Vajanskom. In: *Elán*, roč. 3, 1932, č. 4, s. 5). Svoje poznámky k téme zverejnil aj Ľudovít Novák (NOVÁK, Ľ.: Ľud. Štúr a M. M. Hodža ako jazykospytci. Oneskorené poznámky s nenáhodnou paralelou k diskusii o Vajanskom. In: *Elán*, roč. 3, 1933, č. 6, s. 1 – 2). Apeloval na opatrnosť pri „klzkých rehabilitačných križovatkách“ a článok Chrobáka hodnotil ako neobjektívny.

⁷¹ MATUŠKA, A.: Čím bol Vajanský Slovensku. In: *Prítomnosť*, roč. 14, 1937, č. 12, s. 185. Formulácia, odkazujúca na dobový kontext, sa v jemne zmódifikovanej podobe vyskytla aj vo *Vajanskom prozaikovi* (1946): „Musí nám byť dovolené chápať svoju literatúru aj ako moc a mocnosť života, nielen ako záležitosť literárnohistorického zaradenia a možnosť habilitácie“ (MATUŠKA, A.: *Dielo I*. Bratislava : Tatran, 2010, s. 148).

⁷² Viac k téme v kapitole Dodatok k plagiátorskej afére.

mom, kým doba je aktivistická a my potrebujeme výboj.“⁷³ Mladá generácia sa takto v súvislosti s Vajanským vyhraňovala na viacerých úrovniach. Borovo vyjadrenie bolo len osobnou deklaráciou, „skrytou“ v súkromných listoch – išlo o exponovanie „moderného postoja“, ktoré autor adresoval redaktorovi mienkotvorného časopisu. Matuškov rozsudok, ktorý kritik začal zmierňovať až spätne, bol v tridsiatych rokoch kategorický, bez možnosti nájsť kompromisné riešenie. V prípade Bora a Matušku išlo o protiklad „moderného“ a „nemoderného“, v prípade Chrobáka o protiklad „oficiálneho“ a „vytesneného“. Jeden rozdiel medzi mladým Chrobákom a Matuškom bol však zrejmy. Ich reakcie potvrdzovali nielen paralelnú funkčnosť dvoch výkladov Vajanského statusu v slovenskej kultúre tridsiatych rokov (hlasisticko-prúdistického a tradicionalistického, martinského), ale aj dobovú rozkolísanosť kultúrneho kánonu, absenciu všeobecne zdieľaného kódu vo vzťahu k hodnotám, ktoré daná spoločnosť považuje za trvalé.

* * *

K Matuškovmu vzťahu k Jozefovi Miloslavovi Hurbanovi a Svetozárovi Hurbanovi Vajanskému, k téme kontinuity tradície ešte dodám, že výklad romantizmu ako živého dedičstva medzi dvoma vojnami vniesli do ideových diskusií príslušníci slovenskej medzivojnovej ľavice. Prízvukovali, že slovenskí autonomisti v tridsiatych rokoch politicky zneužívali odkaz Štúra.⁷⁴ V roku 1932, v článku

⁷³ ŽATKO, Ernest – SMREK, Ján. LA SNK, sign. 181 V 12.

⁷⁴ Myslím tým predovšetkým autorov združených okolo časopisu *DAV* alebo spriaznených s ním. Autonomisticky orientovaný Konštantín Čulen ináč písal: „Matica slovenská nerobí nič inšie, len nadväzuje na Štúrovu tradíciu, na ducha, v ktorom Štúr vychovával slovenskú mládež. [...] Štúrov duch musí žiť medzi nami. [...] Náš národný život v minulosti nebol len pasívnym bedákaním a ničnerobením, bol vyplnený aktívnou prácou a tvorením vyšších kultúrnych i politických hodnôt. Toto si treba na Slovensku uvedomovať, toto treba znova a znova hlásať v školách, v knihách, na verejných zhromaždeniach, v časopisoch a všade“ (ČULEN, K.: Ľudevít Štúr. In: *Nový svet*, roč. 10, 1935, č. 38, s. 9).

„Kto pôjde na barikády?“, zverejnenom v 11. čísle *DAV-u* a označenom skupinovou skratkou „DAV“, sa napríklad objavila poznámka: „Zo strany »našich« »znovu obrozených« nacionalistov v poslednej dobe vždy častejšie a častejšie (viď napríklad úvod k zvolenskému manifestu) sa prejavuje snaha zaradiť dnešný svoj nacionalizmus do historického rámca, »naviazať« na štúrovský nacionalizmus.“⁷⁵ Týmto bolo priamo naznačené, ktoré politické strany si vo vnímaní *DAV-u* prívlastňovali kultúrne dedičstvo štúrovcov a prispôbovali ho svojim aktuálnym politickým záujmom.⁷⁶ Aj Michal Chorváth, keď písal o slovenských autonomistoch, zdôraznil ich prepojenie „so slovenskou históriou načatou Štúrom a štúrovcami“.⁷⁷ V oboch prípadoch išlo však o publicistické formulácie bez hlbšieho zdôvodnenia, ktoré signalizovali pretrvávanie etnocentrického modelu kultúry v kultúrno-politickom ovzduší tridsiatych rokov a demaskovali ideologické manipulovanie intelektuálnou tradíciou 19. storočia na autonomistickej strane politickej scény.⁷⁸

Kritika, ktorá mala modernizačné ambície, ako prvá prišla s návrhom vecne ozrejmiť, čo sa v tridsiatych rokoch identifikuje ako „romantické“. Bol to práve Michal Chorváth, ktorý v známej štúdii

⁷⁵ „DAV“: Kto pôjde na barikády? In: *DAV*, roč. 5, 1932, č. 11, s. 150.

⁷⁶ Zvolenský manifest z roku 1932 podpísali Martin Rázus a Andrej Hlinka, predsedovia SNS a HSLS, na základe dohody oboch politických subjektov vznikol vtedy autonomistický blok. Pozri napríklad RYCHLÍK, J.: Vývoj SNS a zvolenský pakt. In: *Češi a Slováci ve 20. století. Spolupráce a konflikty 1914 – 1992*. Praha : Vyšehrad – Ústav pro studium totalitních režimů, 2012, s. 128 – 131.

⁷⁷ CHORVÁTH, M.: Je potrebný je možný? Kongres slovenských spisovateľov. In: CHMEL, R. (ed.): *Kongres slovenských spisovateľov 1936*. Bratislava : Tatran, 1986, s. 9.

⁷⁸ Zbežný prehľad publicistických článkov zverejňovaných v tridsiatych rokoch v *DAV-e*, ako aj v ľavicovom *Ludovom denníku* a *Slovenských zvestiach* však napovedá, že komunisti v Štúrovi videli antifeudálneho bojovníka a sociálne cítiaceho revolucionára, čím prispôbovali jeho odkaz vlastnej politicko-ideologickej objednávke. Pozri DRUG, Š.: *Štúrov program na našich zástavách. Davisti o štúrovcach*. Bratislava : Smena, 1990.

Romantická tvár Slovenska (1939) pripúšťal, že pojem romantizmu je v dobovej publicistike zneužívaný a vágne definovaný. „[...] nenachádzame,“ písal, „okrem riedkych a nevyčerpávajúcich výnimiek nikde náznak, čo sa presne pod týmto pojmom myslí a aké z toho vyplývajú dôsledky pri vzájomnom posudzovaní života oboch národov. [...] V najlepšom prípade ide iba o popis obyčajne nie celkom výstižný, inokedy o odmietavé pamflety, východisko rozhorčených polemík a prameň trpkosti medzi príslušníkmi oboch táborov [slovenského a českého – pozn. M. B.].“⁷⁹ Tentokrát Chorváthovi nešlo o situačne podmienené politické manipulovanie s odkazom romantizmu, ale o hľadanie paradigmatických prvkov, ktoré romantizmus aj ako ideovo-estetický smer do slovenskej kultúry vniesol.⁸⁰ Zámerom bolo poukázať na prítomnosť ozvien romantizmu v slovenskej kultúre, zdôrazniť moment continuity, pokúsiť sa o sociologickú, aktuálnu analýzu. Chorváth takto rozvíjal tézu o pretrvávajúci 19. storočia v kultúrnej atmosfére tridsiatych rokov a súčasne reagoval na viaceré diskusie k národnému charakteru, populárne v dobovom kultúrnospoločenskom diskur-

⁷⁹ CHORVÁTH, M.: *Romantická tvár Slovenska*. Praha : Nakladatel Václav Petr, 1939, s. 5. Na zadnej strane obálky samostatného vydania tejto štúdie sa nachádza zoznam pripravovaných publikácií. Medzi nimi je uvedená aj práca Michala Chorvátha s názvom *Hurban – Vajanský*, ktorá, pokiaľ je mi známa, nebola publikovaná. Týmto sa však načrtáva ďalšia spoločná „matuškovsko-chorváthovská“ téma vo vymedzenom období. Za upozornenie ďakujem Fedorovi Matejovovi.

⁸⁰ Chorváth podrobne analyzoval nasledujúce kultúrne otázky, najmä ich premeny v dejinách: (1) romantizmus ako základný znak slovenského vzdelanca; (2) fanatizmus a zápalitosť ako dedičstvo dlhodobých sporov medzi katolíckymi a protestantmi alebo medzi dvoma náboženskými konfesiami; (3) boj proti maďarizácii a slovanofilskú ideu ako jeho protiváhu; (4) zdôrazňovanie historicity Slovenska alebo skôr fantazírovanie o nej; (5) nemožnosť uplatnenia národných túžob, národnú dezilúziu v čase maďarizácie; (6) sklon k rojčivosti, idealizovanie skutočnosti a pasívne čakanie na zmenu; (7) vzťah maďaronskej vrstvy k slovenskej národnej ideológii ako k „smiešnej prepiatosti a menejcennosti“ a pôsobenie tejto vrstvy na snahy národovcov.

ze v 1. ČSR.⁸¹ Slovenskú povahu interpretoval ako sangvinickú so sklonom k nevytrvalosti v systematickej práci a s nádychom aristokratickej pompéznosti.⁸² Uviedol, že romantizmus „úplne zvíťazil“, „vládol až do konca storočia a v istom zmysle až dodnes“.⁸³ Nešlo však o jedinú, výlučnú a nemennú slovenskú „tvár“ alebo slovenský „svojráz“.

V štúdii „Národ, národnosti, štát: o politike etnického entuziazmu“ definoval Tibor Pichler romantické národotvorné myslenie ako entuziazmus identity, horlenie za etnický národ.⁸⁴ Konštitutívne prvky romantického kultúrnopolitického modelu vnímal ako situačne podmienené, opodstatnené sociálnopolitickým a ideovým horizontom 19. storočia, propagované národne cítiacimi vzdelancami (národovcami). Zdôrazňoval romantickú orientáciu na etnos, na kolek-

⁸¹ Pozri napríklad HAVELKA, M.: Historické a systematické predpoklady tematizácie problému mentalit v historickej sociológii. In: *Ideje – dejiny – spoločnosť. Studie k historickej sociológii viedení*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010, s. 153 – 195.

⁸² Širšie o tom pojednáva Chorváth v stati „O národnej povahe“ z roku 1939. Pozri CHORVÁTH, M.: O národnej povahe. In: *Cestami literatúry*. Zv. 1. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1979, s. 150 – 152.

⁸³ CHORVÁTH, M.: *Romantická tvár Slovenska*. Praha : Nakladatel Václav Petr, 1939, s. 9. Peter Zajac v týchto súvislostiach poznamenal: „Romantizmus je pre Chorvátha v podstate synonymom obrozenectva ako kultúrneho projektu devätnásteho storočia, prežívajúceho aj v tridsiatych rokoch dvadsiateho storočia“ (ZAJAC, P.: *Slovenské kargo. Prítomnosť minulosti, minulosť prítomnosti*. Bratislava : Kalligram, s. 91).

⁸⁴ PICHLER, T.: Národ, národnosti, štát. In: *Historický časopis*, roč. 54, 2006, č. 4, s. 569 – 590. V článku Pichler poznamenáva: „Neexistuje jednota v názoroch učeneckej obce na to, čo je romantizmus alebo romantické myslenie. Dalo by sa však konštatovať, že ide o myslenie, ktorého východiskom je vnímanie stavu existenčnej ohrozenosti, znevýhodnenia, nespokojnosti a ktoré živí rozpor medzi vnútorným a vonkajším svetom. Kolektívna identita sa buduje sériou konštruktov interpretujúcich vzťah predstavovanej komunity k sebe, k svetu, na pozadí napätého vzťahu k cudziemu“ (tamže, s. 572). Viac k téme PICHLER, T.: O romantizme v slovenskom národotvornom myslení. In: ZAJAC, P. – SCHMARCOVÁ, L. a kol.: *Slovenský romantizmus. Synopticko-pulzačný model kultúrneho javu*. Brno : Host, 2019, s. 51 – 66.

tívne, národné „my“, na mobilizovanie kultúrnej elity na národnom princípe. Etnický nacionalizmus v 19. storočí podľa Pichlera reagoval „na nepriaznivú skutočnosť pátosom vzdoru a energizujúcim gestom »duchovnej« tvorby“.⁸⁵ Tento typ nacionalizmu pomenoval Pichler v kontexte 19. storočia ako „holistický“. „Národy vystupujú v myslení etnických entuziastov ako individuality a princíp individualnosti takto platí pre národy, nie však pre indivíduá ako členov národa.“⁸⁶ Etnickí entuziasti opierali národnú naráciu o minulosť, „minulé“ – v idealizovanej podobe – slúžilo k potvrdeniu trvácnosti a dejinnej kontinuity národného subjektu, jeho ukotveniu v dejinách. Základom romantického politického myslenia bol pritom sklon k rojčivosti a neschopnosť reflektovať „prítomné“. Historizmus sa viazal na afirmáciu mýtu, deformoval vnímanie prítomnosti. Pichlerovo vysvetlenie možno uplatniť aj na súvislostiach prvorepublikových diskusií: „Romantizmus ako myslenie, ktoré projektuje ciele dané túžbou, ale nie triezvou reflexiou skutočnosti, sa môže uplatňovať tak v prospech aspirujúceho národa, ktorý štát nevlastní, ako aj národa, ktorý štát vlastní, ale nie naisto.“⁸⁷ Romantické rojčenie identifikoval v kultúrnom ovzduší aj Michal Chorváth, keď písal o „zmätkoch, vyplývajúcich z duchovnej neistoty“, „meniteľnosti generálnych línií“ v slovenskej politike a nedostatku racionality, ktorú vnímal ako protiváhu romantizmu. Zjednodušene povedané: národ, ktorý si bol neistý vlastným kultúrnospoločenským a politickým postavením v 1. ČSR, romanticky rojčil a „projektoval ciele dané túžbou“ aj preto, aby zvládol sklamanie, vyplývajúce z nevyhovujúcich kultúrnospoločenských a politických pomerov. Chorvátovi nešlo o kritiku slovenského „ľpenia na tradícii“, ale o pomenovanie kultúrnospoločenskej a politickej atmosféry aj po roku 1918, v ktorej sa slovenský národ ocitol a na ktorú následne reagoval.

⁸⁵ Tamže.

⁸⁶ Tamže, s. 573.

⁸⁷ Tamže, s. 589.

Ako sa v naznačených súvislostiach orientoval Alexander Matuška? Ak jeho myslenie v tridsiatych rokoch niečo spája s Chorváthovou úvahou o romantickej tvári Slovenska, je to dôraz na identifikáciu kontinuity mentálnych schém, ktoré zrodilo 19. storočie. Orientácia na „svojstvo“, pocit ohrozenia národnej komunity, mýtizovanie prvkov kultúrnej pamäti, sklony k historizmu, vymedzovanie sa na základe opozície „svoj“ – „cudzí“ tvorili súhrn „pravidiel“, ktorých prítomnosť v tridsiatych rokoch si Matuška nielen všimol, ale aj kritizoval. V roku 1934 písal: „Okolnosťami sa tu vytvorilo niekoľko zásad a boli to štúrovci, ktorí ich prví sankcionovali; zásad, vytvorených za určitých pomerov a pre určité pomery, držaných však a obhajovaných horlivcami, i keď sa pomery radikálne zmenili a novoutváraná skutočnosť priamo úpie po tom, aby sa nanovo hodnotilo a postupovalo.“⁸⁸ Nešlo preto o odmietanie kultúrneho dedičstva štúrovcov v celej jeho šírke, ale o kritiku ich naďalej platných „pravidiel“ a súčasne o nové „pomery“ po roku 1918, ktoré podľa Matušku vyžadovali zmenu myslenia a konania.⁸⁹

⁸⁸ MATUŠKA, A.: Ideológia J. M. Hurbana a jej vzťahy k slovenskej súčasnosti. In: *Slovenské pohľady*, roč. 96, 1980, č. 6, s. 44 – 45.

⁸⁹ Viac k téme v kapitole O čom je reč?

K F. X. Šaldovi

„R-10 – neboli sme generáciou 90-tych rokov v Čechách...”¹

Šaldov kultúrotrvorný vplyv na české prostredie v roku 1939 pomenoval Miroslav Rutte ako spoluzodpovednosť za „přerod literatury z období obrozeneckého k spolupráci na evropském kulturním vývoji”.² V radoch mladej slovenskej generácie, obzvlášť jej progresívnej časti, to bol práve Michal Chorváth, ktorý v známej ankete *DAV-u* „Čím nám bol? In memoriam F. X. Šaldu“ v roku 1937 vyjadril dobovo príznačné želanie, anticipujúce žiadanú kultúrnu zmenu, moment „nového začiatku”: „Prechod slovenskej kultúry od ducha martinského k duchu šaldovskému bude istotne pokladaný v budúcnosti za najzaujímavejší úsek slovenských kultúrnych dejín.”³ Mladý Matuška si všimal obrodenecké, sebazáchovné rezíduá, naviazanie slovenskej kultúry na predošlé myšlienkové schémy „otcov“, súdobé pokusy „usmerniť“ kultúru a zjednocovať slovenské kultúrne prostredie na domnele národnom princípe.⁴ V súlade s individuálnymi ambíciami si chcel splniť obrazoboreckú a súčasne mienkotvornú kritickú úlohu v spoločnosti, vybudovať si v „domácich“ podmien-

¹ MATUŠKA, A.: *Dielo IV*. Bratislava : Tatran, 2014, s. 190.

² RUTTE, M.: *Bojovník o zítřek (F. X. Šalda)*. Praha : Společnost F. X. Šaldy, 1993, s. 2. Pretlačené z knihy *Mohyly s vavřínem* z roku 1939.

³ Čím nám bol? In memoriam F. X. Šaldu. In: *DAV*, roč. 9, 1937, č. 3, s. 8. Ankety sa okrem Matušku zúčastnili Mikuláš Bakoš, Michal Chorváth, Andrej Mráz, Milan Pišút a Michal Považan.

⁴ Viac v kapitolách O čom je reč?, Proti Hurbanovi alebo Proti Vajanskému.

kach autoritu „šaldovského“ typu. Reagoval na mnohokrát v slovenskej kultúre deklarovanú túžbu po kritickom hlase,⁵ no súčasne narážal na „limity kriticizmu“. Chcel prerušiť kontinuitu medzi minulosťou a prítomnosťou, s priam avantgardnou rýchlosťou nastoliť v kultúre novú štartovaciu čiaru.

Do stredu pozornosti sa teraz dostane mnohokrát tematizovaná črta Matuškovho kritického gesta, t. j. jeho „šaldovské východiská“.⁶ Pôjde pritom o F. X. Šalda ako „vzor“ progresívne orientovaného kritika národnej kultúry a Matuškov pokus urýchliť slovenský kultúrny vývoj aj prostredníctvom osvojovania si alebo prispôsobovania „cudzie“ vzorov domácim podmienkam. Situáciu, v ktorej sa v tridsiatych rokoch mladý slovenský kritik ocitol, pritom priliehavo vyjadril sám F. X. Šalda, keď v 2. čísle *Šaldovho zápisníka* z rokov 1929 – 1930 komentoval rozdiel medzi deklaratívny „hľadaním“

⁵ Dobové požiadavky zhrnul napríklad Rudolf Chmel v *Dejinách slovenskej literárnej kritiky*: „V staršom, takisto ako v mladšom pokolení sa preto trvalo pociťovala absencia skutočnej kritiky“ (CHMEL, R.: *Dejiny slovenskej literárnej kritiky*. Bratislava : Tatran, 1991, s. 230).

⁶ Šaldovské východiská Matuškovho kritického gesta komentujú napríklad ŠTEVČEK, J.: *Estetika osobnosti* (Alexander Matuška). In: *Estetika a literatúra*. Bratislava : Tatran, 1977, s. 57 – 63 (v kontexte pojmu osobnosti); TOMČÍK, M.: Alexander Matuška – systematik alebo impresionista? In: *Tvorba a kritika (v súčasnej literatúre)*. Bratislava : Tatran, 1987, s. 209 – 218 (v súvislostiach s literárnokritickou „metódou“); ROSENBAUM, K.: Literárny kritik a „veci národa“. In: *Slovenská literatúra*, roč. 27, 1980, č. 2, s. 133 – 142 (angažovanosť kritického gesta); FELIX, J.: Alexander Matuška a francúzska literatúra. In: *Slovenská literatúra*, roč. 17, 1970, č. 1, s. 56 – 70; ŠTEVČEK, P.: Osobnosť v kritickej projekcii. In: *Slovenská literatúra*, roč. 17, 1970, č. 1, s. 4 – 14 (v súvislosti s kritikovým individualizmom a subjektivismom); TOMČÍK, M.: Generačné východiská. In: *Slovenská literatúra*, roč. 17, 1970, č. 1, s. 71 – 85; CHMEL, R.: Kritika ako tvorba charakteru. In: MATUŠKA, A.: *Dielo I*. Bratislava : Tatran, 1990, s. 9 – 28; VALČEK, P.: Archimédov bod (k dialektike formovania eseje Alexandra Matušku). In: *Romboid*, roč. 22, 1987, č. 6 – 7, s. 59 – 69 (v kontexte štýlových a žánrových podobností); ŠMATLÁK, S.: Pokus o Alexandra Matušku. In: *Súčasnosť a literatúra*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1975, s. 338 – 349 (prepojenia kritiky literatúry a spoločnosti).

kritika a skutočnou „realizáciou“ hlásaných zámerov: „[...] první je líbivé nakadeřené gesto, které vykoná vřdycky svůj úkol pro galerii, druhé sakramentsky nepřijemná historie, která rozvadí a znepřáteluje kde s kým a zadírá se ti zachrachtila za nehty...“⁷

Akceptácia F. X. Šaldu v slovenskom kultúrnom prostredí bola pritom natoľko zrejmá, že operovanie prívlastkom „cudzí“ pôsobí skôr rozpačito. Šaldovo pôsobenie na slovenskú kultúru napokon bolo, ako poznamenal Vladimír Petřík, viacvrstvové.⁸ V kontexte diskusií o „slovenskej otázke“ je pritom všeobecne známe, že malo špecifický, pre slovenský vzťah k F. X. Šaldovi určujúci rozmer. Kritik odmietal pražský centralizmus a slovenskej kultúre ponúkal široký priestor pre samostatný vývin bez znamienok čechoslovakistického tútorstva alebo paternalizmu.⁹ Anticentralistický odpor vyjadril tesne po prevrate v roku 1919 v stati „Centralisace nebo decentralisace?“¹⁰ a na svojom názore, ktorý mnohokrát po-

⁷ ŠALDA, F. X.: Literatura druhého a třetího nálevu. In: *Šaldův zápisník II*. Praha : Otto Girgal, 1929 – 1930, s. 1.

⁸ Vladimír Petřík zdôraznil niekoľko „vrstiev“ pôsobenia F. X. Šaldu na slovenské kultúrne dianie a usporiadal ich do týchto tematických okruhov: 1. Šaldov vzťah k slovenskej literatúre a jej kritické hodnotenie, 2. Šaldovo pôsobenie na slovenský literárny vývin a hodnotenie slovenskej literatúry ako rovnocennej partnerky literatúry českej, 3. kritikovo angažované občianstvo, 4. verejná autorita F. X. Šaldu v slovenskom prostredí a jeho status kritika ako nedostižného vzoru. Upozornil však, že „nie každá vrstva je zo slovenského hľadiska rovnako závažná a dôležitá. Sú vrstvy povrchové a vrstvy prenikajúce hlboko do kultúrneho organizmu“ (PETRÍK, V.: *Slovenský intelektuál Alexander Matuška*. LIC : Bratislava, 2019, s. 103).

⁹ Tento faktor považoval Vladimír Petřík za určujúci vo vnímaní F. X. Šaldu v slovenskom kultúrnom prostredí: „Mladej slovenskej kritike imponovalo však na Šaldovi najmä to, ako sa vyjadroval k slovenskej problematike“ (tamže).

¹⁰ „Nerad bych, aby Praha vykonávala více vlyvu, než má opravdu tvořivé síly, a aby její autorita byla jiná než ta, již jí přizná svobodná volba a láska ostatních zemí! [...] Slovensko bude národně i státně tím jednotnější s námi, čím více mu bude přáno jeho samostatnosti literárně kulturní, a nejen literární, i správní, církevní, školské. [...] Nebylo by nic osudnějšího, než kdyby Češi na Slovensku chtěli si hrát na jakési kulturní kolonizátory nebo donášče kultury. Sloven-

silňoval vtedajšiu naďalej sa formujúcu slovenskú národnú identitu, trval až do zavŕšenia publikačnej aktivity koncom tridsiatych rokov. Domestikácia F. X. Šalda v slovenskom prostredí, naviazaná najmä na vyššie spomenutý citový aspekt dobových politicko-kultúrnych sporov, bola v tridsiatych rokoch natoľko intenzívna, že Andrej Kostolný v pietnej spomienke na stránkach *Politiky* písal: „[...] všetky problémy a ich šaldovské riešenie patrí i nám.“¹¹ Slovenská požiadavka rešpektujúceho prístupu a akceptácie kultúrnych odlišností v rámci 1. ČSR bola základným predpokladom „prirodzenej“ národnej a kultúrnej emancipácie. F. X. Šalda reprezentoval v týchto súvislostiach „láskavého pozorovateľa“, pre progresívne orientovanú mladú generáciu snád aj figúru „otca“, ktorý ponúkal priestor pre vývin, nezasahoval osobne do chodu kultúrneho a literárneho diaľania na Slovensku, ale súčasne nezneužíval vlastné, „domáce, české“ spoločenské postavenie k tomu, aby hodnotiaco porovnával dve odlišné kultúry. K „slovenským veciam“ sa vyjadroval výberovo, pričom vo vzťahu k Slovákom sa preukazoval kultivovanou empatiou, úprimnou zvedavosťou a podporou ich emancipačných snáh. Tento prístup sa neviazal priamo na „kritický typ“ uplatňovaný F. X. Šaldom vo vzťahu k českej literatúre, kultúre a spoločnosti, no súčasne s ním nebol v rozpore. Spájal sa aj s kritikou českých mocenských, hegemonistických nárokov vo vzťahu k „slabším“. Mal preto aj svoje etické, progresívne parametre v záujme českej spoločnosti, vychádzajúce v ústrety tým, ktorí potrebovali „pomocnú ruku“ na ceste k modernej a súčasne autonómnej kultúre.

Šaldova smrť v roku 1937 vyvolala vlnu reakcií v slovenskej

sko jest prastará kulturní země, jeho výtvarná kultura lidová na příklad jest prostě a doslova jedinečná v Evropě, jež nemá sobě rovné, a jeho inteligence vzdělaností nestojí nikterak za inteligencí naší, spíše naopak a chápou, že Slováci byli by uraženi takovým vystupováním, a právem uraženi“ (ŠALDA, F. X.: Centralisace nebo decentralisace? In: *Kritické projevy 11 (1919 – 1921)*. Praha : Československý spisovatel, 1959, s. 160).

¹¹ KOSTOLNÝ, A.: Za F. X. Šaldom. In: *Politika*, roč. 7, 1937, č. 7, s. 82.

kultúrnospoločenskej a literárnej tlači.¹² Nekrológy a spomienkové články publikovali viaceré slovenské časopisy (*DAV, Slovenské smery umelecké a kritické, Prameň, Politika, Elán* a i.). Emil Boleslav Lukáč v *Slovenských smeroch* zverejnil svoju súkromnú korešpondenciu s F. X. Šaldom,¹³ príslušníci katolíckej moderny (Pavol Gašparovič Hlbina, Rudolf Dilon) v časopise *Prameň* uverejnili básne venované českému kritikovi a i.¹⁴ Viaceré príspevky dokumentovali osobné kontakty – potvrdzovali dlhodobý a priateľský vzťah (Gejza Vámoš,¹⁵ Hana Gregorová,¹⁶ Emil Boleslav Lukáč¹⁷) alebo zaznamenávali príležitostné stretnutia (Andrej Mráz,¹⁸ Ján Elen Bor¹⁹) – čo v kontexte Šaldovej profesionálnej a osobnej autority v slovenskom kultúrnom prostredí malo nepochybne charakter spoločenskej nobilitácie. V „šaldovskom“ čísle *Slovenských smerov* z roku 1937 písal Rudo Brtáň aj o autorite, ktorú si F. X. Šalda získal v kruhoch mladej slovenskej inteligencie, najmä tých jej predstaviteľov, ktorí na vlně generačného pohybu vstúpili do slovenskej kultúry začiatkom tridsiatych rokov: „Chyby, ktoré učinil mladý náš kritický dorast, napodobňujúc otrocky Šaldu, priečia sa Šaldovmu slobodnému duchu.“²⁰ Medzi „otrokmi“ Šaldovho diela, okrem Jána Igora Hamaliara, Rudolfa Uhlára a Jána Elena Bora, spomenul aj

¹² Bibliografiu úmrtných oznámení a nekrológov, ktoré publikovala slovenská tlač, zostavil Dušan Teplan. Pozri TEPLAN, D.: F. X. Šalda a Slovensko (Výberová bibliografia). In: *Litikon*, roč. 2, 2017, č. 2, s. 38 – 51.

¹³ Listy F. X. Šaldu E. B. Lukáčovi. In: *Slovenské smery umelecké a kritické*, roč. 4, 1937, č. 7, s. 257 – 262.

¹⁴ HLBIŇA, P. G.: Za F. X. Šaldom. In: *Prameň*, roč. 2, 1937, č. 5, s. 97; DILONG, R.: F. X. Šalda. In: tamže, s. 100 – 101.

¹⁵ VÁMOŠ, G.: Prof. Šalda u nás. In: *Slovenské smery umelecké a kritické*, roč. 4, 1937, č. 7, s. 252 – 256.

¹⁶ GREGOROVÁ, H.: Osobné spomienky na F. X. Šaldu. In: tamže, s. 273 – 276.

¹⁷ Listy F. X. Šaldu E. B. Lukáčovi. In: tamže, s. 257 – 262.

¹⁸ MRÁZ, A.: Na návšteve u Šaldu. In: *Elán*, roč. 7, 1937, č. 8, s. 1 – 2.

¹⁹ BOR, J. E.: Zo spomienok na F. X. Šaldu. In: tamže, s. 2 – 3.

²⁰ BRTÁŇ, R.: Šalda a Slovensko. In: *Slovenské smery umelecké a kritické*, roč. 4, 1937, č. 7, s. 251.

Matušku, ktorý „veľa si z neho osvojil“.²¹ Neskrývaný obdiv mladých adeptov literárnej kritiky, ktorý Brtáš priamočiaro a zjednodušene pomenoval, vzbudzovala nielen Šaldova literárna kompetencia a vzťah k „slovenským veciam“, ale aj suverénne vyjadrovanie svojho názoru, „osobnostní charakterová legitimace“.²² Išlo preto o typ kritickej autority, ktorý sa viazal a viaže sa na špecifické kompetencie „ľudí od pera“: schopnosť pochopiť a uchopiť kultúrnospoločenské fenomény a ponúknuť ich dôveryhodný, fundovaný, nezávislý, autorský výklad. Slovenskí pražskí vysokoškoláci sledovali postavenie F. X. Šalda aj v českej kultúre, jeho „láskavo neláskavé“ zásahy do kultúrnospoločenského a literárneho „lokálneho“ diania.²³ Modernizačný a progresívny moment jeho kritiky im bol natoľko blízky, že vznikli viaceré autorské pokusy adaptovať obdobné kritické, modernizačné gesto v slovenských pomeroch.

Miera „tvorivosti“ a originality v osvojovaní si „šaldovského typu kritiky“²⁴ bola však diferencovaná a zakladala sa aj na individuálnych dispozíciách konkrétneho jednotlivca. Spomedzi príslušníkov mladej generácie azda najmenší stupeň „tvorivého prístupu“ k dieľu českého kritika preukázal Ján Elen Bor, smerujúci k priamemu napodobňovaniu, imitácii štýlu a slovníka.²⁵ V liste adresovanom Jánovi Smrekovi v roku 1932 písal: „Drahý, F. X. Šalda sa dožíva

²¹ Tamže.

²² ŠMAHELOVÁ, H.: F. X. Šalda dnes. Anketa pri príležitosti okrúhlych výročí. In: *Litikon*, roč. 2, 2017, č. 2, s. 17.

²³ F. X. Šalda nebol preto len „čítankový“. Matuška písal: „Po prvý raz som ho videl pred prvou prednáškou, na ktorú som šiel, niekedy na jeseň 1929 – v starom Klementine. Nechcel som sa o toto prvé stretnutie deliť s poslucháčmi, ktorí ho už prípadne poznali, a tak som si naňho počkal na dvore pred posluchárňou...“ (MATUŠKA, A.: *Dieľo IV*. Tatran : Bratislava, 2014, s. 49).

²⁴ K najčastejšie uvádzaným charakteristikám patria nedogmatickosť, personalizmus, pálčivosť, prepojenie života, umenia a spoločnosti a i. Viac k téme napríklad PASSIA, R.: Interpretácia, domestikácia, manipulácia (davisti a F. X. Šalda). In: *Slovenská literatúra*, roč. 58, 2011, č. 4, s. 358 – 366.

²⁵ Viac k téme v kapitole Dodatok k plagiátorskej afére.

65. výročia. U Girgala²⁶ vyjde o ňom zborník 30. učencov [...] Zo Slovenska tam nik není.“²⁷ Pri tejto príležitosti publikoval začiatkom roka 1933 v *Eláne* článok, ktorý pomenoval „Poznámky o F. X. Šaldovi. K päťdesiatinám najvyššieho kritického ducha českého“²⁸ a v súkromnej korešpondencii dodal: „Prečo tento názov? Šalda má asi 30-stranovú štúdiu o Vrchlickom a tak ju nazval.“²⁹ O českom kritikovi sa však „oslavne“ vyjadroval nielen pri príležitosti jubileí.³⁰ V príspevku v *Eláne* napríklad písal: „Je zjavom budúcnosti, duchovným bratom ešte nenarodených, inšpirátorom a otcom kritických generácií, ktoré sa u neho orientujú a z neho vychádzajú, keby ho aj neskôr popierali.“³¹

Bude ma však zaujímať východisko raného Matuškovho kultúrno-kritického gesta v kontexte žiadaného prechodu „od ducha martinského k duchu šaldovskému“, o ktorom v roku 1937 písal Chorváth, t. j. Matuškov pokus revidovať tie hodnoty súdobej slovenskej spoločnosti, ktoré kritik považoval za „nedobové“, neaktuálne. Podstatné v tejto súvislosti je, že mladý Matuška nepredložil ucelený výklad toho, čo považoval za „moderné“, intenzívne až freneticky vstrebával viaceré podnety, ale predovšetkým polemizoval s autonomistickým a katolíckym táborom slovenskej kultúrnej elity a negoval axiologický, v jeho vnímaní aj „malomeštiacky“ poriadok, ktorý tento tábor propagoval. Negativita slúžila Matuškovu ako „nástroj“ vymedzovania sa voči protivníkovi, ktorého sa súčasne pokúšal po-

²⁶ Ján Elen Bor myslel pražského nakladateľa Otta Girgala, s ktorým F. X. Šalda v tridsiatych rokoch úzko spolupracoval pri vydávaní svojho časopisu *Šaldův zápisník*.

²⁷ ŽATKO, Ernest – SMREK, Ján. LA SNK, sign. 181 V 12.

²⁸ BOR, J. E.: Poznámky o F. X. Šaldovi. K päťdesiatinám najvyššieho kritického ducha českého. In: *Elán*, roč. 3, 1933, č. 5, s. 1 – 2.

²⁹ ŽATKO, Ernest – SMREK, Ján. LA SNK, sign. 181 V 12.

³⁰ Pozri napríklad BOR, J. E.: Zo spomienok na F. X. Šaldu. In: *Elán*, roč. 7, 1937, č. 8, s. 2 – 3 alebo BOR, J. E.: F. X. Šalda. In: *Prameň*, roč. 2, 1937, č. 5, s. 101 – 108.

³¹ BOR, J. E.: Poznámky o F. X. Šaldovi. K päťdesiatinám najvyššieho kritického ducha českého. In: *Elán*, roč. 3, 1933, č. 5, s. 2.

tlačiť, obmedziť jeho vplyv. Často písal aforisticky a „pokračoval“ azda aj v programe zrelého F. X. Šaldy: „Píši a budu psáti víc a více v narážkách a zkratkách: na čtenáři jest, aby domýšlel a rozváděl.“³²

S istou dávkou zjednodušenia je pritom možné hovoriť o spoločnej „ranej“ intencii oboch kritikov, o „spoločnom temperamente“ ich polemických začiatkov – mladého F. X. Šaldy (v deväťdesiatych rokoch 19. storočia) a mladého Matušku (v tridsiatych rokoch 20. storočia) spája vzdor proti prázdneniu vlastenectvu. Obaja sú orientovaní na zmenu, „pokrok“ – modernizáciu spoločnosti, ale aj na estetickú modernosť. Oboch spája obrazoborectvo smerujúce do vlastných, národných radov. Ich „funkcia“ v kultúrnom (českom/slovenskom) prostredí spočíva najmä v exponovaní nesúhlasu, v polemizovaní s tým, čo považujú za anachronické a prežité, ako aj s tými, ktorých označujú za vyznávačov a pestovateľov „nemoderných“ hodnôt. O mladom F. X. Šaldovi Otokar Fischer píše nasledovne: „Mladistvé jeho soudy o věcech národnosti a vlasti braly na sebe, jak se u příslušníka obrazoboreckého pokolení v době zápasů rukopisných rozumí skoro samo sebou, podobu hojných invektiv, neuspokojeného hledání a radikálního criticismu. Posudky, odsudky, útoky devadesátých let dávají přirozeně převládati negaci.“³³ Negácia, invektívy, provokácie, ironické útoky sú pritom základom kriticej, rétorickej stratégie mladého Matušku, príznakom jeho „modernizačného“ gesta, hlasom reprezentanta modernej kultúry. Jej „európskeho ducha“ sa Matuška nesnažil vysvetľovať, keďže, podľa jeho mienky k nej jednoducho patril.

Ladislav Soldan v komparatívnej štúdii „F. X. Šalda a Alexander Matuška – kritici národného života. Pokus o dvojportrét“³⁴ píše, že „je

³² ŠALDA, F. X.: Zápisník. In: *Šaldův zápisník I (1928 – 1929)*. Praha : Československý spisovatel, 1990, s. 48.

³³ FISCHER, O.: *Šaldovo češství*. Praha : Fr. Borový, 1936, s. 8.

³⁴ SOLDAN, L.: F. X. Šalda a Alexander Matuška – kritici národného života. Pokus o dvojportrét. In: *Literární věda. Sborník prací Filozofické fakulty Ostravské univerzity*, zv. 155, 1995, č. 2, s. 157 – 162.

hodně toho, co F. X. Šaldu a Alexandra Matušku spojuje. Ale leccos je také rozděluje“.³⁵ Zameriava sa pritom na viaceré typologické analógie, podobnosti. Za spoločný styčný bod považuje predovšetkým angažované občianstvo oboch kritikov, ich progresívne kultúrotvorné zámery, v prípade Matušku charakteristické najmä pre rané obdobie jeho kultúrno-kritickej činnosti.³⁶ Podľa Soldana sa Šaldov a Matuškovi angažovaný, občiansky postoj prejavuje na viacerých úrovniach: v akceptácii existencie Československej republiky, v odpore k paternalisticky ladenému čechoslovakizmu,³⁷ v prístupe k minulosti ako zbierke živých podnetov pre prítomnosť (v nietzscheovskom „duchu“), v zaujatom hodnotení kultúrneho diania – „pre“ a „proti“ a i.³⁸ K tomuto zoznamu je možné pridať aj odmietanie dogmatických, pevných, nemenných hodnotiacich kritérií v myslení a písaní o kultúre, literatúre a spoločnosti, ktoré sa bezprostredne viažu k problematike modernity, ako aj moderného kultúrneho vzoru: k súboru „pravidiel“, podľa ktorých vnímame svet, k obsahom a hodnotám, aké pripisujeme napríklad tradícii, kultúre, národu, ako o nich hovoríme a následne konáme. V týchto súvislostiach platí, že „úkolom umění [ako aj – v „šaldovskom duchu“ – umeleckej kritiky – M. B.] je potom tyto hodnoty, řečeno s Nietzschem, neustále přehodnocovat a bořit, čímž se udržuje vnitřní dynamika moderní kultury“.³⁹

³⁵ Tamže, s. 157.

³⁶ Tamže, s. 159.

³⁷ Matuška sa však k tejto téme v tridsiatych rokoch 20. storočia nezvykol priamo vyjadrovať. To je aj jeden z dôvodov, prečo bol obviňovaný zo sklonov k čechoslovakizmu.

³⁸ SOLDAN, L.: F. X. Šalda a Alexander Matuška – kritici národního života. Pokus o dvojportrét. In: *Literární věda. Sborník prací Filozofické fakulty Ostravské univerzity*, zv. 155, 1995, č. 2, s. 159 – 160.

³⁹ PŘIBÁŇ, J.: Asymetrie dějin umění a jeho kulturní kanonizace. In: *(A)symetrické historie – zamlčené rámce a vytěsňené problémy. Sborník k sympoziu o antologiích českého a slovenského umění 2. poloviny 20. století*. Praha : VVP AVU, 2008, s. 248.

Dogmatickosť, statickosť, ale aj vyprázdnenosť, bezobsažnosť pojmov a súčasne stratu ich zmyslu nachádza Matuška najmä v slovníku slovenských tradicionalisticky, často aj katolícky orientovaných „národovcov“, ktorí v jeho poňatí nadväzovali na obrodenecké myšlienkové schémy. Matuškoví ide aj o to, kto súdobý slovník vlastný (kto je zodpovedný za „infláciu“ slova), kto sa zmocňuje reči, kto v jeho poňatí diskurzívne, kultúrne dominuje. Ako písal Tomáš Horváth, opäť v nadväznosti na Nietzscheho: „Preformovanie zmyslu slova znamená, že sa ho zmocňuje niekto iný (iná sila, alebo iná vôľa), aplikuje ho na niečo iné, pretože chce niečo odlišné.“⁴⁰ Ktoré „slová“ chce mladý Matuška preformulovať, prehodnotiť so zámerom modernizovať slovenské kultúrne prostredie? Aká je tu súvislosť s F. X. Šaldom?

Matuška v tridsiatych rokoch považoval tradíciu za „najväčšiu príčinu všetkých príčin a následkov **u nás**“.⁴¹ Svoje stanovisko azda najdôslednejšie sformuloval v debutovej stati „Hra na fujaru a pokrok“: „Tradícia, ako sa chápe **u nás**, je sústavným ohlupovaním, je kladením kvočky na záprdky.“⁴² Vnímal ju predovšetkým ako prenášanie spoločensky ustálených zvykov a schém správania: „Toto nevybočovanie z radu, ktoré bolo nutné, aby sa človek nedostal do žalára, sa dnes, po desaťročiach a stáročiami, považuje za čudáctvo. To je jedna **z našich** tradícií.“⁴³ „Naša“ tradícia alebo skôr jej chápanie „u nás“ spočíva podľa Matušku v uniformovaní kultúry, v stanovení nemenných spoločenských noriem, tvorí „korzet“ opakujúcich sa pravidiel, nevedie k tvorivej, slobodnej, životaschopnej aktivite. Ako sa teda tradícia vníma „inde“? Požiadavkou kritického, selektívneho vzťahu k minulosti a tradícii, postulovaním potreby jej životnosti

⁴⁰ HORVÁTH, T.: *Rétorika histórie*. Bratislava : VEDA, 2002, s. 8

⁴¹ MATUŠKA, A.: *Dielo I*. Bratislava : Tatran, 2010, s. 23; zvýr. M. B. Publikované v roku 1930 v stati „Hra na fujaru a pokrok“ na stránkach *Prítomnosti*.

⁴² Tamže, s. 26; zvýr. M. B.

⁴³ Tamže, s. 49; zvýr. M. B. Publikované v roku 1932 v stati „Revízia nášho troškárstva“ v *Slovenských hlasoch*, prílohe *Národného osvobození*.

a verifikácii („Máme úctu k vykonanej práci – správne! – lenže cítime si ju tak, že v nej nepripustíme žiadne omyly“⁴⁴) sa Matuška blížil nielen k Nietzschemu,⁴⁵ ale sčasti aj k F. X. Šaldovi.⁴⁶ Český kritik sa v článku „Znova a znova: tradice a revoluce“,⁴⁷ ktorý otvára 1. číslo *Šaldovho zápisníka* z roku 1928, odvolával na francúzske poňatie pojmu „tradícia“, blízke jeho vlastným postojom: „Tradice ve Francii jest pojímána zcela zřejmě jako něco neuzavřeného, pohyblivého, proměnlivého, stále z nitra obrozovaného výbušnými ději revolučními. To jest tradice, jak jsem jí vždycky pojímal já.“⁴⁸ Schopnosť rozlišovať (Matuška píše: „My sme nikdy nevedeli rozlišovať, a to je celé naše nešťastie“⁴⁹), kriticky posudzovať, konfrontovať sa s tradíciou, konštruovať ju podľa aktuálnych potrieb modernej doby napokon vyústila u Matušku do kategorického odmietnutia dobovej recepcie Jozefa Miloslava Hurbana a Svetozára Hurbana Vajanského a aspoň *ad hoc* formálneho prijatia Jána Lajčiaka⁵⁰ a Štěpána Laune-

⁴⁴ Tamže, s. 45. Publikované v roku 1932 v stati „Slovenský historizmus“ v *Slovenských hlasoch*, prílohe *Národného osvobození*.

⁴⁵ Myslím tým napríklad viaceré spojitosti medzi Matuškovým poňatím historizmu a druhou z nečasových úvah F. Nietzscheho, „O úžitku a škodlivosti histórie pro život“. Nietzsche v nadväznosti na Goetheho úvod poznamenáva: „Ostatně nenávidím vše, co mne pouze poučuje, aniž by povzbuzovalo nebo bezprostředně oživovalo mou činnost“ (NIETZSCHE, F.: *Nečasové úvahy*. Praha : OIKOYNENH, 2005, s. 77).

⁴⁶ Viac v kapitole Proti Hurbanovi.

⁴⁷ ŠALDA, F. X.: Znova a znova: tradice a revoluce. In: *Šaldův zápisník I (1928 – 1929)*. Praha : Československý spisovatel, 1990, s. 1 – 5.

⁴⁸ Tamže, s. 3.

⁴⁹ MATUŠKA, A.: *Dielo I*. Bratislava : Tatran, 2010, s. 45. Publikované v roku 1932 v stati „Slovenský historizmus“ v *Slovenských hlasoch*, prílohe *Národného osvobození*.

⁵⁰ Matuška v eseji „Česká a slovenská literatura“ uverejnenej v roku 1938 v *Přítomnosti* vyjadril súhlas s niektorými Lajčiakovými tvrdeniami: „»Hlivenie bolo a je najväčším hatidlom kultúrneho rozvoja Slovenska,« píše zabudnutý Lajčiak. Slovensko, »smutne charakterizuje nevšímavosť proti každej novej idei«, vraví ten istý“ (tamže, s. 133).

ra.⁵¹ Oboch vnímal ako kľúčových „solistov“, ktorí sa nezúčastnili „národnej symfónie“;⁵² prial si, aby ich kritický postoj, demaskujúci nedostatky slovenskej spoločnosti, mal trvalý vplyv aj na slovenskú prítomnosť. Týmto naznačil, že integrálnou súčasťou tradície by mal byť taktiež odkaz tých, ktorí sa postavili proti väčšinovej mienke. Skutočnosť, že „národ k nim zaujal pohoršený postoj“,⁵³ bola podľa Matušku príkladom slovenskej neschopnosti konfrontovať sa s kritikou národnej kultúry, súčasťou obranného mechanizmu, odmietaním tých, ktorí revidovali stav slovenskej spoločnosti, pokúšali sa prehodnotiť jej obraz. Presadzoval pritom jasné stanovisko: „Minulosť je na to, aby bola súdená, na to, aby sa z nej vybralo to, čo napomáha životu, a vyhodilo, čo ten život hatí.“⁵⁴ Alebo: „Že to, čo je »nesmrteľné« pre jedno obdobie dejinné, môže mať a má spravidla smrteľné následky pre dobu budúcu – toto poznanie nám ostalo skryté.“⁵⁵

Matuška si všimával súdobú prítomnosť kolektívnych (národných) a súčasne intelektuálne pohodlných dogiem.⁵⁶ Odtiaľto pramenila aj jeho kritika kultúrnej jalovosti, intelektuálnej lenivosti slovenského malomeštiactva, ktorá korešpondovala tak s vtedajším protimeštiackym, avantgardným postojom davistov, ako aj s diskusiami, ktoré sa na prelome dvadsiatych a tridsiatych rokov odohrávali

⁵¹ „Neboj sa, hovoria štúrovci, podľa Launera, slovenskému mladíkovi: po slovensky už vieš, učiť sa nemusíš, máš v sebe génia národnosti, a keď dorastieš, potečie z teba múdrosť ako z brezy čemega. »A kedyby si rozum takovéhohto mladíka... do retorty alebo do páleného kotla vepchal, za to ti stojím, že nič z neho nevydestiliruješ jako to, že on zná slovensky«. Kto si myslí, že je dnes lepšie, nech sa prihlási“ (tamže, s. 132).

⁵² Tamže, s. 38. Publikované v roku 1931 v stati „Slovenská viera v minulosť“ v *Slovenských hlasoch*, prílohe *Národného osvobození*.

⁵³ Tamže.

⁵⁴ Tamže.

⁵⁵ Tamže, s. 45. Publikované v roku 1932 v stati „Slovenský historizmus“ v *Slovenských hlasoch*, prílohe *Národného osvobození*.

⁵⁶ Viac k téme v kapitole Proti Hurbanovi.

v českém prostředí.⁵⁷ „Filisterskej kultúre“ venoval ináč vo svojej doktorskej práci „Vplyv Schopenhauerovej filozofie na Nietzscheho“ (1934) pomerne rozsiahlu kapitolu. Pokúsil sa aj o stručné porovnanie: „Schopenhauerovi je filister amúsius anér, je to človek bez duchovných potrieb: poznanie, ani estetické pôžitky neoživujú jeho život. Je to suchý patrón: nič ho veľmi neteší, nič ho nevzrušuje, nič nevzbudí jeho účasť. [...] Nietzscheho filister vzdelania sa líši od obyčajného filistra tým, že sa domnieva, že on sám je synom múz a kultúrnym človekom.“⁵⁸ V týchto súvislostiach a aj z perspektívy oboch nemeckých filozofov hodnotil súdobé slovenské prostredie, neochotné „rozhybať“ sa, prehodnotiť vlastné „nedobové“ snahy a „ideály“. Kritika pritom plnila – tak v Matuškovom, ako aj v Šaldovom poňatí – kultúrotvornú, performatívnu funkciu, spájala sa so spoločenskou zmenou, mala potenciál ovplyvniť, aktivizovať kultúrne dianie, meniť formy národného života.⁵⁹ Konfrontáciu s konzervatívnym, autonomistickým táborom slovenskej kultúrnej elity, vrátane katolíckeho prostredia, preto Matuška nechápal výlučne

⁵⁷ „Na prelomu dvaciatých a tridsiatých let ve zmíněných diskuzích také silně zaznívalo volání po mužnosti a heroismu, zároveň se v diskurzu objevovala kritika »měšťáctví«, které v této době označovalo občanskou pohodlnost, průměrnost českého národního života, spokojenou »zabydlenost« v maloměstské všednosti a zároveň neochotu přinést této představě (tedy reprezentaci) všeobecné spokojenosti jakoukoliv obět“ (HOLEČEK, L.: Spisovatel jako moralista a subverzivní živel: autoři nakladatelství Sfinx přelomu 20. a 30. let. In: BARBORÍK, V. – PASSIA, R. (ed.): *Spisovatel jako sociální rola*. Bratislava : VEDA, 2018, s. 77).

⁵⁸ MATUŠKA, A.: Vplyv Schopenhauerovej filozofie na Nietzscheho. In: MATUŠKA, A.: *Celistvosť literatúry*. Zv. 5. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1991, s. 353.

⁵⁹ „Opravdový kritik, hodný tohoto jména, tvoří a tvoří, řekl bych skoro, s menším egoismem a s větším entusiasmem než básník nebo jiný umělec. Svoji tvorbu dává ne do služeb svého uzavřeného díla, nýbrž do služeb doby a jejích rodících se možností: svojí bolestí a svým utrpením, hněvem a lítostí, láskou a nenávistí, těmito všemi drahými silami, kterými živí jiní tvůrci, básníci a umělci svoje dílo, žene kritik cizí mlýny – mlýny doby. Ti, kdož mu veřejně spílají, obyčejně potají nejvíce z něho berou a získávají“ (ŠALDA, F. X.: Kritika pathosem a inspirací. In: *Boje o zítřek*. Praha : Melantrich, 1948, s. 176).

v ideologických súvislostiach. Slovenský katolicizmus bol preňho jedným z nežiaducich prúdov, ktoré určovali literárny a kultúrny život: „Činnosť našich katolíkov dnes pozostáva z brožúr a článkov o »*Lourdesu*« (*Lourdesu*; zápasia so skloňovaním) v svätovojtešskom spolku, ktorý si vzal za úlohu ohlupovať tisíce svojich členov; v časopise *Kultúra*, ktorý má články o predhistorickom stave Svätej zeme a ktorý má s kultúrou spoločné len to, že je kultúrnou blamážou a hanbou 20. storočia.“⁶⁰ Svet kultúry bol pritom, aj v „šaldovskom“ slova zmysle, *pars pro toto* svetom spoločnosti.⁶¹

Životaschopné zdroje kultúry tkveli v individualizme („Začína sa chápať, že pracovať za národ je vec úžasne ľahká, že je však o niečo ťažšie pracovať len pre seba, cítiť povinnosti len voči sebe a k nikomu a ničomu inému. To sú veci pikantné, a keďže nechcem urážať verejnú mravnosť, nechám to tak“⁶²). K negácii „familiárnosti“ kultúrneho prostredia a národnej súdržnosti, „stádoovitosti“ priviedlo Matušku presvedčenie o mimoriadnom význame samostatnej práce a seba výchovy, ktoré bolo charakteristické aj pre F. X. Šaldu. Ten samostatnú, tvorivú osobnosť považoval dokonca za „první a základní hodnotu kulturní“,⁶³ pričom zmysel kultúry – čo aj v prípade Matušku v tridsiatych rokoch nebolo druhoradé – videl v nadosobných súvislostiach. „Kultura nemůže být cílem sama sobě,“ písal F. X. Šalda začiatkom tridsiatych rokov, „ano ani individuum nemůže býti jejím cílem; cílem jejím musí býti lidstvo jako hodnota silně ohro-

⁶⁰ MATUŠKA, A.: *Dielo I.* Bratislava : Tatran, 2010, s. 58. Publikované v roku 1933 v stati „Causerie o úrovni slovenského katolicizmu“ v *DAV-e*. Pozri aj Ludački senátori a literatúra (tamže, s. 45 – 48), *Kultúra alebo čo?* (tamže, s. 116 – 120).

⁶¹ „Jádro a těžiště společenského života, zdroje jeho hybnosti i jeho úkol a smysl nachází Šalda v okolnosti, že se svět společenství prezentuje jako svět kultury. Společenství nemá v tomto pojetí podstatnější poslání než založit a budovat kulturu“ (MOKREJŠ, A.: *Duchovní svět F. X. Šaldy*. Praha : Torst, 1997, s. 190).

⁶² MATUŠKA, A.: *Dielo I.* Bratislava : Tatran, 2010, s. 28. Publikované v roku 1930 v stati „Hra na fujaru a pokrok“ v *Přítomnosti*.

⁶³ ŠALDA, F. X.: Hodnoty kulturní a mocnosti životní. In: *Kritické projevy 7 (1908 – 1909)*. Praha : Československý spisovatel, 1953, s. 268.

žovaná, popieraná a problematická.“⁶⁴ Odvolávanie sa na „ľudstvo“ nebolo v protiklade s individualistickým presvedčením – tvorivý jednotlivec bol integrálnou súčasťou tvorivej spoločnosti, pričom spoločnosť prispievala do univerzálneho kultúrneho fondu, ktorý mal aj nadnárodnú platnosť. Národný kolektivismus, vyjadrený v slovenských pomeroch napríklad gašparovským heslom „dajme sa dokopy“, vytváral však ľahko manipulovateľnú masu, spoločnosť bez výrazných vlastností,⁶⁵ kultúru v stave krízy osobnosti.⁶⁶ Matuška zámerne ironizoval: „Individualita je luxus, je zbytočná. Vývoj to samočinne urobí za nás.“⁶⁷

Hľadanie moderných rámcov slovenskej kultúry predpokladalo aj ďalšie východisko. Matuška postuloval potrebu individualizácie a sekularizácie kultúry, ale súčasne reagoval na moderný pocit krízy duchovných hodnôt. Lukáš Holeček v súvislosti s českým kultúrno-spoločenským diskurzom na prelome dvadsiatych a tridsiatych rokov poznamenal: „V najrôznejších štúdiách, anketách a polemikách se hledaly symptomy duchovní krize české společnosti, jejímž odrazem bylo dění na domácí politické scéně. [...] Všeobecně pociťovaná duchovní krize evropské společnosti stála za uměleckou mo-

⁶⁴ ŠALDA, F. X.: O smysl kultury. In: *Šaldův zápisník III (1930 – 1931)*. Praha : Československý spisovatel, 1991, s. 116.

⁶⁵ „Ak nemáme chrbtovú kosť – akože skutočne nemáme – staráme sa o to v prvom rade sami; cítime sa najlepšie nie vystretí, ale zohnutí. Väčšie-menšie zakrivenia chrbtovej kosti u každého z nás, v najrôznejších situáciách životných, pochádzajú v prvom rade z poníženej úcty pred minulosťou; tá nám berie všetku odvahu, tá nás kriví“ (MATUŠKA, A.: *Dielo I*. Bratislava : Tatran, 2010, s. 41). Úryvok z článku „Slovenská viera v minulosť“ z roku 1931, publikovanom v *Slovenských hlasoch*, prílohe *Národného osvobození*.

⁶⁶ Začiatkom tridsiatych rokov F. X. Šalda skonštatoval, že „prožíváme dnes skutočne krísi osoby, osobnosti a tým celé kultúry“ (ŠALDA, F. X.: O smysl kultury. In: *Šaldův zápisník III (1930 – 1931)*. Praha : Československý spisovatel, 1991, s. 115).

⁶⁷ MATUŠKA, A.: *Dielo I*. Bratislava : Tatran, 2010, s. 50. Publikované v roku 1932 v stati „Revízia nášho troškárstva“ v *Slovenských hlasoch*, prílohe *Národného osvobození*.

tivací zkoumat odvrácené a temné stránky člověka.“⁶⁸ Moderná kultúra bola podľa Matušku povinná reagovať na dobový pocit neistoty, ktorý F. X. Šalda v súlade s modernistickým pocitom blížiaceho sa konca storočia označil za „chorobu a rozvrátenosť duševného ustrojenia“, „stav kolotání a neklidu“.⁶⁹ Pociť krízy – kultúry, spoločnosti a napokon jednotlivca – zdieľali pritom viacerí príslušníci chorváthovsko-matuškovskej „otrávenej generácie“.⁷⁰ Podľa Matušku tento rozmer v „širšom“ slovenskom kultúrnom prostredí absentoval: „Sme prístupní šťastiu ako teliatko cicíku,“ písal na okraj generáčnych sporov, „nič nám nie je také vzdialené ako slová jedného českého filozofa: »nesiteľná existencia je nesnesiteľný pojem«.“⁷¹

Tých, ktorí sa naliehavo odvolávali na národ, Matuška chápal ako ľudí, ktorí si chcú vypracovať spoločenskú pozíciu v súlade s aktuálnou politickou konjunktúrou. Nešlo im však o „nový, kultúrny pohľad na život“,⁷² ktorý F. X. Šalda začiatkom tridsiatych rokov vystihol v požiadavke „kultúry nové, dynamické, plné nebezpečí a nejistoty“.⁷³

⁶⁸ HOLEČEK, L.: Spisovatel jako moralista a subverzivní živel: autoři nakladatelství Sfinx přelomu 20. a 30. let. In: BARBORÍK, V. – PASSIA, R. (ed.): *Spisovatel ako sociálna rola*. Bratislava: VEDA, 2018, s. 76.

⁶⁹ ŠALDA, F. X.: Těžká kniha. In: *Kritické projevy 2 (1894 – 1895)*. Praha: Československý spisovatel, 1950, s. 269.

⁷⁰ Výstižne túto tému spracoval O. Čepan v monografii *Kontúry naturizmu*, kde „poprevratových otrávencov“ vnímal v kontexte „nekonformného »nihilizmu« v jednotlivostiach až anarchistickej povahy“ (ČEPAN, O.: *Kontúry naturizmu*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1977, s. 61).

⁷¹ MATUŠKA, A.: *Dielo I*. Bratislava: Tatran, 2010, s. 35. Matuška sa odvolával na známy výrok Ladislava Klímu (1878 – 1928), ktorý v českej filozofii reprezentoval krajný individualizmus a voluntarizmus. Publikované v roku 1931 v stati „Naši mladoní“ v *Slovenských hlasoch*, prílohe *Národného osvobození*.

⁷² Tamže, s. 27.

⁷³ „Proti staré kultuře staticky pojímané, která měla charakter zřejmě hedonistický a měla zabezpečit duševní blahobyt lidského individua, žádáme si kultury nové, dynamické, plné nebezpečí a nejistoty, v níž by nebylo pro individuum žádné záruky a žádného pojištění, v které by se individuum muselo dobojovávat a dotvářet rovnováhy stále nové a nové“ (ŠALDA, F. X.: O smyslu kultury. In: *Šaldův zápisník III (1930 – 1931)*. Praha: Československý spisovatel, 1991, s. 116).

Matuška zaujato postuloval, aby hranice pojmu „kultúra“ nestanovil žiaden pevný (národný, tradičný alebo politický) rámec, aby kultúrny život reagoval na potreby diferencovanej spoločnosti, ktorej bol on sám angažovaným členom. Snaha „ovládnúť slovník“, preformulovať hodnotové rámce bola dôsledkom kritikovej cielenej výberovosti vo vzťahu k slovenskej kultúre a jednostranných kritérií hodnotenia vskutku diferencovaného kultúrneho prostredia v tridsiatych rokoch.

Stret medzi progresívnym a tradicionalistickým, „nedobovým“ sa skrz Matuškovu radikálne a mnohokrát pamfleticky ladenú publicistiku javil ako konflikt bez možnosti kompromisu. Matuškovu rané kritické gesto bolo pritom ukotvené „v nihilizujúcom ovzduší, v ktorom sa tradičné hodnoty dokonale skompromitovali a stratili autoritatívnu platnosť“. ⁷⁴ Kritik nastolil rýchle tempo modernizácie, všimol si nedostatok času. Presadzoval nový pohľad v záujme budúcnosti slovenskej kultúry, jej modernej podoby. F. X. Šalda bol pritom pre Matušku jedným z kritikov národnej kultúry, ktorí mu napomohli upresniť hodnotiace kritériá a ujasniť si ideovú pozíciu v sporoch o kultúru ako súčasť slovenských národno-emanipačných snáh. ⁷⁵ Prostredie DAV-u radikálne „výkyvy“ Matušku jednoznačne afirmovalo, kým skupina R-10 v ňom upevnila pocit generačnej príslušnosti. Ako poznamenal Jirí Příbáň: „Modernita je prvoplánovú futuristická a moderní společnost žije budoucím očekáváním, nikoli minulými zkušenostmi.“ ⁷⁶ Táto veta priliehavo vystihuje Matuškov dobovo podmienený a súčasne autorský zámer slovenských „bojov o zajtrajšok“, jeho odmietavý vzťah k minulosti, kritický pohľad na súčasnosť a výhľad do inej budúcnosti.

⁷⁴ ČEPAN, O.: *Kontúry naturizmu*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1977, s. 63.

⁷⁵ Ako je známe, F. X. Šalda bol pre A. Matušku „celoživotnou“ témou, jeho vplyv bol aj preto trvalý.

⁷⁶ PŘIBÁŇ, J.: Asymetrie dějin umění a jeho kulturní kanonizace. In: *(A)symetrické historie – zamlčené rámce a vytěsňené problémy. Sborník k sympoziu o antologiích českého a slovenského umění 2. poloviny 20. století*. Praha : VVP AVU, 2008, s. 247.

Spory Alexandra Matušku: okolnosti – situácie – udalosti (1928 – 1938)

(Praha)

V roku **1928** po maturite odchádza Matuška z Banskej Bystrice do Prahy. Na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity na začiatku študuje klasickú filológiu, v druhom ročníku prechádza na filozofiu, československý jazyk a francúzštinu. V liste banskobystrickému učiteľovi Janovi Úlehlovi v roku **1928** píše: „Z mojich profesorov sa mi nepáči, aby som povedal pravdu, skoro ani jeden. Našiel som si však náhradu v Šaldovi. Takéhoto univerzitného profesora u nás niet. Prednáša skvele a sugestívne. Som presvedčený, že nech by prednášal o čomkoľvek, vždy to bude zaujímavé. Veľa veru záleží na daru reči a podania, čoho využívajú ovšem tí, ktorí majú menej Ducha sv., takže potom hovoria pekne, ale nepovedia nič.“¹

* * *

(Bratislava)

Začiatkom roka **1930** bolo v Bratislave založené združenie spisovateľov Smer. Zakladajúca schôdza sa uskutočnila 25. januára 1930 v kaviarni Metropol. Ilja J. Marko takto zdôvodňoval vznik novej organizácie: „Jednotliví bratislavskí literáti, ktorí sa nemohli pozerat' na prudké zákulisné boje v rozvíjajúcom sa slovenskom literárnom prúde, snažili sa tejto plagi čeliť založením literárneho spolku, ktorý by propagoval slovenské kultúrne snaženie, usporiadal literárne a rukopisné večierky, podporoval rozmach slovenskej beletrie

¹ MOURALOVÁ-ÚLEHLOVÁ, V. – MATUŠKA, S.: Žiak a učiteľ. Z neznámej korešpondencie Alexandra Matušku. In: *Romboid*, roč. 21, 1986, č. 2, s. 44.

a vydával štvrťročne literárny almanach.² Podľa Marka išlo o dôležitú súčasť aktivít bratislavských literátov, ktoré predchádzali vzniku literárnej skupiny Postup.

* * *

(Bratislava)

Na podnet bratislavského združenia Smer v roku **1930** vychádza *Almanach tretej literárnej generácie*. Ako poznamenal po rokoch Brežány: „[...] nevykonal však svoje poslanie, nakoľko bol dosť neucelený a vyšiel priskoro. To bol prvý náš spoločný krok, ktorý síce sa nám dostatočne nezdaril, ale sme boli nim poučení.“³ Almanach prezentoval tvorbu členov združenia, okrem ostatných aj Jána Elena Bora. Úvodné slovo k almanachu napísal B. Müller, známy zo svojich článkov o slovenskej kultúre a politike v Peroutkovej *Přítomnosti*. Išlo o súčasť „zápasu“ časti mladej slovenskej (literárnej) generácie a pokus vymedziť sa voči predchodcom.

* * *

(Praha)

V úvodníku 1. čísla nového časopisu *Elán* Ján Smrek v roku **1930** písal: „Ale i keď *Elán* nehlása nijaký vlastný umelecký program, i keď nevydáva nijaký krvopotne vyrobený manifest, jednako musí mať tiež svoj program – totiž program pracovný. Formulujeme ho takto: zbližovať autora s obecnstvom, byť kompasom pre čitateľa, byť jeho informátorom v literatúre i v ostatných odvetviach umenia jak domáceho, tak i svetového.“⁴ Smrek spolu s Leopoldom Mazáčom naďalej vydávajú Edíciu mladých slovenských autorov (EMSA). Do Smrekovho *Elánu* v tridsiatych rokoch často prispievajú Ján Elen Bor a Tido J. Gašpar, s ktorými Matuška v prvej polovici tridsiatych

² MARKO, I. J.: *Zápas mladých*. Prešov – Bratislava : Nakladatelstvo Čas, 1941, s. 29.

³ BREŽÁNY, A.: Literárna skupina Postup (stručný prehľad). In: *Postup*, roč. 1, 1934, č. 1, s. 11.

⁴ SMREK, J.: Úvodné slovo. In: *Elán*, roč. 1, 1930, č. 1, s. 2.

rokov vedie ostré polemiky. Lavicová kritika je napokon presvedčená o tom, že problém „fašizujúceho“ ovzdušia má v tridsiatych rokoch veľmi široký dosah. Odmietavo reaguje aj na prostredie autorov združených okolo Smrekovho časopisu, ktorý je v širších dobových súvislostiach nepochybne „evolučným“ stimulom modernizácie slovenského kultúrneho diania. Móric Mittelman De-dinský napríklad poznamenáva: „Pán Mazáč [vydavateľ – pozn. M. B.] je iste dobrým obchodníkom. A preto mu nevadí, keď v časopise ním financovanom, jeho českými peniazmi, sa propaguje miestami skryte, miestami otvorene autonomizmus, alebo lepšie rečeno »ľudákizmus« a »národniarizmus«. [...] Elán sa stal strážcom panenskej čistoty a neporušenosti jazyka, artiklu, ktorým vo vtedajších časoch rástlo a vyvíjalo sa hnutie, hnutie tak blízke fašizmu.“⁵ Redakcia *Elánu* napokon odmieta zverejniť Matuškovu kritiku Bora.

* * *

(Praha)

Matuška, ako študent FF UK v Prahe, publikuje v roku 1930 v českej *Prítomnosti* pod skratkou „rm“ článok „Hra na fujaru a pokrok“. Článok nie je v slovenskom kultúrnom prostredí nepovšimnutý (odmietavú reakciu zverejňujú *Národné noviny*). Po rokoch Matuška spomína reakciu otca: „Písať som sa podľa jeho chuti nikdy nenaučil aj inak: keď som mu ukázal, nepriznávajúc sa, svoj prvý – nepodpísaný – článok, preletel prvé riadky, povedal: »zasa jeden, čo ho Češi kúpili« a odložil.“⁶ Na začiatku pražských štúdií je Matuška členom pražského spolku Detvan. Ján Kostra toto obdobie komentuje nasledovne: „Keď sme prišli do Prahy, v Detvane prevládali nacionalistické nálady, ktoré zastierali pohľad na zdrvivúce slovenské sociálne skutočnosti v čase hospodárskej krízy.“⁷

⁵ DEDINSKÝ, M. M.: Časopis „boľavých otázok nášho ľudu“. In: *DAV*, roč. 7, 1934, č. 8, s. 125.

⁶ MATUŠKA, A.: *Dielo IV*. Bratislava : Tatran, 2014, s. 34.

⁷ R-10. In: *Slovenské pohľady*, roč. 77, 1961, č. 4, s. 21.

* * *

(Praha)

Po štrnásťmesačnej prestávke opäť začína vychádzať ľavicový *DAV*. Časopis preberá pražské nakladateľstvo Karla Boreckého, vďaka čomu vychádza pravidelne. O počiatkoch *DAV-u* redakcia v 1. čísle z roku **1931** poznamenáva: „Oficiálne verejné mienenie prijímalo tieto pokusy so zhovievavým úsmevom, hoci niektorí jej reprezentanti nevyslovovali zvláštne potešenie nad tým, že existuje tu skupina mládeže, ktorá sa takto »zahráva s ohňom pre náš národ skazonosným«.“⁸

* * *

(Praha)

V nakladateľstve Litevna v Prahe vychádza v roku **1931** *Slovenský literárny almanach*. Texty zverejňujú v almanachu ideovo, esteticky a generačne diferencovaní autori. Cieľom almanachu je v prvom rade propagovať slovenskú literatúru v českom prostredí. Editori v úvode uvádzajú: „Táto kniha, pomenovaná Slovenský literárny almanach, má poslanie literárnopropagačné – nepotrebuje komentátorov, lebo je dokumentom a nie manifestom – nie je ani záverečnou bilanciou určitého obdobia slovenskej literatúry, preto patrí v nej slovo iba autorom a nie literárnym historikom.“⁹

* * *

(Praha)

V nakladateľstve Mazáča v Prahe vychádza v roku **1931** zborník *Slovenská prítomnosť literárna a umelecká* (zost. Ján Smrek). Cieľom zborníka je priblížiť širšej slovenskej a českej verejnosti základné informácie o slovenskej kultúre (poézia, próza, divadlo, výtvarné umenie). Esejistické a kritické texty v zborníku zverejňujú napríklad Štefan Krčméry, Milan Pišút, Andrej Kostolný a Andrej Mráz.

⁸ [bez uvedenia autorstva]: *DAV*. In: *DAV*, roč. 4, 1931, č. 1, s. 1.

⁹ [bez uvedenia autorstva]: Úvod. In: LETZ, Š. – CHROBÁK, D. (ed.): *Slovenský literárny almanach*. Praha : Litevna, 1931, s. 5.

„Nám, dnešnej slovenskej generácii,“ píše Smrek, „bola osudom určená úloha stavitelov nového slovenského života.“¹⁰ V príspevku Andreja Mráza „Romány a ich autori“ prvýkrát zaznieva presvedčenie o nutnosti rehabilitovať v slovenskom kultúrnom prostredí Svetozára Hurbana Vajanského.

* * *

(Praha)

Matuška začína spoluprácu s pražským legionárskym denníkom *Národní osvobození*. V rokoch 1931 – 1932 tu zverejňuje deväť kratších textov, ktoré v tridsiatych rokoch na slovenskej strane nezískavajú prakticky žiaden ohlas („Akí sme“, „Naši mladoní“, „Slovenská viera v minulosť“, „Slovenský historizmus“, „Ludácki senátori a literatúra“, „Revízia nášho troškárstva“, „Znova o našich otcoch“, „Odpoveď P. Šujanovi“, „Kryštalizácia v Detvane“). S Matuškom na stránkach tohto istého denníka polemizuje Juraj Šujan. Vtedajšie Matuškovy príspevky reagujú okrem iného na dobovo populárne spory o slovenskú mladú generáciu, jej kultúrotrvorné poslanie. Vzniká takto istý nepomer medzi Matuškovým pokusom dynamizovať slovenské dianie a reálnym výsledkom jeho snahy.

* * *

(Praha)

Ľavicová opozícia na pôde pražského spolku Detvan iniciuje v roku 1931 vznik voľného združenia socialistických študentov Iskra. Členom Iskry je aj Matuška. Ján Kostra spomína: „Vtedy bola taká obyčaj, že spolok mohol rozvíjať činnosť od chvíle, ako predložil svoje stanovky na schválenie úradom. A keďže bola i obyčaj pomalého úradovania, uplynul celý školský rok, kým nám stanovky zamietli. V »Iskre« sa za ten čas hodne spravilo.“¹¹

¹⁰ SMREK, J.: Naša generácia. In: SMREK, J. (ed.): *Slovenská prítomnosť literárna a umelecká*. Praha : L. Mazáč, 1931, s. 5.

¹¹ R-10. In: *Slovenské pohľady*, roč. 77, 1961, č. 4, s. 18.

* * *

(Turčiansky sv. Martin)

Valné zhromaždenie Matice slovenskej prijíma 12. mája **1932** návrh na revíziu najnovších *Pravidiel slovenského pravopisu* (1931). Proti pravidlám, ktoré do slovenskej pravopisnej normy vniesli viaceré bohemizmy, vystupuje v skupinovom liste 128 predstaviteľov slovenského kultúrneho prostredia. Kriticky sa k pravidlám vyjadrujú viacerí autori na stránkach časopisu *Elán*. Spor o pravopisnú normu polarizuje slovenskú verejnosť. Smrek na stránkach *Elánu* spor o pravidlá komentuje nasledovne: „Nútení sme otvorene povedať i na tomto mieste, že isté kruhy u nás (najmä z generácie hlastistov) hrajú oproti spisovnej slovenčine dvojfarebnú hru. Máme podozrenie, že im naozaj nezáleží na jej existencii.“¹² Matuška ešte v roku 1930 výsmešne zhodnocuje slovenské spory o pravopisnú normu: „Čo sme? Národ básnikov? Ouha! Národ filológov? Áno. Ak sa za filológiu majú pokladať ukrutné boje o to, či sa má písať prevrat či prievrat.“¹³

* * *

(Bratislava)

V roku **1932** vychádza 1. číslo časopisu *Pero* s podtitulom „časopis na riešenie aktuálnych otázok“. Šéfredaktorom je Augustín Način (pseud. Borin). *Pero* vychádza nepretržite do roku 1938, s časopisom aktívne spolupracuje Ján Elen Bor.

* * *

(Turčiansky sv. Martin)

Na post šéfredaktora *Slovenských pohľadov* po Štefanovi Krčmérym nastupuje v roku **1932** Andrej Mráz. Nový šéfredaktor čiastočne odstupuje od Krčméryho konceptu „udržiavania kontinuity“ s minulosťou a modernizuje profil časopisu. V roku 1933 Matuška

¹² SMREK, J.: Novým pravopisom? In: *Elán*, roč. 2, 1931, č. 2, s. 2.

¹³ MATUŠKA, A.: Hra na fujaru a pokrok. In: *Přítomnost*, roč. 7, 1930, č. 48, s. 761.

píše Mrázovi list: „Vážený pane, nie je to tak dávno, hovoril mi kolega M. Chorváth, že by ste chcel Pohľady omladiť, zrevolucionizovať. [...] Priznám sa, že som v opravdivosť Vašej snahy neveril a neverím ani dnes. [...] Bol som tak naivný, že som si myslel, že to umiestnim, kam sa mi uráči a že dostanem cisársky honorár, hehe; ale všade to odmietli.“¹⁴ Aj Mráz odmieta zverejniť v *Pohľadoch* Matuškovu kritiku Borovho *Návratu k minulosti*.

* * *

(Trenčianske Teplice)

V roku **1932** sa koná zjazd mladej slovenskej generácie (25. – 26. júna). Podujatie iniciuje redakcia časopisu *Politika*. Program zjazdu je rozdelený do troch základných tematických blokov: 1. Stanovisko k platnému spoločenskému poriadku, 2. Postavenie Slovenska v ČSR po stránke hospodárskej, politickej a kultúrnej, 3. Stanovisko k dnešnému vedeniu nášho verejného života. Svoje referáty prednášajú napríklad Vladimír Clementis, Imrich Karvaš, Peter Zaťko, Andrej Kostolný, Ladislav Novomeský, Daniel Okáli a i., vrátane reprezentantov autonomistickej mládeže. Ide o prvé skupinové podujatie v tridsiatych rokoch, ktorého cieľom je vypracovať spoločný program mladých napriek ich ideovej a politickej diferencovanosti. Texty jednotlivých referátov publikuje časopis *Politika*. Novomeský sa tu odvoláva priamo na F. X. Šaldu ako odporcu pražského centralizmu. Celkový charakter zjazdu sa stretáva s kritikou autorov združených okolo časopisu *Pero*, ktorí sa považujú za reprezentantov mladej slovenskej inteligencie: „Nechcem ukazovať na dajaké triedenie v mladej generácii: ale je tu istých desať rokov, ktoré nám priniesli už, keď aj nie odklon od čistej národnej podstaty, určitú vlačnosť, lavírovanie, alebo hádam príklon k národnej indifferenčnosti. Týka sa to, pravda, len istej časti najmladšej generácie. [...] I pracovný zjazd mladej generácie v T. Tepliciach bude môcť splniť

¹⁴ MRÁZ, Andrej – MATUŠKA, Alexander. LA SNK, sign. 59 L 39.

svoju úlohu, len keď si povšimne toho výstražného hlasu a bude rokovať na základe nekompromisne nacionálnom.¹⁵ Negatívne výhrady má aj čechoslovakisticky orientovaná mládež: „Sjazz nepriniesol nič nového ani myšlienkovy, ani vecne. Sústredil sa na negáciu,“ píše Alžbeta Gwerková-Göllnerová. A ďalej: „Závadou slovenského verejného života je prílišné jeho prepolitizovanie a posudzovanie všetkého pod zorným uhlom politických strán. [...] Tu ovšem nestačia zvučné slová, plné romantického radikalizmu. Tu treba skutočne pracovať, a to každý z nás musí začať predovšetkým u seba a vo svojom okolí.“¹⁶ Sahuľčík svoje názory formuluje v intenciách dobovo populárneho hesla Tida J. Gašpara, „dajme sa dokopy“. V tom istom roku zverejňuje Gašpar na stránkach *Pera* článok, v ktorom vykladá svoj návrh zjednotenia kultúrnej slovenskej obce na národnom princípe.

* * *

(Praha)

Koncom roka **1933** sa začínajú v *DAV-e* objavovať články viacerých budúcich členov skupiny R-10. Matuška publikuje pod pseudonymom Š. Matúš článok „Causerie o úrovni slovenského katoľicizmu“. Michal Chorváth pod pseudonymom F. Pánik zverejňuje v *DAV-e* polemickú, radikálne ladenú esej „Otrávená generácia“ (text jemne skrátený oproti verzii publikovanej v jubilejnom zborníku *Detvan 50 rokov v Prahe* z roku 1932). Na záver textu poznamenáva: „Daromné sú všetky výhovorky, že sú na vine Česi. Tým ani na um neprišlo robiť expanzívnejšiu politiku, kým ich naši »politici« k tomu nevyzvali a im neodobrili a kým hlúposť a bezradnosť slovenských politikov im neukázala cestu. Nenávidíme ich systém, ktorý oni splodili, nenávidíme školy, ktoré oni odobrujú a ktoré vychovávajú čo deň nových otrávených a otrasených ľudí,

¹⁵ SAHUĽČÍK, M.: Boj generačný? In: *Pero*, roč. 1, 1932, č. 4, s. 1 – 2.

¹⁶ GÖLLNEROVÁ, A.: Poznámky k sjazzu mladej slovenskej generácie v Trenčianskych Tepliciach. In: *Prúdy*, roč. 16, 1932, č. 7, s. 443 – 444.

čo budú musieť prekonať našu cestu. Nenávidíme a odstránime ich!“¹⁷

* * *

(Bratislava)

V roku **1933** vzniká Spolok mladých slovenských spisovateľov (SMSS). Čestnými predsedami SMSS sú Tido J. Gašpar, Ján Smrek a Andrej Žarnov, riadnym členom je Milo Urban. „Sám názov SMSS mnohým nekonvenuje. Veľmi dobre vieme, že prečo. Vzniká možnosť konkurencie a nebezpečné ohrozenie ľahko nadobudnutej, neraz pochybnej slávy. Musia sa vynachodiť preto slovíčka ako družina, musí sa posmešne omáľaa hlúpa a nechutná fráza, strašiak dušičiek a krajne zažratých konfesionalistov – že sa rodí »nová katolícka moderna«.“¹⁸ Prostredie mladých bratislavských literátov založením SMSS získava inštitucionálne zázemie. Spolok, ktorého cieľom je doložiť sformovanie tzv. tretej literárnej generácie, zaniká v roku 1936.

* * *

(Trnava)

Spolok sv. Vojtecha v roku **1933** vydáva *Antológiu mladej slovenskej poézie*. Publikácia prezentuje tvorbu mladých katolíckych autorov, zostavuje ju Rudolf Dilong.

* * *

(Praha)

V *DAV-e* sa v rokoch **1933 – 1934** objavuje viacero textov označených skupinovú skratkou R-10 vrátane Matuškových článkov „Posledné slovo v afére bahňanskej“ (pod pseudonymom Matúš Donoval), „Básnikovo rendez-vous (Smrek: Básnik a žena)“ a „O pla-

¹⁷ PÁNIK, F. [CHORVÁTH, M.]: Otrávená generácia. In: *DAV*, roč. 6, 1933, č. 11 – 12, s. 168.

¹⁸ MARKO, I. J.: *Zápas mladých*. Prešov – Bratislava : Nakladateľstvo Čas, 1941, s. 194 – 195.

giátorskej sláve medzi nami“ (oba pod pseudonymom Fedor Tomšič, prvý označený aj skratkou R-10). V roku 1935 sa na stránkach DAV-u označenie už nevyskytuje, a to napriek tomu, že členovia skupiny R-10 do tohto časopisu naďalej prispievajú.

* * *

(Bratislava)

S vročením **1933 – 1934** vychádza 1. číslo časopisu *Slovenské smery umelecké a kritické*, orgán Spolku slovenských spisovateľov. Napriek strohej grafickej úprave časopis zásadne modernizuje vtedajšie slovenské kultúrne dianie. Šéfredaktor časopisu, Emil Boleslav Lukáč, odmieta zverejniť Matuškovu kritiku Bora, ktorej rukopis považuje za nedohotovený.

* * *

(Bratislava)

Začiatkom roka **1934** vychádza 1. číslo časopisu *Postup* (do roku 1935), orgán Spolku mladých slovenských spisovateľov. Na stránky *Postupu* pravidelne prispieva Ján Elen Bor, literárny kritik skupiny.

* * *

(Bratislava)

Na stránkach *Postupu* publikuje v roku **1934** svoj manifest efemérne bratislavské voľné združenie Utópia, ktoré sa pridáva k literárnej skupine Postup. „Členovia Utópie schádzali sa v niekdajšom hostinci Českobudějovická búda na Zamočnickej ulici, kde mali svoju miestnosť, ozdobenú obrazmi a maľbami, vyhotovenými členmi tohto združenia. Medzi utopistov chodil Tido J. Gašpar, Janko Alexy, Štefan Polkoráb, nebohý maliar Ivan Žabota, Janko Hrušovský, Emo Bohúň a mnoho iných.“¹⁹

¹⁹ MARKO, I. J.: *Zápas mladých*. Prešov – Bratislava : Nakladateľstvo Čas, 1941, s. 37.

* * *

(Praha)

Rok 1934 je časom intenzívnej spolupráce Matušku s českým týždenníkom *Prítomnost*. Kritik tu publikuje rozsiahly literárnokritický cyklus „Portréty slovenských spisovateľov“, odhaľuje plagiátorstvo Jána Elena Bora a iniciuje vznik jednej z najväčších literárnych afér tridsiatych rokov. Meno Alexandra Matušku začína v slovenskom prostredí silnejšie rezonovať.

* * *

Formuláciu „Hoj, zem afér!“ – nadväzujúcu na názov Rázusovej básnickej zbierky *Hoj, zem drahá* z roku 1919 – použili davisti ako názov krátkej ankety z roku 1934 venovanej udeľovaniu tzv. krajin-ských literárnych cien M. R. Štefánika.

Na stránkach *Slovenských pohľadov* zaznelo: „Pred troma rokmi naša verejnosť sympaticky komentovala, že Slovenská krajina a jej výbory rozhodli sa každoročne udeľovať päť cien za najlepšie knihy, ktoré vyšli v predchádzajúcich troch rokoch. Peňažná výška týchto cien nerovná sa síce podobným inštitúciám v iných štátoch, ale zodpovedá nášmu domácejmu priemeru. [...] Cena táto má meno M. R. Štefánika a má sa každého roku udeľovať na výročný deň Štefánikovej tragickej smrti.“²⁰ Štefánikova cena sa udeľovala v kategóriách poézia, próza, dráma, esej a knižná grafická úprava. Slovenská krajina bol pritom názov pre krajiniskú jednotku v rámci 1. ČSR, ktorá vznikla na základe nového krajiniského zriadenia v roku 1928. Na jej území bola v októbri 1938 vyhlásená autonómia Slovenska.

Clementis otvoril anketu stručnou poznámkou: „Slovensku sa už dostalo neraz tej cti, že bolo pomenované honosnými titulmi – ako zem mlčiacich nezamestnaných, zem spievajúca, zem svojrázneho ľudu atď. atď. [...] V poslednej dobe si však Slovensko, zásluhou svojho klerikálneho a fašizujúceho malomeštiactva, vyslúžilo nový, česť-

²⁰ [bez uvedenia autorstva]: Zradené krajiniské ceny. In: *Slovenské pohľady*, roč. 51, 1935, č. 51, s. 521.

ný titul: zem literárnych afér.“²¹ Vo svojom polemickom vystúpení naráža v prvom rade na nepridelenie krajinskej literárnej ceny autorom ako Peter Jilemnický a Ladislav Novomeský (namiesto románu Jilemnického *Pole neorané* bola v roku 1934 ocenená próza Martina Rázusa *Maroško*). Celú záležitosť davisti vnímali ako škandalózný prípad, kedy namiesto „pokrokovosti“ literárneho diela boli posudzované politické sympatie spisovateľov: „Ukázalo sa, že krajinská správa je nespokojná nielen komunizmom jedného a socializmom druhého, literárnou porotou navrhovaného autora, ale sociálnym zameraním a dobovosťou celej našej súčasnej literatúry.“²² Zreteľným pozadím celého sporu boli ideologické východiská – „klerikálne a fašizujúce malomeštiactvo“ (slovami Vladimíra Clementisa) vytváralo typ kultúry, ktorý ľavicoví autori nepovažovali za pokrokový a pre slovenské kultúrne ovzdušie umelecky prínosný. Tento argument výrazne zaznel aj u Matušku pri hodnotení katolíckeho časopisu *Kultúra*, ktorý publikoval v *Ludovom denníku* v roku 1935: „Keď sa totiž názov pre časopis hľadal, boli si páni vedomí, nielen že ide o opak kultúry, ale aj toho, že oni, i keby chceli, nemajú s kultúrou nič spoločné. Avšak kultúra je slovo, pod ktorého plášťom možno páchať najsvinskejšie protikultúrne činy, a ďalej je to slovo, ktoré má zvuk, ebatta. A tak zabili dvoch chrústov jednou ranou: názvom svojho časopisu si poistili protikultúrnosť a proti možnej výčitke nekultúrnosti sa chceli poistiť čím? Zase názvom. Ale mali pech.“²³

* * *

Viacerým sa ako problematická v tej dobe javila kultúrno-osvetová činnosť Matice slovenskej, ktorú J. Michal v DAV-e jednoznač-

²¹ CLEMENTIS, V.: Hoj, zem afér. Literatúra a politika. In: DAV, roč. 7, 1934, č. 3, s. 45.

²² Tamže.

²³ MATUŠKA, A.: *Dielo I*. Bratislava : Tatran, 2010, s. 117.

ne pomenoval ako „vedecký výkvet slovenského autonomizmu“.²⁴ V roku 1936 sa proti aktivitám Matice slovenskej obrátil dokonca aj Spolok slovenských spisovateľov, ktorý svoje pripomienky predložil v Otvorenom liste Správe Matice slovenskej, čím spor nadobudol inštitucionálny rozmer. V Spolku slovenských spisovateľov pôsobili členovia Matice slovenskej, a preto Spolok považoval za zásadné vystúpiť proti inštitúcii, s ktorej činnosťou nesúhlasil a s ktorou ho spájali úzke pracovné styky. Otvorený list Spolku slovenských spisovateľov – podpísaný Jankom Jesenským (predsedom) a Emilom Boleslavom Lukáčom (tajomníkom) – obsahoval otázky týkajúce sa údajného usmerňovania slovenskej literatúry v nacionálnom a konfesionálnom duchu.²⁵ Predstavitelia správy Matice slovenskej na otázky Spolku slovenských spisovateľov síce zareagovali (odpoveď podpísal Jozef Škultéty ako správca a Henrich Bartek ako tajomník správy Matice slovenskej) a popreli väčšinu podozrení, ktoré Spolok vzniesol. Odvolávali sa na prísnu dôvernosť zasadnutí výboru a neinformovali podrobne o jeho interných uzneseniach. K odpovedi však bola pripojená poznámka: „Správa Matice slovenskej zazlieva Spolku slovenských spisovateľov, že takýmto činom [otvoreným listom – pozn. M. B.] vyvolal všelijaké senzačné zvesti a správy o aférach, akých vôbec niet.“²⁶ Lavicové prostredie DAV-u nevyhľadávalo s Maticou žiaden kompromis. Keď J. Mihal v roku 1935 bilancoval pôsobenie tejto inštitúcie od čias sporov o *Pravidlá slovenského pravopisu* z rokov 1931 – 1932, zdôrazňoval, že „Mečiar a Mrázová sa venovali čisteniu slovenskej rasy a najmä spisovateľov z primiešanej menejcennej českej krvi“,²⁷ čím zrejme myslel ich nepriazeň voči Jilemnickému.

* * *

²⁴ MICHAL, J.: Deväť starcov v Matici slovenskej. In: *DAV*, roč. 8, 1935, č. 2, s. 28.

²⁵ [bez uvedenia autorstva]: Čo sa robí v Matici slovenskej. In: *Slovenské smery umelecké a kritické*, roč. 4, 1937, č. 2, s. 78 – 80.

²⁶ Tamže, s. 80.

²⁷ MIHAL, J.: Deväť starcov v Matici slovenskej. In: *DAV*, roč. 8, 1935, č. 2, s. 28.

(Praha)

Matuška dokončuje štúdium na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity v Prahe doktorskou dizertáciou „Vplyv Schopenhauerovej filozofie na Nietzscheho“ (filozofický seminár Jana Blahoslava Kozáka). Píše aj seminárnu prácu z filozofie „Je Guyaunova interpretácia Epikura správna?“. Súčasne predkladá domácu prácu z českoslovenčiny k štátnej skúške učiteľskej spôsobilosti pre stredné školy „Ideológia J. M. Hurbana a jej vzťahy k slovenskej súčasnosti“ (literárnohistorický seminár Alberta Pražáka). 14. decembra 1934 promuje.

* * *

(Turčiansky sv. Martin)

Ludovít Novák v roku 1935 publikuje *Jazykovedné glosy k československej otázke*, v ktorých vykladá a prízvukuje samostatnosť slovenskej kultúrnej identity. Okrem publikácií Ivana Dérera *Československá otázka* (1935), Jozefa Ciekera *Slovenská otázka na prelome storočí* (1935) a Kamila Kroftu *Vývin národného povedomí Čechů a Slováků* (1935) ide o kľúčový text z tridsiatych rokov k téme. Ako poznamenáva autor: „Všetky myšlienky o problémoch spolunažívania Čechov a Slovákov tvoria teda sústavu myšlienok, ktorú nazývame československou otázkou. [...] S programovým charakterom takých myšlienkových sústav, ako sú nacionálne ideológie, súvisí teda nerozlučne ich dynamická povaha. Sú akoby v neustálom pohybe, čo umožňuje nielen ich pružnosť, ale aj samú existenciu.“²⁸ Autor prekračuje rámec jazykovedy, zameriava sa na široko chápanú kultúru. Publikácia vyvolala značný ohlas – na Novákovu monografiu priaznivo reaguje napríklad F. X. Šalda: „Ludovít Novák kreslí před čtenářem československou otázku s klidnou věcností a průkazností, bez bengálu a jiné křiklavé frazistiky, a osvětluje ji nově právě jako lingvista.“²⁹

²⁸ NOVÁK, L.: *Jazykovedné glosy k československej otázke*. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1935, s. 52 – 53.

²⁹ ŠALDA, F. X.: *Československá otázka v novém osvětlení*. In: *Šaldův zápisník VIII (1935 – 1936)*. Praha : Československý spisovatel, 1994, s. 96.

* * *

Tido J. Gašpar sa v roku **1935** stáva držiteľom československej štátnej ceny za literatúru. Matuška na stránkach *Prítomnosti* a komunistického *Ludového denníka* kritizuje nielen jeho prózu („Portréty slovenských spisovateľov“, 1934), ale aj „ideológiu“ („Usmerenie v slovenskej literatúre“, 1935; „O čom je reč?“, 1935).

* * *

V roku **1935** si Matuška hľadá zamestnanie. Obracia sa na Antona Štefánka, vtedajšieho ministra školstva a národnej osvety, s prosbou o pridelenie postu stredoškolského profesora v Bratislave: „Chcel by som vedľa profesúry pracovať aj inak a tu, v Banskej Bystrici, to není dobre možné: ešte menej možností by som mal mimo Bratislavu v ktoromkoľvek inom slovenskom meste, do ktorého by ma prípadne mohli zadeliť. Dosiaľ som nevyučoval a nie som ešte úplne hotový so štúdiami. [...] Jestli je to možné, prosím Vás, pán minister, aby ste v tejto veci zakročil.“³⁰ V rokoch 1935 – 1938 Matuška učí na Štátnom učiteľskom ústave v Leviciach.

* * *

(Trenčianske Teplice)

Na prelome mája a júna **1936** sa koná Kongres slovenských spisovateľov. Rokovania sa zúčastňujú početní slovenskí, ale aj českí spisovatelia, novinári a kultúrni pracovníci. Organizátori (Spolok slovenských spisovateľov) sa v správe o činnosti za rok 1936 o príprave podujatia vyjadrujú nasledovne: „Čo to znamená v atmosfére nedôvery, politickej intranzigentnosti, osobných averzií dať 150 intelektuálov dohromady a môcť ich rokovania, vďaka nášmu p. predsedovi [vtedy J. Jesenskému – pozn. M. B.], usmerniť v pros-

³⁰ MATUŠKA, Alexander – ŠTEFÁNEK, Anton. LA SNK, sign. 42 K 26.

pech slovenskej kultúry v pokojnú prácu, to každý z vás môže si predstaviť.“³¹

Spisovatelia napokon podpisujú spoločnú rezolúciu, ktorej cieľom je upresniť postavenie slovenskej kultúry v širšom (československom, medzinárodnom) rámci: „Prvý kongres slovenských spisovateľov zišiel sa v dobe, ktorá ťarchou svojich životných, osudových problémov vyžaduje od nás jasné a burcujúce slová. [...] Slovenskí spisovatelia zostávajú verní borbe za slobodu a veľké ideály ľudstva, ktoré pomáhali tvorcom našej kultúry zabezpečiť národný dnešok. Sme odhodlaní brániť vydobyté hodnoty slobody, nech by už na ne siahal barbarský nepriateľ alebo jeho spojenci tu, či v zahraničí. Budeme tak robiť v priateľskej družbe so spisovateľmi českými, nám najbližšími, ako rovní s rovnými. Cítíme spoluzodpovednosť za osud nášho československého štátu a slovenského národa, a preto budeme počúvať na jeho hlas a volanie po šťastí a novej ľudskosti. [...] V tom je naše historické poslanie, tým včleňujeme slovenský národ do svetového kultúrneho a spoločenského dejstvomania, a stavíme ho na stranu kultúrnej pokročilosti veľkých národov.“³² Rezolúciu podpisuje medzi ostatnými Matuška, ktorý sa zúčastňuje aj diskusie k referátu Novomeského: „Veľmi dobre prízvukoval L. Novomeský to, ako sa cudzie vplyvy u nás nikdy nestali produktom, ale vždy len vzorom, predlohou.“³³

* * *

(Praha)

V roku 1936 Matuška skladá druhú štátnu skúšku a definitívne završuje štúdium na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity v Prahe.

* * *

³¹ LUKÁČ, E. B.: Správa o činnosti SSS za rok 1936. In: *Slovenské smery umelecké a kritické*, roč. 4, 1937, č. 7, s. 277.

³² CHMEL, R. (ed.): *Kongres slovenských spisovateľov 1936*. Bratislava : Tatran, 1986, s. 111.

³³ Tamže, s. 87.

(Praha)

V roku 1937 zomiera F. X. Šalda. Slovenská kultúrna verejnosť sa lúči s českým literárnym kritikom na stránkach viacerých kultúrno-spoločenských a literárnych časopisov. *Slovenské smery umelecké a kritické* publikujú pri tejto príležitosti aj niektoré básne F. X. Šaldu: „Já po života kraji spíš jsem prošel, nežli jeho středem / a spíš než okruh změřil jeho lem.“³⁴

* * *

(Bratislava)

Koncom tridsiatych rokov Matuška dopisuje rukopis monografie *Vajanský prozaik*, ktorú publikuje knižne v roku 1946 v bratislavskom Nakladateľstve Zenit. V úvode k vydaniu z roku 1946 poznamenáva: „»Novej Európy« sa báť teraz netreba, a tak autor vydáva svoju starú štúdiu dnes – v nezmenenej podobe. Ale Slováci nie sú noví, povie priaznivec, sú starí, pozor na nich! Priaznivcom toľko: nech sú Slováci starí a prastarí, to nič: hlavné je, že možno zasa slobodne povedať svoju doloženú mienku a slobodne ju brániť.“³⁵

* * *

(Bratislava)

V roku 1938 vychádza trojčísle *Slovenských smerov umeleckých a kritických*, následne publikované separátne ako zborník slovenskej avantgardy *Áno a nie*. Bakoš a Šimončič pozývajú Matušku k spolupráci. Matuška tu uverejňuje stať „K Vajanského slovníku“, v ktorej zdôrazňuje anachronickosť, nmodernosť Vajanského prózy.

* * *

Dva roky po tom, ako sa uskutočnil Kongres slovenských spisovateľov, píše Josef Dvořák na stránkach *Robotníckych novín*: „Za-

³⁴ ŠALDA, F. X.: Svědek. In: *Slovenské smery umelecké a kritické*, roč. 4, 1937, č. 7, s. 242.

³⁵ MATUŠKA, A.: *Dielo I*. Bratislava : Tatran, 2010, s. 139.

čalo sa to pred rokmi – to boli vtedy ešte roky idylické – Andrejom Mrázom, ktorý vedel o jednom slovenskom diele napísať dva protichodné referáty, neskôršie sa objavil oprávnený a veľmi ostrý útok A. Matušku proti J. E. Borovi, čosi sa točilo okolo A. Huska, potom zas okolo Zlaty Dančovej a tie novšie aféry sú už dosť dobre známe, i keď ešte všetky nevyšli na svetlo sveta.³⁶ Aféry tridsiatych rokov sa koncentrovali okolo spisovateľskej etiky (obzvlášť témy plagiátorstva) a zásahov nacionalizmu do kultúrnej sféry. V ovzduší afér, ktoré Matuška podnecoval (Ján Elen Bor) a komentoval (Gejza Vámoš a tzv. bahňanská aféra), sa uskutočňoval kritikov pokus vymedziť sa voči slovenským autonomistickým a katolíckym kruhom. Problém literárneho plagiátorstva mal vo vnímaní Bakoša a Šimončiča medzi dvoma vojnami aj „svoju čisto teoretickú a literárnohistorickú stránku“,³⁷ keďže primárne súvisel s otázkou vyrovnávania sa s európskym literárnym dianím a bol závažnou otázkou dobového vývinu slovenskej literatúry. Z literárneho plagiátu, napodobňovania bol obvinený napríklad Dobroslav Chrobák (Jozef Felix poukázal na príbuznosť Chrobákovskej novely *Kamarát Jašek* s románom francúzskeho spisovateľa Jeana Giona *Človek z hôr*) a i.

* * *

(Bratislava)

Koncom roka 1938 Matuška nastupuje na post učiteľa na Štátnom reálnom gymnáziu v Bratislave. V *Prítomnosti* publikuje pamfletický príspevok „Čím bol Vajanský Slovensku?“ a esej „Česká a slovenská literatúra“. V nej píše: „O čo pôjde? Aby Slováci proti často bigotnému ateizmu českému nestavali svoju vždy bigotnú pobožnosť. Národ, ktorý má Brezinu, Šaldu, Masaryka je ešte vždy náboženskejší ako národ s plnými kostolmi. »Katolík je viac, než

³⁶ Jdv. [DVOŘÁK, J.]: Otrávené ovzdušie. In: *Robotnícke noviny*, roč. 35, 1938, č. 86, s. 3.

³⁷ BAKOŠ, M. – ŠIMONČIČ, K.: Poverý o slovenskej literatúre. In: *Slovenské smery umelecké a kritické*, roč. 5, 1938, č. 6 8, s. 309.

Masaryk«, napísala síce »Slovenská pravda«, ale nemusíme jej to veriť. – Aby proti českej »rozumovosti« nestavali citnosť, ale citovosť. – Proti českej túžbe po úcte nie kocúrkizmus a kozubizmus. – Proti hodnote nie stále len dobrú vôľu. – Proti koncepciám nie predsudky. Aby to bol skutočne dvojspev.“³⁸

³⁸ MATUŠKA, A.: Česká a slovenská literatura. In: *Přítomnost*, roč. 15, 1938, č. 14, s. 221.

Záver

Kritické gesto mladého Alexandra Matušku bolo jedným z dobovo podmienených progresívnych hlasov z radov vtedajšej mladej generácie. Matuška si v tridsiatych rokoch zvolil úlohu kritika, ktorý „špiní do vlastného hniezda“, provokuje, stanovuje kritériá. Zámerom tejto knihy bolo najmä poukázať na súvislosti medzi textom a kontextom, identifikovať tie „problémy“ slovenskej spoločnosti, na ktoré mladý kritik vo svojich príspevkoch narážal a ktoré ovplyvnili slabý dosah jeho raných prác. Bola to však aj konfigurácia vonkajších a vnútorných faktorov, ktorá umožnila, aby sa mladý Matuška dostal k slovu. Pluralizmus modernej kultúry, ale aj modernizačný imperatív prvej Československej republiky vytvorili priestor, v ktorom sa kritik nielen polemicky realizoval, ale aj nachádzal viaceré podnety, na ktoré živo reagoval.

Slovenská kultúra sa medzi dvoma vojnami prirodzene a intenzívne rozvíjala v rámci širších, nadnárodných súvislostí. Matuška však „narazil“ aj na svoju „lokálnosť“ a kritizoval spoločnosť, ktorej kultúrna identita bola v tom čase veľmi krehká. Ohlasy na rané Matuškovy práce väčšinou potvrdzovali, že kritik získal nálepku „zradcu“ a pôsobil ako rušivý „prvok“, ktorý svojím nekompromisným vystupovaním vnáša nepotrebný zmätok, rozbíja „celok“. Matuškov gesto bolo pritom vo svojom výraze nielen otvorene radikálne, ale aj emancipačné – viazalo sa na pokus formovať verejnú mienku, stanoviť rámce modernej slovenskej kultúry. Ani vtedy nešlo o jednoduchú úlohu, ale o angažovanú činnosť, pri ktorej si autor mnohokrát „spálil prsty“.

Bolo to najmä nacionalisticky orientované prostredie, ktoré vo vnímaní mladého Matušku nieslo zodpovednosť za súdobé kultúrne dianie, opakovalo anachronický kultúrny model, svojsky repro-

dukovalo schémy známe z čias národného obrodzenia a vracalo sa k minulosti. Matuškovým surovým pripomienkam neunikli ani súdobí slovenskí katolíci, ktorí si pripisovali nárok na moralizujúci, kazateľský tón, prítomný – podľa kritika – aj v ich literárnej tvorbe a publicistike. Mladý Matuška si pritom veľmi dobre uvedomoval, proti komu píše a s kým sa dostáva do konfliktu. Jeho útoky boli mnohokrát osobné aj preto, aby poukázal, akým spôsobom a vďaka komu sa v konkrétnom čase a priestore realizujú prvky, ktoré chápal ako nedobové a hodnotovo slabé. Súčasťou slovenskej modernizácie bola pritom snaha vyrovnať sa kultúram „centra“ a dobehnúť „zmeškané“, recipovať, ale aj adaptovať a tvorivo spracovávať vonkajšie podnety. V týchto dobových súradniciach sa ocitol aj mladý kritik, ktorý sa prihlásil hlavne k českým kultúrnym vzorom a cez ne upresňoval kritériá, ktoré kládol tak na spoločnosť a jej kultúru a literatúru, ako aj na samého seba. Vo svojich väčšinou polemicky ladených príspevkoch Matuška zdieľal aj osobnú skúsenosť, ktorej podstatnou súčasťou bola túžba po otvorenej, sebavedomej, modernej, „živej“, a preto zážitkovej kultúre. Rozbíjanie „starých“ foriem, najmä tých nacionalisticko-tradicionalisticko-konzervatívnych, získalo v jeho kultúrnej a literárnokritickej publicistike ostrý, až kacírsky ráz. Mladý kritik sa v oblasti tejto radikálnej „osvety“ *ex post* stal slovenským klasikom a v týchto súvislostiach je vnímaný aj dnes.

V tridsiatych rokoch napísal Matuška primálo na to, aby sme z jeho vtedajších pripomienok vedeli vyexcerpovať ucelenejší, systematickejší kultúrny „program“. Bol najmä zaujatým kultúrnym publicistom a kritikom, ktorý intenzívne vstrebával viaceré impulzy. Mojm zámerom bolo ich aspoň sčasti rekonštruovať, zdôrazniť ich v sieti dobových súvislostí, pokúsiť sa z mozaiky dobových hlasov poskladať atmosféru, v ktorej mladý kritik písal a publikoval svoje prvé články. „Pokrok“ sa v Matuškovom vnímaní viazal aj na brúsenie „ostria“ humanistickej (kultúrnej, literárnej) reflexie. Pripisoval jej podstatný, mienkotvorný význam.

Táto publikácia vznikla v rámci projektu venovanému slovenským sporom o kultúrny model v tridsiatych rokoch 20. storočia.

Vzťahuje sa však len na jeden z viacerých dobových hlasov – ten, ktorý je naďalej čítaný, prítomný v širšom kultúrnom povedomí. Písanie knihy, ktorej podkladom bola ináč doktorská dizertácia, sprevádzalo presvedčenie, že rané Matuškové práce nie sú len historickým dokumentom, aj keď ich naďalej čitateľsky príťažlivý obsah korešpondoval s dobovými spormi a niektoré z nich aj inicioval. Matuškové polemiky boli súčasťou procesov, ktoré neboli striktne slovenské, ale v slovenskej spoločnosti v 1. ČSR nadobúdali špecifické podoby. Išlo väčšinou o štandardné toposity diskusií v krajinách s poloperiférnym statusom – spory o funkciu literatúry a jej modernú podobu, polemiky o kultúrnej orientácii spoločnosti a formách lokálnej modernosti.

Výskum sprevádzala dlhoročná diskusia, ktorá ma povzbudzovala k ďalšej práci. Knihu podporili Nadácia Jana Husa, štipendium Podporného fondu Štefana Schwarza a prajné prostredie Ústavu slovenskej literatúry SAV, v ktorom som sa v posledných rokoch pokúšala udomáčniť. Chcela by som preto poďakovať tým, ktorí mi venovali svoj čas, komentovali postupy a trpezlivo čakali na výsledky, ale aj tým, ktorí mi vytvorili priliehavé pracovné podmienky. Bez ich podpory by cesta k záveru bola kľukatejšia.

Bratislava, február 2021

Pramene a literatúra

Úvod

PRAMENE

- CIEKER, J.: *Slovenská otázka na prelome storočí*. Bratislava : Nakladateľstvo Slovenskej ligy, 1935.
- ČULEN, K.: Aká československá otázka? In: *Nový svet*, roč. X, 1935, č. 16, s. 8 – 9.
- ed-: Mórckovia na periférii slovenskej literatúry. In: *Nový svet*, roč. 13, 1938, č. 17, s. 9.
- MATUŠKA, A.: *Dielo I*. Bratislava : Tatran, 2010.

LITERATÚRA

- ČEPAN, O.: Inšpirátori a outsideri (Z análov medzivojnovnej prózy). In: *Literárne dejiny a literárna veda*. Zv. III. Bratislava : VEDA, 2002, s. 78 – 104.
- CHMEL, R.: *Úvod do pamäti*. Bratislava : Kalligram, 2019.
- JAKSICSOVÁ, V.: Život na Slovensku v medzivojnovom čase a priestore – symbióza archaizmu a modernosti. In: ROGULOVÁ, J. – HERTEL, M.: *Adepti moci a úspechu. Etablovanie elít v moderných dejinách*. Bratislava : Veda, 2016, s. 111 – 124.
- KAMENEC, I.: Hlavné trendy kultúrneho vývoja na Slovensku v kontexte spoločenského a politického života v rokoch 1918 – 1938. In: *Spoločnosť, politika, historiografia. Pokrivené (?) zrkadlo dejín slovenskej spoločnosti v dvadsiatom storočí*. Bratislava : Prodama, Historický ústav Slovenskej akadémie vied, 2009, s. 99 – 113.
- KUBÍČEK, T.: *Řád tvaru. Tradicionalistické časopisy v období první republiky (analýzy a rekonstrukce)*. Brno : Host, 2020.
- LETZ, R. – PODOLEC, O. – ROGULOVÁ, J. – VAŠŠ, M.: *Slováci vo víre tridsiatych rokov: druhé desaťročie Československej republiky (Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov, XII b)*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2014.
- MATEJOV, F.: *Matuška – Tatarka – Hamada*. Bratislava : SAP, 2020.
- ROGULOVÁ, J.: *Slovenská národná strana 1918 – 1938*. Bratislava : Kalligram, 2012.
- ŠŤTOVEC, M.: Krčmery podľa Matušku. In: *Membra disiecta litteraria. Literárna veda, literárne umenie a literárny život*. Bratislava : Veda, 2011, s. 47 – 57.
- VAŠŠ, M.: *Slovenská otázka v 1. ČSR (1918 – 1938)*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2011.

Kritik mladej generácie?

PRAMENE

- CIVRUN, P. [BEZEK, K.]: Len synovia proti otcom? In: *Národní osvobození (Slovenské hlasy)*, roč. 4, 1932, č. 12, s. 5.
- H. K.: Potreba slovenského revisionizmu. In: *Národní osvobození (Slovenské hlasy)*, roč. 4, 1932, č. 11, s. 6.
- CHORVÁTH, M.: Otrávená generácia. In: *Detvan 50 rokov v Prahe*. Praha : Slovenský akademický spolok Detvan v Prahe, 1932, s. 80 – 90.
- JANŠÁK, Š.: Kameň na medzi. In: *Prúdy*, roč. 16, 1932, č. 2, s. 65 – 70.
- KOSTOLNÝ, A.: Mladá generácia slovenská I. In: *LUK*, roč. 1, 1930, č. 6, s. 87 – 90.
- KOSTOLNÝ, A.: Mladá generácia slovenská II. In: *LUK*, roč. 1, 1930, č. 7, s. 100 – 102.
- LETTRICH, J.: Glossy (Poznámky na Šujanovu obranu). In: *Mladé Slovensko*, roč. 9, 1929, č. 5 – 6, s. 47 – 48.
- MATUŠKA, A.: *Dielo I*. Bratislava : Tatran, 2010.
- MATUŠKA, A.: *Dielo IV*. Bratislava : Tatran, 2014.
- MATUŠKA, A.: Poznámky a doplnky. Z myšlienok Alexandra Matušku. In: *Nové slovo*, roč. 23, 1981, č. 23, s. 18.
- MRÁZ, A.: Anketa o problémoch mladej slovenskej inteligencie. In: *Mladé Slovensko*, roč. 9, 1929, č. 1 – 2, s. 48 – 49.
- NOVOMESKÝ, L.: Ročník 1910. In: *DAV*, roč. 4, 1931, č. 2, s. 2 – 3.
- PIŠÚT, M.: Myšlienkové smery a smernice nových generácií. In: *Elán*, roč. 2, 1931, č. 2, s. 7 – 8.
- SAHULČÍK, M.: Boj generačný? Ku zjazdu mladej slovenskej generácie v Trenčianskych Tepliciach. In: *Pero*, roč. 1, 1932, č. 4, s. 1 – 2.
- ŠUJAN, J. – H. K.: Polemický kútok. In: *Národní osvobození (Slovenské hlasy)*, roč. 4, 1932, č. 12, s. 5.
- ŠUJAN, J.: O našich otcoch i synoch. In: *Národní osvobození (Slovenské hlasy)*, roč. 4, 1932, č. 9, s. 5.
- ŠUJAN, J.: Nutnosť slov. revizionizmu. In: *Národní osvobození (Slovenské hlasy)*, roč. 4, 1932, č. 1, s. 5.
- URBAN, M.: Oni a my (niekoľko poznámok k výčitkám starých). In: *Pero*, roč. 1, 1932, č. 1, s. 3 – 4.
- V.: Kryštalizácia v pražskom študentstve. In: *Národní osvobození (Slovenské hlasy)*, roč. 4, 1932, č. 7, s. 1.

LITERATÚRA

- ARPÁŠ, R. – HANULA, M.: Postoje hlavných slovenských politických prúdov k českoslovakizmu v medzivojnovom období. In: HUDEK, A. – KOPEČEK,

- M. – MERVART, J.: *Čecho/slovakizmus*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2020, s. 182 – 201.
- ARTWIŇSKA A. – MROZIK, A. – FIDELIS, M. – ZAWADZKA, A.: Požitky z „pokolenia“. Dyskusja o „pokoleniu“ jako kategorii analitycznej. In: *Teksty drugie*, roč. 27, 2016, č. 1, s. 347 – 366.
- BURSKA, L.: „Pokolenie“ – co to jest i jak używać? In: *Teksty drugie*, roč. 16, 2005, č. 6, s. 17 – 32.
- ČEPAN, O.: *Kontúry naturizmu*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1977.
- HAVELKA, M.: Česká kultura a politika před různými horizonty generační zkušenosti. In: *Ideje – dějiny – společnost. Studie k historické sociologii vědění*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010, s. 336 – 361.
- HOLEC, R.: Svetozár Hurban Vajanský vo svetle generačnej metódy. In: TARA-NENKOVÁ, I.: *Svetozár Hurban Vajanský. Na rozhraní umenia a ideológie*. Bratislava : VEDA, 2018, s. 115 – 130.
- HOMOLÁČ, J.: Polemika jako žánr (Na materiálu šaldovském). In: *Česká literatura*, roč. 46, 1998, č. 3, s. 236 – 268.
- KRAUS, J.: Polemické maximy FXŠ. In: *Česká literatura*, roč. 46, 1998, č. 3, s. 269 – 273.
- LIPTÁK, L.: Odťaté ruky. In: *Storočie dlhšie ako sto rokov*. Bratislava : Kalligram, s. 133 – 138.
- MENCWEL, A.: *Przedwiośnie czy potop (2). Nowe krytyki postaw polskich*. Warszawa : Wydawnictwo Krytyki Politycznej, 2019.
- NOVOSÁD, F.: *Alchymia dejín*. Bratislava : IRIS, 2004.
- PASSIA, R.: Interpretácia, domestikácia, manipulácia (davisti a F. X. Šalda). In: *Slovenská literatura*, roč. 58, 2011, č. 4, s. 358 – 366.
- PETRÍK, V.: *Slovenský intelektuál Alexander Matuška*. Bratislava : LIC, 2019.
- VLAŠÍN, Š. (ed.): *Avantgarda známá a neznámá III (Generační diskuse, 1929 – 1931)*. Praha : Svoboda, 1970.
- WILLIAMS, R.: Aktywność i zaangażowanie. In: JANKOWICZ, G. – TABACZYŇSKI, M.: *Socjologia literatury. Antologia*. Kraków : Korporacja Ha!art, 2015, s. 298 – 305.
- ZAJAC, P.: *Slovenské kargo. Prítomnosť minulosti, minulosť prítomnosti*. Bratislava : Kalligram, 2016.

Dodatok k plagiátorskej afére

PRAMENE

- ard.: K prípadu J. E. Bora. In: *Postup*, roč. 1, 1934, č. 4, s. 12.
- B. & Š. [BAKOŠ, M. – ŠIMONČIČ, K.]: Poverý o slovenskej literatúre. In: *Slovenské smery umelecké a kritické*, roč. 5, 1938, č. 6 – 8, s. 307 – 310.

- BIELEK, V. [R-10]: Čakatelia slovenskej tretej ríše v oblasti kultúrnej. In: *DAV*, roč. 7, 1934, č. 3, s. 37 – 38.
- BLEN, P. [BEZEK, K.] [R-10]: Pravdivý obraz údelu pracujúcich (Spisovateľ pred súdom kritikov. K diskusii o Kráľovom románe „Cesta zarúbaná“). In: *DAV*, roč. 7, 1934, č. 4, s. 61 – 62.
- BLEN, P. [BEZEK, K.]: Pravda básnického diela. Ku kritikám Célineho románu *Cesta do hĺbín noci*. In: *DAV*, roč. 6, 1933, č. 11 – 12, s. 168 – 169.
- BLEN, P. [BEZEK, K.]: Z piesní Jánošíkových [báseň]. In: *DAV*, roč. 6, 1933, č. 11 – 12, s. 170.
- BOR, J. E.: *Zápisky starého študenta*. Trnava : Nakladateľstvo František Urbánek a spol., 1940.
- DAV [NOVOMESKÝ, L.]: Ročník 1910. In: *DAV*, roč. 6, 1933, č. 11 – 12, s. 163.
- DEDINSKÝ, M. M.: Vpád malomeštiakov do literatúry. Od „voľnej družiny Postup“ k organizácii „mladých slovenských spisovateľov“. In: *DAV*, roč. 7, 1934, č. 7, s. 107 – 108.
- Dialóg kritiky s kritikou. In: *Slovenská literatúra*, roč. 17, 1970, č. 1, s. 102 – 116.
- DONOVÁL, M. [MATUŠKA, A.] [R-10]: Posledné slovo v afére bahňanskej. In: *DAV*, roč. 7, 1934, č. 3, s. 46.
- FURDÍK, J. – TAKÁČ, S. [R-10]: „Bilancia a perspektívy“ sociografickej práce Detvana. In: *DAV*, roč. 7, 1934, č. 4, s. 58.
- FURDÍK, J. – TAKÁČ, S.: Poznanie a poučenie. Nad výsledkami sociografických zázazdov po Slovensku. In: *DAV*, roč. 6, 1933, č. 11 – 12, s. 164 – 166.
- GERALDINI, K.: Neslýchané pseudokritické barbarstvo. In: *Postup*, roč. 1, 1934, č. 5 – 6, s. 17 – 21.
- HLBINA, P. G.: K prípadu J. E. Bora. In: *Elán*, roč. 4, 1934, č. 7, s. 7.
- HLBINA, P. G.: Literárna družina Postup. In: *Elán*, roč. 4, 1933, č. 2, s. 4.
- CHORVÁTH, M.: *Cestami literatúry*. Zv. 1. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1979.
- Jdv. [DVOŘÁK, J.]: Otrávené ovzdušie. In: *Robotnícke noviny*, roč. 35, 1938, č. 86, s. 3.
- KOLA, I. [HUSÁK, G.]: Čakatelia slovenskej tretej ríše v oblasti politickej. In: *DAV*, roč. 7, 1934, č. 3, s. 35 – 36.
- KORMANEC, V. [KLIMEŠ, V.] [R-10]: (Spisovateľ pred súdom kritikov. K diskusii o Kráľovom románe „Cesta zarúbaná“). Dielo znamenité jasnosťou a odvahou. In: *DAV*, roč. 7, 1934, č. 3, s. 62.
- KORMANEC, V. [KLIMEŠ, V.]: Plagiát z kritikov – blamáž kritika a kritiky. In: *DAV*, roč. 6, 1933, č. 9, s. 125 – 126.
- KOSTRA, J.: Zápalky [báseň]. In: *DAV*, roč. 6, 1933, č. 11 – 12, s. 166.
- LUKÁČ, E. B.: F. X. Šalda (spomienky na F. X. Šaldu). LA SNK, sign. 126 AH 8.
- MARKO, I. J.: *Zápas mladých*. Prešov – Bratislava : Nakladateľstvo Čas, 1941.
- MATUŠ, Š. [MATUŠKA, A.]: Causerie o úrovni slovenského katolicizmu. In: *DAV*, roč. 6, 1933, č. 11 – 12, s. 169 – 170.
- MATUŠKA, A.: *Dielo I*. Bratislava : Tatran, 2010.

- MATUŠKA, A.: *Dielo IV*. Bratislava : Tatran, 2014.
- MRÁZ, A.: Súdenie a obrana. In: *Slovenské pohľady*, roč. 51, 1935, č. 8 – 9, s. 520 – 521.
- MRÁZ, A.: Zavádzanie. In: *Slovenské pohľady*, roč. 51, 1935, č. 10, s. 586 – 587.
- MRÁZ, Andrej – MATUŠKA, Alexander. LA SNK, sign. 59 L 39.
- PÁNIK, F. [CHORVÁTH, M.]: Otrávená generácia, In: *DAV*, roč. 6, 1933, č. 11 – 12, s. 167 – 168.
- PÁNIK, F. [CHORVÁTH, M.]: Ty [báseň]. In: *DAV*, roč. 6, 1933, č. 11 – 12, s. 170.
- R-10. In: *Slovenské pohľady*, roč. 77, 1961, č. 4, s. 14 – 25.
- TOMŠIČ, F. [MATUŠKA, A.] [R-10]: Básnikovo rendez-vous. Smrek: Básnik a žena. In: *DAV*, roč. 7, 1934, č. 4, s. 65 [farebná obálka].
- TOMŠIČ, F. [MATUŠKA, A.]: O plagiátorskej sláve medzi nami. In: *DAV*, roč. 7, 1934, č. 5, s. 79.
- Úvodom. In: *Postup*, roč. 1, 1934, č. 1, s. 1. Úvodná poznámka redakčného kruhu.
- ŽATKO, Ernest – SMREK, Ján. LA SNK, sign. 181 V 12.

LITERATÚRA

- HAMADA, M.: Generácia R 10 (Kazimír Bezek). In: *Romboid*, roč. 45, 2010, č. 10, s. 30 – 33.
- CHMEL, R.: *Dejiny slovenskej literárnej kritiky*. Bratislava : Tatran, 1991.
- JAKUBOWIAK, M.: Widma plagiatu. Lowes – Irzykowski – Eliot. In: *Teksty drugie*, roč. 27, 2016, č. 2, s. 191 – 210.
- JUDT, T. – SNYDER, T.: *Rozważania o XX wieku*. Poznań : Rebis, 2013.
- MACHÁČEK, M.: Mladý radikál. In: *Gustáv Husák*. Praha : Vyšehrad, 2017, s. 27 – 99.
- PATERA, L.: Kritické juvenilie Alexandra Matušky. In: *Slovenská literatúra*, roč. 27, 1980, č. 2, s. 143 – 155.
- PETRÍK, V.: Skupina R 10. In: *Romboid*, roč. 45, 2010, č. 10, s. 20 – 23.
- PETRÍK, V.: *Slovenský intelektuál Alexander Matuška*. Bratislava : LIC, 2019.
- ŠTEVČEK, J.: Osobnosť a tradícia. In: *Slovenská literatúra*, roč. 17, 1970, č. 1, s. 21 – 26.
- TEPLAN, D.: J. E. Bor: Návrat k minulosti (Ku genéze plagiátorskej aféry). In: TEP-
LAN, D. (ed.): *Imitácia – alúzia – plagiát. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Literárne akcenty I*. Nitra : UKF, 2014, s. 163 – 207.

O čom je reč?

PRAMENE

- ČAPEK, K.: *Místo pro Jonathana!* Praha : Symposium, 1970.
- GAŠPAR, T. J.: Dajme sa dokopy! In: *Pero*, roč. 1, 1932, č. 2, s. 1 – 2.
- GAŠPAR, T. J.: Dales. In: *Elán*, roč. 2, 1932, č. 5, s. 1 – 3.

- GAŠPAR, T. J.: Hore, alebo dolu kopcom? In: *Elán*, roč. 1, 1931, č. 10, s. 2 – 3.
- GAŠPAR, T. J.: O čom je reč? In: *Nový svet*, roč. 10, 1935, č. 3, s. 5 – 6.
- GAŠPAR, T. J.: Triedenie duchov. In: *Slovenské pohľady*, roč. 48, 1932, č. 7 – 8, s. 496 – 502.
- GAŠPAR, T. J.: Živá literatúra. In: *Pero*, roč. 2, 1934, č. 10, s. 1 – 2.
- GERALDINI, Koloman – HLBINA, Pavol Gašparovič. LA SNK, sign. 169 B 15.
- HLBINA, P. G.: Literárna družina Postup. In: *Elán*, roč. 4, 1933, č. 2, s. 4.
- CHORVÁTH, M.: Dajme sa dokopy. In: *Cestami literatúry*. Zv. 1. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1979, s. 135 – 137.
- CHROBÁK, D.: Dva letmé pohľady za záclonu. In: *Elán*, roč. 1, 1930, č. 4, s. 6.
- LETZ, Š. – CHROBÁK, D.: *Slovenský literárny almanach*. Praha : Litevna, 1931.
- LETZ, Š.: Štvrt hodinky s Karlom Čapkom. In: *Elán*, roč. 1, 1931, č. 7, s. 2.
- MATUŠKA, A.: *Dielo I*. Bratislava : Tatran, 2010.
- MATUŠKA, A.: *Dielo IV*. Bratislava : Tatran, 2014.
- MATUŠKA, A.: Ideológia J. M. Hurbana a jej vzťahy k slovenskej súčasnosti. In: *Slovenská literatúra*, roč. 96, 1980, č. 6, s. 44 – 59.
- NOVOMESKÝ, L.: Česko slovenský rozpor. Možno porozumieť Slovensku bez poznania jeho kultúry? In: *DAV*, roč. 6, 1933, č. 11 – 12, s. 156 – 158.
- NOVOMESKÝ, L.: Škóti sliezli z vrchov na roviny. Pamflet DAVu o októbrovej národnej reprezentácii v Prahe. In: *DAV*, roč. 4, 1931, č. 9 – 10, s. 19 – 20.
- ok [PRÍDAVOK, P.]: Bastardná literatúra. In: *Nový svet*, roč. 8, 1933, č. 13, s. 9.
- SMREK, J.: O solidaritu. In: *Elán*, roč. 2, 1931, č. 1, s. 1.
- ŽARNOV, A.: Za porozumenie v ríši ducha. In: *Elán*, roč. 5, 1935, č. 10, s. 1 – 2.
- ŽARNOV, A.: Zbytočné triedenie duchov. In: *Pero*, roč. 2, 1933, č. 1, s. 5 – 6.

LITERATÚRA

- BARBORÍK, V.: *Prozaik Gejza Vámoš*. Bratislava : SAP, 2006.
- ČEPAN, O.: *Kontúry naturizmu*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1977.
- FRANCZAK, K.: *Kalający własne gniazdo. Artyści i obrachunek z przeszłością*. Kraków : Universitas, 2013.
- GOSK, H.: *Wychodzenie z „cienia imperium“. Wątki postzależnościowe w literaturze polskiej XX i XXI*. Kraków : Universitas, 2015.
- JAKSICOVÁ, V.: Život na Slovensku v medzivojnovom čase a priestore – symbióza archaizmu a modernosti. In: ROGULOVÁ, J. – HERTEL, M. (ed.): *Adeпти moci a úspechu. Etablovanie elit v moderných dejinách*. Bratislava : VEDA, 2016, s. 111 – 124.
- KOPEČEK, M.: Čechoslovakismus: zastřené dějiny jednoho pojmu. In: HUDEK, A. – KOPEČEK, M. – MERVART, J.: *Čecho/slovakismus*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2020, s. 11 – 40.
- NOVOSÁD, F.: *Alchymia dejín*. Bratislava : Iris, 2004.

- PICHLER, T.: O nacionalizme, konzervativizme, modernizme v časopise Prúdy. In: *Etnos a polis. Zo slovenského a uhorského politického myslenia*. Bratislava : Kalligram, 2011, s. 92 – 109.
- VÁŠŠ, M.: Tido J. Gašpar a jeho chápanie slovenského národného socializmu. In: ROGULOVÁ, J. – HERTEL, M. (ed.): *Adepti moci a úspechu. Etablovanie elit v moderných dejinách*. Bratislava : VEDA, 2016, s. 65 – 77.
- ZAJAC, P.: *Slovenské kargo. Prítomnosť minulosti, minulosť prítomnosti*. Bratislava : Kalligram, 2016.

Peroutka a Prítomnosť

PRAMENE

- [z]: Nevkus v mene pokroku. In: *Národné noviny*, roč. 61, 1930, č. 150, s. 1 – 2; 19. 12. 1930.
- B. M.: O slovenské kritice. In: *Prítomnosť*, roč. 5, 1928, č. 27, s. 419.
- CLEMENTIS, V.: Prítomnosť sa zajíma o Slovensko. In: *DAV*, roč. 6, 1933, č. 11 – 12, s. 158 – 159.
- ČULEN, K.: Historik, ktorý nepochopil. In: *Nový svet*, roč. 9, 1934, č. 4, s. 8 – 9.
- HEINZ, F.: Jak si počínati na Slovensku. In: *Prítomnosť*, roč. 1, 1924, č. 16, s. 242 – 244.
- HORNIÁK: Mladý Slovák nám píše (I). In: *Prítomnosť*, roč. 12, 1935, č. 4, s. 62.
- JDV [DVOŘÁK, J.]: Ján Smrek kontra Prítomnosť. In: *Robotnícke noviny*, roč. 32, 1935, č. 229, s. 6.
- JELŠOVSKÝ, J.: Slovenský problém (dopisy). In: *Prítomnosť*, roč. 6, 1929, č. 23, s. 366 – 368.
- MATUŠKA, A.: Česká a slovenská literatúra. In: *Prítomnosť*, roč. 15, 1938, č. 14, s. 220 – 221.
- MATUŠKA, A.: Čím bol Vajanský Slovensku. In: *Prítomnosť*, roč. 14, 1937, č. 12, s. 185 – 187.
- MATUŠKA, A.: Ešte k literárnej afére zo Slovenska. In: *Prítomnosť*, roč. 11, 1934, č. 15, s. 230.
- MATUŠKA, A.: Historka ze slovenské literatury (Empirické podvody transcendentálneho kritika). In: *Prítomnosť*, roč. 11, 1934, č. 9, s. 1935 – 1937.
- MATUŠKA, A.: Historka ze slovenské literatury II. In: *Prítomnosť*, roč. 11, 1934, č. 10, s. 156 – 157.
- MATUŠKA, A.: K literárnej afére zo Slovenska. In: *Prítomnosť*, roč. 11, 1934, č. 11, s. 166 – 167.
- MATUŠKA, A.: Portréty slovenských spisovateľov (I). In: *Prítomnosť*, roč. 11, 1934, č. 28, s. 444 – 447.

- MATUŠKA, A.: Portréty slovenských spisovateľov (II). In: *Prítomnosť*, roč. 11, 1934, č. 29, s. 457 – 459.
- MATUŠKA, A.: Portréty slovenských spisovateľov (III). In: *Prítomnosť*, roč. 11, 1934, č. 30, s. 473 – 475.
- MATUŠKA, A.: Usmernenie v slovenskej literatúre. In: *Prítomnosť*, roč. 12, 1935, č. 34, s. 534 – 536.
- MATUŠKA, A.: *Dielo I*. Bratislava : Tatran, 2010.
- MATUŠKA, A.: *Dielo IV*. Bratislava : Tatran, 2014.
- MÜLLER, B.: Týden slovenské knihy. In: *Prítomnosť*, roč. 3, 1926, č. 43, s. 685 – 686.
- MÜLLER, B.: Chyby Čechů a chyby Slováků. In: *Prítomnosť*, roč. 1, 1924, č. 42, s. 659 – 661.
- PEROUTKA, F.: Jen toužebné přání I. In: *Prítomnosť*, roč. 6, 1929, č. 33, s. 514 – 515.
- PEROUTKA, F.: Jen toužebné přání II. In: *Prítomnosť*, roč. 6, 1929, č. 34, s. 529 – 530.
- PEROUTKA, F.: Nevíte o někom, kdo rozumí Slovensku? In: *Prítomnosť*, roč. 12, 1935, č. 47, s. 737 – 739.
- Peroutkova kapitola. In: *Slovenské pohľady*, roč. 51, 1935, č. 12, s. 723 – 724.
- PIŠŮT, M.: Slovenská literatura a její kritikové. In: *Prítomnosť*, roč. 12, 1935, č. 48, s. 767 – 768.
- POVAŽSKÝ, F.: Kritika na Slovensku. In: *Prítomnosť*, roč. 4, 1927, č. 49, s. 781 – 782.
- POVAŽSKÝ, F.: Mladá slovenská generace. In: *Prítomnosť*, roč. 4, 1927, č. 46, s. 729 – 730.
- PRÍDAVOK, P.: Neviete o niekom, kto by poradil pánu Peroutkovi? In: *Nový svet*, roč. 10, 1935, č. 44, s. 8 – 9.
- PRÍDAVOK, P.: Pražská tlač a Slováci. In: *Nový svet*, roč. 9, 1934, č. 7, s. 8 – 9.
- RÁZUS, M.: Peroutkovo jen toužebné přání. In: *Prítomnosť*, roč. 6, 1929, č. 38, s. 595 – 597.
- rm. [MATUŠKA, A.]: Hra na fujaru a pokrok. In: *Prítomnosť*, roč. 7, 1930, č. 48, s. 761 – 764.
- RYBÁK, J.: Literární Slovensko staré a hlavně nové. In: *Prítomnosť*, roč. 3, 1926, č. 4, s. 55 – 56.
- SMREK, J.: Frak a žlté topánky. In: *Elán*, roč. 6, 1935, č. 1, s. 1.
- SMREK, J.: Iba ozvena. In: *Elán*, roč. 6, 1935, č. 4, s. 1 – 2.
- ŠTĚCH, V.: Slovenský problém a slovenská literární kritika. In: *Prítomnosť*, roč. 6, 1929, č. 18, s. 279 – 282.
- ŠTĚCH, V.: Slovenský problém a Štefánik. In: *Prítomnosť*, roč. 6, 1929, č. 41, s. 650 – 652.
- ŠUJAN, J.: Kam jde mladé Slovensko. In: *Prítomnosť*, roč. 11, 1934, č. 52, s. 821 – 822.
- ŠUJAN, J.: Slovenské studentstvo nejde s českými fašisty. In: *Prítomnosť*, roč. 11, 1934, č. 11, s. 166.
- ŠUJAN, J.: Zase literární aféra na Slovensku. In: *Prítomnosť*, roč. 11, 1934, č. 22, s. 341 – 342.

- VARSÍK, B.: Štefánikova smrť, Ferdinand Peroutka a vedecká pravda. In: *Politika*, roč. 3, 1933, č. 23 – 24, s. 266 – 268.
- ZÁHORSKÝ, K.: Ničitelia mostov. In: *Slovák*, roč. 19, 1937, č. 72, s. 1 – 2.

LITERATÚRA

- BRABEC, J.: Spisovatelé v proměnách poválečného světa. In: PAPOUŠEK, V. a kol.: *Dějiny nové moderny. Česká literatura v letech 1924 – 1934. Zv. 2.* Praha : Academia, 2014, s. 79 – 126.
- DUCHÁČEK, M.: Českoslovakizmus v prvém poločase ČSR: státní koncept nebo floskule? In: HUDEK, A. – KOPEČEK, M. – MERVART, J. (ed.): *Čecko/slovakizmus*. Praha : NLN, s. r. o. : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2019, s. 149 – 181.
- HUČKOVÁ, D.: Vyznačovanie priestoru pre modernú literatúru na začiatku 20. storočia. In: BYSTRZAK, M. – PASSIA, R. – TARANENKOVÁ, I.: *Kontakty literatúry (modely, identity, reprezentácie)*. Bratislava : VEDA, 2020, s. 121 – 136.
- MACHO, P.: Milan Rastislav Štefánik v hlavách a v srdciach. *Fenoméni národného hrdinu v historickej pamäti*. Bratislava : Historický ústav SAV – Prodama, 2011.
- OPELÍK, J. (ed.): *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce*. Svazek II. P – Ř. Praha : Academia, 2000, s. 869 – 873 [heslo Peroutka].
- OPELÍK, J. (ed.): *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce*. Svazek II. P – Ř. Praha : Academia, 2000, s. 1151 – 1155 [heslo Přítomnost].
- ROSENBAUM, K.: *Vztáhy slovenskej a českej literatúry 19. a 20. storočia*. Bratislava : Obzor, 1989.

Proti Hurbanovi

PRAMENE

- [bez uvedenia autorstva]: Strach pred nacionalistickým štúrom. Kto sedí vo Sväze slovenského študentstva? In: *Slovák*, roč. 17, 1935, č. 241, s. 3.
- „cis“ [CLEMENTIS, V.]: Fantómy Andreja Žarnova. In: *DAV*, roč. 8, 1935, č. 1, s. 13 – 14.
- MATUŠKA, A.: *Dielo I*. Bratislava : Tatran, 2010.
- MATUŠKA, A.: *Dielo IV*. Bratislava : Tatran 2014.
- MATUŠKA, A.: Ideológia J. M. Hurbana a jej vzťahy k slovenskej súčasnosti. In: *Slovenské pohľady*, roč. 96, 1980, č. 6, s. 44 – 59.
- MATUŠKA, A.: Vplyv Schopenhauerovej filozofie na Nietzscheho. In: MATUŠKA, A.: *Celistvosť literatúry. Zv. 5*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1991, s. 310 – 421 [edične pripravil Karol Rosenbaum].

- NOVÁK, L.: K ostatným príspevkom o československej otázke. Na margo troch kníh: Dérerovej, Ciekrovej a Kroftovej. In: *Slovenské pohľady*, roč. 51, 1935, č. 6 – 7, s. 353 – 370.
- PRAŽÁK, A.: Dr. S. Št. Osuský: Filozofia štúrovcov. In: *Naše veda*, roč. 8, 1927, č. 9 – 10, s. 205 – 210 [rec.].
- PRAŽÁK, A.: *Slovenská svojnosť*. Bratislava : Nákladem „Academie“, 1926.
- PRAŽÁK, A.: *Zápas generací v literatúre*. Praha : Tiskem státní tiskárny v Praze, 1930.
- ŽARNOV, A.: Fantómy a skutočnosť. In: *Elán*, roč. 5, 1934, č. 4, s. 1.

LITERATÚRA

- DUCHÁČEK, M.: Čechoslovakismus v prvním poločase ČSR: státotvorný koncept nebo floskule? In: HUDEK, A. – KOPEČEK, M. – MERVART, J.: *Čečo/slova-kizmus*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2020, s. 149 – 181.
- GOSK, H.: *Wychodzenie z „cienia imperium“*. *Wątki postzależnościowe w literaturze polskiej XX i XIX wieku*. Kraków : Universitas, 2015.
- HABAJ, M.: Medzi poetikou a politikou: DAV a útok na tradíciu. In: BYSTRZAK, M. – PASSIA, R. – TARANENKOVÁ, I.: *Kontakty literatúry (modely, identity, reprezentácie)*. Bratislava : VEDA, 2020, s. 139 – 151.
- HAVELKA, M.: Historické a systematické predpoklady tematizace problému mentalit v historické sociologii. In: *Ideje – dějiny – společnost. Studie k historické sociologii vědě*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010, s. 153 – 195.
- MENCWEL, A.: *Przedwiośnie czy potop. Studium postaw polskich w XX wieku*. Warszawa : Czytelnik, 1997.
- NOVOSÁD, F.: *Alchymia dejín*. Bratislava : IRIS, 2004.
- PATERA, L.: Matušková neznáma práca o J. M. Hurbanovi. In: *Slovenské pohľady*, roč. 96, 1980, č. 6, s. 37 – 43.
- PETRÍK, V.: *Slovenský intelektuál Alexander Matuška*. Bratislava : LIC, 2019.
- ŠKVARNÁ, D.: Koncepty slovenských dejín a deformácie kultúrnej pamäti. In: BYSTRZAK, M. – PASSIA, R. – TARANENKOVÁ, I.: *Kontakty literatúry (modely, identity, reprezentácie)*. Bratislava : VEDA, 2020, s. 191 – 216.

Proti Vajanskému

PRAMENE

- BAKOŠ, M. – ŠIMONČIČ, K.: *Áno a nie*. Bratislava : Eos, 1938.
- ČULEN, K.: Ludevít Štúr. In: *Nový svet*, roč. 10, 1935, č. 38, s. 8 – 9.

- DANČOVÁ, Z.: Čím bol Vajanský Slovensku. In: *Prítomnosť*, roč. 34, 1937, č. 14, s. 223 – 224.
- DAV [bez uvedenia autorstva]: Kto pôjde na barikády? In: *DAV*, roč. 5, 1932, č. 11, s. 150 – 151.
- Dialóg kritiky s kritikou. In: *Slovenská literatúra*, roč. 17, 1970, č. 1, s. 102 – 116.
- DRUG, Š.: *Štúrov program na našich zástavách. Davisti o štúrovcach*. Bratislava : Smena, 1990.
- CHMEL, R. (ed.): *Kongres slovenských spisovateľov 1936*. Bratislava : Tatran, 1986.
- CHMEL, R.: *Dejiny slovenskej literárnej kritiky*. Bratislava : Tatran, 1991.
- CHORVÁTH, M.: O národnej povahe. In: *Cestami literatúry*. Zv. 1. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1979, s. 150 – 152.
- CHORVÁTH, M.: *Romantická tvár Slovenska*. Praha : Nakladateľ Václav Petr, 1939.
- CHROBÁK, D.: Vráťte nám Vajanského! In: *Elán*, roč. 3. 1932, č. 2, s. 1 – 2.
- j. p.: Vajanský na pitevnom stole. In: *Práca*, 16. 4. 1946, roč. 1, č. 27, s. 4.
- KARNÍK, J.: Dodatkom k Vajanského jubileu. In: *Osvobozený našinec*, 30. 1. 1947, roč. 80, č. 25, s. 3.
- l: Kritické hodnotenie Vajanského. In: *Čas*, 25. 4. 1946, roč. 3, č. 94, s. 4.
- M. D.: Bystré postrehy o Vajanském. In: *Mladá fronta*, 15. 6. 1946, Národný biografický ústav SNK v Martine, P. č. 18/79.
- MATUŠKA, A.: Čím bol Vajanský Slovensku. In: *Prítomnosť*, roč. 14, 1937, č. 12, s. 185 – 187.
- MATUŠKA, A.: *Dielo I*. Bratislava : Tatran, 2010.
- MATUŠKA, A.: Doslov ku knihe Pre a proti. In: MATUŠKA, A.: *Za a proti. Vybrané spisy Alexandra Matušku*. Zv. 1. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1975, s. 475 – 476.
- MATUŠKA, A.: Ideológia J. M. Hurbana a jej vzťahy k slovenskej súčasnosti. In: *Slovenské pohľady*, roč. 96, 1980, č. 6, s. 44 – 56.
- MATUŠKA, A.: K Vajanského slovníku. In: *Slovenské smery umelecké a kritické*, roč. 5, 1938, č. 6 – 8, s. 302 – 306.
- MATUŠKA, A.: Úvodné slovo. In: *Dielo II*. Bratislava : Tatran, 2011, s. 311 – 315.
- MRÁZ, A.: Krasko a Vajanský. In: *Slovenské smery umelecké a kritické*, roč. 4, 1937, č. 3, s. 85 – 90.
- MRÁZ, A.: Romány a ich autori. Prehľad slovenskej románovej produkcie od prevratu. In: SMREK, J. (ed.): *Slovenská prítomnosť literárna a umelecká*. Praha : L. Mazáč, 1931, s. 63 – 105.
- MRÁZ, A.: *Svetozár Hurban Vajanský. Štúdia*. Bratislava : Knihy slovenského národa, 1926.
- N. B. [BAKOŠ, M.]: Poznámka k článku A. Matušku: K Vajanského slovníku. In: *Slovenské smery umelecké a kritické*, roč. 5, 1938, s. 6 – 8, s. 319.
- Nezodpovedný útok »Prítomnosti« na dielo Vajanského. In: *Národné noviny*, 1. 4. 1937, roč. 68, č. 38, s. 1 – 2.

- NOVÁK, L.: Ľud. Štúr a M. M. Hodža ako jazykospytci. Oneskorené poznámky s nenáhodnou paralelou k diskusii o Vajanskom. In: *Elán*, roč. 3, 1933, č. 6, s. 1 – 2.
- NOVÁK, M.: Rozklad idey národa ako duchovnej hodnoty. In: *Slovenské smery umelecké a kritické*, roč. 5, 1938, č. 5, s. 210 – 220.
- PAVLŮ, B. – CHROBÁK, D.: Dva listy k debate o Vajanskom. In: *Elán*, roč. 3, 1932, č. 3, s. 1 – 2.
- PRAŽÁK, A.: *Zápas generací v literatuře*. Praha : Tiskem státní tiskárny v Praze, 1930.
- r.: Kultúra alebo bravčové hody. In: *DAV*, roč. 6, 1933, č. 10, s. 150.
- RUPPELDT, F.: K debate o Vajanskom. In: *Elán*, roč. 3, 1932, č. 4, s. 5.
- TATARKA, D.: Naše, a či Matuško vyrovnanie? Nová slovenská kritická osobnosť. In: *Národná obroda*, roč. 2, 1946, č. 99, s. 4.
- V. P.: Vajanského próza z dnešného hľadiska. In: *Pravda*, 28. 7. 1946, roč. 1946, č. 144, s. 4.
- VOTRUBA, F.: Vajanský novelista (úryvok). In: CHMEL, R. (ed.): *Hlasy v prúdoch času*. Bratislava : Tatran, 1983, s. 113 – 116.
- ZÁHORSKÝ, K.: Ničitelia mostov. In: *Slovák*, roč. 19, 1937, č. 72, s. 1 – 2.
- ŽATKŮ Ernest – SMREK Ján. LA SNK, sign. 181 V 12.

LITERATÚRA

- ČEPAN, O.: *Kontúry naturizmu*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1977.
- HAVELKA, M.: Historické a systematické predpoklady tematizácie problému mentalit v historickej sociológii. In: *Ideje – dejiny – spoločnosť. Studie k historickej sociológii vied*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010, s. 153 – 195.
- KOZICKA, D.: Pamfletowe oblicze dwudziestowiecznej krytyki. In: KOZICKA, D. (ed.): „Chamuły“, „gnidy“, „przemilczacze“... *Antologia dwudziestowiecznego pamfletu polskiego*. Kraków : Universitas, 2010, s. 9 – 32.
- MIKULOVÁ, M.: Povinnosť k ideálu alebo romantizmus v slovenskom realizme. In: MIKULOVÁ, M. – TARANENKOVÁ, I. (ed.): *Reálna podoba realizmu*. Bratislava : Ústav slovenskej literatúry SAV, 2011, s. 105 – 113.
- PETRÍK, V.: *Slovenský intelektuál Alexander Matuška*. Bratislava : LIC, 2019.
- PETRÍK, V.: Tradície a programy (na okraj literárnej kritiky 20. a 30. rokov). In: *Romboid*, roč. 21, 1986, č. 9, s. 22 – 30.
- PICHLER, T.: Národ, národnosti, štát. In: *Historický časopis*, roč. 54, 2006, č. 4, s. 569 – 590.
- PICHLER, T.: O romantizme v slovenskom národotvornom myslení. In: ZAJAC, P. – SCHMARCOVÁ, L. a kol.: *Slovenský romantizmus. Synopticko-pulzačný model kultúrneho javu*. Brno : Host, 2019, s. 51 – 66.

- ROSENBAUM, K. (ed): *Slovník slovenskej literatúry. Prvý zväzok, A – H*. Bratislava, 1979, s. 186 [heslo Zlata Dančová].
- RYCHLÍK, J.: Vývoj SNS a zvolenský pakt. In: *Češi a Slováci ve 20. století. Spolupráce a konflikty 1914 – 1992*. Praha : Vyšehrad – Ústav pro studium totalitních režimů, 2012, s. 128 – 131.
- ŠÚTOVEC, M.: *Politické Slovensko. Encyklopedická príručka*. Bratislava : Slovart, 2019, s. 427 – 429 [heslo Vajanský].
- TARANENKOVÁ, I.: Vajanského román: romanca, melodráma, tragédia. In: TARANENKOVÁ, I. (ed.): *Svetozár Hurban Vajanský. Na rozhraní umenia a ideológie*. Bratislava : VEDA, 2018, s. 33 – 48.
- ZAJAC, P.: *Slovenské kargo. Prítomnosť minulosti, minulosť prítomnosti*. Bratislava : Kalligram, 2016.
- ZAJAC, P. – SCHMARCOVÁ, L. a kol.: *Slovenský romantizmus. Synopticko-pulzačný model kultúrneho javu*. Brno : Host, 2019.

K F. X. Šaldovi

PRAMENE

- BOR, J. E.: F. X. Šalda. In: *Prameň*, roč. 2, 1937, č. 5, s. 101 – 108.
- BOR, J. E.: Poznámky o F. X. Šaldovi. K päťdesiatinám najvyššieho kritického ducha českého. In: *Elán*, roč. 3, 1933, č. 5, s. 1 – 2.
- BOR, J. E.: Zo spomienok na F. X. Šaldu. In: *Elán*, roč. 7, 1937, č. 8, s. 2 – 3.
- BRTÁŇ, R.: Šalda a Slovensko. In: *Slovenské smery umelecké a kritické*, roč. 4, 1937, č. 7, s. 243 – 251.
- Čím nám bol? In memoriam F. X. Šaldu. In: *DAV*, roč. 9, 1937, č. 3, s. 7 – 10.
- DILONG, R.: F. X. Šalda. In: *Prameň*, roč. 2, 1937, č. 5, s. 100 – 101.
- GREGOROVÁ, H.: Osobné spomienky na F. X. Šaldu. In: *Slovenské smery umelecké a kritické*, roč. 4, 1937, č. 7, s. 273 – 276.
- HLBINA, P. G.: Za F. X. Šaldom. In: *Prameň*, roč. 2, 1937, č. 5, s. 97.
- KOSTOLNÝ, A.: Za F. X. Šaldom. In: *Politika*, roč. 7, 1937, č. 7, s. 82.
- Listy F. X. Šaldu E. B. Lukáčovi. In: *Slovenské smery umelecké a kritické*, roč. 4, 1937, č. 7, s. 257 – 262.
- MATUŠKA, A.: *Dielo I*. Bratislava : Tatran, 2010.
- MATUŠKA, A.: *Dielo IV*. Bratislava : Tatran, 2014.
- MATUŠKA, A.: Náš Šalda. In: *Kultúrny život*, 1957, roč. 12, č. 23, s. 6.
- MATUŠKA, A.: Vplyv Schopenhauerovej filozofie na Nietzscheho. In: MATUŠKA, A.: *Celistvosť literatúry. Zv. 5*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1991, s. 310 – 422.
- MRAZ, A.: Na návšteve u Šaldu. In: *Elán*, roč. 7, 1937, č. 8, s. 1 – 2.

- NOVOMESKÝ, L.: Náš Šalda („Dělník a tvůrce lidství“). In: *Romboid*, 1967, roč. 2, č. 2, s. 47 – 50.
- ŠALDA, F. X.: Centralisace nebo decentralisace? In: *Kritické projevy 11 (1919 – 1921)*. Zv. 11. Praha : Československý spisovatel, 1959, s. 160 – 161.
- ŠALDA, F. X.: Hodnoty kulturní a mocnosti životní. In: *Kritické projevy 7 (1908 – 1909)*. Praha : Československý spisovatel, 1953, s. 257 – 277.
- ŠALDA, F. X.: Kritika pathosem a inspirací. In: *Boje o zítřek*. Praha : Melantrich, 1948, s. 161 – 177.
- ŠALDA, F. X.: Literatura druhého a třetího nálevu. In: *Šaldův zápisník II (1929 – 1930)*. Praha : Československý spisovatel, 1991, s. 1 – 13.
- ŠALDA, F. X.: O smysl kultury. In: *Šaldův zápisník III (1930 – 1931)*. Praha : Československý spisovatel, 1991, s. 105 – 122.
- ŠALDA, F. X.: Těžká kniha. In: *Kritické projevy 2 (1894 – 1895)*. Praha : Československý spisovatel, 1950, s. 267 – 301.
- ŠALDA, F. X.: Zápisník. In: *Šaldův zápisník I (1928 – 1929)*. Praha : Československý spisovatel, 1990, s. 48.
- ŠALDA, F. X.: Znova a znova: tradice a revoluce. In: *Šaldův zápisník I (1928 – 1929)*. Praha : Československý spisovatel, 1990, s. 1 – 5.
- VÁMOŠ, G.: Prof. Šalda u nás. In: *Slovenské smery umelecké a kritické*, roč. 4, 1937, č. 7, s. 252 – 256.
- ŽATKO, Ernest – SMREK, Ján. LA SNK, sign. 181 V 12.

LITERATÚRA

- ČEPAN, O.: *Kontúry naturizmu*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1977.
- FELIX, J.: Alexander Matuška a francúzska literatúra. In: *Slovenská literatúra*, roč. 17, 1970, č. 1, s. 56 – 70.
- FISHER, O.: *Šaldovo češtví*. Praha : Fr. Borový, 1936.
- HOLEČEK, L.: Spisovatel jako moralista a subverzivní živel: autoři nakladatelství Sfinx přelomu 20. a 30. let. In: BARBORÍK, V. – PASSIA, R. (ed.): *Spisovatel ako sociálna rola*. Bratislava : VEDA, 2018, s. 75 – 100.
- HORVÁTH, T.: *Rétorika histórie*. Bratislava : VEDA, 2002.
- CHMEL, R.: Kritika ako tvorba charakteru. In: MATUŠKA, A.: *Dielo I*. Bratislava : Tatran, 1990, s. 9 – 28.
- CHMEL, R.: *Dejiny slovenskej literárnej kritiky*. Bratislava : Tatran, 1991.
- MOKREJŠ, A.: *Duchovní svět F. X. Šaldy*. Praha : Torst, 1997.
- NIETZSCHE, F.: *Nečasové úvahy*. Praha : OIKOYNENH, 2005.
- PASSIA, R.: Interpretácia, domestikácia, manipulácia (davisti a F. X. Šalda). In: *Slovenská literatúra*, roč. 58, 2011, č. 4, s. 358 – 366.
- PETRÍK, V.: *Slovenský intelektuál Alexander Matuška*. LIC : Bratislava, 2019.
- PŘIBÁŇ, J.: Asymetrie dějin umění a jeho kulturní kanonizace. In: *(A)symetrické*

- historie – zamlčené rámce a vytěsňené problémy. Sborník k sympoziu o antologiích českého a slovenského umění 2. poloviny 20. století.* Praha : VVP AVU, 2008, s. 247 – 257.
- ROSENBAUM, K.: Literárny kritik a „veci národa“. In: *Slovenská literatúra*, roč. 27, 1980, č. 2, s. 133 – 142.
- RUTTE, M.: *Bojovník o zítřek (F. X. Šalda)*. Praha : Společnost F. X. Šaldy, 1993.
- SOLDAN, L.: F. X. Šalda a Alexander Matuška – kritici národního života. Pokus o dvojportrét. In: *Literární věda. Sborník prací Filozofické fakulty Ostravské univerzity*, zv. 155, 1995, č. 2, s. 157 – 162.
- ŠMAHELOVÁ, H.: F. X. Šalda dnes. Anketa pri príležitosti okrúhlych výročí. In: *Litikon*, roč. 2, 2017, č. 2, s. 15 – 17.
- ŠMATLÁK, S.: Pokus o Alexandra Matušku. In: *Súčasnosť a literatúra*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1975, s. 338 – 349.
- ŠTEVČEK, J.: Estetika osobnosti (Alexander Matuška). In: *Estetika a literatúra*. Bratislava : Tatran, 1977, s. 57 – 63.
- ŠTEVČEK, P.: Osobnosť v kritickej projekcii. In: *Slovenská literatúra*, roč. 17, 1970, č. 1, s. 4 – 14.
- TEPLAN, D.: F. X. Šalda a Slovensko (Výberová bibliografia). In: *Litikon*, roč. 2, 2017, č. 2, s. 38 – 51.
- TOMČÍK, M.: Alexander Matuška – systematik alebo impresionista? In: *Tvorba a kritika (v súčasnej literatúre)*. Bratislava : Tatran, 1987, s. 209 – 218.
- TOMČÍK, M.: Generačné východiská. In: *Slovenská literatúra*, roč. 17, 1970, č. 1, s. 71 – 85.
- VALČEK, P.: Archimedov bod (k dialektike formovania eseje Alexandra Matušku). In: *Romboid*, roč. 22, 1987, č. 6 – 7, s. 59 – 69.

Okolnosti – situácie – udalosti (1928 – 1938)

PRAMENE

- [bez uvedenia autorstva]: Čo sa robí v Matici slovenskej. In: *Slovenské smery umelecké a kritické*, roč. 4, 1937, č. 2, s. 78 – 80.
- [bez uvedenia autorstva]: DAV. In: *DAV*, roč. 4, 1931, č. 1, s. 1.
- [bez uvedenia autorstva]: Zradené krajinské ceny. In: *Slovenské pohľady*, roč. 51, 1935, č. 51, s. 521 – 522.
- B. & Š. [BAKOŠ, M. – ŠIMONČIČ, K.]: Poverý o slovenskej literatúre. In: *Slovenské smery umelecké a kritické*, roč. 5, 1938, č. 6 8, s. 307 – 310.
- BREZÁNY, Š. A.: Literárna skupina Postup (stručný prehľad). In: *Postup*, roč. 1, 1934, č. 1, s. 11 – 12.
- CLEMENTIS, V.: Hoj, zem afér. Literatúra a politika. In: *DAV*, roč. 7, 1934, č. 3, s. 45.

- DEDINSKÝ, M. M.: Časopis „boľavých otázok nášho ľudu“. In: *DAV*, roč. 7, 1934, č. 8, s. 125 – 126.
- F. X. ŠALDA: Svědek. In: *Slovenské smery umelecké a kritické*, roč. 4, 1937, č. 7, s. 242.
- GÖLLNEROVÁ, A.: Poznámky k sjazdu mladej slovenskej generácie v Trenčianskych Tepliciach. In: *Prúdy*, roč. 16, 1932, č. 7, s. 442 – 445.
- CHMEL, R. (ed.): *Kongres slovenských spisovateľov 1936*. Bratislava : Tatran, 1986.
- Jdv. [DVOŘÁK, J.]: Otrávené ovzdušie. In: *Robotnícke noviny*, roč. 35, 1938, č. 86, s. 3.
- LETZ, Š. – CHROBÁK, D. (ed.): *Slovenský literárny almanach*. Praha : Litevna, 1931.
- LUKÁČ, E. B.: Správa o činnosti SSS za rok 1936. In: *Slovenské smery umelecké a kritické*, roč. 4, 1937, č. 7, s. 277 – 280.
- MARKO, I. J.: *Zápas mladých*. Prešov – Bratislava : Nakladateľstvo Čas, 1941.
- MATUŠKA, A.: Česká a slovenská literatúra. In: *Přítomnost*, roč. 15, 1938, č. 14, s. 220 – 221.
- MATUŠKA, A.: *Dielo I*. Bratislava : Tatran, 2010.
- MATUŠKA, A.: *Dielo IV*. Bratislava : Tatran, 2014.
- MATUŠKA, A.: Hra na fujaru a pokrok. In: *Přítomnost*, roč. 7, 1930, č. 48, s. 761 – 764.
- MATUŠKA, Alexander – ŠTEFÁNEK, Anton. LA SNK, sign. 42 K 26.
- MICHAL, J.: Deväť starcov v Matici slovenskej. In: *DAV*, roč. 8, 1935, č. 2, s. 28.
- MOURALOVÁ-ÚLEHLOVÁ, V. – MATUŠKA, S.: Žiak a učiteľ. Z neznámej korešpondencie Alexandra Matušku. In: *Romboid*, roč. 21, 1986, č. 2, s. 43 – 52.
- MRÁZ, Andrej – MATUŠKA, Alexander. LA SNK, sign. 59 L 39.
- NOVÁK, L.: *Jazykovedné glosy k československej otázke*. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1935.
- PÁNIK, F. [CHORVÁTH, M.]: Otrávená generácia. In: *DAV*, roč. 6, 1933, č. 11 – 12, s. 167 – 168.
- R-10. In: *Slovenské pohľady*, roč. 77, 1961, č. 4, s. 14 – 25.
- SAHULČÍK, M.: Boj generačný? In: *Pero*, roč. 1, 1932, č. 4, s. 1 – 2.
- SMREK, J. (ed.): *Slovenská přítomnost literárna a umelecká*. Praha : L. Mazáč, 1931.
- SMREK, J.: Novým pravopisom? In: *Elán*, roč. 2, 1931, č. 2, s. 1 – 2.
- SMREK, J.: Úvodné slovo. In: *Elán*, roč. 1, 1930, č. 1, s. 2.
- ŠALDA, F. X.: Československá otázka v novém osvětlení. In: *Šaldův zápisník VIII (1935 – 1936)*. Praha : Československý spisovatel, 1994, s. 96 – 104.

Edičná poznámka

Niektoré kapitoly tejto práce boli v rokoch 2015 – 2018 v predbežnej podobe publikované vo forme samostatných štúdií na týchto miestach:

Vymaniť Slovensko z kultúry monológu. In: CHMEL, R. (ed.): *Ludovít Štúr: štúdie a eseje*. Bratislava : Kalligram & Literárne informačné centrum, 2015, s. 150 – 165.

K recepcii kultúrno-kritických textov A. Matušku z tridsiatych rokov 20. storočia v slovenskom a českom kultúrnom prostredí (Tido J. Gašpar, Ferdinand Peroutka). In: *Slovenská literatúra*, roč. 63, 2016, č. 2, s. 81 – 103.

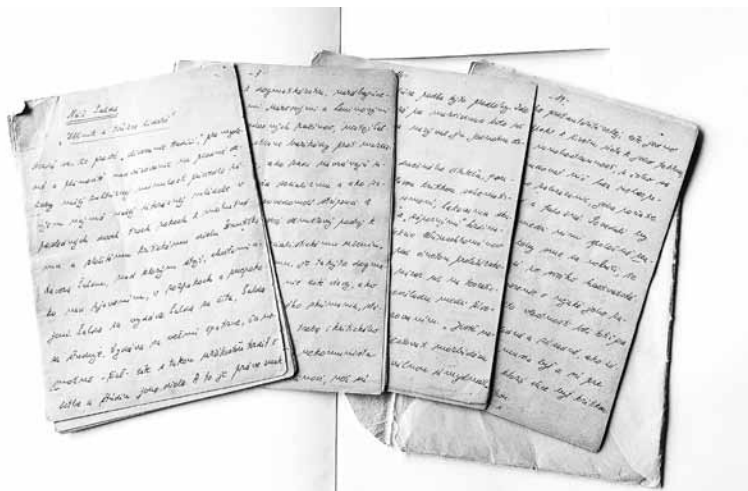
„Lacná voda na mlyn chabej ideológie“: súradnice Matuškovkej kritiky J. M. Hubana v 30. rokoch 20. storočia. In: KODAJOVÁ, D. – MACHO, P. (ed.): *Jozef Miloslav Hurban – osobnosť v spoločnosti a reflexii*. Bratislava : VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied – Historický ústav SAV, 2017, s. 266 – 281.

Mladoni : k jednej polemike o Alexandrovi Matuškovi z roku 1932 na stránkach Národného osvobození. In: *Litikon*, roč. 2, 2017, č. 2, s. 122 – 130.

Alexander Matuška v sporoch o Svetozára Hurbana Vajanského v tridsiatych rokoch 20. storočia. Ideové východiská kritiky. In: TARANENKOVÁ, I. (ed.): *Svetozár Hurban Vajanský. Na rozhraní umenia a ideológie*. Bratislava : VEDA, 2018, s. 151 – 169.

„Koketovanie“ so sociálnou otázkou : K podobám angažovanosti v slovenskom kultúrnom prostredí v tridsiatych rokoch 20. storočia. In: HRABAL, J. (ed.): *Role stredoevropského spisovateľa – intelektuála ve zlomových okamžikách dějin*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2018, s. 123 – 135.

Obrazová příloha

Rukopis štúdie Ladislava Novomeského *Náš Šalda – Dělník a tvůrce lidství*.
Publikované v *Romboide* v roku 1967. LA SNK v Martine, sign. 209 H 11

Obálka knihy Ľilja J. Marka
Zápas mladých (1941)

Obálka časopisu *Postup*

Plagát literárneho
a rukopisného
večera z r. 1934.
Organizátor:
SMSS, Bratislava.
Uverejnené
v knihe Ilja
J. Marka *Zápas
mladých* (1941)

smss
spolok mladých slov. spisovateľov
bratislava

**literárny a
rukopisný večer**

úvod: Ján e. bor prejavý tída J. gašpara
a a. žarnova

vlado bahna anton beňo a brezány	rudolf dilong ján haranta pavel g. hibina
koloman k. geraldini ivan j. kovačevič ľubomír kupčok	Ján letko ilja j. marko josef matovič
Ján mešťančík ivan mindrik ján mora	alex. pogorieľov ľudo ondrejov alexander pockody

výstavka vydaných diel nakladateľstva fr. urbdnek
a spol.: edícia „postup“ a „prameň“

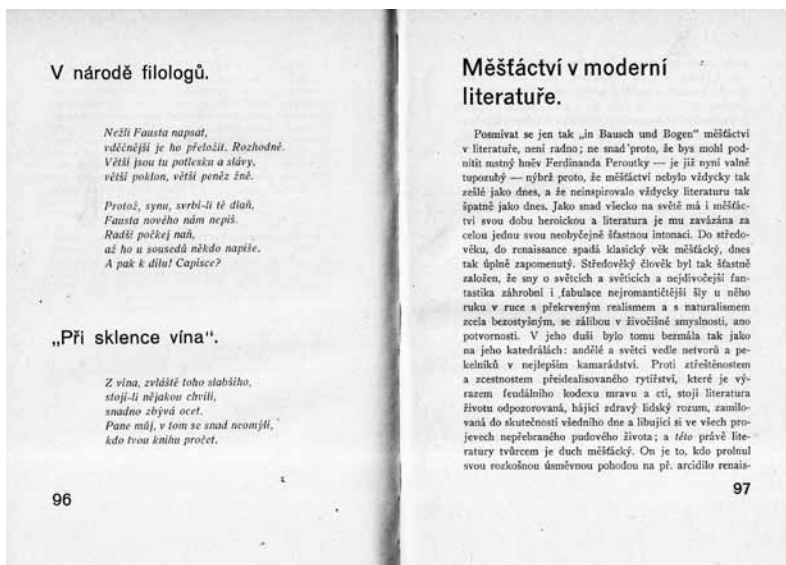
24. novembra 1934 radnica 19³⁰ nová
vstupné ľubovol'né prednášková sieň

Tido J. Gašpar
v Sliači, jún 1932.
Na obrázku
zľava Ferdinand
Gabaj, Ludmila
Podjavorinská
a Tido J. Gašpar
(sedí na lavičke).
LA SNK
v Martine, sign.
SG 7/23

Přítomnost, roč. XIV, 1937,
č. 37, s. 1

Šaldův zápisník II. Praha : Otto Gírgal, 1929 – 1930, s. 96 – 97

195

Obálka knihy Jána E. Bora
Zápisky starého študenta (1940)

Obálka knihy Alberta Pražáka
Slovenská svojskosť (1926)

Podobizeň dr. Alexandra Matušku
ako mladého profesora na gymnáziu
v Leviciach, r. 1937. V tom čase
Matuška publikuje v *Prítomnosti*
článok „Čím bol Vajanský Slovensku“.
LA SNK v Martine, sign. SM 20/53

Podobizeň Františka Xavera Šaldu, prof. moderných literatúr
na Karlovej univerzite v Prahe. LA SNK v Martine, sign. SŠ 76/4

DAV, roč. IV, 1931, č. 2, s. 7. *A potom vraj rozum mal len Marx!*
Dav: Montáž z výstrižkov zo 6 čísel »Elánu«

Ďalšia vydavateľská činnosť

Davu bude sa rozvíjať podľa bilancie VI. ročníka. Aby táto bilancia bola čo najpriaznivejšia, musia všetci priatelia, čitatelia a kolportéri

Davu

prezriť svoje účty, poukázať predplatné a vyrovnať všetky nedoplatky za ročník 1933 a za dosiaľ vydané sväzky Malej knižnice Davu. Príponame toto, samozrejme, povinnosť všetkým do najdôraznejšie, aby si uvedomili, že bez finančného zistenia, či akákoľvek vydavateľská činnosť nemožná. Tiež ďalšie vydávanie Davu závisí len od toho, či všetci čitatelia pochopia našu výzvu. To, pravda, nie

je

ešte vietko. Každý čitateľ Davu má možnosť získať nových odberateľov, kolportovať Dav a MKD, a prispieť — hoci malou sumou — na tlačový fond. Len vtedy môže povedať, že si záležal na proletárskej ťažkej, keď splnil vietky tieto úkoly. Len vtedy, keď budeš mať stále na zreteli, že vydavateľská činnosť Davu je

v твоих руках

Publikácie Davu

Malej knižnice Davu

sväzok 1: Klinger — Kto porazí Hitlera, sväzok 2: Reich — Čo povieš svojmu deťu, sväzok 3: Novomenský — Marx a slov. národ.

Knižky Davu

1. Novomenský: Nedela, 2. Pouštan: Angara.

Čítajte a rozširujte zbierku veršov

Ján rob poslačen

angara

Cena 10 Kč.

Objednávky adresujte:

„DAV“, BRATISLAVA, Nám. republiky 3.

ROČNÍK 1910

Niekoľko vďačných, teplých slov by malo stať na tomto mieste, takých, aké sa hovoria milým hosťom pri vytúženom stretnutí. Ale v trme-vrme zápasov, keď zblázní pri holo, nekrytých boku zrazu kamaráta, spoločníka, sotva myslíš na radosťné slová, ktoré v domácej pohode by sa len tak valily z hrdla... Tam stačí pohľad! A zmnoženie vlastných síl o vedomie, že nie si sám, nech je uvítaním pozdravom pre hosta, kamaráta, spoločníka.

Takýmto pohľadom, takýmto pocitami vieme medzi sebou nových, mladých, hosťov, kamarátov, a teda spolupracovníkov a spolupojovníkov. Skupina „Davu“ vďaka svojej tržbnej mladých literátov, kritikov a publicistov, ktorí sa označili lakonickou skratkou: ROČNÍK 1910.

Pred rokmi, pod týmto titulom sme skúsili smer vývoja a životné cesty — vtedy — dvadsaťročných: Mlka pustote v literárnom tvorení, zahabujúca prázdnota v časopisoch tak zvané mládeže, viditeľný záujem — lepšie povedané: neviditeľný záujem — o veci všeobecného, verejného dosahu tam, kde sa to najmä predpokladá u mladých, nás pramal k pítve spoločenského organizmu slovenskej študujúcej mládeže. Sami sme sa dosiaľ výsledkov: životný ruch viedajších dvadsiť ročných — ročníku 1910 — polyboval sa okolo efemérnych záležitostí.

IDYLA

Za svojho zájmu v Bratislave shromáždili dr. Beneš okolo seba niektorých reprezentantov slovenskej mládeže, ktorým chcel odpovedať na otázky o ktoré — pravda — nie je teraz náuda. Prehliame konečne najpohutejšiu dobu nie iba od konca vojny, ale varí celej jednej historickej epochy, v ktorej každý deň rozhoduje o najbližšom osude celých národov a ľudstva. Každý deň stavia čo rozhodujúce otázky ďalšieho predlžovania existencie odumierajúceho systému spoločenského a kalda minúta týchto dní naznačuje nesmiernosť utrpení, za ktorých sa má ľudstvo a terajšieho závozu dostať. Je táto nie nevyhnutnou príležitosťou, keď v takejto situácii riaditeľ medzinárodnej politiky republiky prejaví ochotu odpovedať na ľudskosťné otázky.

A dr. Benešovi bola položená jediná otázka: Či generál Štefánik bol bohatier...

Mládeži, ktorá má takéto tmočníkov svojich túžob a zámerov musí vysloviť líbost poľutovania!

tosť buržoazného pohadia, cieľ ročníku 1910 boli jeho predstaviteľmi úzko vymedzené a smerovali k dosiahnutiu osobného blahobytu, nanajvýš k riešeniu spoločenských problémov blahobytých osôb. Ale pod povrchom tejto falošnej šikárky poznávali sme davy mladých — z ročníku 1910 — na ktorých bola páchaná krivda takýmto tmočníkom ich záujmov, na ktorých bola páchaná zrada takýmto urtovaním ich životných cieľov, lebo až príliš do bre bolo už vtedy zrejme, že prevláda väčšina republikánskej mládeže — ročníku 1910 — nedospeje ani len k osobnej zabezpečnosti. A tým bola davy mladých — ročníku 1910 — cudzia i tá ideológia „zlatej mládeže“, tak priko charakterizovaná nezáujmom, povrchnosťou, ba odporom voči zjavom, bezprostredne sa ich nedotýkajúcim.

Ročník 1910, tom nami kriticky pítvaný ročník je starší o dva roky. O dva roky ústavných prelomov a prehodnotení. Tie dva roky nesmieme pomenať týmto ročník a je treba ešte raz a dva razy si pozorne prečítať význam príslušníka tohto ročníka, podľa F. Pánika o osudoch „Otrávenej generácie“, aby sme pochopili postoj celého komplexu: celý nesmierny zmätok a chaos v nesolokovanej armáde dvadsiťpäť i dvadsiťročných. Táto krutá sponď nie je iba kúpeľou vo vietkách bahňák vyváňaných mladých ľudí, dospievajúcich k ústavnému pomanu, že ich byvšie miesta či i idealizovaných povinnosti boli miestami kľamu a ubližujúcich nepravd. O ostatných, o mnohých, ktorých z ročníku 1910 je to správa, je to podľa Mnohých, možno, že väčšina tejto mládeže je ešte v tom bludnom kruhu, z ktorého niekoľko upovedomecie, niekoľko inštinktívne vykročujú k novým ozbrojením, k novým poznatiam a — veríme pevne — že i k dielu nových premien.

Dnes tu nastupuje pohromade niekoľko mien ročníku 1910. S niekoľkými sme sa tu stretali — náhodne i dosiaľ; nabudúce má byť náhoda zamenená pravidelnosťou. Mnohí boli v súvislosti s ich sociálne priekopníckou činnosťou pri organizovaní sociografických výprav na Slovensku a shodnotení ich poznatkov — ocenení; literárna a literárne kritická činnosť ostatných ocenená len bude. Áno, bude! — ak táto druhotná okolnosť vôbec vpadá pri tejto príležitosti v úvah. Lebo prejavujú dobrú vôľu stať sa základom, ktoré sú jedine pevným fundamentom pre rozvinutie tvorčích schopností, nech už v ktoromkoľvek obore ľudského diania o krok, o skok dopredu!

To je všetko!

163

Summary

The monography sheds more light on the disputes in which Alexander Matuška participated in the 1930s and captures a little less than a decade of his active writing. It analyses the period when Matuška's cultural and critical essays encountered numerous adverse reactions. The response to his respective pieces enables identification of the contemporary reach of the critic's polemic gesture while diagnosing several acute conflicts and dilemmas resonating across the Slovak society at the given historical moment. The respective chapters map out the contemporary ambiguous presence of Matuška in the Slovak cultural landscape and the rejection of his polemic writing by his ideological opponents. On the other hand, these conflicts remind us of numerous contextualities in which Matuška was involved at the time. The chronological framework takes into account the 'early' stage of Matuška's activity as a critic in 1930 – 1938, which preceded his gradual classicisation determining his status in the post-war Slovak culture.

Labelling of Matuška's work from the 1930s as 'early' only comes as a working definition and is linked to literary-historical practice we know from the several available editions of selected Matuška's works. The 'early period' thus comprises his contributions that differ in terms of genre as well as topic (polemics, pamphlets, essays, literary critical portraits, etc.), which Matuška published mainly in Czech as well as Slovak press not only as a student of Philosophical Faculty of the Charles University in Prague but also as its graduate and later as a secondary school teacher. Matuška's cultural and historical articles from the 1930s represent a component of the discourse conducted in the context of democratic atmosphere of the 1st Czechoslovak

Republic which was cut-off for good by the country's breakup and demise. These were often sharp exchanges, not always learned and erudite on either side, often even emotionally charged spontaneous reactions lacking deeper grounding in arguments. The selection of the chronological framework is not only driven by the generally accepted periodisation of Matuška's work, but also by our conviction that if it wasn't for the democratic Czechoslovakia, the formation of Matuška, his intellectual maturing, and ultimately also his relationship to Slovak culture as such would have taken a totally different shape and form.

The situation during the period, during which Matuška entered the scene with his writing was typical for accelerated modernisation of the country, which also involved cultural modernisation mostly perceived as incorporation of European ideas as an integral part of the Slovak cultural milieu. There were changes in the lifestyle and the visual, 'external' look of the country was changing, too. What was also evolving was the process of worldview differentiation of the Slovak cultural landscape, whose representatives were actively involved in shaping of the public discourse while addressing the issues of ethnicity and social problems, including the issue of equal treatment and position of Slovaks in the 1st Czechoslovak Republic. Slovak identity continued to shape across several different levels – not only national but also civic, cultural, and linguistic – with the heritage of the Slovak national revival in the background. After all, Slovak society was coming to terms not only with the material and technological aspect of the modernisation process which influenced its day-to-day existence, but also with the value system introduced by the contemporary imperative of 'progress'. Moreover, to a great degree, the 1930s were shaped by the economic crisis and radicalisation of politics, which naturally significantly influenced the quarrels and discourse of the era and inherently accompanied the process of development of the Slovak culture.

The cultural and critical essays by Alexander Matuška from the period of 1930 – 1938 are interpreted in the outlined *social frame-*

works as a reaction to the issues of cultural life stemming from emancipation of Slovaks as a nation. However, these frameworks are far from being rigid, unilateral determinants of the possibilities available to the contemporary stakeholders. It is a well-known fact that as a young critic, Matuška liked to deliberately use irony and hyperbole. He often wrote from the position of an orator, at times even acting from a moral high ground. However, this was a gesture, a stylisation and an application of his individual ambitions as an author in the conditions offered by the given period.

The material starting point of our research are primarily the cultural, social and literary magazines of the period, which played a role of a platform for collision of world-views in the 1930s representing the strongest contemporary opinion-making media outlets (*Přítomnost*, *Slovenské pohľady*, *Elán*, *DAV*, *Pero*, *Nový svet*, *LUK*, *Postup*, *Prameň*, *Slovenské smery umelecké a kritické*, *Mladé Slovensko*, *Politika* etc.). The battles taking place on the pages of the periodical press of the era often followed up on the matters that would perhaps be perceived as having secondary importance in today's perspective. However, they did have their relevance in the given era. With regards to the bitterness of the contemporary disputes on the status of Slovak culture as well as the diversity and volume of the contemporary material, I have decided for a selective approach to the topic. The essential explanatory line of the text is determined by the problematic sections and thematic areas that resonate across the selected chronological framework in the 'early' cultural and critical essays written by Matuška. Matuška's purpose and progressive intentions as an author are filtered by other social and political burning issues and topics (the existence/non-existence of the Czechoslovak national unity, the interpretation of Slovak history or the discussions on the so-called *Slovak question*). Indeed, contributions by Matuška written in the 1930s resonate depending on the internal alignment of the respective section of the differentiated (Czecho-)Slovak society and hinged upon the disputes in which it was involved at the given historical moment.

The chapter titled **Kritik mladej generacie?** [A Critic from the Young Generation?] outlines Matuška as a representative of the young Slovak generation which entered the social and cultural scene in the thirties. This is the period when the Czechoslovak Republic entered the second decade of its existence, Slovaks profiled themselves as a political nation and the young Slovak generation was taking over the stage – the graduates of Czechoslovak schools, who claimed for a more dominant role participating in the cultural and political life. In Matuška's case, the “generational” aspect is associated particularly to two types of context: the critic started to publish his articles and essays at a time when the contemporary press was articulating numerous expectations from the upcoming young generation. Simultaneously, he was also involved in the process which was associated – at least superficially (and in alignment with the expectations of the period) – with the young generation as such – he reacted to the contemporary modernisation shifts and development within the Slovak culture and he attempted to shape them on his own.

The chapter titled **Dodatok k plagiátorskej afére** [A Post-Scriptum to the Plagiarism Affair] represents an addition to the existing literary-historical reconstructions to the well-known episode when Matuška accused Ján Elen Bor from plagiarism. The *Bor case* came with a specific value charge for the young Matuška. The affair represented an attempt to discredit the Slovak catholic, autonomist and partially also Bratislava-based cultural milieu represented at the time by the “feeble character” of Bor, the plagiarist and a representative of the *Postup* literary collective. Indeed, the dispute between Matuška (a member of the left-leaning group titled *R-10*) and Bor (a member of the *Postup* literary collective) showed both generational as well as ideological contingency of Matuška's critical gesture.

The chapter titled **O čom je reč?** [What Are We Talking About?] is dedicated to one of the several aspects of the cultural and social context that Matuška ventured into during the thirties and which influenced the reception of his contributions mainly in the na-

tionalist cultural milieu. It focuses on the issue of “dismantling of the Slovak collective” – an activity that many young Matuška’s opponents blamed him for in the 1930s. Primarily, this concerns the critic’s reaction to the popular slogan of the era authored by Tido J. Gašpar – “Let’s get together”. The young critic publicly rejected the call by Gašpar and deliberately identified himself with the persona of a “rascal” who fouls in his own nest. Rejection of the appeal for “alignment and regulation” of the Slovak cultural landscape represented a major component of Matuška’s critical intention, his resistance to the attempts to assign to culture and literature the narrowly defined function of protecting the nation. In this respect, this was primarily a ideological dispute, a dispute of values. It framed Matuška’s disagreement with the axiological order which was introduced by the nationalist sector of the Slovak cultural scene. Since Matuška’s gesture was shaped in accordance with his individualism, his uncompromising, deliberately critical mindset, for him the agreement with the appeal to “get together” primarily represented a case of personal conformity. In a wider context, this conformity then became a factor hindering the development of literature and national culture.

Matuška published substantial part of his early essays and articles in *Prítomnosť*, the Czech liberal weekly magazine, with Ferdinand Peroutka as the Editor-in-Chief. Numerous reactions to Matuška’s articles published in *Prítomnosť* also represented an echo of the negative perception of the magazine in the Slovak environment. *Prítomnosť* was seen as a platform with affinity to Czechoslovakism and a paternalistic mindset coming from Czech lands (or Prague, in particular). In the chapter titled **Peroutka a Prítomnosť** [Peroutka and *Prítomnosť*], I am outlining the fact that the overall character of the negative reactions to Matuška’s articles was often determined by two lines of arguments: The first one was aimed against Peroutka, while the second against Matuška himself, while the opponents strongly believed that both authors were somehow closely connected. In the contemporary perception of the autonomist camp

in particular, co-authoring articles on Slovak literature and culture in *Prítomnosť* meant losing credibility and was equal to collaboration with the enemy'. Judging from the contemporary reactions, one can easily see that in the mindset of those Slovaks who deemed their own national identity to be fragile and in danger (also in confrontation with the official state-promoted ideology of a unified Czechoslovak nation), there existed a symbolic clear line beyond which no criticism was acceptable. Based on their own internal criteria, they drew this line and often perceived it as crossed in the interwar period by the "progressive", instigating, anti-traditionalist DAV-ists, but also by the young left-leaning Matuška in the 1930s. On numerous occasions, his opponents castigated him as a renegade and a traitor, attributing him with anti-Slovak intentions.

In the ranks of the young Slovak generation, it was exactly Matuška, who attempted to revise the past, analyse its echoes and its "relationship to the present" while pointing out to the historic and social continuity of group values. The chapter **Proti Hurbanovi** [Against Hurban] is focusing on his paper as a student titled *Ideológia J. M. Hurbana a jej vzťahy k slovenskej súčasnosti* (1934) [The Ideology of J. M. Hurban and its Relation to the Slovak Present], which is both an anti-Hurban pamphlet as well as a summary of Matuška's opinions to the contemporary modifications of the Štúr tradition. It is a non-historic and polemical perspective on the Slovak past and the ideological base of the Slovak national revival seen through the prism of the present, embodied in the critic's perception of J. M. Hurban. This ideological base still continued to be very much alive in the Slovak cultural landscape of the 1930s.

One of the best-known works of Matuška is the pamphlet titled *Vajanský prozaik* (1946), which was written towards the end of the 1930s. Pamphlet as a genre is characterised by "brief existence". A provocative gesture not only anticipates the target's reaction but also counts on leaving a suggestive impression, an effect on the reader. Pamphlet as a part of "The Froth of the Daydream" and an affective reaction to the "status quo" tends to quickly fall out

of the context of the political, ideological or value-based discourse of the day and tends to be forgotten rather easily. However, this is not the case of *Vajanský prozaik*, a work that is still perceived as a model case of how to write a pamphlet. The chapter **Proti Vajanskému** [Against Vajanský] emphasises the two-dimensional nature of Matuška's criticism: ideological and aesthetic. It also takes into account the contemporary heated disputes concerning rehabilitation of S. H. Vajanský, in which Matuška was involved towards the end of the thirties. The dispute concerning Vajanský as a prose author is mainly a dispute on the new aestheticism, on modern Slovak literature and its potential 'traditional' sources. It represents an attempt to disrupt the continuity with the past at both ideological as well as aesthetical level.

It is a well-known fact that young Matuška embraced the work of F. X. Šalda following his own ideas of cultural commitment and engagement of a public actor, in line with the contemporary wave of interest in Šalda's activity in the Slovak cultural environment. This particular aspect is the focus of the chapter titled **K F. X. Šaldovi** [On F. X. Šalda]. At the time, specification of the author's position in the context of cultural landscape was also linked to taking over of the contemporary adaptable role models. Indeed, in the interwar period, F. X. Šalda found avid supporters not only among the members of the young Slovak progressive cultural left, in particularly the DAV-ists, but also the catholic, autonomist youth which found itself on the opposite side of the ideological barricades.

Research confirms that the young, progressive Matuška was primarily a sharp and prompt commentator writing about Slovak culture at a particular historical moment. The period when he was active was naturally shaping his points of departure and provided for the direction of his arguments. Matuška's opinion which came across as a remote viewpoint of a student based in Prague still corresponded to the discourse on the national culture in the Slovak environment. This therefore does not represent an isolated view of the early work of Matuška but, quite the other way around, its in-

tegration and incorporation in the structure of a wider discourse – both the discourse of the Slovak interwar left as well as the quarrels concerning the Slovak culture as such and simultaneously the cultural dimension of the *Slovak question*. In a nutshell, in the 1930s, Matuška was involved in the discussions on the Slovak culture also as an opponent and critic of the cultural model, which continued to profile itself using the parameters of the 19th century national revival cultural model and whose protagonists intended to homogenize the society based on the national principle. The objective of Matuška's devoted publishing activities was not the defence of Slovak national autonomy or the identity of the standards of the literary Slovak language. Instead, he wished to elevate the level of the Slovak culture – he never cast any doubt on its autonomy and independence. From his position as an author commenting on cultural and social affairs as well as a critic leaning to the interwar Slovak cultural left, Matuška was committed to promoting of “progress” and the modernizing drive “forward”.

The process of national emancipation in the 1930s was simultaneously linked to coping with “Europe” and “the world”. It was typical for the situation in which Matuška found himself, that both the above tendencies were applied in parallel and often in mutual contradiction as a dispute between the *progressivism* and *conservatism*, between the *modern* and the *traditional* and eventually also between the *Slovak* and the *Czechoslovak*. Matuška posited with devotion to promote a culture which is vigorous vigorous, which which is experienced and indeed “lived through” across the whole nation; so that the limits of culture are not defined by any fixed (national, traditionalist) framework, so that the cultural life reacts to the needs of a differentiated society, of which it is a committed and engaged member. Matuška's activity was also associated to the emancipation efforts of a small Central European nation, which was looking for its own frameworks and structures – both (geo)political as well as cultural.

Menný register

- Alexy, Janko 161
 Arpáš, Róbert 16, 19, 24
 Artwińska, Anna 19
- Bakoš, Mikuláš 124, 135, 168, 169
 Barborík, Vladimír 72, 147, 150
 Benda, Julien 50
 Bezek, Kazimír 32 – 34, 40 – 43
 Blen, Peter [pseudonym], *pozri* Bezek, Kazimír
 Bohúň, Emo 161
 Bor, Ján Elen [pseudonym], *pozri* Žatko, Ernest
 Borecký, Karel 17, 155
 Borin, Augustín Način 57, 157
 Botto, Ján 103
 Brabec, Jiří 77
 Brezány, Štefan Atila 39, 44, 153
 Brtáš, Rudolf 46, 139, 140
 Burska, Lidia 26
- Cieker, Jozef 11, 165
 Civrún, Peter [pseudonym], *pozri* Bezek, Kazimír
 Clementis, Vladimír 18, 76, 96, 158, 162, 163
- Čapek, Karel 64 – 68
 Čepan, Oskár 13, 26, 71, 124, 150, 151
 Čulen, Konštantín 15, 47, 85, 100, 129
- Dančová, Zlata 121
 Dérer, Ivan 15, 106, 165
 Dilong, Rudolf 39, 44, 46, 139, 160
 Donoval, Matúš [pseudonym] Alexandra Matušku] 43, 160
- Drug, Štefan 130
 Ducháček, Milan 99
 Dvořák, Josef 44, 87, 92, 168, 169
- Fasora, Lukáš 19
 Felix, Jozef 8, 136, 169
 Fidelis, Małgorzata 19
 Franczak, Karol 57
 Furdík, Juraj 43
- Gašpar, Tido Jozef 44 – 46, 55 – 62, 65, 68, 69, 71 – 75, 78, 88, 92, 93, 149, 153, 159 – 161, 166, 193, 203
 Geraldini, Koloman 48, 51, 59
 Giono, Jean 169
 Goebbels, Joseph 80
 Gwerková-Göllnerová, Alžbeta 159
 Gosk, Hanna 63, 101
 Grebáč-Orlov, Ignác 57
 Gregorová, Hana 139
 Guyau, Jean Marie 98
- Habaj, Michal 102, 110
 Hálek, Vítězslav 78
 Hamada, Milan 8, 9, 41
 Hamaliar, Ján Igor 82, 83, 86, 87, 139
 Hanula, Matej 16, 19, 24
 Haranta, Ján 39, 44
 Havelka, Miloš 26, 27, 104, 132
 Heinz, František 77
 Hertel, Maroš 11, 57, 75
 Hlbina, Pavol Gašparovič 39, 42, 44, 46, 48, 52, 53, 59, 139
 Hlinka, Andrej 77, 84, 130
 Hodža, Milan 98, 99
 Hodža, Michal Miloslav 128

- Holec, Roman 19, 20
 Holeček, Jeronym 20
 Holeček, Lukáš 147, 149, 150
 Homoláč, Jiří 36
 Horváth, Tomáš 144
 Hronský, Jozef Cíger 88
 Hrušovský, Ján 88, 161
 Hučková, Dana 78
 Hudek, Adam 16, 19, 24, 56, 99
 Hurban, Jozef Miloslav 62, 97 – 105, 107, 109, 111, 115, 116, 122, 123, 129, 131, 134, 135, 145, 146, 165, 195, 204
 Husák, Gustáv 42, 46
 Huska, Miroslav Anton 169
- Chmel, Rudolf 9, 37, 121, 124, 130, 136, 167
 Chorváth, Michal 16, 25, 26, 40, 42, 43, 49, 68 – 70, 73, 74, 130 – 135, 141, 150, 158 – 160
 Chrobák, Dobroslav 40, 55, 56, 83, 125 – 129, 155, 169
- Jaksicsová, Vlasta 10, 11, 74
 Jakubowiak, Maciej 38
 Jankowicz, Grzegorz 22
 Janšák, Štefan 31, 32
 Javor, Ivan [pseudonym], *pozri* Ries, Viliam
 Jelšovský, Josef 83
 Jesenský, Janko 121, 164, 166
 Jilemnický, Peter 88, 163, 164
 Judt, Tony 38
- Kálal, Karel 99
 Kamenec, Ivan 12
 Karník, Jan 122
 Karvaš, Imrich 18, 158
 Klimeš, Vladimír 43, 48
 Kola, Ivan [pseudonym], *pozri* Husák, Gustáv
- Kopeček, Michal 16, 19, 24, 56, 99
 Kormanec, Vladimír [pseudonym], *pozri* Klimeš, Vladimír
 Kostolný, Andrej 17, 18, 31, 138, 155, 158
 Kostra, Ján 43, 154, 156
 Kovalik-Ústiansky, Ján 57
 Kozák, Jan Blahoslav 98, 165
 Kozicka, Dorota 113
 Kráľ, Fraňo 43
 Kráľ, Janko 103
 Kramár, Karel 77
 Krasko, Ivan 127
 Kraus, Jiří 36
 Krčméry, Štefan 9, 155
 Krofta, Kamil 106, 165
 Kubíček, Tomáš 14
 Kupčok, Ľubomír 39
- Lajčiak, Ján 145
 Launer, Štefan 18, 145, 146
 Lettrich, Jozef 28
 Letz, Róbert 11
 Letz, Štefan 56, 65, 67, 155
 Lipták, Ľubomír 16
 Lukáč, Emil Boleslav 17, 46, 53, 54, 88, 139, 161, 164, 167
- Macháček, Michal 42, 46
 Machar, Josef Svatopluk 78
 Macho, Peter 81, 85
 Mannheim, Karl 27
 Marko, Ilja Jozef 39, 40, 44, 45, 47, 152, 153, 160, 161, 192, 193
 Marx, Karl 48, 49, 58, 197
 Masaryk, Tomáš Garrigue 99, 169, 170
 Matejov, Fedor 8, 9, 131
 Matúš, Š. [pseudonym Alexandra Matušku] 43, 159
 Matuška, Stanislav 9
 Mazáč, Leopold 33, 153 – 155

Menný register

- Mečiar, Stanislav 164
Mencwel, Andrzej 29, 96
Mervart, Jan 16, 19, 24, 56, 99
Mikulová, Marcela 114
Mittelmann Dedinský, Móric 46, 47, 154
Mouralová-Úlehlová, Viera 152
Mráz, Andrej 17, 38, 52, 53, 123 – 127, 135, 139, 155 – 158, 169
Mrázová, Lea 164
Mrozik, Agnieszka 19
Müller, B. 77, 87, 153
- Nábělková, Mira 98
Neumann, H. 24
Neumann, Stanislav Kostka 27
Nietzsche, Friedrich 49, 97, 98, 105 – 107, 143 – 145, 147, 165
Nižnánsky, Jozef 88
Novák, Ľudovít 106, 128, 165
Novák, Mirko 116
Novomeský, Ladislav 18, 22 – 25, 48, 62, 66, 82, 88, 158, 163, 167, 192
Novosád, František 63, 104
- Okáli, Daniel 18, 32, 88, 96, 158
Opelík, Jiří 77, 87
Osuský, Samuel Štefan 98
- Pánik, F. [pseudonym], *pozri* Chorvách, Michal
Papini, Giovanni 50
Papoušek, Vladimír 77
Passia, Radoslav 36, 78, 102, 110, 111, 140, 147, 150
Pašteka, Július 8
Patera, Ľudvík 54, 97, 98, 109
Pavľu, Bohdan 126, 127
Peroutka, Ferdinand 28, 37, 76 – 87, 90 – 95, 122, 153, 203
Petrik, Vladimír 8, 28, 37, 40, 41, 101, 116, 120, 137
- Pichler, Tibor 57, 58, 132, 133
Pišút, Milan 17, 18, 21, 46, 93, 94, 135, 155
Plutko, Pavol 121
Podolec, Ondrej 11
Pogorielov, Alexander 44
Polkoráb, Štefan 161
Poničan, Ján Rob 88
Považan, Michal 135
Povážský, F. 87, 88
Pražák, Albert 96 – 100, 107 – 112, 165, 196
Prídavok, Peter 72, 78, 80, 81, 94
Příbáň, Jiří 143, 151
- Rázus, Martin 83, 84, 130
Ries, Viliam 44
Roguľová, Jaroslava 11, 57, 75
Rosenbaum, Karol 9, 48, 82, 97, 98, 112, 121, 136
Ruppeltdt, Fedor 128
Rutte, Miroslav 135
Rybák, Josef 87
Rychlík, Jan 130
- Sahuľčík, Michal 24, 159
Schmarcová, Ľubica 102, 132
Schopenhauer, Arthur 50, 97, 98, 105, 107, 147, 165
Sidor, Karol 57
Smrek, Ján 37, 43, 45, 50, 52, 53, 55, 81, 88, 91 – 94, 125, 128, 129, 140, 141, 153, 154 – 157, 160
Snyder, Timothy 38
Soldan, Ladislav 142, 143
Stríbrný, Jiří 77
- Šalda, František Xaver 27, 36, 38, 39, 47, 48, 50, 52, 53, 67, 70, 78, 82, 92, 128, 135 – 152, 158, 165, 168, 169, 192, 194, 197, 205

- Šimončič, Klement 124, 168, 169
 Škultéty, Jozef 98, 99, 121, 164
 Šmahelová, Hana 140
 Šmatlák, Stanislav 136
 Šmeral, Bohumír 77
 Štefánek, Anton 58, 166
 Štefánik, Milan Rastislav 28, 81, 85, 86, 162
 Štěch, Václav 82, 83, 86
 Števček, Ján 49, 136
 Števček, Pavol 136
 Štúr, Ľudovít 24, 98, 100 – 103, 109, 115, 120, 128 – 130, 204
 Štyrský, Jindřich 27
 Šubík, František 45, 61, 68 – 70, 72, 73, 79, 88, 96, 97, 110, 160
 Šujan, Juraj 28 – 36, 86, 156
 Šútovec, Milan 9, 113
- Tabaczyński, Michał 22
 Takáč, Samuel 41, 43
 Taranenková, Ivana 19, 78, 102, 110, 111, 115
 Tatarka, Dominik 8, 9, 114, 122
 Teige, Karel 27
 Teplan, Dušan 37, 52, 139
 Tomčík, Miloš 136
 Tomšič, Fedor [pseudonym Alexandra Matušku] 43, 78, 161
 Tuka, Vojtech 32, 84
 Turgenev, Ivan Sergejevič 123
- Uhlár, Rudolf 139
 Úlehla, Jan 152
 Urban, Milo 23, 88, 160
- Vajanský, Svetozár Hurban 18, 19, 50, 79, 103, 109, 112 – 129, 131, 135, 145, 156, 168, 169, 196, 204, 205
 Valček, Peter 136
 Valéry, Paul 50
 Vámoš, Gejza 72, 80, 88, 139, 169
 Vanovič, Július 8
 Varsík, Branislav 85
 Vašš, Martin 11, 13, 57
 Vlašin, Štěpan 27
 Vlček, Jaroslav 99
 Votruba, František 78, 124
- Williams, Raymond 22
- Záhorský, K. 95, 122
 Zajac, Peter 25, 63, 102, 132
 Zátka, Peter 18, 158
 Zawadzka, Anna 19
- Žabota, Ivan 161
 Žarnov, Andrej [pseudonym], *pozri* Šubík, František
 Žatko, Ernest 13, 37 – 39, 42, 44, 47 – 54, 57, 70, 78, 79, 92, 110, 128, 129, 139, 140, 141, 153, 154, 157, 158, 161, 162, 169, 196, 202